SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

116. SZÁM

116. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

DR. KALMÁR GUSZTÁV

NÉGY VILÁGRÉSZ FÖLDJE ÉS NÉPEI

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

NÉGY VILÁGRÉSZ FÖLDJE ÉS NÉPEI

ÁZSIA, AFRIKA, AMERIKA ÉS AUSZTRÁLIA

IRTA

DR KALMÁR GUSZTÁV

BENCÉS TANÁR

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell
censor dioecesanus.

Nr. 2738.

Imprimatur.

Strigonii, die 6. Septembris, 1934.

Dr. Julius Machovich
vicarius generalis.

Imprimi potest.

Nr. 944/1934.

In Pannonhalma, die 16. Octobris, 1934.

Chrysostomus
archiabbas.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t., Budapest.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ÁZSIA.

LEGNAGYOBB és legnépesebb világrész szorosan összefügg Európával, még pedig nem egyedül geológiai, hanem földrajzi, sőt művelődési tekintetben is. Európa tulajdonképen csak függeléke, nagy félszigete Ázsiának. Hogy Európát mégis külön világrésznek szoktuk tekinteni, az tisztán hagyományos megkülönböztetés.

Ázsia 44 millió km² területével, több mint egynegyedét magában foglalja az összes szárazföldeknek. Lakossága szintén tekintélyes, mert felül van ezer millión, vagyis a Föld két ezer millióra tehető lakosságának több mint fele Ázsiában lakik.

Ázsia földjének $^2/_3$ része hegyvidék és csak $^1/_3$-a síkság. Ebben a tekintetben tehát nagyon elüt Európától, ahol az alföldek a kontinens $^2/_3$ részét teszi. *Ázsia területén még a tájakban is a nagy arányok uralkodnak.* Európában egyedül a Származat-alföldet hasonlíthatjuk össze ázsiai tájakkal. Ázsia földjének négy őspillére van: vagyis négy olyan területe, amelyek régebbi eredetűek, mint a kontinens egyéb részei. Ezek: a Keletszibériai-hegyvidék, a Délkínai-hegyvidék, továbbá Arábia Szíriával és Elő-India. Ez a négy nagy vidék már hegyekkel borított magas szárazföld volt akkor, amikor Ázsia többi részét tenger borította. A négy pillér közzé szorítva hatalmas újabb eredetű hegyvidék alakult ki, amely szoros összefüggésben van a déleurópai gyűrthegységekkel. Ez a hegyvonulat a kontinens közepén vonul nyugat-keleti

irányban és így a síkságok a szélekre szorulnak. Legnagyobbak a Turáni- és Szibériai-táblás alföldek és délen, valamint keleten a feltöltött, medencés Mezopotámiai-, Hindusztáni-, Kínai- stb. alföldek.

Ázsia törzse Európával fekszik egy szélességen, ami azt jelenti, hogy területének nagyobb része a mérsékelt éghajlati övbe esik. A sark felé csak lényegtelen eltérés van Európa és Ázsia között. Ázsia legészakibb pontja u. i. a Cseljuszkin fok (é. szél. 77.5°) csak néhány fokkal haladja meg Európa északi kiterjedését (Nord Cap 71.5°). Délfelé azonban Ázsia sokkal jobban elnyúlik, mint a mi világrészünk. Körülbelül $^1/_3$ része délebbre van mint Európa.

Ázsia lakossága három nagy népfajhoz tartozik. Legtöbben a mongolok vannak: 600 mill. körül. Mongol népek a kínaiak (440 mill.), japánok (70 mill.), koreaiak (20 mill.), indo-kínaiak (45 mill.), azután a kis számú tibetiek, mongolok, mandzsuk, törökök, tatárok.

Az indo-európaiak száma szintén tekintélyes: 360 millió körül. Legtöbben vannak a hinduk (320 millió), azután afgánok, perzsák, örmények és más kaukázusi törpék. A malájokhoz 50—60 millió ember tartozik. A délázsiai szigeteken élnek. A semitákat az arabok, szírek és zsidók képviselik. Ez utóbbiak közül azonban csak egymillió él Ázsiában.

Bár Ázsia a bölcsője a keresztény vallásnak, a lakosság nagyobb része mégis más vallásokhoz tartozik. Pontos adatokat természetesen nem lehet tudni. Annyi azonban biztos, hogy Ázsia 1000 millió lakosából 720—740 millió ma még pogány. Legtöbb hívője a buddhizmusnak (370 mill.) és a brahmanizmusnak van (220 mill.). Tekintélyes Mohamed követőinek száma is (180 mill.), de már a keresztények száma csak 22—24 millió körül van. Ezeknek túlnyomó része: 17—18 millió katolikus. Legtöbb katolikust találunk a Fülöp-szigeteken (9 mill.), Elő-

Indiában (3·5 mill.), Kínában (2·7 mill.), Hátsó-Indiában és a Szunda-szigeteken (1·7 mill.), Koreában (440 ezer), Japánban (110 ezer) stb.

Elő-Ázsia.

Ezen a néven igen eltérő felszínű területeket foglalunk össze. Elő-Ázsiához tartozik ugyanis az Euráziai-hegyvidéknek az Égei-tengertől az Indus alföldjéig terjedő része, továbbá a Szír-, Arab-táblás vidék és Mezopotámia. Ma a világ gazdasági és kultúrális életében ennek a nagy vidéknek aránylag igen kis szerepe van. Csak a történelem mutat arra, hogy valamikor itt világhatalmak virágoztak. Ázsia egyetlen más részéhez sem köti az európai népeket annyi történeti és művelődési kapocs mint Elő-Ázsiához.

Kis-Ázsia.

Kis-Ázsiát a törökök **Anadolinak**, az olaszok és általában a Fölközi-tengeren kereskedő népek Levanténak nevezik. Mindkét szó napkeleti vidéket jelent. Ősi kulturált terület, amely Krisztus Urunk születése idején roppant gazdag és sűrűn benépesedett vidék volt. Később azonban régi műveltsége és gazdagsága a folytonos háboruk miatt tönkre ment.

Kis-Ázsia a nagy kontinensnek legnyugatabbra kiugró része. Nagyjában téglalap alakban nyomul be a Fekete és Földközi-tengerek közé. Területét minden oldalról magas és járhatatlan hegységek veszik körül, egyedül nyugaton, az Égei-tenger mellett nyílt. A Feketetenger mellett csaknem pontosan a partíveléseit követve a **Pontus**-hegység húzódik. Hosszan elnyúló hegygerinceit alig törik át folyók. Ezért a belső területekről nehéz

a Fekete-tengerhez jutni. Egyébként Kis-Ázsiának egyik legértékesebb része ez a hegyvidék, amely bőségesen kap csapadékot a tenger felől. Éghajlata meglehetősen szélsőséges ugyan, mert nyara forró, télen pedig érzékeny fagyok vannak, de a termelést egyáltalán nem zavarják. A hegyeket a sok pusztítás ellenére is nagy lombos erdők fedik. A kiírtott, sokszor barbár módon leégetett erdők helyén pedig a legszebb havasi rétek pompáznak. Egyes helyeken nagy területeket foglal el a dió és mogyoró. Ezekből nagy a kivitel. A völgyek, alacsonyabb hegyoldalak kitűnő termő talajukkal elsőrangú szántóföldek. A búza, árpa még a kezdetleges művelés mellett is igen jó termést ad. A hegység egyes részei vasércben és szénben is gazdagok. Nagyobb településeket jobban csak a parton találunk. Legnépesebb *Trabzon*, a régiek Trapezuntja (55 e. lak.). Örményország termékei is itt kerülnek kivitelre. *Samsun* (23 e. lak.) és *Sinop*, a híres ókori *Sinope* (10 e. lak.) már jelentéktelenebbek. Kis város még *Eregli* is a régi Bithynia partvidékén, de környékének szénbányái nagy fejlődést biztosítanak neki a jövőben. Ma még azonban a szenet Sztambulba szállítják. A keskeny és már inkább dombos, mint hegyes felszínű termékeny Bithynia-félszigeten fekszik Üsküdar vagy *Szkutari*, Istambullal átellenben.

Az északi partvidékhez sok tekintetben hasonlít a déli: földközitengeri partvidék. Itt a **Taurus** emelkedik magas, még a Pontusnál is nehezebben járható hegytömegeivel. A tömeges, sokszor fennsíkosan kiterjeszkedő hegyvonulat legmagasabb csúcsai a 3000 métert is meghaladják.

A Taurus hegyvidék már a Földközi-tenger klíma vidékéhez tartozik. A hegység hirtelen emelkedése miatt azonban ez az enyhe, szinte tél nélküli éghajlat csak a part mentén érvényesül, ahol télen és tavasszal elegendő csapadék is van. Ezért a Taurus tengermelletti részét,

sőt néhol a beljebb esőket is, igen szép cédrus- és más örökzöld erdők fedik, bár az ókorban az egyiptomiak és főniciaiak nagy pusztítást vittek itt végbe. A partmenti síkságok, különösen a medenceszerűen kiterjedő *Adanai-síkság* a kedvező klíma miatt elsőrangú termő területek. Kétháromtermést is el lehet érni évenkint ott, ahol a földeket öntözik. Adana környéke ma Törökország egyik legműveltebb része. Különösen a gyapottermesztés fejlődik. Ezen a jól művelt, termékeny síkságon legnagyobb város *Adana* (64 e. lak.). Nemcsak kereskedelme, hanem gyáripara is fejlődik. A Taurus lábánál fekszik *Tarsus*, Szent Pál apostol szülővárosa.

Kis-Ázsia *belseje* 800—1000 méter magas fennsík. Felszíne azonban éppen nem egyenletes, mert magas hegyvonulatok húzódnak rajta végig keletnyugati, sőt néha észak-déli irányban is. Számos, már kialudt vulkánikus kúp emelkedik ki belőle. Leghatalmasabb délkeleten a 3820 méteres Erdzsias, Kis-Ázsia legmagasabb hegye.

Kis-Ázsia belső területét három részre oszthatjuk. Keleti nagyobb felét, a *Kizilirmák medencéje* vagy más néven a *Kappadóciai-fennsík* foglalja el. A kevés csapadék miatt csak öntözéssel lehet a földet művelni, bár egyébként igen termékeny részei vannak. Az ókorban fejlettebb is volt a gazdasági élet, mint ma. Ezt bizonyítják az ókorból megmaradt romok és városnevek, amelyek törökös formájukban ma sokszor csak falvakat jelentenek. Legnépesebbek *Sivasz* (31 e. lak.) és *Kaysari* az Erdzsias hóval fedett kúpja tövében (50 e. lak.).

A *középső rész* a Kizilirmaktól nyugatra terül el. Ez Kis-Ázsia belsejének legmélyebben fekvő része, amely a nagy csapadékhiány miatt legértéktelenebb Kis-Ázsia valamennyi vidéke között. Már az ókorban is *Axylonnak* hívták, ami fátlan területet jelent. Ma is kietlen puszta az egész terület.

Város ezen a részen még az ókorban sem volt és ma

sincs. Csak a patakok és források mellett találunk néhány házból álló szegényes falvakat. Az északi és déli esősebb részeken azonban már sűrűbb a lakosság. Északon épült *Ankara*, a mai Törökország fővárosa. Vidéke éppen nem szép, mert jórészt fátlan steppe. De viszont helyzete igen fontos, mert a félsziget közepe táján van. Ez volt az oka annak, hogy már a római korban is fővárosa volt Kis-Ázsiának és Kemal pasa, a Ghazi, szintén ezt tette Törökország fővárosává Istambul helyett, amely most már az ország szélén fekszik és igen kezeügyébe esik a török ügyekbe szívesen beleavatkozó nagyhatalmaknak. Eddig elhagyott, rendetlen kis vidéki város volt, de ma már egészen más. Új utcákat nyitottak nagyszerű épületekkel, sőt már környéke is kezd a művelés folytán megváltozni (80 e. lak.). Délen *Konya* szintén népes (71 e. lak.) város.

Egészen más vidék a félsziget *nyugati része*. A kelet-nyugati irányú hegyvonulatok között széles és igen termékeny völgyek húzódnak be mélyen Kis-Ázsia belseje felé és a part mellett is terjedelmes sík területek vannak. Kis-Ázsia egyetlen részén sincs annyi művelhető terület mint itt. Hozzá még éghajlata is a legkedvezőbb. A Földközi-tenger nyugati szelei akadálytalanul nyomulhatnak be. Enyhe csapadékos tél és meleg száraz nyár jellemzi Kis-Ázsia nyugati részét. A csapadék nem valami sok ugyan, de a termelés céljára átlag elegendő. Ahol pedig intenzívebb módon akarnak gazdálkodni, könnyen kaphatnak vizet a forrásokból és még inkább a sok kisebb nagyobb folyóból.

Már az ókorban is ez volt Kis-Ázsia legjobban művelt és éppen azért leggazdagabb területe. A gabonán kívül (búza, árpa) sok déli gyümölcsöt, mazsolát, olajbogyót, gesztenyét termelnek. Újabban a gyapot és rizstermelés is fejlődésnek indult. Az új török állam, bár erről a vidékről utasított ki legtöbb görögöt, már annyira rendbehozta a vidéket (néhány leégett város kivételével),

hogy nemcsak a gyümölcsfélékből, hanem a gyapotból és gabonából is tetemes kivitele van.

A városok között legnépesebb *Smyrna* (Izmir) ősrégi hellén eredetű város. Egyike Kis-Ázsia legjobb kikötőinek. A görögök kiűzésekor (1923) csaknem teljesen elpusztult és bár ma már 100 ezer lakosa van, régi fényét még nem nyerte vissza. Kedvező helyzete miatt azonban ez csak idő kérdése. Nem messze tőle *Magnissa* (30 e. lak.), az ókorban Magnesia néven nagy kereskedő város volt. Ezen a környéken az ókorban még három nagy és művelt város volt: Ephesos, Sardes és Pergamon. Ma mind a háromnak csak romjait találjuk. Északon a Marmara-tengerhez közel, a bythiniai Olympos (2527 m) tövében termékeny és sűrűn benépesedett vidéken épült Bursa vagy *Brussza* (65 e. lak.). Fejlett szőnyeg- és selyemipara van.

Kis-Ázsia hegységei nyugaton a magas **Örmény-felvidékben** torlódnak össze és több 100 ezer km² területet borítanak el. A Rion és a Kura völgyeire a hegyvidék roppant meredeken esik le és ezért nehezen járható, Perzsia és Mezopotámia felé azonban már szelídebben ereszkedik. A keresztül-kasul vonuló hegységek között néhol szűk, máshol szélesebb völgyek nyílnak zúgó, vad hegyi folyókkal. Klímája igen szélsőséges. Nyáron rekkenően forró, télen ellenben hazánkénál jóval hidegebb. A nyár meglehetősen száraz, télen viszont annyi hó hull, hogy a hágókon hónapokon át nem lehet járni. A mélyen fekvő völgyekben már szelídebb az éghajlat. Ezeket rendkívül dús növényzet fedi. A hegyek azonban többnyire kopárak. Ilyen a hófedte Ararat is (5160 m), amely azonban kopársága ellenére is nagyszerű látványt nyújt.

Az örmények szorgalmas földmívesek és jó állattenyésztők, de a mostoha viszonyok és különösen a rabló kurdok betörései miatt mindig nagy volt innen a kivándorlás. A kivándorlók jórészt kereskedelemre adták

magukat. Igen ügyes és élelmes, de egyúttal meglehetősen ravasz kereskedők lettek. A görögök és zsidók mellett legrosszabb hírük volt az egész Levantén. Nagy kárukra a mult században engedtek az oroszok biztatásának és politizálni kezdtek a török ellen. Ezzel felkeltették a török kegyetlen keresztény gyülöletét, amely időnként hatalmas mészárlásokban tört ki. Csak az európai hatalmak közbelépése vetett nehezen véget nekik. Legvégzetesebb volt a világháború alatti állásfoglalásuk, amikor az oroszokhoz csatlakoztak. A török azonban, sajnos, német beleegyezéssel, kegyetlen boszut állt. Tervszerűen rendezett tömeggyilkosságok kezdődtek, mint a tatárjáráskor hazánkban. Soha nem hallott népgyilkosság volt: két millió férfi, asszony és gyermek esett áldozatul a borzalmas gonosztettnek. Aki tudott, a legjárhatatlanabb hegyek közé, vagy Oroszországba és Perzsiába menekült. Legnagyobb részük (1·2 mill.) ma is Orosz-Örményországban lakik és mindössze 800 ezer Török-Örményország területén. A török rész fővárosa *Erzurum*. Nagy, de elhanyagolt erősség volt, ezért könnyűszerrel orosz kézre került a világháborúban, amikor a város félig elpusztult. 120 ezer lakosból ma is csak 50 ezer van. Az oroszoktól elfoglalt területen van *Kars*, amelyet még az oroszok erősítettek meg. *Van*, a hasonló nevű tó mellett, szintén jelentékeny örmény város (45 e. lak.). **Kurdisztánban** a már megfékezett és félig-meddig szintén kiirtott kurdok legnagyobb városai *Diarbekr* (Diyarberkir 35 e. lak.) és *Urfa* (43 e. lak.). Az orosz szovjethez tartozó örményeknek *Erivan* (62 e. lak.) a fővárosa. Ennek közelében van a híres *Etsmiadzin kolostor*, az örmény patriarcha székhelye.

Törökország a világháborúban területének túlnyomó részét elvesztette. Mai területe 763 e. km², amelyből Európára csak 24 e. km², a többi Kis-Ázsiára és Török-Örményországra jut. A lakosság 14 millió körül van, tehát aránylag ritka, de a régi Törökországgal szemben

csaknem tisztán egynyelvű (török) és egyvallású (mohamedán). A nagy veszteségek ellenére is Törökországnak javára vált a háború, mert a régi birodalom teljes szétrombolása csodálatos életerőt váltott ki a népből. Szinte teljesen újjászületett és tetterős vezetői irányítása mellett már néhány év alatt nagy haladást tett a művelődésben.

A Kaukázus vidéke.

Hol Európához, hol Ázsiához számítják ezt a tetemes nagyságú hegyvidéket, amely a Fekete-tenger és a Káspi-tenger között foglal helyet. Maga a hegység az Azovi-tengernél kezdődik és csaknem teljesen egyenes irányban halad délkeletnek a Káspi-tenger felé. Valamivel hosszabb az Alpoknál (1350 km), de viszont keskenyebb. Magas gerinceiből a csúcsok százai merednek az égnek. Éppen sok kiemelkedése miatt nevezik «ezer csúcsú» hegységnek. Különösen nagyszerűek az 5629 m magas *Elbrus* és az 5044 méteres *Kazbek*. Mindkettő kialudt vulkanikus hegy. Hóval fedett csillogó kúpjuk már messziről jól felismerhető. A hegység egy jó része teljesen kopár, sziklatörmelékekkel borított vidék vagy sivány, fűvel fedett terület. Ahol azonban elegendő csapadék van, ott a Kaukázust szép lombos és fenyőerdők fedik. A lakosság ritka és nagyobb városa is csak egy van, *Vladikavkáz* (75 e. lak.) orosz eredetű város és erősség a legfontosabb hágó előtt.

A Kaukázus és az Örmény-felvidék közötti horpadék, **Transkaukázia**, egy része szintén dombos, sőt hegyes vidék, de a Rion, főleg pedig a Káspi-tengerbe folyó Kura mellett jelentékeny síkságok is vannak. Legkedvezőbb viszonyai a nyugati, tehát a feketetengeri résznek vannak, mert ide könnyen bejutnak a párás nyugati szelek. 600—700 mm csapadékot kap ez a vidék évenként. A Káspi-

tenger felé azonban rohamosan csökken a csapadék és a Kura torkolata körül már alig 250 mm. Transkaukázia keleti része ezért steppe, de nyugati felének rendkívül gazdag növényzete van. Sok értékes gyümölcsfajunk (körte, mogyoró, barack stb.) innen származik. Ma is elsőrangú gyümölcstermő vidék, ahol a mi gyümölcsfajtáinkon kívül még a déligyümölcsök is megteremnek. Ezeknél is fontosabb szerepe van a Baku környéki **petróleumnak.** Nyolc km² területen a források százai ontják a nyers kőolajat. Ezek a források már évezredek óta ismeretesek, valamint gazdag földgáz-forrásai is. Régebben hol az egyik, hol a másik gyulladt ki és éveken át égett hatalmas lánggal. A tűzimádó parszik Perzsiából, Indiából csoportosan szoktak ide zarándokolni, az *örök tűz földjére.* Ma Baku petróleumforrásai 115 millió hl petróleumot adnak évenkint. Oroszország tehát petróleumtermelésben második helyen áll. Két kis állam van ezen a vidéken: *Georgia Tiflis* fővárossal (350 ezer lakos) és *Aszerbejdzsán Bakuval* (575 ezer lakos). Innen csöveken 43 óra alatt ér a petróleum a Fekete-tenger melletti Batumba, ahol hajókra raktározzák.

Szíria.

Szíria földje meglehetősen magas *táblás vidék.* A tábla felülete a rétegek vízszintes helyzetének megfelelően egyenletes, magas fennsík, csak a nyugati rész hegyvidék. Itt ugyanis hatalmas vetődések érték a táblát és Földünk leghatalmasabb hasadási rendszere keletkezett, amely Kis-Ázsiától kezdve végignyúlik észak-déli irányban a Szír tábla egész nyugati részén.

Szíria területén a hasadás aránylag még keskeny, de a vetődés igen nagy arányú lehetett, mert két szélén magas hegyeket torlaszolt fel. A nyugati, hosszú észak-déli

irányú vonulatot *Libanonnak*, a keletit, mely vele párhuzamos, *Antilibanonnak* nevezzük. A két vonulat között mély lesüllyedt terület, *Coelesyria* (Koilesyrie = üres, mély Szíria) foglal helyet, amelyet az arabok Bekáa-nak, azaz völgynek neveznek.

Szíria területe ősrégi kultúrvidék, amely évezredes álmából, mint a közel kelet sok más része, csak ma kezd ébredni.

Legtermékenyebb és legértékesebb része a partvidék, mert ez kap legtöbb csapadékot. Bőségesen terem itt gabona (búza, árpa) és rengeteg déligyümölcsféle (narancs, citrom, füge, olajbogyó, sőt datolya és banán is). Hasonlóképen gyönyörű növényzet borítja az esőtlen, de öntözött részeket. A Libanon nyugati része, Coelesyria, Damaszkusz vidéke igazi paradicsomi gazdagságot mutatnak. Erdőt azonban csak a Libanon egyes részein találunk. Az Antilibanonon túl, az Eufrates felé már csak steppe van, sőt egyes helyeken félsivatag jelentkezik, ahol csak télen, vagyis az esős évszak idején van valami növényzet, de nyáron kopár, növénytelen a vidék.

Szíria 200 ezer km² területén három millió lakos él. A szír név különböző eredetű népeket foglal magába, ma már azonban nyelvük közös lett: az arab. A számos kis néptöredékből két törzs emelkedett ki, a katolikus vallású *maroniták* (250 e.) a Libanon területén és a mohamedán *drúzok*. Vallási tekintetben egyébként a lakosság többsége (1·8 mill.) mohamedán, a kisebbség keresztény (800—1 mill.) és zsidó.

A világháború után Szíria a franciák kezére került, akik négy kisebb államra osztva kormányozzák. Kétségtelenül ügyes és hasznos munkát végeznek és mint gyarmataikon mindenütt, itt is erősen támogatják az Egyház vallási és művelődési munkáját. A városok között első helyen áll az ősi *Damaszkusz* (170 e. lak.). Az egész város egyetlen kert, amelyet az Antilibanon vízével öntöznek.

A sivatagszerű környezetben elragadó szép látvány a város tömérdek haragos-zöld fa lombjaiból kimagasló fehér, lapostetejű házaival és kupolás, minaretes mecsetjeivel. Háziipara régóta híres, de a fegyvergyártás helyett ma szőnyeg és más szövött árui (damaszt) hirdetik nevét. Kikötővárosa *Beirut* (95 e. lak.), amellyel vasút köti össze. Északabbra *Haleb* (Aleppo) a legnagyobb város (130 e. lak.). Az Orontes mellett fekszik *Antakije* (30 e. lak.). A régi világvárosnak, Antiochiának utóda csendes, szegényes város. *Iszkenderun* (Alexandrette 10 e. lak.) fontos helyzetű, de ma még kicsi kikötő Kisázsia és Szíria összeszögellésénél.

Ciprusz-sziget (9300 km²), amelynek görög lakossága van (350 e.), Nagybritannia birtoka.

Palesztina.

Palesztina tulajdonképen Szíria földjének folytatása. Ugyanolyan kréta-jura tábla, mint északi szomszédja és a Bekáa-hasadék is folytatódik területén.

A Földközi-tenger mellett hosszú, de keskeny (5—30 km) széles síkság húzódik. Ez a parti alföld a régiek *Kánaánja*. Részben a Nílus iszapjából keletkezett, amelyet a tengeráramlás még északabbra is elvitt. Déli szélesebb részét Jaffáig (Joppe) *Szefalának* nevezik. Ez volt a zsidó történelemből ismeretes filiszteusok hazája. Az északi része, a kiugró Karmel-hegyfokig, a *Száron-síkság*. Mindkét rész igen termékeny, áradmányos talaj.

A Szentföld többi része kevés kivétellel *hegyvidék*. Eredetileg egyhangú táblás vidék volt, de a vetődések a táblát rögökre darabolták. Egymással csaknem párhuzamos észak-déli irányú törések futnak végig rajta a Libanontól a Sinai-félszigetig. Leghatalmasabb az *El Ghor* (= Süllyedék) nevű árok, amely a palesztinai hegyvidé-

ket csaknem pontosan középen vágja át. Ebben a törésvonalban folyik a Jordán és ebben fekszik a Holt-tenger is.

A **Holt-tenger** Földünk egyik legmélyebbre süllyedt területe. Már a tó felszíne is 394 méterrel alatta van a Földközi-tenger színének, legmélyebb helyén pedig 400 méter mély. Itt tehát kereken 800 méter mély depresszió, süllyedék van. A tó területe 920 km², tehát 1½-szerese a Balatonnak. Vize rendkívül sós, egyrészt mert a Jordán is sokat hord bele, lefolyása pedig nincs, másrészt pedig mert medencéjének kőzetei erősen sótartalmúak. Csak a Jordán torkolatánál édesebb érthető okból. Másutt 20—25% sót tartalmaz. Ezért vizében semmiféle élőlény nincs másutt, mint a Jordán torkolatánál. A víz nagy fajsúlya miatt lebukni, lemerülni benne roppant nehéz. Vizének színe azonban igen tiszta és csaknem sötétkék. Viharos szelek fenékig felkorbácsolják vizét és ilyenkor hatalmas aszfaltdarabok kerülnek felszínre. A tudomány egyre biztosabbra veszi, hogy itt feküdt a két tűzzel elpusztított város, Szodoma és Gomora.[1] Minden jel azt mutatja, hogy a Holt-tenger déli részén valamikor erős vulkanikus kitörés volt.

A Jordán völgye Palesztínát két hegyvidékre bontja. A nyugati rész a tulajdonképeni Palesztína. Ennek déli része a magas (Hebron 1027 m) *Judeai-hegyvidék*, amelyhez északra a *Szamariai-* és a *Galileai-hegyvidék* csatlakozik Judea kietlen, kopár, szakadékokkal, barlangokkal bővelkedő hegyes vidék. Termőföld alig van, különösen Jeruzsálemtől délre. Juhtenyésztésre és déligyümölcstermesztésre azonban nagyon alkalmas.

Szamaria területén már erősen szaporodnak a termékeny és művelhető völgyek. A hegység végén haránt benyúló *Jezrael-síkság* pedig Palesztina legtermékenyebb vidékei közé tartozik. Hasonlóképen rendkívül értékes

[1] L. Fischer: Mittelmeerbilder. Leipzig, 1913. 106—7.11.

vidék Galilea déli alacsony, dombos része, ahol Názáret is fekszik. Észak-Galilea azonban már ismét magas, gyepes, víztelen fennsík.

A Jordántól keletre eső részt *Transzjordániának*, azaz Jordánontúlnak nevezik. Ennek túlnyomó része már egyhangú fennsík, amely messze elnyúlik kelet felé. De azért ennek is vannak termékeny részei. Legkiválóbb a vulkanikus *Hauráni hegyvidék* a Genezarethi-tó keleti partján. Ez egész Palesztina legjobb búzatermő földje. Jelenleg azonban politikai tekintetben nem Palesztinához tartozik.

A Szentföld éghajlata sok tekintetben megegyezik Szíriáéval. Hosszú, igen meleg és száraz nyárra, enyhe csapadékos tél következik. A hó és fagyos hideg idő ritka, de azért egyik sem ismeretlen jelenség. Nyáron 30—40 fokos meleg uralkodik, de még rosszabb az, hogy éppen a legforróbb hónapokban szinte semmi csapadék sincs. Ezért a növénytermelés a téli és tavaszi hónapokra korlátozódik. Az aratás ideje április, május eleje. Főtermény a búza és az árpa. A gabonatermeléssel egyenlő fontosságú a gyümölcstermelés. A füge és az olajbogyó mellett még szőlőt is termelnek meglehetősen nagy mennyiségben. A mai gazdálkodás azonban még messze elmarad a régitől, amikor Palesztina földje a mainál 3—4-szer több embert tartott el. Ennek oka nem az éghajlat változása, hanem az, hogy az ókorban, mint egész Elő-Ázsiában, itt is öntözős gazdálkodás uralkodott.

A déligyümölcstermelésben máris szép fejlődést tapasztalhatunk. Erre a fás-kultúrára azért is szükség van, mert ma Palesztina roppant fátlan terület. Igazi erdőt csak Galileában és Transzjordánia magasabb részein találunk, bár ezek is igen ritka, világos erdőségek. Egyebütt azonban csak örökzöld bokrokból, cserjékből álló ligetek viselik az erdő nevét. A fahiányban szenvedő országra áldás a fás-kultúra terjedése. Nagy gyáripar se fejlődhet ki soha, mert nyers-

anyaga (szén, vas stb.) alig van. Csak a só,- aszfalt-, kén- és esetleg a petróleumbányászatnak mutatkozik jövője.

A tulajdonképeni Palesztina a Jordán és a tenger közötti vidéket foglalja magában. Területe 23 ezer km², lakossága egymillió körül van. Mivel 1926-ban a lakosság 880 ezer körül volt, az erős népszaporodást elsősorban a zsidók nagyarányú bevándorlása okozta. A zsidók száma ma 175 ezer körül van. A nagy többség (760) még ma is mohamedán arab. A különböző keresztények száma 100 ezerre tehető.

A Szentföld fővárosa **Jeruzsálem,** az ősi szent város. Szent a zsidóknak, a mohamedánoknak, de érthető okból legszentebb a kereszténveknek. 750 m magas fennsíkon épült, amely igen meredek, 40—80 m magas lejtőn esik le keleten a Jozafát, délen és nyugaton a Hinnom völgyébe. Bár a város fennsíkon fekszik, még sem látható messziről, mert a környező kiemelkedések eltakarják. Legrégibb részét még ma is vastag falak veszik körül. Az újabb (orosz, német, zsidó) telepek már a falakon kívül épültek északnyugaton és délen. A fallal körülvett rész négy városrészre oszlik. Északnyugaton van a keresztény negyed az óriási, messze látszó Szentsír-templommal, amely több kápolnát foglal magában. Ettől északkeletre van a mohamedán városrész, ezen megy végig a keskeny Via dolorosa nevű szűk utca, az Úr Jézus keresztútja. Délen egymás mellett van az örmény és zsidó negyed. A régi városrészek szűk, sokszor piszkos utcáikkal, ablaknélküli alacsony házaikkal egyáltalán nem nyujtanak szép látványt. Az újabban épült városrészek utcáit már rendesen tisztogatják. A régi zsidó templom óriási területén ma két mohamedán templom van.

Jeruzsálemnek 1922-ben 63 ezer lakosa volt. Ebből 34 ezer zsidó, 15 ezer keresztény és 14 ezer mohamedán. Azóta a zsidók tetemesen megszaporodtak és több más intézmény mellett héber egyetemet is alapítottak, ame-

lyet a zsidó kultúra központjának szánnak. 1930-ban a lakosság száma 90 ezren felül volt. Jeruzsálemtől keletre, a Jozafát völgyön túl emelkedik az *Olajfák hegye* (812 m). Ennek nyugati oldalán van a *Gethsemani-kert*, keleten *Bethania*.

Palesztina egyéb régi helységei közül egyesek ma romokban feküsznek, sok azonban még ma is megvan. Jerichot, Kafarnaumot, Sichemet, Szamariát, Tiberiást ezeken a neveken ma már hiába keressük. Csak romjaik hirdetik, hogy hol voltak. A mellettük keletkezett szegényes falvak nem a régi városok utódai. Ellenben *Bethlehem*, az Üdvözítő születési helye, talán nagyobb, mint akkor volt, mert közel 7000 lakosa van. Számos keleties stílusú, de mégis modern épülete van. Vidéke ma is éppen olyan termékeny, mint kétezer évvel ezelőtt. Délen *Hebron* (18 e. lak.), északon *Názáret* és *Tiberias* a nevezetesebb helyek. Názáretnek (arabul En Nasirah) ma 7500 lakosa van, akiknek nagyobb része keresztény. Egyike a legrendezettebb és legtisztább palesztinai helységeknek. Egyetlen bővízű kútját ma is Mária kútjának hívja a keresztény és mohamedán egyaránt.

Haifa (51 e. lak.) Palesztina legjobb kikötője a Karmel hegy tövében, melynek tetejét a karmeliták nagy kolostora ékesíti. Délebbre *Jaffa* népesebb ugyan, mint Haifa (52 e. lak.), de sziklás kikötőjét csak nehezen lehet kihasználni. Jaffa (a régi Joppe) egyébként Palesztína egyik legszebb fekvésű városa, amelyet igen jól művelt földek, szőlőkkel borított dombok, gyönyörű narancs- és pálmaligetek vesznek körül. Jaffa mellett a bevándorolt zsidók új várost építettek a termékeny síkságon: *Tel Avivot*, amelynek ma 46 ezer tisztán zsidó lakosa van. A régi híres *Gaza* is fenntartotta magát, sőt gabonakereskedelme folytán eléggé virágzik is (17 e. lak.).

Transzjordánia. A Jordántól keletre eső részt az angolok, hogy az araboknak kedvezzenek, önálló arab állammá

tették *Kerak* néven. A Jordánhoz közel eső részei termékenyek és itt sok búza terem, amelyből kivitelre is kerül. A keletre eső rész azonban silány steppe, amelyet csak az esős évszakban fed gazdagabb fű. Itt nomád pásztorkodás folyik: juh- és tevetenyésztés. Közel kétszer akkora, mint Palesztina, de lakossága csak negyedrésze (42.000 km², 300 e. lak.). Fővárosa *Ammon*, a régi Rabath Ammon (5000 lak.). Sokkal népesebb ennél a Holt-tenger közelében, de igen termékeny vidéken *El Kerak* (18. e. lak.).

Arábia.

Arábia Földünk legnagyobb félszigete. Területe három millió km² körül van. Lakossága azonban alig múlja felül a hét milliót, tehát igen lakatlan terület. Ezt rendkívül mostoha természeti viszonyai okozzák. Arábia területe éppen olyan, mint Szíriáé: óriási táblás vidék, amely meglehetős magasan is fekszik (800—1200 m). A Vörös-tenger mellett keskeny, mocsaras parti síkság húzódik, amelyből terraszszerűen emelkedik ki a fennsík.

Arábiát éghajlata teszi jórészt sivataggá. Se télen, se nyáron nem kap elegendő csapadékot. Télen Ázsia belsejéből kapja a szeleket. Ezek természetüknél fogva száraz szelek és így nem hoznak semmi csapadékot. Nyáron a tenger felől betörő szelek ugyan párásak, de ezek a nyugati párkányba ütközve csapadékukat leadják és a fennsíkon már mint száraz föhn-szelek kergetik maguk előtt a homokot. Egyedül a magas Nedzsd-plato kap még némi csapadékot. Másutt alig esik valami, sőt vannak évek, hogy semmi. A csapadékhiányhoz még igen nagy hőmérséklet is járul. Arábia egyike Földünk legmelegebb vidékeinek. Nappal 35—45 fokos forróság uralkodik, éjszaka viszont gyakran 0° alá süllyed a higany. Tél és nyár között azonban nincs nagy különbség.

A nagy csapadékhiány miatt Arábia belsejének nagyobb része sivatag. Növényzetet csak ott találunk, ahol elegendő és rendszeres csapadék van és a bővizű források mellett. Mivel legtöbb csapadékot a délnyugati sarok, az ú. n. Jemen vidék kap, azért ez Arábia legszebb vidéke. A régiek Arábia Félixnek, Boldog Arábiának nevezték ezért. Itt tropikusan dús növényzet van. A hegyek magasabb részeit igen szép erdők fedik hatalmas törzsű fákkal. Az alacsonyabb részeken pedig pompás pálma-, kávé-, banánültetvények foglalnak helyet. Ez a vidék egyébként a kávé őshazája. (Mokka is itt fekszik !) A perem hegység más részein is találunk még növényzetet, de sehol se ilyen dúsat. Gazdag növényzete van az oázisoknak is a félsziget belsejében. Itt legfontosabb növény a datolya pálma. Nedzsd vidékén 20—30 ezer pálma is van egyes nagyobb oázisokon. Nedzsd völgyeiben datolyán kívül gabonát is termelnek. Legelőin pedig juhokat és lovakat tartanak.

Arábia, mint neve is elárulja, az arabok őshazája. A világháborúban Anglia mellett küzdöttek és ki is vívták függetlenségüket. Ma sok arab állam van Arábia területén : nyugaton *Nedzsd, Hedszasz, Asszir* és *Jemen*, keleten *Omán, Pirat Coast, Katar* és *Coveit*. Valamennyi arab fejedelemség szultánokkal vagy emirekkel. A félsziget belsejében lakó vahabiták azonban szintén függetlenségre törnek és már ismételten betörtek az új államokba. Ezek ugyanis mohamedán eretnek-félék, akik hevesen ellenzik Mohamed nagy tiszteletét. Arábia városai között legismeretesebb a két mohamedán szent város : *Mekka* (70 e. lak.) és *Medina* (30 e. lak.). A mohamedánok óriási tömegekben szokták ezeket felkeresni. Délen *Aden* városának (54 e. lak.) és a Babel Mondel-szorosban fekvő Perim-szigetnek erődei uralkodnak a Vörös-tenger kapujánál. Arábiához tartozik északon a *Sinai-félsziget* sivatagos vidéke is. Déli részén emelkedik a 2600 méteres Sinai-hegy.

Mezopotámia.

Ezt a nevet a görögök adták annak a terjedelmes szép alföldnek, amely Szíria és Perzsia között terül el és amelynek nagyobb részét az Efrát és a Tigris fogják közre (Mezopotámia = Folyóköz). Ez az elnevezés azonban nem vonatkozott eredetileg az egész területre, mint ma, hanem csak az északi, asszíriai részre Bagdadig. A déli alacsonyabb és teljesen sík részt régebben Babilóniának, majd arabul Szavadnak (= barna földnek), ma pedig Irak-Arabinak nevezik. A két terület között lényeges különbség van.

Észak-Mezopotámia fennsíkszerű magas terület, amelynek talaja mészkőből és agyagból áll. Az Örmény-felvidékről eredő folyók mély medret vágtak maguknak ezekbe a puha kőzetekbe. Az éghajlat igen szélsőséges: nyáron tikkasztó forróság uralkodik, télen pedig nem ritkán kemény hidegek köszöntenek be, különösen az Örmény-felvidék közelében. Nagyon kevés a csapadék is. Mosszulban pl. alig 300—350 mm. Ezért Észak-Mezopotámia túlnyomó része steppe, füves terület. Állattenyésztés céljára megfelelő, de földmívelésre már kevésbbé, bár lehetetlenné éppen nem teszi.

Irak-Arabi vagy Alsó-Mezopotámia fiatalkorú medence, amelyet két folyója: az Eufrát és a Tigris hozott létre. Valamikor a Perzsa-öböl talán egészen Mosszulig felnyúlt. Sok ezer esztendőbe került, míg az Eufrát és a Tigris hordalékai lassan-lassan kiszorították a tengert és feltöltő munkájukkal kialakították Földünk egyik legszebb és legtermékenyebb alföldjét.

Alsó-Mezopotámia éghajlata még az északi részénél is forróbb. Vannak, akik Bagdad vidékét tartják Földünk legforróbb részének. Előfordul, hogy árnyékban is 50—54 fokos hőség uralkodik. Jellemzi továbbá Irak éghaj-

latát a nagy csapadékhiány is. Bagdad évenként csak 240—270 mm csapadékot kap. Az eső itt is, mint Felső-Mezopotámiában, télen esik : novembertől áprilisig. Mivel az esők rendesen a Perzsa-öböl felől jönnek, azért a Perzsa-öböl vidéke többet kap, mint Bagdad környéke.

Mezopotámia Egyiptommal együtt az ókorban, sőt a középkorban is Földünk legműveltebb, leggazdagabb és legsűrűbb népességű vidékei közé tartozott. Ma egyik kifejezést se lehet rá alkalmazni, de el fog jönni az idő, mert az emberiség erős szaporodása miatt el kell jönnie, amikor nem három millió ember él itt, mint ma, hanem 40—50 millió. Amit ugyanis Plinius mondott, hogy Mezopotámia fertilissimus ager totius Orientis, vagyis hogy Kelet legtermékenyebb földje, az ma is igaz. Csakhogy Plinius korában példátlan ügyességgel és szorgalommal művelték Mezopotámia területét. Ma egyedül a delta vidékén, valamint Bagdad körül és még egy-két helyen találunk nagyobbméretű észszerű gazdálkodást. Mezopotámia egyéb vidékei csak a pusztulásra emlékeztetnek. Ahol valamikor csatornahálózattal átszőtt óriási kertek dús növényzettel ragyogtak a legforróbb nyári napokon is, ahol kétszer-háromszor szántottak, vetettek évenként, ahol százezres lakosú városok feküdtek (Babylon stb.), ott ma futóhomokot kerget a szél vagy óriási mocsarak, pocsolyák terjengnek 4—5 méteres náddal és sással benőve. Az Eufrát és Tigris vizéből egy csepp se ment haszontalanul a tengerbe, ma ellenben a hatalmas víztömeg nagyobb része értéktelenül vész el. A régi fény helyreállításához egyéb nem kell, mint az ősi csatornahálózat felújítása, természetesen modern alakban. Az Eufrát és a Tigris, amikor tél végén az Örmény-felvidéken felhalmozódott hótömeg olvadni kezd, rengeteg vizet hoz le onnan. Wilcoks angol mérnök szerint 13 ezer km² területet minden nagyobb költség nélkül művelés alá lehet venni. Nagyobb munkálatok természetesen az öntözés,

elárasztás lehetőségét erősen kiterjesztik. Sokan legalább 100 ezer km²-re teszik Mezopotámia hasznosítható földjét. Ha víz lesz, akkor a termelés elé semmi akadály nem gördül, mert a hőmérséklet épúgy kedvez a búzának, árpának, kukoricának, mint a gyapotnak, rizsnek, cukornádnak és ezeken kívül a déligyümölcsök minden fajtájának. A delta vidékének már ma is jelentékeny gabonafölöslege van, de gyapotot is visz ki. Datolyatermelése pedig elsőrangú. Basra környékén egész datolyapálma-erdők vannak.

Mezopotámiának, mint mezőgazdasági vidéknek tehát nagy jövője van. Ezt a németek is észrevették és ezért iparkodtak megépíteni a bagdadi vasutat. Ma a németek helyébe az angolok léptek. Mezopotámia déli része, *Irak* ugyan névleg független arab királyság, de erős angol gyámkodás alatt van. Angliát igen sok érdek fűzi Mezopotámiához. Először is itt állhatja legbiztosabb útját az oroszoknak, akik régóta törekedtek a Perzsa-öböl felé. Mind nagyobb szüksége lesz Irak nyers terményeire is, a gyapotra, különösen pedig a Mosszul-környéki petróleumforrásokra.

Mezopotámia 3·3 millió, csaknem tisztán arabnyelvű, mohamedán vallású lakosa (a keresztények száma 100 ezer körül) jobbára állattenyésztéssel (juh, teve, ló) foglalkozik. Egy részük még ma is nomád életmódot folytat. A tervbe vett nagy munkákat az arabokkal végrehajtani nem is lehetne, hanem csak európai gyarmatosokkal.

Városai között legnépesebb az ősi *Bagdad* (285 e. lak.) a Tigris mellett, amelyet idáig járhatnak gőzhajók. Mint az iraki királyság fővárosa erősen fejlődik. Északabbra fekszik *Mosszul* (60 e. lak.), szintén a Tigris mellett. Nagy és élénk kereskedelmet folytat a hegyvidék és az alföld között. Vele szemközt a Tigris balpartján feküsznek Ninive óriási területet borító romjai. Irak közepetáján, Hille mellett pedig Babylon homokkal fedett rom-

jait tárják fel egyre jobban. Az egyesült folyók torkolata körül fekszik *Basra* (30 e. lak.), élénk kereskedelemmel és rengeteg datolyapálmával.

Perzsia.

Perzsia az Örmény-felvidéktől keletre fekszik. A nagyterületű ország teljes egészében 800—1000 m magas hegyvidék, amelyet minden oldalról párkányhegységek veszneknek körül. Északon az Örmény-felvidékből kiinduló keskeny, de magas *Elbursz-hegység* zárja el Perzsia belsejét a Káspi-tengertől. Az Elbursz és a Káspi-tó között keskeny, de igen termékeny parti síkság van. Meglehetősen csapadékos és meleg éghajlatú vidék. Perzsia egyik legszebben, leggondosabban művelt területe. Gabonán kívül gyapotot, rizst és sok gyümölcsöt termelnek itt. Az Elbursz lejtőit pedig szép erdők fedik.

Az ország belseje éppen olyan, mint Kis-Ázsiáé, sőt bizonyos tekintetben kedvezőtlenebb annál. Vigasztalanul kopár itt a terület nagyobb része. Már a nyugati részen is csak kevés eső van: 250—300 mm, kelet felé pedig mindig kevesebb lesz. A hőmérséklet roppant ingadozásokat mutat. Nappal 30—35° meleg uralkodik olyan napokon is, amikor reggel még fagyott. A nyár kiállhatatlanul forró (38—42°). A tél viszont nem ritkán igen kemény, 10—15°-os hidegek is előfordulnak.

A csapadékhiány miatt fátlanok, sőt csaknem teljesen növénytelenek Perzsia belsejének jó nagy részei. Földet művelni csak a hegyi patakok völgyeiben és a források környékén, az oázisokban lehet. Itt azután viszont igen gazdag a növényzet. A mi búzánk, kenderünk, sok hasznos gyümölcsfánk Perzsia oázisain nevelődtek nemes növényekké és innen terjedtek el Európa felé. Vannak természetesen vidékek, ahol nagy, több ezer km² terü-

letet lehet művelni, pl. nyugaton Aszerbeidzsán területén. De többnyire itt is csak öntözéssel. A számítások szerint az ország óriási területének (1.640.000 km²) csak $^1/_{10}$-ed százaléka művelhető. Azonban ennek ellenére is Perzsiának tetemes gyapot-, gyümölcs- és rizskivitele van. Újabban pedig petróleumforrásai (Mezopotámia határán) lendítettek sokat az ország gazdasági életén, bár hamar az angolok kezébe kerültek. 1927-ben már 59 millió hl. petróleum került ki innen.

Perzsiának kilenc millió lakosa van. Az ország nagy területét tekintve, (1.64 mill. km²) ez igen kevés. Perzsia régebben szintén több embert tartott el, mint ma, és ha a talajvizet a mainál bőségesebben kihasználja, igen nagy területeket tehet még hasznossá. A lakosság $^2/_3$-da mohamedán perzsa, akik a hajdani világhódító perzsák leszármazottai. A többi keverék nép: arab, turkmen, kurd. Az ország fővárosa *Teherán* (320 e. lak.), az Elbrusz hegy belső, száraz oldalán épült. Több épületén, de különösen a királyi palotán és annak ragyogó berendezésén meglátszik a perzsák pompaszeretete. Nem messze az orosz határtól fekszik *Tebriz* (240 e. lak.) Perzsia legélénkebb kereskedő városa. A régi híres Susanak, Ecbatánának, a pompájukról, elpuhultságukról híres keleti városoknak ma már csak a romjaik vannak. A szintén régi Szírasz azonban még él és éppen olyan híres rózsakertjéről, rózsaolajáról, mint Firduzi idejében.

Afganisztán.

Afganisztán földje minden tekintetben hasonlít Perzsiáéhoz, mert ez is hegyekkel borított magas és igen meleg, de esőtlen vidék. Északnyugati részén a hosszú és magas Hindukus emelkedik, keleten pedig a Szulejman-hegység választja el Indiától. Afganisztán termé-

szeti viszonyai alapján szegény ország, mert földje csak állattenyésztésre alkalmas. Ahol a földet öntözni lehet, természetesen itt is rendkívül dúsan fejlődik minden: gabona, de különösen a gyümölcs-félék, amelyek páratlan jó ízükkel és színükkel tűnnek ki.

Afganisztán igen nagy területű, de eléggé ritka lakosságú ország (650 ezer km² területén hét mill. lakosa van). A harcias és egyes vidékeken még nomád állapotban élő afgánok indo-európai eredetűek. Fővárosuk *Kabul* 100 ezer lakossal. Helyzete nagyon fontos, mert itt megy át Indiába a legkönnyebben járható út. Afganisztán évtizedek óta heves vetélykedés tárgya az angolok és az oroszok között éppen a nevezett fontos út miatt. Oroszország elgyengülésével ugyan Anglia lett az úr, de az újabb forradalmak azt bizonyítják, hogy a versengés újból megkezdődött. Anglia Afganisztánban Indiát félti.

Beludsisztán.

Beludsisztán még Afganisztánnál is elmaradottabb terület. Csaknem az egészet hegyek borítják. Bár meglehetősen nagy ország (200 ezer km²), mégis mindössze 380 ezer ember lakik területén. A száraz éghajlat miatt u. i. területének javarésze steppe, amely csak állattenyésztésre alkalmas. Az öntözős kultúrát pedig Beludsisztán lakosai még nem ismerik. Beludsisztán nem független állam, hanem az angolok birtokában van, akik Indiával együtt kormányozzák. Fővárosa *Kelat*.

Dél-Ázsia.

Dél-Ázsia két nagy félszigetet foglal magában: Elő-Indiát, Hátsó-Indiát és az indiai szigetvilágot. A három részt együtt **Kelet-Indiának** is nevezzük, megkülönböz-

tetésül a középamerikai szigetektől, amelyeket Kolumbus tévedése folytán szintén Indiának neveztek el és a ma is Nyugat-India néven szerepelnek.

Elő-India.

Elő-India is éppen úgy, mint Arábia idegen függelék Ázsia testén. A szó szoros értelmében úgy van hozzáforrasztva, még pedig a geológia tanusága szerint nem is igen régi idő óta. A szoros értelemben vett Elő-Indián a Gangestól délre eső hegyes felszínű, nagyjában háromszög alakú területet értjük. Ősrégi terület ez, mert földje archaikus kőzetekből: gnejszből és régi palákból áll. Mint Szíriában és Arábiában, itt is hatalmas vetődéseket szenvedett a földkéreg, még pedig a geológiai középkorban. Ekkor vált el teljesen Afrikától és ekkor alakult ki mai háromszög alakja. Afrika földjén ugyanilyen volt a kialakulás története. Ez az oka annak (több más mellett), hogy a geológusok Elő-India és Afrika hajdani összefüggését bizonyosnak vagy legalább is igen valószínűnek tartják.

A félsziget, amelyet **Dekánnak** *neveznek*, ma is hegyes vidék. Hegységei azonban nem hosszan elnyúló hegyláncokból, hanem magános, széles hátú hegyekből és terjedelmes fennsíkokból állanak. Nyugati oldalán a fennsík pereme erősen emelkedett. A tenger felől úgy látszik, mintha a part hosszában magas hegység húzódnék, pedig ez csak a fennsík széle, amely lépcsőzetesen, de mégis igen meredeken esik le a Malabár-partra. Éppen lépcsőzetes jellege miatt kapta a Gath-hegység nevet. (Gath = lépcső). Dekán Afrikától való különválása után sziget volt. Északon a Himalája lábánál és keleten széles tengeröblök hullámoztak még a geológia újkorban is. Ezt az öblöt a Himalájáról lerohanó folyamok, a Bramaputra

és a Ganges töltötték fel. A **Bramaputra** Belső-Ázsiában ered a Himalája és a Transhimalája közötti völgyben 4600 m magasságban, a tibeti Szent-tavak közelében. 1600 km utat tesz meg a hegyek között, majd vad, de festői szakadékokkal telt völgyben áttöri a hegységet és nyugatnak fordulva, az Asszami-alföldre ér. Ez már Bramaputra alkotása. A sötétbarna színű folyó rengeteg iszapot hord ma is magával, különösen áradáskor, amikor a tibeti hóolvadás és az indiai monszun esők roppantúl megnövelik vizét. 250—270 ezer m^3 víz rohan ilyenkor medrében tova minden másodpercben. Asszám területén de Bengaliában is a Bramaputrát sűrű erdők veszik körül, telve India nagy vadjaival és a csúszó-mászók millióival.

A **Ganges** a Himalája belső lejtőjén ered. Jóval rövidebb a Bramaputránál (3000 km), de viszont vízvidéke jóval nagyobb, mert a Himalája déli lejtőiről, sőt délről a Dekán-fennsíkról is sok folyót kap. Allahabadnál veszi fel legnagyobb mellékfolyóját: a Dzsamnát. Itt már roppant víztömeget hömpölyget a szent folyó. Benareszen alul medre néha annyira kitágul, hogy az egyik partról nem lehet a másikat meglátni.

A két nagy folyam Bengáliában egyesül és közös deltával, de rengeteg sok ágra szakadva, ömlenek a tengerbe. A delta 80 ezer km^2 nagyságú, tehát közel akkora, mint a trianoni Magyarország (93 ezer km^2). Legnagyobb része sűrű erdő vagy mocsár áthatolhatatlan nádasokkal és bambusz sűrűségekkel. Rengeteg állat él benne: tigris, orrszarvú, elefánt, vadbivaly és tömérdek mérges kígyó.

Ez a két folyó építette fel a nagyterjedelmű és rendkívül termékeny Hindosztani-alföldet, amelynek déli részét Bengáliának nevezik. Földünk szép alföldjei között is egyike a legszebbeknek és a legegyenletesebbeknek. És talán valamennyi közül legnagyobb mértékben teljesíti azt a hivatását, hogy az emberek millióinak lakóhelye és bőkezű eltartója legyen.

A harmadik nagy indiai folyam az *Indus*. A Bramaputrához közel, szintén a Szent-tavak környékén ered Tibetben. Valamivel hosszabb a Gangesznál (3200 km), vízgyüjtő területe azonban csak fele azénak. Alföldjére érve négy bővízű mellékfolyót vesz fel, amelyek között legnagyobb a Satleds. Ezt a bőven öntözött, de mégis igen száraz területet Ötfolyam-vidékének, vagy más szóval *Pandsabnak* nevezzük. Innen délre az Indus egyre közelebb megy Belucsisztán hegyeihez, de balpartján nagy terjedelmű, homokbuckákkal fedett kopár alföld fekszik: a **Tarr-sivatag.** A Indus szintén delta torkolattal ömlik a tengerbe. Deltája csak $^1/_{10}$-e ugyan az óriás Gangesz-Bramaputra deltának, de még így is tekintélyes, hiszen 13-szor nagyobb mint a Balaton.

Elő-India Hátsó-Indiával, sőt Kelet-Ázsia jó részével a **monszun-szelek és esők** klíma-területébe tartozik. A monszun az arab mauszinból származik, mely évszakot jelent. A monszun vidéket ugyanis esőzés és széljárás alapján két évszakra lehet osztani. Egyik évszakban állandóan szárazföldi szelek uralkodnak. Ez a téli monszun, amely a legtöbb helyen száraz jellegű. A nyári monszunszél viszont tengeri eredetű és ezért párákkal telt, tehát lecsapodásokat okoz.

Nyári időszakban, már áprilistől kezdve, Elő-India területén, majd később a Közép-Ázsia magas fennsíkjain az erős naptűzés következtében a levegő roppantul felmelegszik és azért felfelé száll. Közép-Ázsiában tehát légsúly-csökkenés, azaz minimum keletkezik, míg a Jegestenger, de még inkább az Indiai-óceán felett a légnyomás megnagyobbodik. A kis légnyomású helyek mindig szívó módjára működnek, azaz maguk felé szívják a magasabb légnyomású területek egyébként is terjeszkedésre hajló levegő tömegeit. A nyári hónapok elején, május végén, június elején ezek megindulnak Ázsia belső területei felé. A Jeges-tenger felől jövők azonban még igen hidegek és

páratartalmuk is kevés. Ezért nagyobb esőket nem okoznak. Az Indiai-óceánról benyomuló légtömegeknek azonban igen nagy páratartalmuk van és bőséges csapadékkal öntözik a vidéket, amerre áthatolnak. A nyári esős monszun kifejlődése egyike a legnagyszerűbb természeti tüneményeknek. Előtte április—májusban tikkasztó hőség uralkodik Indiában. A felhőtlen égről könyörtelen forrósággal tűznek le a már magasan járó Nap sugarai. A folyók, még a legnagyobbak is, alig vánszorognak félig üres medrükben. A föld megrepedezik a szárazságtól. A növényzet fonnyadt, lankadt, sőt egyik-másik teljesen elszáradtnak látszik. Az egész természet víz, nedvesség után kiált. Május végén a partokon megjelennek az első gomoly-felhők. Lomhán kúsznak a szárazföld felé, de ott hamarosan szétoszlanak. De nap-nap után egyre szaporodnak és végre beborítják a fél láthatárt. Elvillanik az első villám. Rövid, recsegő mennydörgés jelenti, hogy a harc elkezdődött. Valóságos küzdelem fejlődik ugyanis ki a parti peremhegységek és a felhők között. A villámok egyre sűrűbbek, vakítóbbak, a mennydörgések pedig egyre mélyebben és hosszabban tartók lesznek. A peremhegységet sűrű felhő takarja, egyszer csak mintha jeladásra történne, megindul az eső. Legtöbbször nem is eső, hanem felhőszakadás. A felhők átkelnek a partokon és minden nap beljebb vonulnak. A patakok, folyók pár nap alatt óriásit áradnak, a növényzet szinte órák alatt életre kel. Ha egyszer a monszun kitört, akkor hónapokon keresztül: szeptembertől októberig nap-nap után megújul az eső, India áldása.

Természetesen nem minden vidék kap egyforma mennyiségű csapadékot, mert a felszíni viszonyok miatt igen egyenlőtlenül oszlik el. A Malabár-partvidék peremhegysége, mivel éppen szemközt fekszik a délnyugati monszunnak, igen sok csapadékot: 2000—4000 mm-t kap. Ugyanilyen bőséges csapadék áztatja Bengáliát és a

Gangesz alföldjét és főképpen a Himalája déli lejtőit. De még ezeknél is többet kap a Bramaputra két partján Asszám-tartomány. Itt a Khászia-hegység déli lejtőjén, Cserrapundzsiban mérték eddig a legnagyobb csapadékot Földünkön : 12.700 mm-t, azaz közel 13 métert.

A bőcsapadékú vidékekkel szemben, igen kevés eső esik a Dekán-fennsík területén : 500—700 mm. Ugyanennyi esik a Gangesztől délre eső Malva-fennsíkon is. Ez a mi éghajlatunk alatt rendes esőzésnek számít és ha az elosztás nem abnormisan szélsőséges, teljesen elegendő a növényzetnek. India forró éghajlata alatt azonban ez kevés. Itt már öntözéssel kell pótolni a hiányt. Még kevesebb esőt kap az Indus alföldje : 100—250 mm-t, sőt egyes részek még ennél is kevesebbet, mert ide a nyári monszun nem hatol be, hanem elfordul a Hindusztáni-alföld felé.

Bár a nyári monszun általában rendkívül szabályosan működik, és már régóta megfigyelik jelenségeit, titkait teljesen még ma sem ismerjük. Nem világos pl., hogy miért nem kap esőt az Indus alföldje, amely pedig nyitva áll a nyári monszun előtt. Azt sem tudjuk még igazában, hogy miért van ingadozás néha a monszun működésében, még pedig nem is igen ritkán. Egyes esztendőkben u. i. a monszun «betörés» 2—3 héttel is megkésik. Máskor viszont igen gyengén jelentkezik és alig felét-harmadát viszi a rendes esőmennyiségnek. Mindkét jelenség kiszámíthatatlan károkat okoz India mezőgazdaságában és nem egyszer milliók vesznek éhen a monszun-esők csekélysége miatt.

Ősszel, szeptember végén, októberben megszűnik a a nyári monszun, amit az jelez, hogy az esők ritkábbak és kevésbbé hevesek. A déli szeleket lassankint északiak váltják fel. A fordulat azonban nem történik meg zavarok nélkül. Heves és pusztító forgószelek szoktak ilyenkor fellépni, éppen úgy, mint a nyáreleji szélforduláskor. Végre mégis az északi, hideg eredetű szelek lesznek uralkodóvá. Indiában azonban a Himalájáról mint föhn-

szelek ereszkednek le, ezért fagyos, hideg szeleknek éppen nem lehet őket mondani.

Hőmérséklet tekintetében Elő-Indiában három évszak van. A téli hónapok szárazságuk mellett, ha nem is hidegek, de legalább hűvösek. Hó és fagy az alföldi részeken ismeretlen jelenség. Április, május szintén száraz időszak még, de ezek már roppant forrók : 30—40 fokos melegek uralkodnak a magas hegyvidékek kivételével egész Indiában. A harmadik a monszun esők évszaka (máj.—szept.). A hőség a tengeri légáramlás miatt valamivel csökken, de viszont a levegő telve van párával, és ez a nyirkos hőség még elviselhetetlenebb, mint április—május száraz forrósága.

Mivel a csapadék nagysága nem mindenütt egyenlő, azért a termelés is igen változó. A Ganges és a Bramaputra alföldjén és Dekán északkeleti részén a *rizs* a főtermény. Az esős tropikus vidékeknek ez a leghasznosabb kenyérgabonája, amely bámulatos nagy terméssel fizet. A hazája kétségtelenül az ázsiai monszun vidék, mert sehol olyan rengeteg változata (1000-nél is több) nem ismeretes, mint itt és sehol se termelnek olyan óriási tömeget, mert csak Elő-India évi rizstermelése 350—400 mill. q között van. Az angolok a termelés biztosítása és kiterjesztése érdekében roppant arányú csatornahálózatot építettek több száz millió pengő költséggel.

Az öntözött részeken természetesen egész éven át folyik a termelés. Ma már 300 ezer km² területet csaknem teljesen függetlenítettek az esőzéstől. Ahol nincs elegendő csapadék, ott a rizs helyét más gabonák, a búza, árpa és a köles foglalja el. India búzatermelése ma már negyedik a világon : 100 millió q körül van. Legnagyobb búzatermő vidéke a *Pandzsab*. A kenyérterményeken kívül nagy területeket foglalnak le a különböző tropikus élvezeti és ipari növények. Tea és cukornád termelése második a világon (teából 165 mill. kg, cukorból 33 mill. q). Gyapottermelését csak az USA mulja felül (997 mill. kg), a ken-

dert helyettesítő jutában pedig messze megelőzi Földünk bármely más vidékét. Még meglevő erdőségei szintén sok értékes anyagot adnak a kereskedelemnek. A különböző fűszerféléken kívül csak az indigót, a chinafa kérgét és a rendkívül értékes szantál,- ében- és tiekfát említjük.

Ásványi termékekben szintén gazdag. Aranybányászatát ugyan más világrészek messze felülmulják, de drágakövekben (gyémánt, smaragd, zafir, ametiszt, rubin) Földünk leggazdagabb vidékei közé tartozik. Sokkal fontosabbak ezeknél az újabban felfedezett, de még csak kis részben feltárt gazdag kőszén- és vasérctelepek. Iparából ezelőtt egy-két évtizeddel, csak a háziiparnak volt jelentősége. Ennek egyik-másik ága : szövés, szőnyegkészítés, ércművesség egyenesen művészi magaslatra emelkedett. Újabban azonban gyáripara is roppant fejlődést mutat, különösen a szövő-, fonóipar. 1927-ben közel kilenc millió orsón dolgozták fel az indiai gyapotot. India versenye érzékeny károkat okozott az európai iparos államoknak, elsősorban természetesen Angliának.

Érdekes, hogy ezen a rendkívül gazdag mezőgazdasági vidéken az állattenyésztésnek szinte semmi gazdasági jelentősége sincs. Indiának van ugyan a világon legtöbb szarvasmarhája (145 mill. drb), de a lakosság nagy többsége csak a tejet használja fel, húst vallási okokból nem eszik. Csak az európaiak és a mohamedánok táplálkoznak hússal és még néhány kisebb törzs. Mivel a sertést még a mohamedánok is megvetik, a sertéstenyésztés említésre sem méltó.

Elő-India kétségtelenül Földünk egyik leghatalmasabb, legfontosabb gazdasági vidéke.[1] Anglia hatalmának legerősebb támasza. Bebizonyított dolog, hogy Anglia gyáriparának szédületes és gyors kifejlődése India érdeme.

[1] Katolikus szempontból kiváló munkák Indiáról : Erdősi Károly : A napsütötte India és J. Dahlmann : Indische Fahrten. Nem katolikus szellemű, de jó munka : Baktay Ervin India c. munkája.

Századokon át rengeteg arany, ezüst, drágakő és ezeknél még hatalmasabb értéket jelentő tropikus termények kerültek Angliába, az igaz, hogy nem minden fáradság, de viszont minden különösebb befektetés nélkül. India értékét legalább Anglia számára még megsokszorozza az a roppant néptömeg, amely India földjén él. Ceylon és Birma nélkül kerek számban 300 millió embert tart el India. Több mint egy századon át ez a hatalmas néptömeg volt az angol gyáripari termékek egyik legjobb fogyasztója, mert Anglia sokáig versenytárs nélkül kereskedett India népeivel.[1]

Azt nem lehet tagadni, hogy az angolok minden önálló állami életet megszüntettek Indiában, mert az egyes gazdag maharadzsák, nábobok csak árnyékuralkodók, akiknek semmi hatalmuk nincs, de viszont rendkívül sokat tettek a lakosság és a gazdasági élet érdekében. Hogy Indiában ma rend van, hogy nem dúl örökös háború, mint azelőtt, a bennszülött fejedelmek között, az Anglia érdeme. Az angolok építették ki a pompás kikötővárosokat, a nagyszerű vasúthálózatot, amely nagyságra harmadik a világon, tehát még a rendkívül terjedelmes német és orosz vasúti hálózatot is felülmulja. Az angolok készítették hatalmas pénzáldozattal India öntözőcsatornáit, amelyek millió és millió embert mentettek meg már eddig is a gyakran fellépő éhhaláltól. Az angolok fékezték meg a pestis és a kolera járványos dühöngését, vagy legalább is lokalizálták, mert kiirtani a lakosság nemtörődömsége és hallatlan szennyessége miatt máig sem lehetett.

Azonban a történelem és tapasztalat azt bizonyítja, hogy egyetlen nép sem tűri el szívesen az idegen uralmat, bármilyen nagy gazdasági és egyéb előnyöket biztosítson is az neki. Indiában is már régóta tapasztalható az angolellenes mozgalom, amelyet az angolok még azzal sem tud-

[1] A Demangeon: L'Empire Britannique 227. s köv. ll.

tak megfékezni, hogy Indiát császárság rangjára emelték. Ez a mozgalom egyre szélesebb körben terjed, de azért tévedés azt hinni, hogy az angolok indiai uralmának, ha nem is napjai, de évei meg vannak számlálva. India népeinek összefogása szinte lehetetlen. Maga az indogermán-eredetű hindu nép ugyan óriási többségben van, mert a 300 millióból 230 millió hindu, 60 millió őslakos dravida és csak 10 millió idegen van (európai egy millió, ebből 200 ezer angol), sőt vallási tekintetben is jóval egységesebb, mint sok más ország (220 millió Brahma vallását követi, 120 millió Buddháét, 67 millió mohamedán 5 ,millió keresztény). A nemzeti egységnek azonban rendkívüli sok és nehéz akadályt kell legyőznie. Először a közös származás ellenére nyelvi egység nincs. A hindu nép ugyanis keverék nép és vidékek szerint más és más nyelven, vagy legalább is igen eltérő nyelvjárásokkal beszél. Igen nagy akadály továbbá a 67 millió mohamedán tömeg. Ezek is hinduk, mégpedig sokszor igen tehetősek, de azért szívből megvetik mohamedán fanatizmusukban hindu testvéreiket. A gyűlölség meg-megismétlődő tömegvérengzésekben szokott kirobbanni.

Valamennyi akadálynál végzetesebb a **kasztrendszer.** Ez a sajátságos társadalmi forma ősi korba nyúlik vissza és eredetileg csak a faji származásra terjedt ki, amikor a bőr színe alapján (világos barna, sötét barna) különböztették meg a társadalmi osztályokat. Amikor a hódító hinduk a bennszülött dravidákkal teljesen összekeveredtek, az osztályok, a kasztok száma fokozatosan szaporodott. Ma pedig pár százra megy a számuk. Az egyes társadalmi osztályok mereven elkülönülnek egymástól és mindenki a maga kasztja körén belül éli le : magán-, társadalmi, vallási és gyakran gazdasági életét is. Az osztályok elkülönülése ugyan az újabb időben kezd veszíteni merevségéből, de teljes megszűnése, hacsak forradalmi megmozdulás nem jön közbe, soká várat még magára. A kaszt-

rendszer lehetetlenné tesz Indiában minden általános nemzeti megmozdulást, sőt lehetetlenné teszi a fejlődést is. Ugyanez a kasztrendszer szinte leküzdhetetlen akadályt állít a keresztény vallás terjedése elé, mert pl. a brahminoktól óriási áldozatot kíván az a tanítás, hogy a pária is éppen olyan ember, mint ők. Ez egyik főoka, hogy a misszionáriusok évszázados munkája ellenére is csak 3·5 millió katolikus van Indiában.

A kasztrendszer összehasonlíthatatlanul zárkózottabb, mint a középkori feudalis társadalom. Ebben, akik akár testben (vitézség), akár lélekben (tudomány) kiváltak, megnyílt előttük a magasabb, gyakran a legmagasabb társadalmi osztály is. Indiában ez lehetetlen. Mindenki abban a kasztban hal meg, amelyben született. Ez természetesen útját állja minden szellemi, sőt gazdasági haladásnak is, mert a kaszt falait át nem törhetik. A szudrának, a legalacsonyabb társadalmi osztálynak tagjaiból sohasem lehet se mahar, se patan, se ratsput, se brahmin, se seik, se másféle magasabb kasztbeli. Bár az angolok nem barátai ennek a lealázó álláspontnak, mégsem avatkoznak bele erősen, hogy legelkeseredettebb ellenfeleiket, a brahmin papokat és legjobb híveiket, a maharadzsákat és a szintén magas társadalmi fokon álló kereskedőket ne ingereljék. A kereszténységgel és az újabb hindu mozgalmakkal (Gandhi stb.) kapcsolatos fejlődést azonban nem akadályozzák. Ezzel szemben rendkívül sokat tettek a nők siralmas helyzetének megjavítására.[1] Már ezelőtt 100 esztendővel szigorúan megtiltották, hogy az özvegyen maradt nőt, gyakran még egész gyermeket, férje holttestét máglyáján elevenen elégessék. Újabban végérvényesen megtiltották a gyermekházasságokat. Indiában ugyanis 4—5 éves korban már eljegyezték a gyermekeket, akik 8—10 éves korukban azután rendes házasságot kötöttek.

[1] Dr. K. Boech: Indische Wunderwelt. 190. s köv. ll.

Ha a férfi meghalt, akár jegyes, akár már férj korában, a nő özvegy lett és köteles volt az maradni egész életében. Tartozott férje anyja mellett élni, kitéve a legdurvább bánásmódnak. Akik nem bírták az ilyen életmódot, megszöktek, és ezekből lettek az utcai táncosnők, bajadérok.

India népessége rendkívül sűrű. A rizstermő vidékeken (Bengália, Oriza, Delhi, Madras, Agra) 150—250 ember esik egy négyzetkilométerre. Tisztán földmívelő lakosságnál ilyen roppant népsűrűség csak a föld rendkívül dús termékenysége mellett lehetséges. A többi részen már nagyot csökken a sűrűség, de átlag a 45 felett marad.

A sűrű népességgel mindenütt velejárnak a nagy városok. Ezért Indiában sok népes város van. Első helyen áll *Kalkutta* 1·5 millió lakosságával. A Ganges-delta hajóval járható ága, a Hugli mellett épült forró, egészségtelen, de viszont igen kedvező helyen. India legforgalmasabb kereskedő városa, de igen fejlett gyáripara is van. Az európai és kereskedő városrész igazi modern világvárosi képet mutat, a hatalmas hindu rész azonban piszkos, rendetlen. A Ganges mellett fekszik *Benaresz* (205 e. lak.) és *Allahabad*. Mindkettő szent város: Benaresz a hinduké, Allahabad a mohamedánoké. Évenként óriási zarándoktömegek keresik fel. Ezek legjobb terjesztői a pestisnek és kolerának. A Dzsamna mellett épült *Agra* (230 e. lak.) és Delhi (450 e. lak.). A XVI. században ez a két város volt a nagy mogul székvárosa. Gyönyörű épületek hirdetik még ma is a nagy mogulok gazdagságát, pompaszeretetét. Valamennyi között legszebb az agrai *Tads Mahal*. Ezt Dsehan sah építtette (1627—57) fiatalon elhalt felesége síremlékeül. Nemcsak India, hanem valószínűen egész Ázsia legszebb épülete. Szépségét lehetetlen leírni, mert ez a márványépület, nem épület egyszerűen, hanem valóságos márványálom, márványköltészet, a hitvesi szeretet apotheózisa. Márványépület, de a márványfalak utólérhetetlen művészetről beszélnek. Csodálatos a márványból faragott, aranyozott

rácsozat, amely olyan finom és aprólékos, mint a legszebb csipke. De talán még ezeknél is csodálatosabbak a márványfalba ragyogó drágakövekből: gyémántokból, rubintból, amethisztből, zafirból stb. kirakott virágdíszek, amelyek folyton tündökölnek, ragyognak, mint a legüdébb virágok. A csodás épület 22 évig épült. 20.000 ember dolgozott rajta és 50—60 millió pengőbe került. Nagyobbrészt olasz és francia művészek alkotása.[1]

Delhi 1911 óta Kalkutta helyett az Indiai császárság fővárosa. A Pandzsábban Lahore (430 e. lak.) a legnagyobb város, Dekánban pedig Haiderabad (467 e. lak.). A kikötővárosok közül legkiválóbbak nyugaton Bombay, keleten Madrasz. *Bombay* India második városa, sőt néha Kalkuttát leverve, első. Kalkutta háttere ugyan sokkal gazdagabb és népesebb, ezért ki- és beviteli forgalma sokszor felülmulja Bombayét, de ez viszont a Szuezi-csatornán átkelő hajók első nagy állomása. Az indiai utasok rendesen itt szállnak ki és be a hajókra. Gyáripara legnagyobb egész Indiában. Lakossága 1·2 millió körül van. Sok közöttük a tűzimádó parszi, akik a holttestekkel se a tüzet, se a földet nem akarják beszennyezni, ezért halottaikat külön erre a célra épült alacsony tornyokra rakják (hallgatás tornyai), ahol a keselyük fogyasztják el őket. *Madrasz* már jóval kisebb, de azért jelentékeny város (650 e. lak.), gazdag rizstermelő vidéken.

A régi nagy *portugál* és *francia* birtokokból csak néhány helység maradt meg kisebb-nagyobb területekkel. A franciáké a Koromandel-parton Karikal, Pondicherry és Janaon, valamint Kalkutta mellett Csandranagor. A portugáloké Diu, Goa és még több kisebb helység.

[1] E. L. Selenka: Sonnige Welten. 239—40. ll.

Ceylon.

Ez a szép sziget, amelyet joggal neveznek az angol korona gyöngyének, Elő-Indiától délre fekszik. A régebbi geológiai korban a kettő kétségtelenül összefüggött.

Az ovális, tojásdadalakú sziget területe 65.600 km², tehát $^2/_3$-da a trianoni Magyarországnak. Partvidéke, de különösen északi része sík vidék, de közepén igen régi kőzetekből (gránit, gnájsz, pala) álló hegyvidék emelkedik, amely a Pedrotagallában 2540 m magasságot ér el. Sokkal jellegzetesebb azonban ennél a 300 méterrel alacsonyabb Adamspik. A keleti hagyomány szerint Ceylon volt a paradicsom és Ádám távozása előtt innen nézett szét utóljára a gyönyörű vidéken. Lába nyomát (1·5 m)ma is mutogatják. Ezért és a Buddhához is fűződő hagyományok miatt évenként sok ezren látogatják.

Ceylon éghajlata részben más, mint Elő-Indiáé, mert nagyon délre esik. Itt már nem lehet száraz és esős évszakokat megkülönböztetni és az esőzés eloszlása is más, mert nem június—júliusban esik a legtöbb eső, hanem április—májusban és azután október—decemberben, de a többi hónapokban is van csapadék A keleti részekre kimondottan az északkeleti monszun visz esőt, amely Indiában teljesen szárazjellegű. A partvidékeken 1300—1800 mm a csapadék, a belső hegyvidéken pedig a 2000 mm-t is meghaladja. A keleti rész azonban gyakran szenvedett szárazságot. A lapályos partvidéket csaknem az egész szigeten szép kókuszpálmaerdők borítják, de ezeknél sokkal szebbek, még India erdőségeit is felülmulják, a belső hegyvidéki erdők pompás fáikkal, különböző illatozó fűszer-növényeikkel és rendkívül dús tenyészetükkel. Természetesen az őserdőket már alaposan megritkították, hogy az ültetvények számára földet nyerjenek. Rizsen és búzán kívül régebben igen sok és jó kávét termeltek.

A kávécserjéket azonban betegség támadta meg, tönkrementek. A kávé helyét hamar elfoglalta a *tea*. Ma már Ceylon közel 100 millió kg teát termel. Harmadik helyen áll tehát a teatermelő országok között. Ugyanezt a helyet foglalja el kaucsuk-termelése is (60 mill. kg.). Ezeken kívül jelentékeny kivitele van még más tropikus terményekből is (kókusz, dohány, kakaó stb.). Területén 53 millió lakos él, akik jórészt a szingalézek közé tartoznak akik a hindukkal rokonok és jórészt Buddha követői. A sziget fővárosa *Kolombo* nagyforgalmú kikötő (295 e. lak.). Anglia birtokában vannak a korall-zátonyokon épült Lakediva és Malediva szigetcsoportok.

Hátsó-India.

Hátsó-India már nem idegen tag Ázsia törzsén, mint Elő-India déli hegyes része, hanem azzal szerves összefüggésben van. A kontinens gerincét alkotó hegyvonulat, amelyhez Elő-India földjét csak az újabb eredetű alföldek kapcsolják, Hátsó-India területére magas és hosszú hegyvonulatokat bocsát. Északon ezek a hegységek erősen összetömörülnek és csak délen távolodnak egymástól mindig messzebb. Hátsó-India nagyobb része tehát magas felvidék, amelyet csak a folyók völgyei tagolnak. Tibet, Kína határán azonban még a völgyek is hiányoznak. Meredekfalú, mély szurdokokban vad erővel rohan itt az Iravadi, Salven és a Mékong. Ez utóbbi Ázsia egyik legnagyobb folyója (4500 km). Áradáskor 120 ezer m^3 víz ömlik benne tovább minden másodpercben. Ezért különösen torkolata vidékén óriási területeket szokott elborítani. Rengeteg iszapot hurcol (évenként 1400 milliárd m^3-t), ezért áradásai mindig magasabbra töltik környékét, torkolatánál pedig olyan hatalmas deltája van, amely megközelíti a Gangesz-Bramaputráét is. A negye-

dik folyó a Menam már jóval kisebb társainál, de szintén bővízű. A folyók alsó szakaszánál, de különösen torkolatuk körül a völgyek medenceszerűen kiszélesednek. Itt tehát nagyterjedelmű alföldek feküsznek. Valamennyi a folyók hordalékából keletkezett, mint a mi két alföldünk is.

Hátsó-India éghajlata még Elő-Indiáénál is szerencsésebb, mert a délnyugati monszun még több csapadékkal áztatja. Különösen az Iravadi vidéke kap igen sok (2000—4000 mm) csapadékot. Csak elvétve vannak kisebb részei, ahol az évi csapadék az 1000 mm-t nem éri el. Ezért Hátsó-Indiában nincs sivatag, de még steppe is ritkán akad. A még nem művelt területeket a két India legszebb, leggazdagabb erdőségei borítják. Ezekben a pálmák sok fajtáján kívül rendkívül gyakori az igen értékes teak-fa, amely gazdasági életében igen fontos szerepet játszik. A mocsaras partvidékeken mangrove-erdők húzódnak 100 és 100 kilométeren át. Beljebb pedig a bambusznád foglal el nagy területeket. Dél- és Kelet-Ázsiának ez a legértékesebb építő anyaga könnyűsége és szívóssága miatt. A sok eső és a termékeny föld természetesen a tropikus növények sok száz fajtájának termesztését teszi lehetővé. Első helyen áll ezek között a *rizs*. Nincs Ázsiának még egy olyan területe, amely természeténél fogva olyan alkalmas lenne rizstermelésre, mint Hátsó-India nagy folyómenti síkságai. Minden megvan, amit a rizs kíván: jó talaj, forróság, víz egyaránt. A rizs Hátsó-Indiában minden mást háttérbe szorít, de viszont a terméseredmények is igen nagyok. Ezért igen sok jut kivitelre. A rizs mellett legnagyobb jelentősége a Malakka-félsziget kaucsuk ültetvényeinek van. A világ kaucsuktermelésének közel fele innen származik (300 mill. kg.).

Hátsó-Indiát az angolok és a franciák Indo-Kína néven hívják. Ez az elnevezés jogosult, mert nyugati részén a lakosság hindu eredetű és hindu írásjeleket használ, a

keleti részén azonban a bevándorolt kínaiak keveredtek össze a lakossággal és nyelvükön, írásukon kívül sok más dolog is kínai eredetre és uralomra mutat. Malakka-félszigeten már a barnabőrű *malájok* laknak. A lakosság száma 45 millió körül van, tehát közel sem olyan népes, mint Elő-India. Hátsó-India igazi gazdasági jelentősége csak majd akkor mutatkozik meg, ha a mainál hatszor-hétszer nagyobb lakossága lesz, amely a terület minden természeti értékét alaposan kihasználja.

Hátsó-India területének nagyobb részét az angolok és a franciák egymás között felosztották. A régi bennszülött államok közül csak egy maradt meg függetlenül: Sziám, amely az angol és francia birtokok közé ékelődött.

a) *Brit Hátsó-India.*

Brit Hátsó-India *Birma* tartományt és a hosszú Malakka-félsziget déli részét foglalja magában.

Birma vagy más néven Barma (Burma) tartomány az Indiai császársághoz tartozik, és annak egyik legértékesebb része. Legfőbb terménye a rizs és a teak-fa. Mindkettőből nagy kivitele van. A teak-fát tutajok szállítják le az Iradavin a tengerig, ahol hajókra rakják. A tartomány fővárosa *Rangoon* (400 e. lak.) az Iravadi deltájánál. Igen nagy forgalmat bonyolít le rizzsel és teak-fával.

Malakka-félsziget kaucsuktermelésével tűnik ki, a körülötte fekvő apró szigetek pedig fűszereikkel. Nevezetes Malakka ónbányászata is (50 mill. kg), amely a világ ónтermelésének $^1/_3$-át adja. A félsziget nagyobb részén még maláji fejedelmek uralkodnak, de angol vezetés mellett. A legnagyobb város: *Szingapur* azonban brit gyarmat területen van. Dél-Ázsia egyik legfontosabb és legnépesebb városa. Kikötője rendkívül nagy forgalmat bonyolít le tropikus termékekkel, mert Szingapur útjába

esik a dél- és kelet-ázsiai hajójáratoknak. Az óceánjáró gőzösök Szingapur hatalmas szénraktáraiban (1·5—2 mill. q) mindig találnak bőségesen szenet. Újabban az angolok éppen fontos helyzete miatt elsőrangú erősséggé építették ki. 400 ezret meghaladó lakosságából 25—30 ezer európai, 180—200 ezer ellenben kínai.

b) *Francia Hátsó-India vagy Indo-Kína.*

Indo-Kína Hátsó-India keleti részét foglalja el. Területe 738 ezer km², lakossága 21·5 millió. Több politikai területből áll: északon *Tong-king* és délen a Mekong delta vidékén *Kokin-Kína* gyarmatokból, azután *Kambodzsa* és *Annam* bennszülött, de francia védelem alatt álló fejedelemségekből és északnyugaton a *Laos*-területből. Végeredményben azonban mind az öt vidék Franciaország birtoka, még pedig igen értékes birtoka. Legfőbb kiviteli cikke a rizs, gyapot és többfajta fűszer. Legfontosabb városai *Saigon* (115 e. lak.) Indokína fővárosa, Annamban *Hué* (70 e. lak.) és Tonkingban *Hanoi* (110 e. lak.).

c) *Sziám.*

Sziám Dél-Ázsia egyetlen független állama, amit nem utolsó sorban annak köszönhet, hogy a francia és angol birtokok közé szorult és egyik nemzet se engedi a másik kezére. Azonban közös megegyezéssel már ismételten jó darab földeket vettek el határkiigazítás címén a védtelen államtól: 1875-ben pl. több mint 300 ezer km²-t. Sziám azért még ma is nagy területű állam (518 e. km²), de lakossága nem nagyon sok (12.5 mill.). Földje rendkívül termékeny, de az ország területének még fele sincs művelés alá fogva. A henye, kevéssel megelégedő őslakosságot a gyorsan szaporodó kínaiak egyre jobban háttérbe szorítják és az állam vezetésében, meg a gazdasági életben na-

gyobb jelentőségük van, mint az ősi sziámiaknak.[1] Fővárosának *Bangkoknak* 500 ezer lakosa van, akiknek közel fele kínai. A főváros a Menam deltájánál jórészt cölöpökre épült és az utcákat csatornák helyettesítik. Bangkok környékén mint Hátsó-India más részein is tömérdek régi Buddha-templomot lehet látni, részint teljes épségben, részint már romokban. A legtöbb igen régi eredetű, ami a lakosság művelődésének régi voltát is bizonyítja.

A keletindiai szigetek.

Más néven Hátsóindiai vagy Maláji szigeteknek is nevezik a szigeteket fekvésül, illetve lakosságuk után. A hatalmas területen szétszórt szigetvilág körülbelül 10.000 kisebb-nagyobb szigetből áll. Területük 2·3 millió km²-t tesz és 75 millióra menő lakosságuk van.

A szigetvilág tagjait négy csoportba foglaljuk össze: Hátsó-Indiától délre a négy szigetből álló *Nagy-Szunda*-szigetek foglalnak helyet: Szumatra (410 e. lak.), Borneo (753 e. km²), a hosszú és keskeny Jáva (126 e. km²) és a négy karú Celebesz (170 e. km²). Jáva folytatásaként tekinthető a Kis-Szunda-szigetek hosszan elnyúló sorozata rengeteg apró és néhány nagyobb szigettel, mint Timor (31.000 km²), Flores (15.000 km), Szumbava (15.000 km), Szumba (11.000 km²) és még mások. A Kis-Szundáktól a Banda-tenger választja a fűszertermésükről régóta híres *Molukki-szigeteket* (Halmahera, Burn, Szerang stb.). Ezektől északra a Celebeszi-tengeren túl pedig a *Philippinák* foglalnak helyet két nagy és számos apró szigettel (Luzon 16.000, Mindanao 96.000 km²).

A szigetek nagyobb része hegyes felszínű. A régi kris-

[1] W. Credner: Grundzüge einer Gliederung Siams etc. Geogr. Zeitschr. 1930. 283—84. ll.

tályos kőzetekből és a vulkánikus anyagokból (trachyt, bazalt) keletkezett hegységek nem egyszer tetemes magasságot érnek el. Legmagasabbra emelkedik Borneo északi csúcsán a Kinibalu (4110 m). Szumátrán a még működő Kossintji vagy Indrapura (3805 m). Jáván a szintén vulkánikus Szemeru (3676 m) nem sokkal marad el mögöttük.

Hegyes vidékeken kívül a nagyobb szigeteken tetemes nagyságú dombos vidékeket, sőt terjedelmes alföldeket is találunk. A nagy Szumatra északi része pl. teljesen sík terület. Borneónak viszont a déli és keleti felén vannak kiterjedt alacsony vidékek.

A szigetek Ázsia legtropikusabb részei, mert az Egyenlítő éppen átszeli a szigetvilágot. A hőmérséklet ezért egész éven át folyton magas. A hónapok *közepes* hőmérsékletei között alig van 1—2 fok különbség. Csapadék tekintetében azonban a monszun még itt is érezteti hatását. Anélkül ugyanis a szigetek nagyobb részén állandó esőzésben részesülne, amely a Nap zenit állásakor, tehát évenként kétszer bizonyos maximumot érne el. A monszunszelek azonban nyáron és télen egyaránt erősen éreztetik csapadéknövelő vagy eltérítő hatásukat. Ez az oka annak, hogy egymáshoz aránylag közel fekvő helyeken is nagy különbség van, nemcsak a csapadék nagysága, hanem évszakos eloszlása között is. Általában a szigetvilág bőséges csapadékban részesül (2000—4300 mm). Helyi okok természetesen itt is, mint mindenütt, nagy hatással vannak a csapadék nagyságára. Batávia pl. csak 1800 mm-t kap, de tőle nem igen messze, de magasabban fekvő Buitenzorg már 4400 mm-t. Csapadék legtöbb helyen minden hónapban van. Kelet felé azonban egyre több az olyan sziget, ahol huzamos ideig teljesen esőtlen időszakok vannak.[1]

[1] R. Eichelberger: Regenverteilung, Pflanzendecke etc. in der ostindischen Inselwelt. Geogr. Zeitschr. 1924. 103—113. ll.

A nagy meleg és az általános bőséges csapadék miatt a Keletindiai-szigetvilágban teljes pompájában látjuk kifejlődve a tropikus növényzetet. A pálmák sok fajtájából és különféle értékes fából álló, kúszó növényekkel átmeg átszőtt járhatatlan, sötét szumatrai, borneói őserdőkkel gazdagság tekintetében csak a brazíliai őserdők hasonlíthatók össze. A művelt területeken pedig minden várakozást felülmúló gazdagsággal fejlődnek a tropikus gazdasági növények : rizs, cukornád, tea, kávé, gyapot és a fűszerek sok-sok fajtája. A termelés természetesen folyton tart, hiszen meleg és csapadék folyton van. Itt nem az emberek, hanem a földek, a sokszoros termelés miatt kizsarolt földek tartanak időnként pihenést.

Ennek a gyönyörű és gazdag vidéknek legnagyobb része egy kis országnak, Hollandiának a birtokában van. Hollandiáé a négy Nagy-Szunda-sziget : *Borneo, Szumatra, Jáva, Celebesz,* a körülöttük fekvő apró szigetek százaival kivéve Borneo északi kis részét. Hollandiához tartoznak a *Molukki-szigetek* és a Kis-Szunda-szigetek nagyobb része, Timor-sziget és még néhány kisebb terület kivételével.

Még a nagy országok közül is kevés jutott olyan értékes gyarmatbirodalom birtokába, mint Hollandia. Nyolcmillió ember uralkodik itt évszázadok óta okosan, megértően és gazdasági tekintetben ügyesen 1·6 millió km² területen és 60 millió emberen. A 60 millióból csak 60—70 ezer a hollandi és 20—25 ezer más európai.

Hollandia mai gazdasági virágzását nem kis mértékben ezeknek a gazdag szigeteknek köszöni. Legértékesebb birtokát, **Jávát** még jogosabban hívják a holland korona gyöngyének, mint Ceylont az angol koronáénak. A roppant sűrűn lakott sziget (280 ember esik egy km²-re) Földünk egyik legszebben művelt, legjobban, de emellett legokszerűbben kihasznált tropikus vidéke. Szumatra, Borneo, de a többi sziget együtt se jelent annyi értéket mint Jáva.

Holland Kelet-India sok tropikus terményben az elsők között áll. Az 1926—28. években 24 millió q cukrot (cukornádból) 60 millió q rizst, ugyanannyi finom dohányt 70 millió kg kávét, 60 millió kg teát, 210 millió kg kaucsukot és sok mindenféle fűszert és gyógynövényt (különösen chinakérget kininnek) termelt Holland-India. A szigetek gazdasági jelentőségét még emelik újabban felfedezett petróleumtelepei.

A hatalmas gyarmatbirodalom fővárosa *Batávia* (440 e. lakossal). Jáva nyugati részén alacsony, egészségtelen partvidéken épült. A hollandok azonban meg tudták fékezni a betegségeket, mert az egész várost, még a bennszülött negyedeket is csatornázták, a mocsarakat lecsapolták. A forró időben, aki csak teheti, a 60 km-re eső hegyvidéken épült Buitenzorgba (50 e. lak.) menekül. Ez a gyönyörű üdülőhely világhírűvé lett botanikus kertjéről, amelyhez fogható alig van Földünkön. A második nagy város *Soerabaja* (337 e. lak.), Jáva legforgalmasabb kikötővárosa.

A *Philippinákat* 1521-ben Magellán fedezte fel. Nevüket II. Fülöp, spanyol király neve után kapták. 1898-ban az Amerikai Egyesült-Államok birtokába került háború útján. Igen termékeny a legtöbb sziget, de lakosságuk kivitelre még nem igen termel. Csak a manillakenderből van jelentékeny bevétele (200 mill. kg) és a pálmákból. Lakosságának (13 mill.) többsége maláji eredetű és katolikus vallású. A szigetek fővárosa *Manila* (341 e. lak.) Luzon szigetén. Nagyszerű védett öblét az amerikaiak erődökkel rakták meg a japánok ellen.

Az angolok birtokában levő északborneói terület *Sarawak* (108 e. km², 600 e lak.), főhelye *Brunei:* a kis gyarmatnak nincs nagy jelentősége.

Közép-Ázsia.

Ázsia közepét Földünk legnagyobb terjedelmű hegyvidéke foglalja el. Hét millió km² terület magasabban fekszik itt legalább 1000 méterrel a tenger színe felett, sőt egyes részei 3000—4000 méterrel.

A középázsiai hegyvidék kiindulópontja a **Pamir-felvidék.** Közel akkora terület, mint mi Alföldünk, de 4000 méter magasan fekszik és hat-, nyolcezer méter magas hegységek veszik körül: a Karakorum, keleten a Musztagata, délen a Hindukus. Rendkívül zord, viharos és kopár hegyvidék. Dúsabb tenyészet csak mélyebb völgyeiben van. Fákat, kisebb-nagyobb erdőket is csak itt találunk. A száraz és roppant szeles tetőkön legfeljebb sovány fű nő, sőt sokszor még az sem. Rendes, állandó lakossága csak a legvédettebb völgyekben van. Nyáron azonban a kirgizek felhajtják nyájaikat a hegyi legelőkre.

A Pamir-felvidékből ágaznak ki azok a hatalmas hegyvonulatok, amelyek Ázsia belsejét borítják. Legdélibb a **Himalája,** amely hatalmas, kissé délnek hajló ívvel Földünk minden más hegységét felülmuló impozáns gerincekkel emelkedik a Hindusztáni-alföld felett. A 2500 km hosszú hegység három vonulatból áll. A külső, vagyis déli vonulat, a tulajdonképpeni Himalája és ezzel párhuzamosan a hosszú völggyel elválasztott Transzhimalája, amelyhez nyugaton a Karakorum csatlakozik.

A Himalája legszebb látványt dél felől, a Hindusztáni-alföldről nyujt, mert itt a mélyen fekvő síkságból hirtelen emelkedik ki. Bár a hatást itt is csökkenti, hogy a legmagasabb vonulat előtt a mellékgerincek egész sora helyezkedik el, mintha óriási lépcsőkül akarnának szolgálni az égbenyúló csúcsokhoz. Először a homokkő- és mészkőhegységek láncai emelkednek egymás mögött hosszan elnyúló gerincekkel. Ezek rengeteg esőt kapnak és

hőmérsékletük is magas, azért gyönyörű erdő fedi a legtöbbet. Ezekután a pala, majd gnájsz-gránitvonulatok következnek. A legmagasabbakat már örökös hó és jég fedi és hatalmas, 80—100 kilométeres gleccsereket bocsátanak le minden oldalra. Mivel a déli oldal jóval több csapadékot kap a monszunból mint az északi, azért a déli oldalon 4200 méteren van a hóhatár, az északin pedig 5000 méter körül, bár ez jóval hidegebb vidék. A déli lejtőkön ugyanis a bővebb csapadék következtében sokkal több hó és jég halmozódik össze, mint az északin és még a melegebb klíma sem tudja ezt a többletet kiegyenlíteni.

A Himalája magasságáról világos képet nyujthat néhány magassági adat. A kristályos gerincek átlag 5500—6000 m magasak. A rajtuk átvezető hágók se alacsonyabbak 4800 méternél. Aki tehát a Himaláján átkel, a Mont Blanc magasságában teszi meg nehéz és a lavinák, szélviharok miatt legtöbbször veszélyes útját. Égnek meredő, komor csúcsai közül 40 magasabb 7000 méternél, közülök 16 pedig 8000 méternél is. Valamennyi között legmagasabb a *Csomolungma*, vagy ismertebb nevén a *Mont-Everest*, amely 8882 méter magasra emeli fejét.

A Himalája hosszan elnyúló láncai különösen délen sok széles és termékeny völgyet zárnak közre, ezek, valamint a fővonulat előtt emelkedő alacsonyabb hegységek mind igen jól művelhető területek. Ezért a Himalája déli oldala éppen nem néptelen. Az Indiához tartozó *Kasmir*-vidéken pl. több mint három millió lakost találunk és számos várost. A fővárosnak: Szrinagárnak 160 ezer lakosa van. Peshavar erőssége az Afganisztánba vezető fontos hadi utat őrzi. Kasmir a régebbi időben híres volt finomszövésű sáljairól (kasmirkendő).

A Himalája déli oldalán *két bennszülött állam* foglal helyet: **Nepal** (140 e. km², 5·6 mill. lak.) és **Buthan** (50 e km², 250 ezer lakossal). Harcias hegyi népek lakják mindkét

államot (pl. a gurkák). Főfoglalkozásuk az állattenyésztés. Korábban a rablás is fontos ága volt a nemzetgazdaságnak, de ma már a brit helyőrségek miatt ez lehetetlenné lett. A két állam között van a *Szikkim*-vidék. Fővárosa *Dardzsiling*. Közel 2200 m magasan épült. Ezért a forró nedves időszakban sokan menekülnek ide a tehetős alföldiek közül, főként természetesen az angolok. Nekünk magyaroknak szintén nevezetes hely, mert itt van eltemetve Közép-Ázsia legnagyobb magyar kutatója: Kőrösi Csoma Sándor.

Tibet. A Himalájától északra a rendkívül hosszú *Kuenlun*-hegység indul ki a Pamirból. Először kissé délnek hajlik, majd nagy északi ívet alkotva, Kína területére nyomul. A fővonulatot számos, önálló hegységnek is beillő mellékág kíséri, mint az *Altyntag* és a *Nansan*. A Kuenlun a Himalájával ellentétben nem fiatal, hanem ősi hegység, azért éppen kora miatt nem is mutat olyan merész alakzatokat, mint a fiatal Himalája.

A két hatalmas hegyvonulat között foglal helyet Földünk legnagyobb jelentőségű magas földje: Tibet. 4000 m magasságban terjeszkedik ez a 2·1 millió km²-t felülmuló ország. Nem lehet fennsíknak nevezni, mert magas hegységek ágazzák be csaknem egész területét, kisebb-nagyobb medencékre darabolva. Ezek közül legmélyebb és legjobban elkülönül a Marco Polo-hegység és a Nansan közötti *Zajdam-medence* (2700 m magas).

Tibet Földünk egyik legbarátságtalanabb vidéke. Az Egyenlítőhöz közelebb van, mint Szicília és mégis micsoda óriási különbség van éghajlatuk között. Szicíliában a havat, fagyot alig ismerik, Tibetben ellenben 7—8 hónapig tart a tél, mégpedig kemény, szigorú fagyokkal (30—35 fokos hidegek nem ritkák). A nyár igen rövid, de ilyenkor rekkenő melegek vannak. Esőt a magas föld nagyon keveset kap. Ezért erdőt elvétve lehet csak találni. Fátlan, kietlen, köves, homokos puszta Tibet nagyobb

része. Rengeteg kisebb-nagyobb tava van, de ezek többnyire sósvizűek, mert lefolyástalanok. Legnagyobbak a *Kuku-nor* (3800 km²) és a *Tengri-nor* (2400 km²). Földet művelni csak a védett völgyekben lehet, de néhol, pl. Lhasa környékén igen szép eredménnyel. Főfoglalkozás az *állattenyésztés*. A gazdagabb tibetieknek többszáz jackjuk és birkájuk van. A háziállatokon kívül a vadon élő szamarak, lovak, antilopok csordákba verődve legelésznek Tibet steppéjén. India tigrisei és párducai gyakran átkapaszkodnak a Himaláján Tibet emlőseire vadászni.

A lakosság száma bizonytalan. Általában 2·5—3 millióra becsülik. Csaknem kivétel nélkül mongolok. Tibet sajátságos állam. A buddhizmus itt állami berendezéssé lett. A lámák egyúttal az ország ügyeinek vezetői, a dalai láma pedig, akit Buddha megtestesülésének tartanak, egyúttal az ország politikai feje is.

Tibet sokáig elzárt ország volt, amit főképpen a kínaiak követeltek, mert mindig féltették az angoloktól és oroszoktól. Csak kevés utazó tudott eddig Tibetben utazni és nem egy életét vesztette. Fővárosa *Lhasa*, a Bramaputra közelében. Húszezer lakosa van, de ennek fele láma, akik óriási kolostorokban laknak.

Keleti-Turkesztán. Tibettől északra egész sora következik a medencéknek, de ezek már jóval alacsonyabban feküsznek. Az Altyntag és Nansan Tibetben, a medence 4000—4500 m-es magassága miatt, csak közepes hegységeknek látszanak. Keleti-Turkesztánban azonban pompásan láthatók óriási arányaik, mert ez a vidék már átlag csak 1200 méter magasan van, tehát 3000 méterrel mélyebben mint Tibet.

Keleti-Turkesztán tojásdadalakú terület, amelynek középső legmélyebb részét a **Tarim-medence** foglalja el. Délről Tibet, nyugaton a Pamir-felvidék, északon a Tiensan (= Égi hegység) fogják körül. Kelet felé lassan összeolvad Mongolia sivatagos részeivel. A **Tiensan** a

harmadik hegyvonulat, amely a Pamirból indul ki. Számos nyugat-keleti irányú hegyláncból áll. A gerincek 4000—5000 méter magasak és csúcsai 7000 méteren is felül vannak. Észak-déli irányban tehát igen nehéz rajta az átkelés. A legtöbb karaván és kereskedő nyugati részén a 3900 m magas Tengri Davan-hágón kel át. Ennek a fontos átjárónak köszöni fejlődését *Kasgar* város (75 e. lak.), Közép-Ázsia egyik legforgalmasabb kereskedő helye. Ugyanezen a vidéken fekszik *Jarkand*, amely Kasgarnál is népesebb (100 e. lak.). Ez a két város bonyolítja le Belső-Ázsia forgalmát Oroszországgal és Indiával. Délen *Khotan* (55 e. lak.) a legnépesebb.

Keleti-Turkesztánnak éppen úgy, mint Tibetnek igen szélsőséges éghajlata van. Akacsonyabb fekvése miatt azonban a nyári időszak jóval hosszab és természetesen igen meleg. Mivel minden tengertől messze fekszik és mert magas párkányhegyek veszik körül, csak kevés csapadékot kap. Különösen száraz a Tarim-medence déli része : a **Takla-makán.** Ez igazi homoksivatag. A medence szélei már csapadékosabbak, azért a sivatagot steppe veszi körül, amely igen jó állattenyésztő vidék. A Tarim-medence északi határán folyik a Tarim-folyó. A párkányhegységek olvadó havából meglehetősen sok vizet kap. Ezért nagy utat tud megtenni a sivatagon át. Útját keskeny nyárfa- és tamariszkuserdők jelzik, de itt-ott igen jó gyepes, füves vidékek is vannak. Egyre csökkenő vize azonban a szárazsággal és a homokkal nem bír megküzdeni és végre a Lop-nor mocsaraiban vész el. Ahol elegendő víz van, különösen a hegyek lábánál, öntözős földmívelés fejlődött ki, amely Belső-Ázsiában igen régen otthonos és korábban sokkal jobban el volt terjedve, mint ma. Sven Hedin, Stein Aurél és más kutatók expedíciói Turkesztánban és másutt is Közép-Ázsia pusztáin egész sereg romvárost fedeztek fel ott, ahol ma homoksivatag uralkodik. Még ma sincs eldöntve, hogy mi okozta ezek pusztulását. Egyes

kutatók arra gondoltak, hogy Ázsia belseje egyre esőtlenebb vidék lesz és ezért a homok folyton előrenyomul. Ha ez lenne az ok, akkor az elnéptelenedés csak lassan történt volna. A jelek azonban azt mutatják, hogy egyes városokat hirtelen hagyott oda lakossága. Ellenséges támadással sem lehet magyarázni, mert a pusztításnak legtöbbször semmi nyoma. Valószínű, hogy óriási arányú homokviharok okozták a pusztulást. Ilyen homokviharok ma is előfordulnak és a Szaharában pl. egyes oázisokat betemetnek. A lakosság ezért kivándorlásra kényszerül. Nem kell tehát éppen éghajlatváltozásra gondolni. Elég két-három igen száraz és igen szeles esztendő, ami könnyen előfordulhat. Az öntöző-árkok kiszáradnak és betemeti őket a homok. A lakosság nem tehetvén mást, elhagyja lakóhelyét. A német tengerparton is vannak homokkal elborított falvak.

Ahol víz van, ott Turkesztán lakosai igen szépen művelik földjeiket. Nemcsak búza, árpa, kukorica terem bőségben, hanem még gyapotot, rizst és sok igen szép gyümölcsöt is termelnek.

Turkesztán Kína tartománya, de az orosz hatalom erősen megvetette benne lábát. A vége Kína tehetetlensége miatt, vagy az lesz, hogy Turkesztán orosz kézre kerül, vagy pedig, mivel az angolok India közelsége miatt ezt semmiképpen sem tűrik, önálló állam lesz. A lakosság úgyis török eredetű és mohamedán vallású. Semmi érzelmi kapcsolata sincs tehát a kínai néppel. A kínaiak Turkesztánt Sinkiangnak nevezik. Óriási, 1·4 mill. km² területén csak 2·4 millió ember él.

Dzsungária a Tiensan és az Ektag Altaj, azaz Nagy-Altaj között fekszik. Természeti viszonyai megegyeznek Turkesztánéval, vagyis Dzsungária is párkányhegységekkel körülvett száraz és igen szélsőséges éghajlatú medence. Egy nagy különbség azonban van a kettő között. Nyugaton ugyanis nem olyan zárt, mint Tibet vagy Turkesztán.

A Tiensán, Dzsung Altan és az Ektag Altaj között széles rések vannak Ezek voltak azok a kapuk, amelyeken át Belső-Ázsia népei : a húnok, avarok, magyarok, tatárok nyugat felé kiindultak, megindítva a népvándorlásnak nevezett hatalmas mozgalmat. A terület nagyobb része itt is steppe, de gazdagabb, mint Turkesztáné. A hegyeken télen bőségesen halmozódik fel a hó, ezért a hegyi patakok nyáron elég bővizűek. Ezért az öntözős földmívelés meglehetősen gazdag. Legnagyobb városai *Kuldsa* és *Urumcsi*.

Dzsungária nem külön tartomány, mint Turkesztán, hanem déli nagyobb része Keleti-Turkesztánhoz tartozik. Észak-nyugati részén azonban 1927-ben *Csugucsak* néven félig önálló politikai terület alakult orosz hatás következtében. A meglehetősen terjedelmes területnek (200 e. km²) csak 50 ezer kalmük lakosa van.

Mongolia óriási területe Közép-Ázsia egész északi részét elfoglalja. Nyugaton az Altaj-hegység és a Szaján-hegység választja el Szibériától. A Bajkal-tótól keletre a Jablonoj emelkedik az északi határon. Mandzsuriától a hosszú Chingan láncai választják el. Délen a természetes határ a Nansan és a Kansu hegységek lennének. A kínaiak azonban az **óriási kínai fallal** északra nyomták Mongolia határát. Ez a hatalmas építmény, amelyhez hasonló védőművet egyetlen más nép sem épített a Földön, 2500 km hosszú, tehát szépen körülfogná Nagy-Magyarország egész területét. A Kr. előtti III. században kezdték építeni a mandzsuk, húnok és a tatárok ellen. Magassága 5—10 méter, szélessége 4—7, 5 m. A kőből, agyagból, téglából épült falon a fontosabb helyeken még védőtornyok vannak. Különös gond volt természetesen a kapukra, ahol a fontosabb kereskedelmi utakat vezették át a falon.

Mongolia 1200 méter magas fekvő óriási medence, csak északnyugati része 1500—2500 méter magas hegyekkel borított hegyvidék. Klímája rendkívül szélsőséges.

Nemcsak a nyár (+30, +40°) és a tél (—30—35°) hőmérséklete között van hatalmas különbség, hanem még a nappalok és éjjelek között elér 35—40 fokot (35 fokos nappali melegre gyakran — 5—7 fokra hül le éjszaka a levegő). A csapadék, mint Közép-Ázsiában mindenütt, itt is igen kevés, de azért mégis több mint Tibetben. Ezért, bár erdőt csak a párkány-hegységekben találunk, Mongolia területének több mint fele gyepes, steppe vidék. Vannak részei, ahol éven át igen jó legelőket találnak a nomád életmódot folytató törzsek. A délkeleti rész azonban roppant száraz. Itt már nemcsak erdő és fa nincs, hanem gyepes vidéket is elvétve lehet találni. Ez a nagy terület a **Gobi**- vagy **Sámo**-sivatag. Ázsia egyik legbarátságtalanabb része. Ezer meg ezer négyzetkilométert futóhomok borít legtöbbször dűnékbe halmozva.

Mongolia őshazája a különféle mongol törzseknek, húnoknak, tatárok és a tulajdonképpeni mongoloknak. A harcias, bátor törzseknek félelmetes hírük volt. Dzsingiszkán alatt meghódították Kínát, Közép- és Elő-Ázsiát, majd Oroszországot, sőt a tatárjárás idején végig pusztították hazánkat is. Mongol volt Timurlenk, a legkegyetlenebb hódítók egyike, aki Elő-Ázsiában egy időre újra visszaállította a lehanyatlott mongol uralmat. A mohácsi vész idején pedig még India is mongol kézre került, az arany-horda vagyis a nagy-mogulok uralma alá.

Ma már a mongolok (2 millió körül) csendes pásztorok. Bár 1911 (a kínai forradalom) után függetlenekké lettek, majd 1921-ben az orosz szovjethez csatlakoztak, két év mulva újból Kína mellé álltak. Az uralom itt is papi jellegű mint Tibetben, mert a politikai hatalmat az urgai láma, a chutuchta gyakorolja. Újabban egyes részeire Japán tette rá kezét egyrészt, hogy Oroszországot a Bajkál-tó vidékén is fenyegethesse, másrészt mert a Mandzsuriával szomszédos részeken gazdag ásványi kincseket gyanítanak. Települései közül legnépesebbek *Urga*

(Ulanbutorchoto 110 e. lak) és *Majmacsin* (Altan Bulak 6 e. lak.), Dzsingiszkán ősi városa Karakorum, Urgától délnyugatra a Changaj-hegységben, ma már romokban hever.

Kelet-Ázsia.

Kelet-Ázsia a legnagyobb kontinensnek Csendes-óceáni részeit foglalja magában, közel 6 millió km² területet 500 millió lakossal. Sehol a világon nem él annyira összezsúfolva a nép, mint Kelet-Ázsiában. Csak Indiát és Európa nyugati részeit (a Visztulától nyugatra) lehet ezzel összehasonlítani, de ezek jóval kisebb terjedelműek és lakosságuk is kevesebb.

Kelet-Ázsia sok tekintetben *egységes vidék*. Geológiai tekintetben az egész terület a Csendes-óceán ázsiai oldalát jellemző törési zónához tartozik. Három ilyen hatalmas törési ívet különböztethetünk meg. *Az első még benn van a kontinensen.* Legjellemzőbb része az észak-déli irányú hosszú Chingan-hegység, amely részekre szakadozva a Jangcsekiangon is áthúzódik. Ez jelzi Belső-Ázsia határát. Tőle keletre a kontinens a harmadkorban darabokra töredezett és nagykiterjedésű sekély tenger keletkezett a helyén, amelyből a régi hegységek darabjai terjedelmes szigetekként álltak ki. Ma már a tavak kivételével szárazföld az egész, mert a folyó hordalékok a tengert feltöltötték és a hegyromokat egybeforrasztották. A *második törési ívet a kontinens keleti partjai jelzik.* Ezek előtt még ma is igen nagyterjedelmű, de viszont igen sekély beltengerek, öblök feküsznek Koreától le egészen Hátsó-Indiáig. Éppen sekélységük (20—200 méter) mutatja, hogy ezek nem eredeti óceáni medrek, hanem lesüllyedt területek. A *harmadik törési ív a belső tengereket befogó szigetsorozat* (Japán-szigetek, Riu-kiu, Formóza) mentén halad. Ezek jelzik Ázsia földségi talapzatának végét,

Mögöttük hirtelen rendkívüli mélységgel (7000—9000 m) kezdődik a Csendes-óceán medencéje.

Ugyancsak egységbe foglalja Kelet-Ázsiát *éghajlata* is, mert mindenütt a monszun-klíma uralkodik. Ez lényegében megegyezik a délázsiai monszunnal, mert ugyanaz az ok idézi elő, mint azt és jelenségei is (nyári esők, téli szárazság) azonosak. Míg azonban a délázsiai monszunvidék teljes egészében a tropikus, forró éghajlati övbe esik, a keletázsiai monszunvidék túlnyomó része már a mérsékelt övbe. Csak Kína legdélibb része kivétel, amelynek tropikus éghajlata van.

A szélességi körök szerint Kelet-Ázsiának a Földközitenger vidéke és Észak-Afrika felel meg a Szahara közepéig. De éghajlati tekintetben micsoda óriási különbség van a két vidék között. Megegyezés csak egyben van: a *nyári melegben.* A nyári hónapok t. i. Kelet-Ázsiában és a Földközi tenger vidékén és még inkább Észak-Afrikában szinte tűrhetetlenül forró: 30—40°. Télen ellenben már igen nagy az ellentét. A Földközi-tenger vidékén és Észak-Afrikában a magas hegységeket kivéve nincs tél, a fagy és a hó igen ritka jelenség. Kelet-Ázsiában azonban, egyes részeket nem számítva, szigorú telek szoktak uralkodni. Pekingben pl. sokkal keményebb a tél, mint Budapesten, pedig még Nápolynál is délebbre fekszik. A téli zord idő nem ritkán még Japánra is megy. Jeszó-szigetnek pl. igen szigorú telei szoktak lenni. Mukden Mandzsúria déli részén körülbelül Rómával fekszik egy szélességi fokon. Nyáron mindkettő roppant forró, de télen Róma, ha nem is meleg, de enyhe, Mukdenben ellenben 25—30 fokos hidegek uralkodnak. Az eltérésnek oka az, hogy Kelet-Ázsiában télen az északi monszun uralkodik, mely dermesztő hideg levegőt hoz Mongolia és Szibéria felől. A hideg levegő sokszor átcsap a Japán-tengeren is. Ezért hideg Japán nagyobb részén is a tél, bár közel sem olyan erősen, mint Kínában. A nagyon déli fekvésű terü-

leteken pl. Formozán és Dél-Kínában körülbelül a Jangcsekiangig természetesen a tél már szelídül, sőt csakis a magasabb területeken mutatkozik fagy és hó alakjában. Ugyanilyen nagy különbség mutatkozik a *csapadékban* is. A Földközi-tenger vidékén a nyár teljesen esőtlen, sőt Afrikában se télen, se nyáron nincs rendszeres csapadék. Kelet-Ázsia viszont meglehetősen csapadékos vidék és éppen nyáron kap legtöbb csapadékot a tenger felől induló nyári monszun idején. A legtöbb csapadékot (1800—2800 mm) itt is a tengerparti részek kapják. A szárazföld belseje felé a csapadék fokozatosan fogy, de szerencsére nem rohamosan. Legkevesebb esőt a hegyekkel körülvett Mandzsuria kap (540 mm). Japán és Korea viszont igen esős vidékek. A téli és nyári monszun kicserélődése idején tehát ősszel és tavasszal rendkívül erős forgószelek, *cyklonok* szoktak fellépni. Itt tajfunnak nevezik ezeket. Hatalmas rombolást végeznek, különösen a partokon.

Az éghajlat bizonyos fokú egysége a növényzetben is meglátszik. Kelet-Ázsia nagyobb részének örökzöld növényzete van. Míg azonban a tropikus és szubtropikus déli részeken a pálma, bambusz, kámfor- és lakkfák a jellemzők, északabbra ezek eltűnnek és helyüket a Földközi-tenger vidékét jellemző örökzöld növények, mirtusz, oleánder, narancs, citrom stb. és a pineák foglalják el. Csak a legészakibb részen lesznek túlnyomók a mi lombhullató fáink, a tölgy, szil, hárs stb. Jellemzi Kelet-Ázsiát, hogy erdő aránylag igen kevés van, különösen Kínában. Japánban már valamivel több. Mandzsuria egyes vidékein pedig egész őserdők vannak. Kínában és Japánban az erdőhiányt nem az éghajlat, a csapadékhiány okozza, hanem a sűrű népesség, amelynek folyton újabb földre van szüksége. Kelet-Ázsia növénytermelése sokban megegyezik Dél-Ázsiáéval. Legfőbb termény: a rizs, tea, gyapot, cukornád, rebarbara és sok gyümölcsfajta: narancs, barack, stb. Ezeknek Kína az őshazája.

Az állatvilág már nem olyan gazdag, mint várni lehetne. Ennek főoka szintén a túlságos sűrű népesség, amely mindenütt kihalásra kényszeríti a vadon élő állatokat. Feltűnő Japán szegényes állatvilága. Hala van csak rengeteg, de szárazföldi állata kevés. Ragadozókat talán egyedül a medve képviseli. A melegebb vidékeken néhány majomfajta is él erdeiben. A hatalmas Kína valamivel változatosabb, de nem sokkal. A medvéken, a déli vidékek apróbb majom-féléin kívül még a tigris fordul elő, de ritkán. Kína a hazája viszont sok díszállatnak: pompástollú fácánoknak, aranyhalaknak stb. Amilyen szegényes a természetes állatvilág, éppen olyan az állattenyésztés is. Kelet-Ázsiában rendszeres állattenyésztés nincs. Az élelmezésben a szárnyasokon kívül csak a halnak van jelentősége.

Végül *faji és művelődési szempontból* is egységes terület Kelet-Ázsia. Ez a sárga-, vagy mongolfajnak az őshazája. Az 500 millióra menő lakosság túlnyomó része mongol eredetű: kínaiak, japánok, mandzsuk, koreaiak. Ma ugyan a faji összetartozásnak még semmi jelét sem láthatjuk, sőt a népek egymással ádáz gyűlölködésben élnek, de ez, mint bizonyos jelenségek mutatják, éppen olyan könnyen meg is változhat. Japán és Kína összefogása a fehérek ellen (sárga veszedelem) éppen nem üres agyrém, sőt meglepő gyorsan megvalósulhat. A két birodalom népeit u. i. nemcsak a közös eredet kapcsolja össze, hanem a közös művelődés is. Japán ugyan már tökéletesen átvette az európai kultúra materiális részét, de a lelki kultúra alapjai mindkét népnél azonosak. Eredetileg buddhista volt mindkét nép, de ebből a vallásból Kínában is, Japánban is csak bizonyos erkölcsi rész maradt meg. Világnézeti különbség nincs közöttük.

Kína.

A kínaiak saját nyelvükön Ta csung hua minkuonak, azaz «a virágzó közép nagy népi államának» nevezik országukat. Ez az igen régi és éppen ezért naiv felfogás Kínát tartja a világ közepének, még pedig elzárkózottságában megvetve minden más kultúrát, a világ igazán szép, virágos közepének.

A hatalmas és ősi birodalomról pontos adataink még ma sincsenek. A háború előtti Kínának területét 11 millió km²-ben szokták felvenni, amelyből az anyaországra 6·24 millió km² esett. Ma a tulajdonképeni Kína (Mandzsuria és Turkesztán nélkül) területe 4 millió km² körül van.

Hasonlóképpen nehéz a lakosságról is pontos adatokat adni, mert Kínában rendszeres népszámlálás még nem volt. A közkézen forgó adatok mind becslésen alapulnak. Ezért érthető, hogy 30—40 millióra rugó eltérések vannak köztük. Legcélszerűbb a tulajdonképpeni Kína lakosságát 430 millióban venni fel.

A Kínai birodalom felülete rendkívül változatos, amint a geológia történetéből érthető is. Nyugati részét még Közép-Ázsia gyűrt helységeinek utolsó nyúlványai borítják Tibet határán. Szecsuán és Senszi tartományok nagyobb része magas hegyvidék, ahol 4000—6000 méter magas kiemelkedések is vannak. Kelet felé azonban az összefüggő hegyvidék lassanként felbomlik és a tájkép egyre változatosabb lesz. A Kuenlun folytatásai: a Csinling-san, Funiu-san és Hvai-san egészen Nakingig nyúlnak és Kínát jól elkülönülő részre osztják: Észak- és Déli-Kínára.

Déli-Kína területe a változatosabb rész. Túlnyomó részét ugyan régi (gránit, gnájsz) és újabb eredetű hegységek borítják, de ezek jórészt erősen összetöredeztek,

és sok-kisebb-nagyobb medence keletkezett bennük. A medencék különösen a nagyobb hajókkal is járható folyók mellett rendkívül népesek és igen intenzív gazdasági életük van. Az utak és vasutak hiányában a távolsági forgalom igazi ütőerei a folyók. Azért a folyók mentén mindenütt különálló gazdasági területek alakultak ki, amelyet a nemzetközi életbe a folyók torkolatánál, vagy ahhoz közel fekvő kikötő-városok kapcsolnak be.

Délen a **Szikiang-medencéje** Kína legmelegebb és legesősebb részét foglalja magában. Három tartomány van itt: *Kvantung* a tenger mellett, beljebb *Kvangszi*, majd *Jünnan*. Ez utóbbi hatalmas erdőkkel borított vad és még ismeretlen hegyvidék Tibet és Hátsó-India határán. Lakossága se igazi kínai, hanem különböző eredetű hegyi törzsek. Éppen csak elismerik Kína fennhatóságát. *Kvantung* ellenben Kína egyik legértékesebb tartománya. A nagy csapadék és még inkább a tropikus meleg lehetővé teszi még a hegyoldalak és hegytetők megművelését is. Csaknem minden négyzetméter földet kihasználnak: rizs, gyapot, tea, szezám, cukornád foglal el minden művelhető vidéket. Fővárosa *Kanton*. Kína legnagyobb gyárvárosa (selyem- gyapot-, lakk- és más iparok). Rendkívül nagy tengeri forgalma van és Sanghai mellett Kína legforgalmasabb kikötője. Lakossága azonban a folytonos forradalmi zavarok miatt felére csökkent (1·6 millióról 860 ezerre). Többszázezer ember az erősen kiszélesedő és ágakra oszló Szikiang vizén él dzsunkákon, rendkívül szegényes viszonyok között. Két idegen gyarmat is van a Szikiang torkolatánál: Macao és Honkong. *Macao portugál birtok*. Valamikor Kelet-Ázsia egyik legforgalmasabb kikötője volt. Ma teljesen eltespedt és játékbarlangjai miatt rendkívül rossz híre van. Annál jelentősebb az angol *Honkong* (1000 km² 840 e. lak.). Legnagyobb városa *Viktória* (Hongkongnak is nevezik, mint az egész területet). Igen népes (410 e. lak.) és forgalmas kikötő.

A Kínával és Japánnal közlekedő hajók csaknem kivétel nélkül felkeresik a roppantul megerősített szénkikötőt. A szemközt fekvő termékeny *Hainan*-szigeten a franciák vetették meg lábukat, a *Kvangcsou* nevű területen, de ennek nincs nagyobb jelentősége.

A Szikiang medencéjétől az alacsony *Nansan*-hegység választja el Kína legfontosabb részét, a hatalmas **Jangcse-folyó vidékét.** A Jangcsekiang Ázsia leghosszabb folyama. Bent ered Tibet közepén és csaknem teljesen ismeretlen, vad, szakadékos hegyvidéken áttörve lép Kína földjére. Hossza 5100 km, vízgyüjtő területe pedig 1·8 millió km². Vízmennyiségét nagy mellékfolyói gyarapítják, különösen a hegyvidéken. Itt a folyamot még Takiangnak nevezik és csak alföldi szakaszán veszi fel a Jangcsekiang nevet. Itt már erősen kiszélesedik, 2—4, majd torkolata felé 16 km-re. Tölcséres torkolata pedig már 90 km széles. Mikor a nyári esőzések következtében megárad, rengeteg víz hömpölyög medrében. Bár többnyire erős és magas gátak kísérik, az árvizek mégis sokszor végzetes károkat okoznak. Nem egyszer százezrek estek áldozatul a víznek és az áradást követő éhinségnek. A Jangcse áradásának szabályozására szolgálnak a folyó melletti nagy tavak : a Tungting, Pojang és a Tai, amelyek rengeteg vizet tudnak felraktározni és így környéküket megvédik az elárasztástól.

A Jangcse vidéke minden tekintetben közepe Kínának. Két óriási medencéje van, amelyekben millió és millió ember él. Európai ember alig érti meg, hogyan tud tisztán földmívelésből megélni ilyen sűrű lakosság. Három dolog adja ennek magyarázatát : a termékeny föld, a kitűnő klíma és a kínaiak szorgalma és kicsi igénye. A Jangcse mellett két igen nagy kiterjedésű medence van. Csaknem a tibeti határon fekszik a **Szecsuani-medence** (460 e. km² 50 mill. lakossal), amelyet vöröses talajáról *Vörös medencének* is neveznek. Ettől keletre a hasonló nagyságú,

de még népesebb **Hupei-Hunani-alföld** foglal helyet. Ezekhez a tengerpartokon változatos sík és hegyes területek csatlakoznak (Csekiang és Kiangszi tartományok). Kétszáz milliónál is több ember él ezeken a vidékeken. Vannak vidékek, ahol 300—600-ra megy a népsűrűség. A szorgalmas nép utólérhetelen ügyes séggel és kitartással műveli darabka földjét. A síkságon rizs, gyapot és más tropikus termékek borítanak el mindent. Amilyen szépen, kertszerűen művelik a síkságokat, éppen olyan ügyesek a hegyoldalak kihasználásában is. Az erdők ezekről régen eltűntek. Csak itt-ott van a meredekebb részeken a déleurópai macchiához hasonló bozótos vidék (rhododendron, mirtusz, vadfüge stb.). A terraszszerűen lehúzott lejtőket tea és rizs borítja. A rengeteg ember csak úgy tud megélni, hogy minden talpalatnyi földet a megélhetés szolgálatába állít. Szinte pihenés nélkül munkálkodik, dolgozik itt minden: az embermilliók és a föld is egyaránt. A lakosság milliói tutajokon a vízen laknak, hogy a házak, falvak ne foglalják el a nélkülözhetetlen termőföldet.

A sűrű népesség rengeteg népes város kialakulását segítette elő. A Vörös-medencében *Csungking* (635 e. lak.) és *Csöngtu* (400 e. lak.) a legnépesebbek. Mindkettő régi, igazi kínai város, hatalmas falakkal körülvéve. Keletebbre Hupe tartományban rendkívül fontos helyen fekszik *Hankau* (800 e. lak.). A nagy óceánjáró gőzösök idáig juthatnak be. Pekinggel vasút köti össze. A nagy Hupe-Hunani-medence kereskedelmének középpontja. Teljesen összeforrott szomszédos két városával, Hanjanggal és Vucsánggal és ezekkel együtt 1·5 millió lakosa van. A Jangcse torkolata felé találjuk *Nankingot*, a darabokra szakadt Kína ú. n. központi kormányának székhelyét. Valamikor a kínai császárság fővárosa volt (640 e. lak.). A selyemtermelésnek és kereskedelemnek középpontja. A folyó torkolatánál fekszik *Sanghai*, Kína legnépesebb

(3·26 mill. lak.) és legforgalmasabb városa. A hatalmas birodalom kivitelének közel fele Sanghai kikötőjén megy ki, de a bevitelnek felét is ez veszi fel. Az óriás városban a tipikus, piszkos, rendetlen negyeden kívül, fényes és rendezett világvárosi rész is van. Ugyanezen a vidéken még több népes várost is találunk, pl. Hangcsau (510 e. lak.), Szucsau (260 e. lak.) Fucsau (325 e. lak.) stb.

Észak Kína. nem olyan feldarabolt vidék, mint a déli rész. Tulajdonképpen két nagy területből áll: a hatalmas *Kínai-alföld*ből és a mögötte (nyugatra) emelkedő *magas föld*ből. A két részt a **Hoangho** köti össze egymással. Közel ezer kilométerrel rövidebb, mint a Jangcse, de mégis sokkal több bajt okoz Kínának. A folyam ugyanis rengeteg iszapot hord magával. Ezért is hívják «sárga folyam»-nak. Széles, de sekély medrét minduntalan feltölti. A munkások tízezrei hiába dolgoznak folyton töltésein, hiába emelik azokat mindig magasabbra. Egyszer csak a töltések közé zárt roppant víztömeg, amely jóval a szomszédos területek felszíne felett van, puszta nyomásával széttöri a gátat és ezer meg ezer négyzetkilométer területet borít el. A nagy áradások alkalmával nem egyszer megtörtént már, hogy egészen új mederben folytatta útját. 1853 előtt Santung-félszigettől délre ömlött a Sárga-tengerbe. Ekkor félelmetes árvize egyszerűen új medret keresett és utána a Pecsili-öbölnek vette útját. A két torkolat között körülbelül 1000 km távolság van. 1887-ben hasonló borzalmas áradás jelentkezett. A Hoangho most régi medrébe akart visszatérni. Rettenetes munkával lehetett csak ebben meggátolni, de így is több millió ember pusztult el az árban és az éhségben. Érthető tehát, hogy a kínaiak már rettegnek a Hoanghotól, azért a folyó közvetlen környéke teljesen néptelen.[1] A Jangcse gyönyörűen művelt vidéké-

[1] H. Schmitthenner: Chinesische Landschaften . . . 96—98. ll. Stuttgart, 1925.

hez viszonyítva a Hoangho melléke igen elmaradt terület. De ahol már nem kell folyton árvizektől rettegni, a Kínai-alföld is gyönyörűen megmunkált terület. Azonban a hűvösebb klíma miatt a tropikus természetű tea és rizs már háttérbe szorul és helyüket a búza, árpa és köles foglalja el. Ezeken kívül, mint mindenütt Kínában, erősen felkarolják a gyapottermelést és a selyemhernyótenyésztést. A homokos, löszös talajú alföldön, ahol csak lehet, öntözik a földet, mert itt már jóval kevesebb a csapadék, mint délen. Rengeteg kisebb-nagyobb csatorna húzódik a földek között. Csak kertszerű megmunkálással és évenként többszöri termeléssel tudja ez a roppant termékeny terület a rajta élő hatalmas néptömeget élelmezni.

A Kínai-alföld tartományaiban, a félig hegyes Santungban, Csiliben, Honanban, Nganveiban 120 millió ember él rendkívül erősen összezsúfolódva. Mivel az alföld termését sokszor érik természeti csapások, (szárazság, árvíz), azért itt gyakori a politikai nyugtalanság és éppen erről a vidékről igan nagyarányú a kivándorlás Mandzsuriába és Közép-Ázsiába. Ez már évszázadokkal ezelőtt is így volt. A már félig-meddig használhatatlan Nagy Császár-csatornát azért építették meg a gondos uralkodók Tiencsin és Hangcsau között, hogy a déli vidékek gazdag rizstermésével éhínség idején gyorsan segíthessenek a csapással sújtott alföldieken.

A Kínai-alföld északi szélén fekszik *Peking* (újabb neve Pejping), a forradalom előtti főváros (1·3 mill. lak.). Jelentőségét a császárság bukása után részben elvesztette, de azért még ma is harmadik városa a nagy birodalomnak. Három részből áll: a *mandzsu város*ból és ebben a fallal körülvett *császárváros*ból, a császári palotákkal, templomokkal és ezektől délre a *kínai város*ból. A mandzsu és a kínai város között van a megerősített külföldi városrész, ahol az idegen hatalmak követei laknak. Pejping kikötője *Tiencsin*, Kína második városa (1·4 mill.

lak.) forgalmas és erősen európaiasodó kikötő. Santung félszigeten *Vei-hai-vei* angol gyarmat. A német Kiau-csau a háború alatt japán kézre került, majd Kína visszanyerte.

Az alföldtől nyugatra különös, de igazi, jellegzetes kínai vidék terül el: a hatalmas **lösz-plató**. Senszi, Sanszi és Kanszu tartományok területe jórészt közepes magasságú hegyvidék volna kisebb medencékkel és völgyekkel. Ma azonban a három tartomány nagyobb része fennsíkszerű terület. A mongol pusztákról lerohanó szelek ugyanis évezredek alatt elképzelhetetlen mennyiségű port raktak itt le és 500—700 m magas réteggel fedték el az egész területet. Ez a sárgás-barna színű homokos-agyag a lösz. Földünk számos más vidékén is megtalálható, mégpedig néha igen nagy területet borít, de sehol sem olyan óriási tömegben, mint itt. A lösz roppant termékeny talaj, de a vizet gyorsan elnyeli. Ezért a kínai löszvidék roppant fátlan, egyhangú terület. Ahol a lejtősödő felszínt valami kikezdi, a víz hamarosan meredekfalú szakadékokat váj bele. Ezek a löszvidékek jellemző tulajdonságai.

A talaj termékenysége ellenére is a löszvidék, Kína egyéb részeihez viszonyítva, ritka lakosságú terület. Míg a szomszédos alföldön 120—250 ember esik egy km²-re, a löszvidéken csak 50—60. Éppen ezért városa is jóval kevesebb van. Legnagyobb *Szingan* (100 e. lak.) a Hoangho egy kis mellékfolyója mellett. Talán legrégibb városa Kínának. A löszvidéket pedig a kínaiak első telepedési helyének tekinthetjük. A lakosok százezrei a löszrétegbe vájt barlangokban élnek.

Kína óriási területe és több száz milliós népessége ellenére a világ gazdasági és politikai életében sokkal kisebb jelentőséggel bír, mint aminő megilletné. Külső kereskedelmének értéke (bevitel, kivitel) alig éri el Itáliáét. Nagyon helytelen volna azonban pusztán ezen az alapon megítélni Kína gazdasági értékét. Kína ugyanis jelenleg lakosságának kis igénye miatt *autarch gazdasági* terület,

azaz csaknem mindent megtermel maga, amire lakosságának szüksége van. Viszont az óriási lakosság csaknem mindent elfogyaszt, amit rendkívül szorgalmas munkájával termel. Ez az oka annak, hogy Kína, bár Földünk egyik leggazdagabb és legszerencsésebb országa, igen csekély mértékben tud csak belekapcsolódni a nemzetközi kereskedelembe. Évenként 300 millió q rizst, 300 mill. kg teát, 340 mill. q gyapotot, 10 mill kg nyers selymet, rengeteg déligyümölcsöt stb. termel. Kivitelre azonban csak a selyemből, teából és a gyapotból jut, de ezekből sem sok. Sőt rizsből, búzából bevitelre szorul, valamint gyapotszövetekből is, mert ipara igen fejletlen, bár a háború óta, különösen a gyapotszövés, erős lendületnek indult és ma már akkora, mint Cseh-Szlovákiáé.

Az európai országokat Kína, mint fogyasztópiac érdekli elsősorban. Azonban a forradalmak miatt elszegényedett nép nagyon keveset tud vásárolni, de egyébként is Kínát Japán már jórészt elhódította Európa elől. Ez különösen Angliára és az USA-ra nagy csapás.

Kína jövőjéről nehéz ma véleményt mondani, mert teljesen bizonytalan, hogy a forradalmak mikor és milyen eredménnyel végződnek. Újra egységes állam lesz-e, vagy pedig három, esetleg több részre is szakad? Gazdasági fejlődése szinte korlátlan, mert még tömérdek kihasználatlan értéke van. Bár népessége egyes vidékeken roppant sűrű, mégis nagy vidékeket vehet még művelés alá. Ez azonban nagyot nem segít rajta. A számítások szerint u. i. Kelet-Ázsia már megközelíti, sőt elérte azt a népességet, amelyet földje legjobb kihasználás mellett is el tud tartani.[1]

[1] H. Schmitthenner és még mások is ellenkező véleményen vannak. Szerintük Kína a mainál sokkal több népet el tud tartani, mert csak egyes vidékei túlnépesek, de nem az egész Kína. (L. Geogr. Zeitschrift, 1926. 505—515. ll. Ist China übervölkert?)

Ami a jövő művelődésének anyagi oldalát illeti, Kína igen kedvező helyzetben van, mert földje ásványi termékekben rendkívül gazdag. A jelek szerint nemcsak vasérce van bőségesen, hanem nemes fémekben is bővelkedik. Szénben pedig talán legazdagabb állama a világnak. Gyáripara tehát minden tekintetben biztos alapokon fejlődhet ki: bőséges nyersanyaga lesz, szinte korlátlan számban kaphat olcsó munkaerőt és a világ legnagyobb fogyasztópiaca számára termel. Mindez csak idő kérdése és mint Japán példája mutatja, nincs szükség igen hosszú időszakra. Kína jövőjében nagy szerep vár a kereszténységre, elsősorban természetesen a katolikus vallásra. A mai vallási állapot hasonlít a római császárság vallási viszonyaihoz: az előkelők, különösen a külföldön tanultak, általában hitetlenek, a nép jó része ugyan vallásos, de a vallási élet többnyire üres külsőségekben nyilvánul meg. Csak a katolikus vallás tud életet, erőt vinni a lethargiába merült kínai népbe.

Mandzsuria.

Mandzsuria korábban Kína egyik része volt, amely az innen származott császári család révén uralkodott a roppant Kínai birodalom felett. Ezt a jelentőségét azonban gyorsan elvesztette, mert harcias, de kis számú lakosságát felszívta Kína, ahol a katonák és hivatalnokok jó része egyideig a mandzsukból került ki. Az igazi mandzsu lakosságnak ma már csak 6—10%-a él ősi földjén. A mult század végén orosz érdekterület lett. Déli részén, a Liau-tung félszigeten, Port-Arturban rendkívül erős hadikikötőt, a szomszédos Dairenben pedig modern kereskedelmi kikötőt építettek. A 4—5 hónapig jéggel borított Vladivosztok helyett itt akartak az oroszok folyton nyitva álló hadi és kereskedelmi kikötőt biztо-

sítani. Az érdekeiben súlyosan fenyegetett Japán azonban háborúval felelt a terjeszkedésre és sikerült is az oroszokat visszaszorítani a Sárga-tengertől. Mandzsuriát a két fél megfelezte: délen a japánok, északon az oroszok uralkodtak. A világháború után azonban Japán teljesen kiszorította Oroszországot, valamint a megszálló kínai csapatokat is. Majd a trónjavesztett mandzsu eredetű kínai császárt a meghódított terület élére állította, **Mandzsukuo** néven függetlenítette Kínától és Oroszországtól. Az új császárság kétségtelenül japán érdekeket szolgál: védi a már meghódított Koreát, fékezi az orosz előnyomulást Kína és a Csendes-óceán felé, gazdag földje pedig élelmiszereket és gyáripari nyersanyagokat szállít a szénben, vasban stb. szegény Japánnak.

Mandzsuria közel 1 mill. km² kiterjedésű nagy ország. Északi határát Szibéria felé az Amur jelzi, a Gobi-sivatagtól pedig a hosszú Nagy Chingan-hegység választja el. Széleit csaknem mindenütt erdős hegységek borítják. De fontosabb ennél az ércekben és szénben való gazdagságuk. A belső terület részint alacsony dombvidék, részint pedig síkság. A Gobival határos vidék igen száraz, ezért félsivatag, de a többit elsőrangú termő talaj fedi. A túlnyomóan kínaiakból álló lakosság (20 millió) sok búzát, árpát és szójababot termel. Ez utóbbi Mandzsuria legfontosabb kiviteli cikke. Dús fehérjetartalma miatt rendkívül tápláló. Európában és Amerikában főleg állati takarmányul használják. Legfontosabb városai: *Mukden*, az ősi mandzsu főváros (180 e. lak.) és északabbra *Charbin* (330 e. lak.). Mindkettő fontos vasúti csomópont. Mukdenből Korea és Pejping felé, Charbinból pedig Vladivosztok felé indulnak a vonatok. Délen *Port Artur* még erősebb, mint az orosz uralom alatt volt. Dairen szintén fellendült és ma 260 e. lakosa van.

Korea.

Korea Mandzsuria keleti részének folytatása. Területe 220 ezer km². Nagyobb részét erdős hegyek borítják, amelyek északon a 2500 métert is elérik. Sík területei kicsinyek, de rendkívül termékenyek. Bár lakossága (21 mill., 95·4 ember esik egy km²-re) igen sűrű, annyi rizst és szóját termel, hogy még kivitelre is jut.

Korea ma Japán gyarmata. A japánok nagy erőfeszítéseket tesznek fellendítése érdekében. A nép rokon a japánnal, de se ezeket, se a kínaiakat nem szereti. Buddhista vallású, de Kelet-Ázsia népei közül legjobban hajlik a kereszténység felé. Az ország fővárosa *Söul* (japánul Kjöng) 394 ezer lakossal. Korea és Japán között, a Koreai tengerszoros közepén feküsznek a *Csuzimai-szigetek*, ahol 1905 május végén a japán hajóhad szétverte az orosz balti hajórajt.

Japán.

Neve (Japán = a felkelő Nap országa) nemcsak a földrajzi helyzetet fejezi ki, hanem ma symbolikus jelentése is van, mert az egyre jobban művelődő és a világhatalmak sorában egyre jelentősebbé váló ország valóban a felkelő Nap országa.

Japánt Ázsia Angliájának szokták nevezni. Eredetileg ez csak szigeti fekvésére vonatkozott, ma azonban már sokkal bővebb tartalmat takar. Az ázsiai szigetország ugyanis rövid néhány évtized alatt politikai és gazdasági téren is hű követője lett Angliának. Angliát szigeti fekvése és sűrű népessége a kereskedelemre, iparra nevelte. Japán, az ősi földmívelő ország is ugyanezen az úton halad. Anglia, hogy feles népességét elhelyezhesse és hogy iparcikkeinek piacot szerezzen, évszázadok óta expansiv

politikát folytatott és ahol ereje volt, letört minden ellenállást pusztán gazdasági érdekből. Japán ma, amikor Koreát, Mandzsuriát meghódította és a tehetetlen Kínát feltételei elfogadására kényszeríti fegyveres erővel, ugyanúgy jár el, mint Anglia és a többi más gyarmatosító állam.

Japán területe négy nagyobb és a sok (500) kisebb szigetből áll. Ezek a szigetek, mint ismeretes, Ázsia szélét jelzik, mert a Csendes-óceán medre csak mögöttük kezdődik. Már a szigetek külső szabásán, alakján is meglátszanak annak az erőszakos rombolásnak nyomai, amely a szigetsort a kontinenstől elszakította. Erősen összeszabdalt partok előttük számtalan szirttel és parányi apró szigetek egész sora ezt mutatják. És hogy a föld átalakulása még ma is tovább folyik, elég néhány napot Japánban tölteni: egy-két földrengésben biztosan lesz részünk. Ezek többnyire szelídek, baj nélkül mulnak el, de időnként (mint pl. 1923-ban, tokiói földrengés) rettenetes károkat okoznak. Japánban a meg-megújuló földrengések valóságos nemzeti csapást jelentenek. És éppen az mutatja Japán nagy életerejét, hogy legalább eddig minden politikai, társadalmi és gazdasági megrázkódás nélkül kiheverte ezeket a csapásokat. Az 1923. évi földrengés pl. olyan katasztrófa volt, mint egy nagy vesztett háború, mert 150 ezer ember pusztult el és 15—16 milliárd pengőre ment az anyagi kár.

A földrengéseken kívül még 60 tűzhányó meg-megismétlődő, sőt egyeseknek folyton tartó kitörései is a földkéreg erős tevékenységét bizonyítják. Szerencsére a Kurili-szigetsor vulkánjai nem sok kárt tesznek, mert a különben is apró és rideg szigeteken csak kevés lakosság él. A nagy szigetek (Nipon és Kiu-siu) vulkánjai azonban már sokszor igen érzékeny károkat okoznak. Valamennyi között legnagyobb a *Fudsijama*, egész Japán legmagasabb hegye (3787 m). Bár ismételten rengeteg pusztulást

okozott, mégis kedves a japánoknak, sőt valóságos nemzeti büszkeségük. Egyúttal szent hegy is. Évenként sok ezer buddhista zarándok keresi fel, hogy megcsodálja füstölgő, hóval fedett ormát és lábánál Buddhához imádkozzék.

Japán területe a gyarmatok nélkül 382 ezer km². Ennek túlnyomó része a négy nagy szigetre esik: Hondo vagy Nippon 226.000, Hokkaido vagy Jesszo 88.000, Kiusiu 42.000, Sikoku 19.000 km². Az északon sorakozó Kurili és a déli Riu-kiu-szigetek csak pár ezer km² területet érnek el.

A Japán szigetek szinte kivétel nélkül hegyes felszínűek. A medencék, völgyek és parti síkságok aránylag csak kis területet foglalnak el. De még ezt sem lehet az egészen mezőgazdasági célra használni, mert nagy területet borít a friss láva és vulkáni hamu. Igy Japán területének csak fele termőföld, de ebben már a művelés alá fogott hegyoldalak is bennfoglaltatnak. Némileg kárpótolják a szántóföld hiányáért hegyeinek pompás erdőségei. Japán Kínánál sokkal erdősebb vidék, mert területének 40—42%-át erdők borítják. Mivel északi részei már a subpoláris és a mérsékelt övbe, középső és déli részei pedig a subtropikus övbe esnek, azért Japán területén többféle fajta erdő van: tűlevelű, lombhullató, örökzöld, sőt a déli részen (Sikoku, Kiusiu és a Kurili-szigeteken) bambusz, pálma és más tropikus erdők. Különösen becsesek a kámfor- és lakkfák, amelyek fontos ipari anyagokat szolgáltatnak.

Egyébként Japánt jellemzi, hogy kietlen, fátlan vidékei nincsenek. Ahol valami szabad hely van, oda a japáni fát ültet, mégpedig vagy eperfát a fontos selyemhernyótenyésztés miatt, vagy lakk- és kámforfát. Igen elterjedt a gyümölcstermelés is. Északon a mi gyümölcsfáink (cseresznye, barack) délebbre a déli gyümölcsök. A japáni táj többnyire parkszerű és ez különös szépséget ad Japánnak. Sehol sem olyan általános továbbá a virágkultusz, mint

a szigetországban. Nincs ház virágoskert, vagy virágos udvar nélkül.

Ebbe a mosolygó, illatos, folyton üde tájba a világnak egyetlen népe sem illenék úgy bele, mint az átlag alacsony, könnyed testalkatú, örökösen udvarias, finom, mosolygó japáni. Mongol eredetű nép ez is. Közeli rokona a kínainak és még inkább a koreainak. Valamikor, még Kr. születése előtt a kontinensen laktak, de azután átköltöztek Nippon szigetére és innen meghódították a szomszédos szigeteket, Kamcsatkától Formozáig. Évszázadokon át véres harcok dúltak a letelepülők között, míg végre 1600 körül a harcok elcsendesedtek. Tetterős kormányzók (sogunok) vezetése mellett a feudális nemesség (daimio) és a katonai rend (szamurai) megfékezett minden lázadást és ellenszegülést. A régi őslakók, az ajnók, részben a kisebb szigetekre húzódtak, részben pedig a hódítókba olvadtak.

Japán évszázadokon át elzárkózva élt és csak 1854-ben nyitotta meg kikötőit az idegenek előtt. Ennek azonban nem várt hatása lett. Az akkori mikádó megszüntette a sogunok már terhes és csak akadályt jelentő hatalmát és maga kezdett uralkodni. A következő mikádó 44 évig tartó uralkodása alatt Japánt középkori államból modern államma tette, amely ma már a nagyhatalmak között foglal helyet. Alig lépett a művelődés útjára, már is hódítani kezdett. Először Formozát vette el Kínától, majd megszállta Koreát. Az orosz-japán háborúban megszerezte Szachalin déli felét és a Liau-tung félszigetet Port Arturral. A háború után pedig a németek csendes-óceáni szigeteit tartotta meg az amerikaiak nagy bosszúságára (Marianna-Karolina-, Marschall- és Palau-szigetek).

Japán lakossága gyarmatok nélkül 65 millió (a gyarmatokkal együtt 92 millió). A tulajdonképpeni Japánban 169 ember esik egy km^2-re. Ez természetesen csak a nyers átlagot jelenti, mert egyes vidékek között igen nagy különbség van. Jesszo rideg, igen hegyes területén a

népsűrűség csak 28, de a Riu-kiu szigeteken már 260, Hondo, vagy Nippon területén pedig 120—380 ember lakik egy négyzetkilométeren. Mivel a termőföld csak 40%-át teszi Japán területének, érthető, hogy ez a roppant sűrű lakosság már nem fér el az országban. Akár békés úton, akár háborúval, de okvetlen új hazát kell szereznie sok millió ember számára.

Japán elsősorban földmívelő állam, állattenyésztés nélkül. Sehol a világon, talán még Kínában sem művelik olyan szeretettel és szorgalommal a földet, mint itt. A főtermény természetesen a rizs. Sok millió japáninak ez a mindennapi tápláléka teával, kevés hallal. Néha még valami zöldségféle (retek) és bab. Rizstermelésben harmadik helyen áll (118 mill. q). Az óriási mennyiségű rizs, bár még tetemes búzát és árpát is termelnek, mind elfogy. A teából azonban (48 mill. kg) kivitelre is jut, bár nem sok. Ebből a szempontból legjelentősebb nyersselyem termelése, amelyben a világ első állama. (32 mill. kg, Kína 10 mill. kg, Itália 4·1 mill. kg.)

Az újabb időben igen fellendült a gyáripara, mégpedig nemcsak a gyapotszövés (7. helyen), hanem ma már a vas-, acél- és gépipar is. Kevéssel megelégedő munkásai miatt a termelés olcsó és ezért a japán áruk egymásután szorítják vissza az európai és amerikai iparcikkeket Ázsiából, Afrikából, sőt már Európában is megjelentek.

A szigetországnak sok népes városa van. A főváros *Tokio* (2 mill. lak.), Nippon keleti részén fekszik. Annyira átalakult, hogy európai városnak tetszik. Testvérvárosa *Jokohama* (620 e. lak.), igen forgalmas kikötő. Délebbre, ugyancsak Nippon területén egymáshoz közel három nagy város van: *Oszaka* (2·5 mill. lak.), *Kobe* (790 e. lak.) és *Kioto* (770 e. lak.). Ez a három város a japán gyáripar centruma. Kiu-siu szigetén a *Nagaszaki* a legnépesebb város (205 e. lak.) és egyúttal Japán egyik legforgalmasabb kikötője.

Észak-Ázsia.

Észak-Ázsiát helyesebben Orosz-Ázsiának is nevezhetjük, mert az egész terület Oroszországhoz tartozik. Olyan vidéket is itt ismerünk meg, amelyek helyzetük szerint inkább Elő-Ázsiához tartoznak (Turán és a Kirgiz steppe), földjük geológiai kialakulása és felszíne azonban szervesen Észak-Ázsiához kapcsolja őket.

Orosz-Ázsia a nagy kontinens legnagyobb vidéke. 15 millió km²-t meghaladó területe több mint $^1/_3$-a Ázsiának. Különös, hogy ez a roppant nagy és igen értékes terület csak az újabb időben kezdett benépesedni, és még ma is csak 31 millió lakosa van. A túlnépesült India és Kína népeit a magas hegyvidékek akadályozták meg, hogy nyomorgó millióiknak ezen az üres, de bizonyos részein rendkívül termékeny és jól használható síkságon szerezzenek megélhetési területet.

Orosz-Ázsia három jól elkülönülő vidékre oszlik: a Szibériai-alföldre, Kelet Szibériai hegyvidékre és a Turáni-alföldre.

A Szibériai-alföld Földünk egyik legnagyobb és legegyenletesebb síksága. Óriási, beláthatatlan horizonton nincs legkisebb emelkedés se, ami feltűnne, vagy amely a láthatárt megszakítaná. Nyugaton az Ural-hegység, délen a Kirgiz-steppe 400—500 m magas platója, keleten a Jenisszei mögött emelkedő hegy- és dombvidék határolják. Sőt a Taymir-félszigetnél átlép a Jenisszein és a Jeges-tenger mellett egészen a Csukcs-félszigetig elhúzódik. Területe sehol sem magasabb 200 méternél és csodálatos egyenletesen lejt a Jeges-tenger felé.

A Szibériai-alföld éppen úgy, mint szomszédja, az Orosz- vagy Szármát-alföld, az ú. n. táblás síkságok közé tartoznak. Eredetük egészen más, mint pl. a magyar, hindu, vagy kínai alföldeké. Ezek ugyanis mélyen behor-

padt területek, amelyeket tengeri és folyami hordalékok töltöttek fel. De ezek a rétegek követik a horpadás mélybeívelését, vagyis homorú ívekben rakódtak egymás fölé. A Szibériai-alföldet a közép és újabb geológiai korokban elborító tengerek azonban vízszintes felszínt, tehát nem behorpadt területet borítottak el. Ezért a tengeri üledékek is mind vízszintesen halmozódtak egymás fölé. Igy álakult ki a Szibériai-alföld egyenletes felszíne, amelyen már se a sarkvidékről lenyúló gleccserek, se a folyami hordalékok, se a szelektől lerakott lösz nem változtattak.

A nagy síkság főfolyója az **Ob.** Délkeleten az Altáj gleccsereiből ered és 3640 km útat megtéve ér a Jegestengerhez. Legnagyobb mellékfolyója az Irtis még délebbre, Dzsungáriában ered. Azért, ha ezt vesszük főágnak, az Ob hossza 5300 km-t is elér és így hosszabb a Jangcsekiangnál. Egyébként Ázsia valamennyi folyama közül az Obnak van legnagyobb vízterülete (3 mill. km²). A másik nagy folyó a *Jenisszei* Mongoliában ered. Olyan hosszú körülbelül, mint az Ob, de ha a Bajkál-tóba ömlő és onnan Angara (Tunguszka) néven kiszakadó Szelengát vesszük főágnak, a Jenisszei Ázsia második folyama (5200 km). Mivel jobbpartját már hegyek kísérik, azért a Jenisszei partvidéke sokkal szebb táj, mint az Ob egyhangú sík melléke.

A Jenisszeitől keletre már új táj következik: a **Kelet-szibériai-hegyvidék.** Délen még az eurázíai gyűrt hegység vonulatai emelkednek: a Tárbágatáj, Altáj, majd a magas (3500 m) Szaján-hegység. amely félköralakban meghajolva, kelet-nyugati irányát megváltoztatva, észak felé fordul. Ebben az ampfiteátrum-szerű medencében foglal helyet a **Bajkál-tó.** Nagyságra Ázsia harmadik tava. (35 e. km², Káspi-tó 438 e., Aral-tó 68 e. km²), de mélységre első a Föld valamennyi tava között (1600 m) és ennek medencéje nyomul be legmélyebben a Föld kérgébe. A hosz-

szan elnyúló tó nagy közlekedési akadály mert a vasútnak délen meredek és magas hegyvidéken kell megkerülni. Hajók csak a nyári hónapokban közlekedhetnek rajta, mert november közepétől május közepéig vastag jégpáncél borítja. Az orosz-japán háború idején a vasuti vonalat a tó jegén vezették át, de borzasztó szerencsétlenséggel végződött a kísérlet.

A Bajkál-tótól keletre Jablonoj-hegység húzódik már teljesen észak-déli irányban. Ehhez északabbra az Aldan és a Sztanovoj-hegység íves hegyláncai szegik be az Ochocki-tenger nyugati partját és egészen a Csukcsfélszigetig elnyúlnak. Itt találkozik az euráziai vonulat az amerikai pacifikus hegyrendszer láncaival. Kamcsatkát már ezek borítják majd délebbre a Japán-szigeteken folytatódnak, és vulkánokban rendkívül gazdagok.

Az euráziai vonulatoktól északra igen régi, de már lepusztult hegyvidék következik, amely már nem hegyláncokból, hanem széleshátú hegytömbökből és terjedelmes fennsíkokból áll. Ilyenek a Vitim, Aldán és a Verchojanszky-platók, amelyek a Lena jobb partját kísérlik. Ezektől északra alacsony dombvidék fekszik, majd a tengerparton a Szibéria-alföld már igen keskeny szegélye foglal helyet.

Szibéria Földünk legszélsőségesebb éghajlatú vidéke, mert sehol nem tapasztalható olyan óriási különbség a tél és nyár hőmérséklete között mint itt, különösen a keleti hegyvidéken, a Lena környékén. Az összes évszakok közül legjobban a tél domborodik ki, mert az év nagyobb részét ez foglalja le. A Jeges-tenger vidékén 8—9 hónap esik a téli időszakra, és csak 1—2 hónap az igazi nyár. Dél felé természetesen fokozatosan csökken a tél tartama, de még Szibéria déli részén is 4—5 hónapig tart. A hideg néha hihetetlen arányokat ölt. A 25—35 fokos hideg rendes számba megy. A Keletszibériai hegyvidékeken azonban ennél jóval nagyobb hidegek járnak.

Verchojanszkban, az északi sarkkör táján észlelték eddig a legnagyobb hideget, csaknem 70 fokot.

A nyári időszak a legdélibb részeket kivéve, mindenütt rövid, de szinte átmenet nélkül következik a tél után. A hőmérséklet az intenzív és hosszú napsütés miatt (a Nap 18—20 óráig is, sőt a sarki tájakon még tovább a horizont felett van), valamint a teljesen kontinentális helyzet következtében gyorsan emelkedik és igen magasra szökik: 25, sőt 30 fokot is elér. Az évi hőmérsékleti ingadozás nálunk átlag 40—50 fok, Szibériában azonban 70, sőt 100 fok is lehet. Azonban az éghajlat mégis egészséges, mert nincsenek olyan gyakori átmenetnélküli ingadozások, mint pl. nálunk.

A csapadék nagysága mindenütt nagyon kevés: 200—500 mm. De itt a tenyészet még sem sínyli meg, mert a forró nyári időszak, a vízhasználat főideje csak rövid ideig tart. A legtöbb csapadék nyáron esik, bár télen is elég gyakran erős hóviharok dúlnak (purga).

Szibéria területe három növényzeti tájból áll. A legészakibb része több száz kilométer széles sávban **tundra terület.** Fátlan, rideg vidék, amelyet 9—10 hónapon át hó fed. De mihelyt beköszönt a nyár, elolvad a hó, és gyönyörű, virágos moh, zuzmó-szőnyeg borítja a talajt, amely azonban akkor is csak 1—$1^1/_2$ m mélységig enged fel. Ilyenkor kitűnő legelő lenne, ha a milliárdnyi szúnyog annyira nem zaklatná a rénszarvas csordákat, hogy ezek az erdőbe kénytelenek menekülni.

A tundra dél felé lassan átmegy az **erdővidékbe.** Először a vörös fenyő és a nyirfa jelenik meg, majd lassan az erdei fenyő és a lúcfenyő veszik át az uralmat. Földünknek talán leghatalmasabb erdővidéke ez, amely 3 millió km^2 területet foglal el. Ma még nincs kihasználva. Csak prémes állatainak szőrméje ad hasznot, de egykori gazdagsága már fogyóban van, (róka, medve, nyest, menyét, coboly, görény stb). Néha óriási erdőtüzek pusztítanak és

mivel védelemről szó sem lehet, 1000 és 1000 hold területen ég le az erdő.

Délen, még az erdős vidéken kezdődik a *mezőgazdasági terület*, amelynek északi határát az Irtis torkolatától a Bajkál-tó északi részén át az Amur torkolatáig húzott vonal jelzi. Mihelyt a talaj felengedett, kezdődik a vetés. Bár a búzának, árpának jóval kevesebb idő áll rendelkezésére, mint nálunk, a kitűnő talaj és a jó éghajlat miatt a vetés gyorsan és igen szépen fejlődik. Szibéria gabonatermése már ma is jelentős, de ezt a mainak sokszorosára lehet emelni. Egyáltalán nem tévednek, akik Szibériát Földünk egyik legfontosabb magtárának mondják. Hasonlóképpen nagy jövő vár a már is eléggé fejlett szarvasmarhatenyésztésre.

Szibériának 31 millió lakosa van. Ezeknek kisebb része a bennszülött finn-ugor és mongol nép: baskir, tunguz, szamojéd, korják, csukes stb. A többség az ide száműzött vagy pedig önként beköltözött oroszokból kerül ki. Számos városa van. Ezek jórészt a taranszszibéria vasút mellett feküsznek és néhány igen szép rendezett, csaknem európai jellegű. Legnagyobbak: *Cseljabinszk* (60 e. lak.), *Omszk* (165 e. lak.), *Tomszk* (95 e. lak.), *Krasznojarszk* (76 e. lak.), *Irkutszk* (100 e. lak.), *Csita* (60 e. lak) és *Vladivosztok* kikötő a Csendes-óceán mellett (110 e. lak.)

A Turáni-alföldet más néven *Nyugati-Turkesztánnak* is nevezik. Szibériától a *Kirgiz-steppe* gyepes magaslatai választják el. Keletről Közép-Ázsia hegyei, délről Irán határolja. Turán tehát medence-szerű terület. Egykori tengereiből maradt meg a *Káspi-tó* és a szintén nagy, de aránylag sekély *Aral-tó*. Bár lefolyástalan, víze mégse sós, mert az Amur és a Szir-Darja sok vizet visznek bele.

Turán területének nagyobb része szép egyenletes síkság, de keleten terjedelmes hegyvidék is tartozik hozzá. Mivel ezek kapnak legtöbb csapadékot, azért nagyon értékes vidékek. Turán egyéb részei télen

nagyon hideg, nyáron forró éghajlatú és igen száraz területek. Erdő csak a hegységekben van, a többi steppe, sőt terjedelmes sivatagi részei is vannak (Kizil kum és a Kara kum). Ahol azonban van víz, ott Turán területén gyönyörű termelés folyik, mert kertszerűen művelik a földet. Buchara, de különösen Fergana vidéke híres gyümölcs (barack, cseresznye stb.) és dinnye-termeléséről. Ez utóbbinak itt az őshazája. Ezeknél azonban fontosabb a búza, rizs, de különösen a gyapottermelés. Oroszország gyapottermelésének jó része innen kerül ki (164 mill. q) és az új öntözőművek segítségével folyton fejlődik. Jelentős a selyemtermelés is. Turán Oroszország egyik legfontosabb része. Azért építette ki az ide vezető transzkáspi vasútat. A lakosság túlnyomó része törökeredetű, de orosz telepesek is vannak. Legnagyobb városa *Taskend* Ferganában (421 e. lak.) Fontosabb még *Buchara* és *Szamarkand*, szépen művelt termékeny vidéken fejlett háziiparral.

AFRIKA.

FRIKÁT két névvel jellemezhetjük legjobban: legrégibb és legforróbb világrész. Hogy *legrégibb világrész*, azt úgy kell érteni, hogy nincs még egy olyan kontinens, amelynek földjét olyan régen nem borította tenger mint Afrika földjét. A többi világrészeken még az Afrikához leghasonlóbb Ausztráliában is nagy területek vannak, alföldek, hegyvidékek, amelyek az ősi kőzetekre lerakódott középkori, vagy éppen újkori tengerek üledékeiből keletkeztek. Ilyen vidéke Afrikának azonban mindössze egy van: az Atlasz-hegység vidéke, amely akkor keletkezett, amikor a mi Kárpátjaink. Afrika többi része egyetlen paleozoikus-kori fennsík.

Afrikát a *legforróbb világrésznek* is szoktuk nevezni, még pedig joggal. Afrika területének $^4/_5$-öd része ugyanis a forró éghajlati övbe esik. Ezt az arányt legjobban megközelíti Ausztrália és Dél-Amerika, de el nem éri egyik sem. Csak legészakibb és legdélibb részei esnek ki a trópusokból.

Afrika nagyságra nézve harmadik a kontinensek sorában. 30 millió km² területe háromszorosa Európáénak és viszont közel $^3/_4$ része a két legnagyobb kontinensnek, Ázsiának és Amerikának.

Afrika lakosságáról pontos adatot adni nem lehet. Igazi népszámlálás eddig ugyanis csak Afrika kisebb részén volt. Általában Afrika népességét 130—160 millióra becsülik.

A lakosság nagy többsége *néger*. Hogy ezek Afrika őslakói-e, vagy igen régi időben más vidékről vándoroltak

ide, azt még nem tudták eldönteni. Ellenben egész biztosan bevándorolt népek a hamiták, a berberek és a szemiták. Mindezek főként Észak-Afrikában laknak. Az európai bevándorlók száma általában kevés. Legtöbben vannak a holland eredetű búrok, angolok, portugálok, spanyolok, olaszok és franciák. Vallási tekintetben a bennszülött lakosság túlnyomó része mohamedán és pogány. Keresztény 19—20 millió él Afrika területén. Ezek közül kopt keresztény 9—10 millió, katolikus 5—6 millió.

Az Atlasz-vidék.

Az Atlasz-hegyvidék Spanyolországgal szemközt fekszik. A két vidék között csak a 14 km széles Gibraltári-szoros szolgál határul. Geológiai és földrajzi tekintetben Spanyolország déli hegységei és az Atlasz-hegység szoros összefüggésben vannak egymással, de éghajlati tekintetben sincs a két vidék között lényeges különbség. Ha a Földközi-tenger felől lépünk területére, mediterráni európai vidéket látunk, ahol búza, árpa, olajbogyó, szőlő, paratölgy, citrom, narancs a legjellemzőbb termények, vagyis, mintha csak Spanyolország déli részén lennénk. Az Atlasz hegyvidék belső magas részei, ahol szárazföldi törmelékkel telt medencék, sósvízű tavak változnak teljesen kopár sivatagos területekkel, már inkább Afrikát jellemzik. Az Atlasz-vidék tehát tulajdonképpen átmeneti terület a mediterrán vidékből Észak-Afrika sivatagi vidékére.

Az Atlasz-hegység több, egymástól jól elkülönülő hegyvonulatból áll. Közvetlen a Földközi-tenger mellett a *Tell-Atlasz* vonulata emelkedik, amelynek folytatása nyugat felé a szakadékos *El Rif-hegység*. Ez a két hegyvonulat a Földközi-tenger felől ősszel és télen sok csapadékot kap. Ezért a Tell-Atlasz termékeny medencéi, lan-

kás hegyoldalai az egész Atlasz vidék legértékesebb részei.

A Tell-Atlaszon átkelve magas fennsíkra jutunk. Ez a vidék már rendkívül sivár terület. A tenger felől szálló csapadékból ide már igen kevés jut. Télen ugyan egyes részein kizöldül a fű, de a forró nyári időben nagyobb része valóságos sivatag. Sok kisebb-nagyobb tó van ezen a fennsíkon, de ezekben is csak télen van víz, nyáron kiszáradnak, és medrüket csillogó sóréteg borítja. Ezeket a tavakat az arabok *sottoknak* hívják. Ezért az egész területet *Sott-fennsíknak* is nevezzük. Jellemző növénye a halfa vagy eszpartófű. Igazi félsivatagi növény, mert jól bírja a szárazságot. Rostjából kötelet fonnak, de papírgyártásra is alkalmas.

A Sott-fennsíkot a Szaharától a *Szaharai-Atlasz* és a vele összefüggő hosszú, *Nagy-Atlasz* választja el. Mindkettő igen magas gerincű és nehezen járható hegység. Legmagasabb csúcsaik 4500 méteren felül vannak. (Ajas 4700 m). A két hegyláncnak a Földközi-tenger felé néző oldalai még kapnak esőt, azért itt nemcsak jól legelők, hanem szép erdők is vannak. A Szaharára néző oldaluk azonban kopár, száraz vidék, valósággal része a Szaharának. Az Atlasz területén két állam osztozik. Túlnyomó része a franciáké, a kisebb rész a spanyoloké.

Francia Marokkó.

(Maroc Français.)

Nagyságra nézve második az atlaszvidéki francia gyarmatok között, mert 522.000 km² területét Algír valamivel felülmulja. Lakosainak száma 423.000.

Túlnyomó része az Atlanti-óceánra néz, mert az El-Rif vidéke a Gibraltárral szemben már spanyol birtok. Ezt a kedvezőtlen körülményt javítja ugyan Algír szom-

szédsága, de teljesen jóvá nem teszi. Ezért szeretnék a franciák akár pénzen, akár más módon kézrekeríteni a spanyol területet, de az angolok és valószínűen az olaszok miatt a spanyol kormány nem volt hajlandó megegyezést kötni.

Marokkó legértékesebb része az Atlanti-óceánra lejtősödő táblás vidék, amelynek hármas tagozata virágzó földmívelést, nagy állattenyésztést és fejlett gyümölcstermelést tesz lehetővé. Már a francia uralom előtt is gazdag volt ez a vidék, de az igazi virágzás csak ő alattuk kezdődött. A bennszülött arab-berber uralom ugyanis lehetetlenné tett minden javulást zsaroló adóztató módszerével.

Ma már Marokkó tekintélyes mennyiségű gabonát: búzát, árpát, gyümölcsöt és tojást visz ki különösen Franciaországba. Iparából azonban csak a bőrgyártás és a fezgyártás termel külföld számára. Valamikor híres volt a sárgás-barnaszínű maroquin vagy saffian (szattyán) bőr. Ma már mindkét cikk gyártása lehanyatlott.

Marokkó fővárosa: *Fez*. Magas fennsíkon épült a Sebu folyó mellett. Ma 81 ezer lakosa van, de az arab uralom fénykorában jóval nagyobb volt. Csak pár ezer idegen lakosa van, azért a város képe még teljesen keleties. Jóval népesebb és jelentékenyebb *Marokkó* (arabul: Marrakes = az ékes). Jórészt romokban heverő városfalai mutatják, hogy valamikor óriási, talán milliós lakosú város volt. Ma jelentékenyen kisebb (150.000 lak.), de így is első városa Marokkónak. A tengerparton Casablanca (= fehér ház, arabul Dar el Beida, 107.000 lak.) a legnagyobb város. A fontos helyzetű *Tanger* és környéke a Gibraltári-szoros bejáratánál nemzetközi terület (400 km², 74 e. lak., a városnak 50 ezer lakosa van). Nemcsak igen fontos helyzetű, hanem igen szépfekvésű város is. Sekély öblét erdőkkel, cserjésekkel (macchia) fedett hegyek ölelik körül.

A *spanyol birtok* két részre oszlik : az egyik a *Présidios* mindössze 213 km², 86 ezer lakossal, a másik a *Spanyol Marokkó (Marruecos Españolas)* 28.000 km², 750 ezer lakossal. A két spanyol birtok az El Rif-hegység területét foglalja magába Tangertől a Muludzsa folyóig. Gazdasági értékük nem nagy, de annál fontosabbak helyzetük miatt. Nagyobb helységei mind a tengerparton vannak, kikötőik azonban üresek. Legnépesebb Tetuán 43 ezer, Ceuta 35 ezer és Melilla 10 ezer lakossal.

Algír.

(Algérie.)

Az Atlaszvidék francia gyarmatai között ez a legrégibb, legnagyobb, legnépesebb és a legértékesebb is, mert a termékeny Tell-Atlasz nagyobb része ennek területére esik.

Algír gazdasági életének legfontosabb ága kétségtelenül a földmívelés és a gyümölcstermelés. Búzából, árpából, valamint borból és faolajból tetemes kivitele van. Bortermelésben negyedik helyen áll a világtermelésben (8—10 millió hl), mert csak Francia-, Olasz- és Spanyolországnak van nagyobb bortermelése. Kedvező helyzetét egyre jobban kihasználja korai zöldség- és főzelékfélék termelésére. Itáliának ebben igen erős versenytársa. Hasonlóképen versenyez Dél-Európával egyre jobban fejlődő déligyümölcstermelésével. Sok narancsot, fügét, gránátalmát termel a Tell-Atlasz vidékén. Az algíri datolya azonban már a Szaharából származik, mert a Tell-Atlasz még nem érleli jól meg.

Algír értékét még jelentősen emeli ásványi termékekben való gazdagsága. Különösen kitűnő vasérce és foszfáttelepei igen értékesek. Ez utóbbiak leggazdagabbak Constantine és Bona környékén, de számos más

helyen is tártak már fel. 500 millió tonnára becsülik tartalmukat, tehát óriási értéket képviselnek.

Fővárosa *Alger*, 230 ezer lakosú nagy város és az ország első kikötője. Igen szép fekvése van egy kerekalakú öböl hátterében. A mögötte emelkedő hegyoldalon épült arab várost messze felülmulja az öböl melletti új, európai város, amely Franciaország bármely vidékének becsületére válnék. Alger nemcsak gazdasági, hanem szellemi tekintetben is középpont. Két egyeteme is van: francia és egy arab. A várost hatalmas erődök védelmezik. Fontos város még *Oran* is (150 e. lak.), amely Algír nyugati részének főkereskedelmi kikötője. *Constantine* belföldi város és így a belső kereskedelem középpontja. Magas fennsíkon épült, amely a Rummel folyó medrébe ijesztő meredeken esik le. Kikötője Philippeville.

Tunisz.

(Tunisie.)

Legkisebb a három gyarmat között, de viszont jóval sűrűbb népessége van, mint a másik kettőnek. 125.000 km² területén ugyanis 2·2 millió ember él.[1] Népsűrűsége tehát 17, míg Algíré 11, Marokkóé pedig csak 7.

Ezt a nagy népsűrűséget Tunisz kedvező természeti viszonyai és helyzete okozzák. Tunisznak ugyanis *aránylag* nagyobb termőtalaja van, mint Algírnak. A Tell-Atlasz vidékén, valamint a Gabeszi-öböl hátterében terjedelmes sík és jól művelhető dombos vidékei vannak. Gabona, faolaj és gyümölcstermelése erősen fejlődik. Legnagyobb kivitele ezekből és gazdag ásványi termékeiből van (foszfát, vasérc, ólom).

[1] Tunisz közvetlen szomszédságban van Itáliával, ahonnan közel 100 ezer olasz vándorolt ide. Érthető, hogy Itália szeretné megszerezni ezt az értékes területet.

Fővárosa *Tunisz*. Igen élénk forgalmú nagy város 190 ezer lakossal. Sekély öblét, az El Bahirát, 11 km hosszú, 7 m mély csatornával vágták át, hogy a nagyobb tengeri hajók a városig mehessenek. Szomszédságában vannak Carthagó romjai. *Bizerta* megerősített hadikikötő. A Gabeszi-öböl hátterében *Kairuan* a mohamedánok egyik szent városa és Afrikában a mohamedánok legfőbb zarándokhelye.

A Szahara.

Ez a név a köztudatban végeláthatatlan, homokkal borított, esőtlen, forró és néptelen területet jelent. Egyes részleteiben csakugyan igaz is ez a felfogás, de általánosságban egyiket se lehet a Szaharára kimondani. Még azt sem, ami leguralkodóbb vonása a hatalmas sivatagnak, hogy t. i. forró és teljesen esőtlen. A Szahara ugyan forró, de azért már fagytak meg emberek itt is. Esője, igaz, nincs rendszeresen, de olyan felhőszakadásokat is figyeltek már meg, amilyenek hazánk területén talán sohasem fordulnak elő.

Határait biztosan nem lehet kijelölni, legfeljebb csak nyugaton, az Atlanti-óceánnál és keleten, a Vörös-tengernél. Északon, az Atlasz-vidéken is eléggé sikerül ez, mert a Magas- és a Szaharai-Atlasz csakugyan éles választó falként állnak a Sott-fennsík és a sivatag között. Azonban innen keletre, a Szuezi-csatornáig nincs biztos határ. Általában a partvonallal szokták ezt jelölni, bár Tripoli és Egyiptom partvidéke nem mindenütt sivatagjellegű. Még nehezebb délen, Szudán és a Szahara között megvonni a határt. Itt ugyanis meglehetős széles sáv húzódik az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig, amelyik száraz időben igazi sivatag, a rövid esős időszak idején azonban steppeszerű.

A Szahara egyetlen táblás vidék, mert a meggyűrt, de lekopott kristályos őskőzeteken (gránit, gnájsz) víz-

szintesen feküsznek a geológiai ókorban lerakódott tengeri üledékek : a homokkő és mészkő. Ennek alapján a Szahara óriási fennsík volna, ahogyan sokáig képzelték is. Azonban a Szahara táblája nem maradt meg eredeti állapotában, hanem törések darabokra szabdalták és míg egyes részek 1500—2000 m magasra emelkedtek, mások viszont lesüllyedtek. Ezért ma a Szahara felszíne igen egyenetlen.

Az Atlanti-óceán melléke 200 méternél általában alacsonyabb, tehát valósággal alföldi jellegű. Befelé azonban szinte ugrásszerűen emelkedik és a *Mauretániának* nevezett fennsík 300 métert is meghaladja. Ugyanilyen magas átlagban a Szahara déli lábánál húzódó óriási homokos terület : az *Igidi sivatag* is. Ezektől keletre azonban igen süllyed a térszín, mert az **El Dzsuf** vagy *Taudeni-medence* csak 150 m magas. Ez valamikor kétségtelenül tó volt, amelybe az Atlasz vidékéről és a Szahara közepén emelkedő hegyvidékről számos folyó ömlött. Sőt valószínű, hogy a Niger is ide vitte vizét. Később a folyóhordalékok és a szelek feltöltötték. Most kietlen homoksivatag. Egyike a Szahara legismeretlenebb részeinek.

Az El Dzsuf-medencét keletről hatalmas **hegyvidék** határolja. Több százezer km² területet borítanak itt az *Ahaggár, Taszili, Tümmó, Tibeszti* és az *Air* hegységek. 2300—2400, sőt egyes utazók szerint 3000—4000 méteres hegykúpok is emelkednek itt. Nagyobb része vad, szakadékos hegyvidék, amelyeket sziklagörgetegei miatt még megközelíteni is nehéz. Tümmó és a Tibeszti között újból erős süllyedés, medence van, amelyben a *Bilma oázis-csoport* foglal helyet.

A hegyvidéktől keletre az óriási kiterjedésű **Libyai sivatag** következik. Ez is mélyre süllyedt része a Szaharának. Sőt a mezozoikus korban olyan mélyen volt, hogy a kréta-kor tengere hosszú időn át ellepte és beborította üledékeivel. Északi részei pedig még a harmadkorban is tenger alatt voltak. Ma átlag 400—500 m magas és egyike

a Szahara legsívárabb, legleverőbb részeinek. Közepe táján szinte hozzáférhetetlen helyen van a népes *Kufra-oázis csoport.*

A Libyai sivatagot kelet felől magas peremként az **Arab-** és a **Nubiai-sivatagok** határolják. Mindkettő 500—600 m-es fennsík, amelyből magas, elszigetelt hegytönkök 1500, sőt 2000 métert is meghaladó magasra emelkednek. Legszárazabbak és egyúttal legforróbbak a Szahara valamennyi része között. Az Arab-sivatagban archaikus (őskori) kőzetek uralkodnak (gránit, gnájsz stb.). Ezek szolgáltatták az ókori Egyiptom legértékesebb építőanyagát.

Hogy a Szahara sivataggá lett, annak egyedüli oka *a rendszeres csapadék teljes hiánya,* amely viszont helyzetének következménye. A Szahara ugyanis a passzát-szél övébe esik. Mivel ez leszálló légáramlás, azért párában rendkívül szegény. Amikor pedig a Szahara forró felszínét érinti, még szegényebb lesz, mert felhevülve párabefogadó képessége erősen megnövekedik. Télen az antipasszát itt száll le, tehát nagy légnyomás borítja a Szaharát. A szelek innen indulnak, ami lehetetlenné teszi a csapadékképződést. Nyáron a nagy légnyomás északra, a Földközi-tenger felé kerül. A Szaharán kislégnyomású területek keletkeznek. Sajnos, azonban a minimumok a passzát-szelet vonják magukhoz. Ebből pedig csak ott lesz csapadék, ahol akadályra talál, magas hegységbe ütközik, amelyre felszállani kényszerül. Ilyen pedig csak a Szahara közepén van: az Ahaggár, Tümmó, Tibeszti hegyvidéken. Ezek kapnak is évenkint bizonyos mennyiségű csapadékot. Ezért itt meglehetősen dús növényzet van, legalább is egyes részeken. Ezeken kívül, még a Földközi-tenger partvidéke, különösen a magas Barka-fennsík kap télen esőt, valamint az Atlanti-óceán melletti rész. Befelé azonban rohamosan fogy a csapadék, majd teljesen meg is szűnik.

Azt azonban mégsem szabad gondolnunk, hogy a Szahara többi részén soha sincsen semmi csapadék. Néha

ugyanis valami légörvénylés következtében hatalmas arányú felhőképződés indul meg és óriási felhőszakadások, jégesők keletkeznek, természetesen zivataros jelenségekkel kísérve. Ezek a felhőszakadások alakították ki a sivatag üres folyómedreit: a vádikat. Egy-egy felhőszakadás után ismét évtizedek mulhatnak el anélkül, hogy egy csepp esőt is kapna az illető vidék.

A csapadékhiány szerencsétlen hatását még növeli a roppant meleg éghajlat, elsősorban nyáron. A felhőtlen égről letűző napsugár 40—50 fokra forralja a levegőt, a talaj pedig 60—70°-ra is felmelegszik. Mintha fűtött kemencében lenne az ember. Éjjel viszont a levegő szárazsága miatt nálunk sohasem tapasztalható mértékű kisugárzás történik. 50 fokról reggelre gyakran 0° alá süllyed a hőmérséklet. A téli időszakban a nappali felmelegedés már nem ilyen erős, de viszont 8—10 fok alá süllyedhet éjjel. Nem csoda, hogy 1909 januárjában az El Dzsufban több francia katona megfagyott. Földünk összes nagy tájai között kétségtelenül a Szaharának van, *az évi közepes hőmérsékletet* tekintve, legforróbb éghajlata.

Valóságos csapást jelentenek a Szaharára sokszor viharos erővel működő szelei. Az északkeleti passzát heteken át éppen olyan egyenletesen és nagy erővel száguld a Szaharán, mint akár a nyilt tengeren. De sokkal alkalmatlanabb és veszélyesebb ennél a nyugati részen a *számum*, keleten a *khamszin* és a Szudán felé induló *harmattán*. Mind a három viharos, orkánerejű szél. Még a nappalt is sötétté teszik a por- és homokfelhőikkel. Tikkasztóan, szinte elviselhetetlenül forrók.

Az éghajlat óriási hatással volt a Szahara mai felszínének kialakulására. A rettenetes nagy hőség folytonos tágulásra kényszeríti a felhevült kőzeteket, amelyek végre kisebb-nagyobb darabokra szakadnak és tovább porladnak. A Nap munkáját a szél fejezi be, amikor az apróbb részeket felkapva, hatalmas erővel verdesi

az egyébként is omladozó rétegeket. Nincs kőzet, amely ennek ellent tudna állni. Pusztul, homokká, kaviccsá, szilánkokká válik a homokkő és mészkő, de azzá lesz a gránit és gnájsz is. A szelek a könnyű homokot felkapják és óriási távolságra elviszik. A nehezebb, durvább homokot pedig maguk előtt kergetik, halmokba, dombsorokba rakják. A Szaharán óriási területeket fed a dombokba, dűnékbe halmozott, vagy símán elterített homok, Szomorú, barátságtalan vidékek ezek, de még ezeket is felülmulja a *hammada* sivatag, ahonnan a szelek kifújták a homokot és csak az éles, darabokra szakadozott kemény kőzet maradt meg. Embernek, állatnak kínszenvedés ilyen helyen a járás. Különösen a Szahara középső és keleti részein van sok hammada-sivatag.

A szelek munkái a Szaharában a *depressziók* is, vagyis olyan területek, amelyek a tenger színénél mélyebbek. Ilyen sok van a Szaharában és vagy sósvízű tavak vagy oázisok vannak bennük (az Ihaggarsott — 37 m, a Szivaoázis — 30 m, Fayum — 45 m stb.).

Mivel a Szahara természeti viszonyai rendkívül mostohák, azért növény- és állatvilága nagyon szegény. Növényzetről csak ott lehet szó, ahol a talajvíz közel van (pl. oázisokban) vagy pedig, ahol rendszeres csapadék hull (a partvidékeken és a hegységekben). A Szahara túlnyomó részén egyáltalán semmi növényzet sincs, de azért mégis jóval nagyobb terület használható, mint az éghajlat alapján gondolnók. Maguk a rendkívül dús növényzetű oázisok 200 *ezer km²-nél nagyobb területet foglalnak el*; a gyepes vidékek pedig a Szahara $^1/_5$-ét, vagyis 1·7 millió km²-t, tehát igen tekintélyes területet. Állatvilágot csak a növényzettel fedett területen találunk (különböző rágcsálók, sáskák, legyek, kígyók). Néha nagyobb ragadozók és növényevők is fordulnak elő (sakál, hiéna, oroszlán, antilop, strucc stb.), de ezek a szomszédos vidékekről véletlenül kerülnek ide. A lovat

és a még fontosabb tevét, a sivatag leghasznosabb állatát, úgy telepítették át.

A *lakosság* természetszerűen igen gyér. A Szahara 8·5 millió km² területén csak 3·5 millió ember él. Ezeknek túlnyomó része a berberekkel rokon *tuaregek* és *tibbuk* közé tartozik. Későbbi bevándorlók az *arabok*. A lakosság részben állandóan letelepedve él valamely oázison, részben pedig nomád életet folytat. A két csoport között állandó az ellenségeskedés a nomádok rablóhajlama miatt. Bár az európai hatalmak már a Szaharát is felosztották maguk között, a bennszülött lakosságot megtörni még nem sikerült teljesen. Mivel valamennyi fanatikus mohamedán, gyűlölik a keresztény európait. Ebben a gyűlöletben vezetnek a Libyai-sivatag oázisainak lakosai, az ú. n. *szenussziak*.

Mivel a lakosság az oázisokon lakik, azért településeket csak ezeken találunk. Oázis csaknem mindenütt van a Szaharában, de legtöbb mégis az északi részén. Az Atlasz déli lábánál egész sorát találjuk az oázisoknak. Legfontosabb növény itt is, mint az egész Szaharában, a datolyapálma. De termelnek gabonaféléket és más növényeket is. A franciák ártézi kutak nyitásával egyre szaporítják vagy nagyobbítják az oázisokat. Már többezer artézi kút hirdeti a franciák okos gyarmatpolitikáját, nemkülönben több millió új datolyapálma. A világ datolyapálma állományát 90 millióra becsülik és ebből 30 millió a Szahara oázisaira esik. Legfontosabb oáziscsoportok az Atlasz mentén Tafilelt, Biskra, Vadi Ghir, Vargla. A Vadi Ghirnek 90 ezer, a Varglanak 44, Biskranak 22 ezer lakosa van. Sőt ez utóbbin közel 8000 európai is lakik. Jóval délebbre esik már Tuat és In Salah. Tuatnak 150 faluja van, 3 millió datolyapálmája és 100 ezer lakosa. Tripoliban Murzuk a legfontosabb oázis (7 e. lak.). Az Ahaggár és a többi hegyek területén nagyon sok kisebb-nagyobb oázis van, mert a hegyi-patakok és bőséges források vizével nagy

területet lehet öntözni. A libyai sivatagban a rejtelmes Kufra és a Siva-oázisokat említjük, de ezeken kívül még sok van.

A Szahara területén *öt állam* osztozik. Felénél nagyobb (4,796.000 km²) a *franciák* birtoka ; az *olaszoké* 1,500.000 km², az *angoloké* 1.000.000, *Egyiptomé* 994.000 km², a *spanyoloké* 300.000 km². A foglalók között az olaszok jöttek legkésőbben és elfoglalták a törökök veszendőnek indult afrikai birtokának utolsó maradványait : Tripolit, Libyát és Cyreneikát. A szerzeményben azonban Itáliának nem nagy öröme van, mert a hatalmas terület javarésze értéktelen. Csak artézi kutakkal lehet oázis-szerű letelepülő helyeket szerezni. A partvidék azonban meglehetősen művelhető. A gyarmatnak néhány városa is van : Tripolis (65 e.), Bengazi (30 e.). Még kevesebbet ér a spanyolok szaharai birtoka : a Rio de Oro vagy Szahara Occidental, mert alig van valami kevés lakosa.

Egyiptom.

Tulajdonképpen Egyiptom is a Szaharához tartozik, mert keletről, nyugatról mindenütt az veszi körül. Nem is egyéb, mint a Szahara legnagyobb oázisa, amelyet a Nílus vizével öntöznek. Megcsodált, irígyelt földdarab évezredek óta. Itt ringot bölcsője a mai kultúrának. A Kr. előtti VI—V. évezredekben már magas fokot elért egyiptomi művelődés ugyanis nagy hatással volt az előázsiai és a hellén-kultúra kialakulására, amelyek viszont a mi keresztény-kultúránk alapjára, a rómaira voltak nagy hatással.

Valóban csodálatos ország ! Területe ugyan csaknem egymillió km², de ebből csak 30 ezer km² használható, a többi sivatag. Az egész ország egyetlen folyó völgy, amely a Földközi-tengertől a Vadi-Halfaig terjed lég-

vonalban 1200 km-re. Ez a völgy azonban igen keskeny, délen mindössze 2—12 km széles, de Asszuán és Kairó között se szélesebb 15—20 km-nél. Csak Kairó és a tenger között terjed szét jobban : a Nílus deltáján.

Még érdekesebb és csodálatosabb jelenség, hogy bár eső csak a delta vidékén van és ott is igen kevés, a többi részen pedig éppen úgy nincs, mint a Szahara legszárazabb részein, Egyiptom mezőgazdasági termelése mégis felülmulja Európa legjobban művelt, hasonló nagyságú területeinek termelését is.

Egyiptom ősi kultúrájának és a mai gazdasági életnek igazi alapja : a *Nílus*. Ha ez nincs, Egyiptom éppen olyan sivatag volna, mint szomszédságában a Libyai- vagy keleten az Arab-sivatag.

A Nílus Földünk legérdekesebb folyóinak egyike. Bizonyos tekintetben első valamennyi között, mert 6500 km-es hosszával minden más folyót fölülmul. Vannak ugyan, akik a Missziszipit veszik elsőnek, de ez csak a Misszourival együtt ér el 6.600 km-t. Főága messze délen ered az Egyenlítő vidékén fekvő hatalmas Viktória-tóból. Mint gyors futású hegyi folyó rohan Uganda Unjoro-hegyvidékén át az alacsonyabb Szudán felé. Itt még nem nevezik Nílusnak, hanem Bahr el Dsebel-nek, azaz Hegyi-folyónak. Ezt az elnevezést még Szudánban is megtartja, ahol pedig ugyancsak meglassudik, mert egy óriási mocsárvidéken : a Suddon megy keresztül. Számtalan ágra szakad itt és ezeket sűrűn benövik a tropikus vizinövények milliárdjai. A Bahr el Dsebel vize ellankadva keresi közöttük az útat. A roppant hőség miatt a szélesre terült folyó rengeteg vizet veszít. Szerencsére ezt jórészt pótolja első nagy mellékfolyója, a Bahr el Ghazal, amely sok vizet hoz a Kongó-csapadékos vízválasztójáról. Ettől kezdve a Bahr el Abiád, vagyis Fehér-Nílus a neve. Hirtelen kelet felé fordulva, felveszi jobbról a Sobat-folyót és Kordofán területére ér. Folyása igen lassú, és a roppant

erős párolgás miatt vizének nagyrésze újra elvész, mire Khartumhoz ér. Itt veszi fel a legjelentősebb mellékfolyóit az abesszíniai hegyvidékről jövő Bahr el Azrakot vagy Kék-Nílust, majd jóval északabbra az Atbarát. Ha ez a két folyó nem volna, a Fehér-Nílus vize Egyiptomnak csak $^{1}/_{20}$-ad részét tudná ellátni. Az öntözésre használt víznek $^{19}/_{20}$-ad része vagyis a Kék-Nílusból és az Atbarából származik.

Khartumtól északra következik a Nílus hosszú, 2700 kilométeres sivatagi szakasza. Elképzelhető, milyen rengeteg sok víz párolog itt el belőle. A megfigyelések szerint a párolgási veszteség Asszuánál évi középértékben 374 mm (Hann : Klimatologie II. k. 164. l.). Khartum és Asszuán között hat nagy vízesés van a folyóban. A meder ugyanis itt kemény kristályos kőzetekből áll, amelyeket a víz, mivel alig van benne súlyosabb hordalék, ezideig még nem tudott lekoptatni. Régi műszóval *katharaktáknak* nevezzük ezeket és északról délre számláljuk : Asszuánál van az első és Karthumnál a hatodik. Nem igazi vízesések ezek, hanem szellők, mint pl. hazánkban az Aldunán. Egyik-másik azonban roppant terjedelmes A 2-ik például 15 km, a 4. pedig 75 km hosszú. Csak igen nehezen legyőzhető akadályai ezek a nílusi hajózásnak.

Kairótól északra a Nílus saját földjére lép : a *deltára*, amely valamikor tengeröböl volt, de a folyó iszapja évezredek alatt feltöltötte. Rengeteg ágra oszolva folyik ma a deltán keresztül a Nílus. Vízhálózat sűrűségét még jobban növelik az öntözőcsatornák százai.

A Nílus évenként szabályosan árad és apad. Roppant haszna éppen ezen a természetén alapszik. Vízjárását az abesszíniai tropikus esők okozzák. Abesszínia magas hegyvidékén májusban kezdődnek a zuhogó záporok alakjában az esőzések, amelyek októberig eltartanak. A hatalmas, 1000—1500 mm-t elérő csapadék a Kék-Nílus és Athbara vizét rohamosan megnöveli, és a víz óriási ár-

hullámokkal siet Egyiptom felé. A roppant távolság miatt azonban hónapok telnek el, míg Egyiptom határán Vadi Halfánál szeptemberben megjelenik az *árhullám* és ismét egy hónap kell, amíg ez Kairóhoz ér. A Nílus emelkedése 6—10 métert tesz ki rendesen. A legnagyobb magasságot akkor éri el a Nílus, amikor megérkezik a Fehér-Nílus rengeteg útat megtett árhulláma is. Ez ugyan messze elmarad a Kék-Nílus és az Athara vízmennyisége mögött, de azért mégis számít.

Régebben a szükséges vizet egyszerűen ráeresztették a lejtősen elegyengetett földekre, a felesleges víz pedig lefolyt a tengerbe. Mióta azonban az angolok vették kezükbe Egyiptom igazgatását, ez a pazarlás megszünt. Hatalmas duzzasztó gátak épültek a Nílusban. Kairónál, Esnéhnél és Siutnál. Ezek azonban kicsinek bizonyultak a nagy feladatra, t. i. a Nílus felesleges vizének tárolására. Ezért az 1898—1902 között megépítették az *asszuáni zsilipes duzzasztógátat*, amely 1960 m hosszú és 47 m magas. Az óriási gát alul 35, felül 13 m vastag. Mögötte 295 km hosszú és 2 km széles medencében tárolják a vizet. Amikor ez teljesen megtelik (körülbelül 3 hónap alatt) akkora tó keletkezik itt mint a Balaton, vízmennyisége azonban kétszerannyi. (A Balatoné 1·8 milliárd tonna, az asszuáni duzzasztott tóé 3·3 milliárd.)

Mire az áradás megérkezik, a földek egyrésze már készen áll a vetésre. Ezeket most vízzel árasztják el. A víz 30—40 napig marad a földeken, hogy azok telítve legyenek nedvességgel és hogy az iszap lerakódhasson. Mikor ez megtörtént, az asszuáni zsilipeket elzárják. A Nílus rohamosan apad és a víz lefolyik a földekről. Mihelyt kissé megszikkadtak, a fellah a lágy iszapba szórja a magot (búza, kukorica, gyapot stb.). Mikor nálunk a legkeményebb tél dühöng, Egyiptomban májusi pompában zöldelnek a mezők, amelyek április havában már aratás alá kerülnek. *Ez a téli művelés.* A letakarított

földeket felszántva újból elárasztják, most már a felduzzasztott tavakban tárolt vízzel és újból bevetik. Az *a nyári művelés*. A rövidebb tenyészidejű növények után még harmadszor is lehet vetni (őszi művelés).

A második és harmadik vetés idején azonban a víz már nem tud nagy területeket elborítani. A szegényebb birtokosok a mi gémeskútjainkhoz hasonló berendezéssel vödrökben emelik fel a csatornákból vagy a kutakból a vizet földjeikre. A gazdagabbak ú. n. pater noszter vagy bolgár kereket használják erre a célra, amelyet járgányos szerkezet segítségével állatok tartanak üzemben. A nagy birtokokon ma már modern gőzszivattyúk pótolják ezeket az ősi, évezredes vízmerítő készülékeket.

Évezredek óta művelik már így Egyiptom földjét. És ki kell emelnünk, hogy egykori nagy műveltségét éppen ennek ennek köszönhette. Az öntözős gazdálkodás ugyanis rengeteg munkát és tudást kíván. Csatornákat ásni, megfelelő gátakat építeni, csak olyan nép tud, amely ért a vizimunkákhoz. Az ilyen gazdálkodás azonkívül biztonságot, ezreknek, sőt százezreknek harmónikus együttműködését kívánja meg, szóval rendezett állami és társadalmi életet. Állításunk igazságát bizonyítja, hogy az első művelt államok mindig öntözős gazdálkodású vidéken keletkeztek, ahol tehát a természet bizonyos fokú mostohasága gondolkodásra, munkára, összetartásra vezette a lakosságot. (Egyiptom, Mezopotámia, Szíria, Fenícia stb.) A történelemből ismeretes, hogy a Nílus völgyében és a Deltán már Kr. előtt a VI—V. évezredben művelt nép lakott erős, független államban. A piramisok, a sfinxek, a Memnon-szobrok, az óriási karnaki és más templomok, meg a nílusi csatornák százai ennek a kultúrának emlékét hirdetik.

Később az ország éppen dús termékenysége miatt idegen járom alá került. Először a perzsák, majd a görö-

gök, rómaiak, bizanciak, arabok és legvégül a törökök uralkodtak rajta. A nép rabszolgasorba süllyedt és a műveltség is lehanyatlott. Csak amióta az angolok lettek urai (1882 óta), kezd a gazdasági élet újból fellendülni. Egyiptom ma újra független az 1920. évi forradalom óta. Ez azonban csak látszólagos függetlenség, mert Anglia megfészkelve magát Szudánban, a Nílus urává lett. Már pedig akié a Nílus, azé Egyiptom. Anglia két okból ragaszkodik görcsösen Egyiptomhoz: 1. mert mindenképpen biztosítani akarja India főútvonalát, a Szuezi-csatornát; 2. mert nagy szüksége van Egyiptom gyapottermelésére. Ez utóbbi érdekében annyira megy, hogy különböző kedvezményekkel, sőt politikai nyomással egyre nagyobb területet vettett be gyapottal. Ennek következménye, hogy Egyiptom, ez a típikus *földmívelő* ország gabonát kénytelen bevinni. Ne felejtsük el végül azt sem, hogy Egyiptom lakossága az angol iparcikkeknek egyik főfogyasztója.

Egyiptom 31.000 km²-t kitevő művelhető földjén 14 millió ember él. Egy négyzetkilométerre tehát közel 452 ember esik. Óriási népsűrűség ez, amelyet Egyiptom földje csak évi többszöri megműveléssel tud eltartani. Lakossága nagyobbrészt még ma is a régi, azaz most is az a nép él itt, amely egykor a fáraók birodalmában élt. Ősi egyiptomi nép a keresztény vallású *kopt* és a mohamedán *felláh*. A koptok csak 7%-át teszik a lakosságnak. Jobbára városi lakosok: iparosok, kereskedők és kisebb hivatalnokok. Fellah összehasonlíthatatlanul több van (85·5%). Ezek túlnyomóan földmívesek és munkások. Kevesen vannak (5%), de mégis, legalább eddig, igen nagy hatalommal bírtak az *arabok*, akik a politikában és mint nagybirtokosok a gazdasági életben vezető szerepet vittek. Az európaiak száma csekély (1·5%). Legtöbb a görög és az olasz. Vallásra nézve 1 millió keresztény (főképpen ú. n. kopt keresztény), a többi moha-

medán (60 ezer zsidó kivételével). Hivatalos nyelv az arab még ma is, továbbá az angol és a francia.

Egyiptomban az ókorban és ma is sok népes város és rengeteg apró falu van. A városok javarésze ugyan inkább csak nagy földmívelő helység, de van néhány igen nagy igazi városa is, de ezek is erősen keleti jellegűek. Az ország fővárosa **Kairó.** A hódító arabok alapították a Delta fejénél. Ma egy milliónál is több lakosa van (1·1 mill.) és így nemcsak Egyiptomnak, de egész Afrikának is legnépesebb városa. Európai negyede igazi szép város, pompás épületekkel, széles utcákkal. Az egyiptomi város óriási háztenger, szűk utcákkal, ahol folytonosan rengeteg ember jár-kel. Kairóval átellenben a Nílus balpartján feküdt Memphis, az ókori Egyiptom leghatalmasabb városa. Fénykorának emlékei a piramisok, amelyek közül legnagyobbak Cheops, Chefren és Menkrevé fáraók piramisai. Óriási kőtömegek ezek. A Cheops-piramis pl. 137 m magas. Négyzetalakú alapjának egy-egy oldala 227 m. Amikor építették (2800 körül Kr. előtt) $2\frac{1}{2}$ millió m^3 követ használtak fel. Magyarországot Pozsonytól Orsováig körül lehetne venni anyagával 2 m magas és 1 m vastag fallal! A tengerparton épült *Alexandria* Nagy Sándor alapítása. Több mint 600 ezer lakosa van. Krisztus ideje táján azonban egy milliónál is több, mert akkor a világ első kereskedő városa volt. Kivált még a tudományban is, mert a Ptolemaiosok idején a hellén tudományos életnek is középpontja volt. Sajnos, híres könyvtára (400 ezer pergamentekerccsel) elpusztult. Ma ismét legforgalmasabb kikötője Afrikának. Kairótól északkeletre nem messze vannak a híres Heliopolisnak (a Napvárosnak) romjai. Ez a város volt az ókori *egyiptomi* vallásos és tudományos élet középpontja. Pompás, szép épületeinek kövei Kairó épületeibe vannak beépítve.

A Nílus völgyében legnagyobb város *Siut* (57 e. lak.).

Termékeny vidékén sok cukornádat termelnek és ezért cukorgyártása is igen jelentékeny. Délebbre az ősi Thebaisnak csak óriási romjai maradtak fenn. Itt ma Luxor városka van. *Asszuan* a Nílus első katharakta tájánál fekszik. Kicsi város (14 e. lak.), de nevezetes a legnagyobb duzzasztó gát miatt.

A Libyai sivatagban számos oázis-csapat is tartozik Egyiptomhoz. Legnagyobb köztük *Fajum* (52 e. lak.). A Nílusból kiágazó József-csatorna vizével öntözik területét. Az ókorban itt nagy tó volt: a 2000 km² területű Möris-tó, amelynek ugyanaz volt a feladata, mint ma a duzzasztó műveké, hogy t. i. a fölösleges vizet tárolja. A tóból ma már csak kis rész van meg, mert lecsapolták és medencéjét művelik.

Egyiptomhoz tartozik a **Szuezi-csatorna** is. Ennek a rendkívüli fontos víziútnak, amely fölöslegessé teszi a hosszú kerülőt Afrika körül, igen régi története van. Már a fáraók is építettek itt hajózható csatornát. Később a rómaiak, majd a kalifák újra helyreállították ezt, de a Kr. utáni VIII. században már ezt is betemette a homok. Az újkorban ismételt tervezgetések után Negrelli osztrák mérnökkari tiszt kapott a munkára megbízást a csatornaépítésre alakult társaságtól. Negrelli azonban hirtelen meghalt. Kész terveit a francia Lesseps Ferdinánd vette meg, aki azután 10 évi nehéz munkával (1859—69) a csatornát meg is építette. Harminc év mulva azonban ez szűknek és sekélynek bizonyult, azért ismételten nagy átalakítási munkákra volt szükség. Ma a csatorna méretei a következők: hossza 164 km, mélysége 9—11 m, szélessége 80—135 m. A csatorna kezdeténél épült *Port Said* (103 e. lak.) teljesen a csatornának köszöni kifejlődését. Azelőtt nyomorúságos beduin falu volt. A csatornán átkelő hajók itt rakják meg magukat szénnel. A csatorna végénél *Szuez* (36 e. lak.) jóval jelentéktelenebb hely. Környéke kietlen sivatag. A csa-

tornán a hajók csak lassan mehetnek, hogy a hajóokozta hullámzás a homokpartot ne rongálja. Ma már villamosvezeték megy mellette, így éjszaka is mehetnek rajta hajók. Az átkelés 16—20 óráig tart és meglehetősen sokba kerül: egy felnőtt utas 10 ar. franc, gyermek 5 franc, teheráru tonnánkint 6·25 franc. Egy nagy postagőzös átkelése átlag 70—100 ezer márkába került a háború előtt. Igaz viszont az is, hogy a megtakarítás időben, szénben és élelmezésben ennél jóval többet tesz ki. London és Bombay között az út 4881 tengeri mérfölddel (43·5%-kal) lett rövidebb, az idő pedig 24 nappal, Trieszt és Bombay között pedig 7404 mérfölddel (60·7%-kal), illetve 38 nappal.[1]

Szudán.

A Szahara dél felé először félsivatagba megy át, amely azután mindjobban elveszti sivatagi vonásait és végre egész éven át növényzettel borított terület következik: ez *Szudán*, «a feketék országa». 1000—1500 km szélességben húzódik a Szahara hosszában az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig. Nincs olyan nagy, mint a Szahara, de azért mégis tekintélyes terület: 6 millió km². Lakossága azonban sokszorosan több: 44 millió.

Szudán szintén táblás vidék, mint a Szahara is, de annál jóval változatosabb. Hatalmas kiterjedésű, de nem igen magas táblás vidékek váltakoznak mélyebb medenceszerű területekkel. Az Atlanti-óceánt azonban ezek a táblák csak néhol érik el. Az óceán partját többnyire pár száz km széles alföld kíséri.

Szudánt három részre szokták felosztani: Nyugati, Középső és Keleti Szudánra. Legterjedelmesebb a *nyugati*

[1] Hassert: Allgem. Verkehrsgeographie, 395—400. ll.

rész, amely a Nigerig terjed. Az alacsony, sík partvidéket **Felső Guineának** szokták nevezni. A partvonal alig nyujt jó kikötőt, mert homokpadok kísérik, amelyeken roppant erős a hullámtörés. A partvonalon belül pedig száz kilométerekre terjedő mocsarak, lagunák terjeszkednek. Az alacsony parti síkságból hirtelen emelkedik ki Szudán legmagasabb táblája, amelyet a törések és a tenger felé sietö folyók össze-vissza hasogattak. Nem is fennsíknak, hanem igazi hegyvidéknek tűnik fel. Egyes felemelt részei tekintélyes magasságot érnek el: a Djalon-hegység pl. a Niger forrásainál 1500 m, a Druple pedig 3000 méterre emelkedik.

Középső-Szudán a Csád-tó medencét és peremvidékeit foglalja magában. A **Csád-tó medencéje** több százezer km² terület, 350 m átlagos magasságban. A medence szélein azonban már magas hegységek emelkednek. Ezek különítik el a Csád vízrendszerét a Niger, Kongó és a Nílus vízrendszerétől. A medence közepetáján a lefolyástalan *Csád-tó* fekszik. A tó hatalmas területet foglal el: körülbelül 27.000 km²-t. Jó része azonban vízi növényekkel sűrűn benőtt sekélyvízű mocsárvidék. Rendkívül gazdag állatvilága van. A csúszó-mászók és madarak milliói mellett csapatostul látni itt elefántokat, vízilovakat, orrszarvút stb. A nagy tavat számos kisebb-nagyobb folyó táplálja. Legjelentékenyebb közöttük a Sári, amely a délkeleti hegyvidékben ered.

A **Keleti-Szudán** kisebb, mint a középső, de még annál is önállóbb, elkülönültebb medence. Legmélyebb részén folyik a Nílus, amely összes mellékfolyóit itt veszi fel. Még ma is hatalmas terület (60 ezer km²) mocsaras itt rendes vízálláskor is. Amikor pedig a folyók áradnak, óriási területek kerülnek víz alá. Keleti részét Abesszínia tömeges hegyvidéke határolja.

Szudán *éghajlatát* nagy egyöntetűség jellemzi, különösen a *hőmérsékletben*. Az évi közepes hőmérséklet min-

denütt igen magas: 25—30° C. A sivataghoz közel eső részeken természetesen bizonyos szélsőségek alakulnak ki, pl. Timbuktuban a júliusi közepes hőmérséklet 36°, a januári 21·7°. A tengerparton az óceán mérséklő hatása következtében ezek erősen mérséklődnek: az Aranyparton július 26·6° C, január 24° C. A nappali és éjjeli hőmérséklet között itt már jóval kisebb a különbség, mint a Szaharában, ami a párásabb levegőnek és az összefüggő növénytakarónak következménye.

Csapadék tekintetében Szudán egyes vidékei között meglehetős nagy különbség van. Általában véve Szudán az egynyári esők övébe tartozik. Csakhogy ez az esős évszak a déli részeken hosszú, sőt néhol két esős évszak is van. Azonban minél jobban közeledünk a Szaharához, annál hosszabb lesz a száraz évszak és viszont rövidebb az esős időszak. Chartumnál már csak három hónapban van eső, de akkor is kevés (jún., júl., aug.). Egészen különleges csapadékviszonyok vannak a Felső-Guinea partvidékein. Itt valószínűen a Szahara-keltette monszun érvényesül, amely rengeteg csapadékot szállít ide. Egyes helyeken 3000—4000 mm-re megy az évi csapadék. Különösen a Niger torkolata, Liberia és Sierra Leone partvidéke kap sok esőt. Viszont ezek között az Aranypart már jóval kevesebbet. A csapadékos zóna azonban befelé nem terjed nagyon messze.

A csapadék nagysága és eloszlása szabályozza a növényzet elterjedését is. Az a nagy csapadék, amely Felső-Guinea földjét áztatja, lehetővé teszi olyan forróövi erdőségek kialakulását, amilyeneket egyébként csak az Egyenlítő vidékén találunk. Liberia, Sierra Leone, valamint az Elefántcsont és az Aranypart vidékén 150—300 km széles őserdők borítják a parthoz közel eső vidékeket. Közvetlenül a tengerig azonban ritkán ér az őserdő, mert valószínűen a homokos, sós talaj nem kedvez neki. Közvetlenül a part mentén óriási kiterjedés-

ben *mangrove erdők* húzódnak. Csúnya, mocsaras féligsós vízű lagunás vidék. A fák csupasz gyökerei néha több méter magasan kiemelkednek a posványos talajból. Nemcsak járhatatlan az ilyen vidék, de a különböző lázakat beoltó szunyogok miatt roppant egészségtelen is. A guineai őserdők gazdagok értékes fákban. Legbecsesebbek a mahagoni, az okoume vagy hamis mahagoni, amely azonban még a mahagoninál is szebb, gummiakácok, kaucsukfák, de különösen a pálmák számos fajtája: a kókuszpálma és a nagyon hasznos olajpálma.[1]

Szudán egyéb részein a guineaihoz hasonló gazdag őserdő nincs. A beljebb eső részeken az ú. n. *száraz erdő* uralkodik, vagyis ahol már nem olyan roppant buja a tenyészet és csaknem teljesen hiányzik a sűrű aljnövényzet. Észak felé az erdők egyre jobban ritkulnak, majd uralkodó lesz a füves, bozótos növényzet kisebb-nagyobb facsoportokkal. Ez már a **szavannák** vidéke, amelyen egész Afrika legdúsabb állatvilága nyüzsög (elefánt, bivaly, zsiráf, zebra, antilopok számos fajtája, strucc és a sokféle ragadozó). A szavanna fokozatosan pusztán gyepes vidékké: steppévé lesz. Amint gyérül a növényzet, gyérül az állatvilág is, amely a steppén nem szegény ugyan, de már a szavannáét nem éri el. Csak a Csád és Fehér Nílus mocsaraiban szaporodik meg újra, ahol rendkívül gazdag.

Szudán természeti viszonyai összehasonlíthatatlanul jobbak, mint a Szaharáé, azért érthető, hogy lakossága is sokkal több van: 44 millió. Legsűrűbb lakossága Nyugati Szudánnak van. A Niger-Benue mentén pl.

[1] Guinea őserdei általában bútorfákban rendkívül gazdagok. Még a nevezetteknél a szebbek a korallfa és az ekeevasengo vagy rózsafa. Ezeknek is csodálatos szép piros színük van. A kivitel azonban ma még kicsi, mert Európában alig ismerik ezeket. A. Schweitzer: Zwischen Wasser und Urwald, 1928. 105—106. ll.

43—45-re megy a népsűrűség, vagyis sűrűbb, mint Európa igen sok országában. Sűrű lakossága van legtöbbször a partmenti síkságnak is. Ellenben meglehetősen néptelenek az őserdők, valamint a sivataggal szomszédos steppe vidékek és végül egész Keleti Szudán, ahol a rabszolgavadászok és a különféle járványok irtották ki a lakosságot.

A lakosság legnagyobb része az ú. n. szudáni négerekhez tartozik. Ez az elnevezés azonban egyáltalán nem jelent minden tekintetben egységes népet, mert pl. egyedül a nyelv alapján is igen sok törzsre oszolnak. Nyugati Szudánban legjelentősebb néger törzs a *mandingo*, a Niger forrásvidékén. A guineai tengerparton az asantik és a kruk csatlakoznak hozzájuk. Rendszerint munkásoknak szegődnek a kikötőkben és ültetvényeken. A szudáni néger törzseké voltak valamikor a Csád-tó környékén Bornu, Vadai, Bagaimi országok. Ugyancsak szudáni négerek a Fehér Nílus melletti dinka, silluk, dzsur és más népek, sőt a nyam-nyamok is. Amíg azonban nyugaton elég tisztán megmaradtak az eredeti szudáni négerek, középen és keleten már nagy a keveredés. Először a *hausszák* vándoroltak be és hamarosan uralkodó szerephez jutottak a Niger—Csád-tó környéki országokban. Igen ügyes kereskedők és iparosok. Nyelvük messze földön elterjedt. Később azonban ezeket is, meg a szudáni négereket is elnyomták a pásztorkodó, de igen harcias *fulbék*. A Nílus vidékén Keleti Szudánban pedig az *arabok* jutottak uralomra. Az európaiak száma Szudánban nagyon kevés: legfeljebb 20—25 ezer. De hatásuk mégis igen nagy. Nemcsak a rabszolgakereskedést sikerült elnyomniok, hanem megszüntették a törzsek között dúló örökös háborúságot és tagadhatatlanul eredményt értek el a gazdasági életben is.

A gyarmatosító országok egyre jobban iparkodnak kihasználni Szudán értékeit. A guineai alföldön és hajóz-

ható folyók mellett már sűrűn találunk ültetvényeket. Különösen a kakaó, gyapot, kávé, kókuszpálma és a kaucsuk termelését karolták fel. Szudán kakaótermelése máris első a világon (Aranypart 240 mill kg, Elefántcsontpart 45 mill. kg). Az európaiakra kedvezőtlen éghajlat miatt a termelést a négerek végzik a fehérek irányítása mellett. Szudán belső részein a *pásztorkodás* a főfoglalkozás. Ahol még a szarvasmarhát pusztító csecselégy nem terjedt el, gazdag állatállományt találunk, még pedig nemcsak juhot és kecskét, hanem a púpos és hosszú szarvú afrikai szarvasmarhafajtákat is tömegesen. Sertés azonban a lakosság mohamedán vallása miatt nincs. A földmívelés az ültetvényeken kívül mindenütt háttérbe szorul és leginkább nők és gyermekek végzik. Primitív kapás művelés ez. Az esős évszakban felületesen felkapálják a földet és elvetik a magot. Leginkább durra kölest, kukoricát, babfélét, rizst és különböző gumós növényeket (batata stb.) termelnek. Újabban azonban egyre jobban felkarolják a banán és gyapot termelését is. Búza alig van elterjedve, pedig kétségtelen, hogy sok vidéken igen jól díszlene. A búzának, kukoricának és rizsnek Szudánban nagy jövője van. Hasonlóképpen a gyapotnak is, amelyet különösen az angolok karoltak fel Keleti Szudánban. A Kék Níluson hatalmas gátat emeltek és máris nagy területet vettek művelés alá. Ennek fejlesztése azonban csak Egyiptom termelésének rovására történhet. Sokkal megfelelőbb lett volna délebbre a Fehér Nílus amúgy is elvesző vizét felhasználni erre.

Szudán területén ma egyetlen független néger állam van : **Liberia.** Az óriási terület egyéb részein az angolok, franciák és a portugálok osztozkodnak. Legelőször a portugálok léptek Szudán területére (XV. században), sőt volt idő, hogy egész Felső Guinea portugál birtok volt. Ma már azonban mindössze 37 ezer km² van birto-

kukban ebből az értékes vidékből. A többi veszendőbe ment. Éppen így elvesztek a németek gyarmatai is: Togo és Kamerun ideeső része. Mindkettőn az angolok és franciák osztozkodtak. Ma ez a két állam Szudán nagyobb részének birtokosa. Nagybritánniáé 2,950.000 km² 28 millió lakossal, Franciaországé 2,932.000 km² 14·5 mill. lakossal.

Brit gyarmatok: Gambia, Sierra Leone, a Gold Coast (Aranypart) a német Togó kisebb része, a hatalmas, közel 1 *millió km²*. Nigéria (Kamerun egy részével) és az egész Keleti Szudán (Angol-Egyiptomi Szudán). Ez utóbbi egymaga jóval nagyobb Nigeriánál (1·6 mill. km²), de lakossága tetemesen kisebb (Nigéria 19 mill., Keleti-Szudán 6 mill. lakossal). Mindkét gyarmatnak óriási jövője van különösen gyapot és gabona termelésben, Nigériának pedig még kakó, olajpálma és más tropikus növények termelésében.

A francia gyarmatok Szudánban a következők: Szenegal, Franica Guinea, az Elefántcsontpart, Dahome, Francia Szudán, Felső Volta, a Nigerkolónia, Mauretania, a német Togó nagyobb része, a Csád territorium és az Ubangi-Sári territorium.

A portugál birtok Portugál Guinea nevet visel. Területe 37.000 km², lakossága 300.000 körül van. A világkereskedelemben alig jön számba. Legnagyobb helységének, *Bolamának* is csak 4000 lakosa van.

Az angol és francia gyarmatokban számos várost találunk,de csak néhány éri el a 100 ezer lélekszámot. A guineai part kikötő városai között legjelentékenyebbek a francia Szenegálban *Dakar* (40 ezer lak.) és St. Louis (19 ezer lak.). Mind a kettő forgalmas kikötő. Az angol Gambia főhelye: Bathurst jóval kisebb ezeknél (9 ezer lak.). Ellenben Sierra Leoneban *Frewtown* Dakart is felülmulja. Ennél is jelentősebb Nigéria főkikötője és fővárosa *Lagos*. Ez már igazi nagy város, százezernél több lakossal.

A belső vidékeken szintén számos nagyobb település van, de ezek már csaknem teljesen néger jellegűek. Fejlődésükre azonban nagy hatással vannak a Szudán belsejébe vezető vasutak és a folyami hajójáratok. Igen népes város pl. *Ibadan* Nigeriában, a lagos-kanói vasút mellett (238 ezer lak.); nem sokkal marad mögötte Abeokuta sem. A francia belső területen leghíresebb város *Timbuktu*. Régebben hatalmas vásárai voltak, mert a Szahara és Szudán népei itt cserélték ki áruikat. Újabban azonban vesztett jelentőségéből (20 ezer lakosa 6 ezerre olvadt). A kereskedelem ugyanis nem befelé, hanem kifelé irányul. A felfedező utazók korában jelentékeny helyek voltak a Csád-tó vidékén Kano, Kuka és Kacséna. Keleti-Szudán nagyobb városai *Khartum*, a Kék-Nílus torkolatánál. Egyiptom Szudán fővárosa. Testvérvárosával, a máhditól alapított Obdurmánnal együtt, százezernél is több lakosa van. Vasut köti össze a Vörös-tengerrel és a Dar Fur főhelyével, El Obeiddel.

Liberia Szudán egyetlen független állama. Az Unió polgárai alapították a rabszolgaságtól felszabadult amerikai négerek számára. A terv azonban nem igen vált be, mert az amerikai négerek nem kívánkoztak vissza Afrikába, amelyet nem is ismertek. Akik letelepültek is, a rendszeres munkát jórészt abbahagyták. Bebizonyult, hogy a négert még nevelni kell nemcsak a munkára, hanem az államalapításra is. Főhelyének, Monrowiának csak 10 ezer lakosa van.

Abesszínia.

A Szudán keleten nem nyúlik a Vörös-tengerig, mert ettől Abesszínia hatalmas hegytömege elzárja. Ez az egy millió km^2-t felülmúló terület Afrikának legmagasabb és legtömegesebb hegyvidéke. A hegység alapját tevő archaikus kristályos kőzeteket középkori homokkő és

mészkőrétegek borítják. De a kristályos és az üledékes kőzetek is csak a széleken látszanak, mert az egész hegyvidéket vastagon fedi a vulkanikus takaró (tuffa, láva). A vetődések borzasztóan összeszabdalták a hajdan vízszintesen fekvő rétegeket. Ma Abesszínia lépcsőzetesen egymás felett elhelyezkedő táblák, fennsíkok sorozatából áll és egyes hegyormokból, amelyeket meredekfalú szakadékok választanak el egymástól. Legmagasabb részei északon vannak, ahol a Ras Dasan eléri a Mont Blanc magasságát (4800 méteren felül).

Abesszínia természeti viszonyai kicsiben egész Afrikáét magukban foglalják. Alacsonyabb részeinek 1500—1700 méterig tropikus klímája van sok esővel. Ezt a vidéket *Quolának* hívják. Tropikus esős erdők borítják, mint a guineai tengerpartot. Állatvilága is ennek megfelelő: elefánt, orrszarvú, víziló, zsiráf, oroszlán, krokodilus. Sok mocsara és forrón nedves klímája miatt egészségtelen és ritkán lakott. A második fokozat 1700—2400 m között a *Voina Dega*. Itt a meleg már kisebb (évi közép hőmérséklet 16°—20° között), mint a Quolán, de még tetemes. Az őserdők helyét szavannák foglalják el. *Ez Abesszínia legértékesebb része.* A déli gyümölcsökön kívül kávét, gyapotot termelnek. Sokan ezt a vidéket tartják a kávé őshazájának. Ezeken kívül igen alkalmas szőlő, búza, kukorica termelésére is. A harmadik fokozat a *Dega* 2400 méteren felül. Ez már hűvös vidék. Erdő kevés van, de annál több a gyepes vidék, amely 4500 méteren felül az örökös hó vidéknek adja át helyét. A gabonaféléket még itt is tömegesen lehet termelni, de fontosabb, mint állattenyésztő vidék.

Csapadék Abesszínia legnagyobb részén jelentékeny (800—1500 mm). Az esős időszak a Nap zenit-állásával esik össze, tehát nyári esők uralkodnak. A Vörös-tenger partvidéke azonban eső árnyékában fekszik, azért rettenetes száraz és forró.

Abesszínia lakosságát 9—10 millióra becsülik, tehát nem valami népes vidék. Termékenysége és kitünő klímája miatt ennél sokszorosan több nép élhetne meg itt. A lakosság rendkívül kevert, mert Szudán és Egyiptom üldözött népe évezredek óta itt keresett menedéket. Az őslakosság valószínűen hamita eredetű, de akkora volt a szemita (arab és zsidó) bevándorlás már a Kr. előtti időkben, hogy sokan az abesszíniaikat szemitáknak mondják. Már az apostoli időkben keresztény vallásra tért a lakosság nagyobb része, de a mohamedánizmus elzárta őket. Ezért kereszténységük ma éppen nem tiszta. Pogány, zsidó, mohamedán elemek csúsztak bele.

Fővárosa *Addisz Abeba* hangzatos nevet visel (=Új virág), de ennek ellenére sincs semmi város formája. A negus székhelye. Igen egészséges helyen épült. Vásárai jó helyzete miatt népesek és forgalmasak.

Szomáli-félsziget.

A Szomáli-félsziget Abesszíniától délkeletre nyúlik az Indiai-óceán és a Vörös-tenger közé. Szudán táblás vidéke folytatódik benne. Az alap itt is, mint egész Szudánban, az őskori gránit és gnájsz. Egyes helyeken ezt ókori és részben jura-kori mészkő borítja.

A félsziget északi részei a legmagasabbak. Innen délkeletre, az Indiai-óceán felé lejtősödik. Ezt az irányt követik folyói is.

A Szomáli-félsziget Szudán valamennyi vidéke között a legszegényebb. Esők, mint egész Szudánban, itt is a Nap zenit-állása idején, tehát nyáron lennének. Azonban a szomszédságban kifejlődő indiai monszum eltéríti, maga felé vonja a párát szállító délkeleti passzátot. A félszigetnek csaknem egyenlítői fekvése miatt igen forró, az ázsiai monszun eltérítő hatása miatt pedig száraz éghajlata

van. Sivataginak azonban nem lehet mondani, mert a félsziget minden részén van rövidebb, hosszabb esős időszak. Az Abesszíniával határos részeken pedig már tetemes a csapadék. Itt ered két jelentékenyebb folyója is: a Dsuba és a Sebeli. A növényzet is itt a leggazdagabb, valósággal *szavannás vidék*. A tengerek felé közeledve, azonban a fák eltűnnek és tiszta steppe következik, amely a parthoz közel már félsivatag jellegű. Sokkal gazdagabb a növényvilágnál az állatvilág. A Szomáli-félsziget Afrika állatvilágának valósággal menedékhelye, mert itt ritkán járnak európai vadászok.

A félszigetet *hamita* eredetű *gallák* lakják, akikhez a partvidéken *szomálik* csatlakoznak. Folyton vándorló vadász és pásztor népek.

A terület nagyobb része (a belső vidék) Abesszíniához tartozik. A délkeleti parton az *olaszoknak* van nagy területű, de kis értékű gyarmatuk. Éppen ilyen keveset ér másik gyarmatuk, *Eritrea* is a Vörös-tenger mellett. Ennek főhelye a forróságáról híres *Masszaua*. A franciáknak is van itt gyarmatuk: *Francia Szomáli* a Bab el Mandeb szorosnál. Főhelye *Djibuti*, az Abesszíniába vivő vasut kiinduló pontja. *Brit Szomali-föld* a félsziget északi részét foglalja el és a szemközt fekvő Adennel együtt a Bab el Mandeb-szorost védi. Az angolok tehát nemcsak a Szuezi-csatornát tartják birtokukban, hanem a Vörös-tenger indiai kapuját is. Nincs a világon még egy olyan jól védett tengeri út, mint az Indiába vezető, amelyet Gibraltártól Adenig az erődök egész sora véd.

Egyenlítői Afrika.

Egyenlítői Afrika azt a nagy vidéket foglalja magában, amelyik az Egyenlítő két oldalán terül el. Északon Szudán határolja, délen pedig a Zambezi vízvidéke. Az északi határ ennek következtében nagyjában egybe

esik az északi szélesség 5. körével, délen ellenben a déli szélesség 10. körével. Délre tehát sokkal jobban lenyúlik, mint északra. A déli félteke csapadék viszonyai ugyanis jóval kedvezőbbek, mint Észak-Afrikáé, ezért az őserdők és szavannák zónája is terjedelmesebb délen, mint északon.

Egyenlítői Afrikát két jól elkülönülő részre lehet osztani a *Kongó vidékre* és a *Keletafrikai tóvidékre.*

a) *Kongó vidék.*

A Kongó vidéke Egyenlítői Afrika nyugati felét foglalja el. Vízrajzi tekintetben igen egységes terület, mert minden jelentékenyebb folyója a Kongó felé siet.

A Kongó vidék hatalmas terület: több mint 4 millió km². Ennek túlnyomó része: 3,700.000 km² a Kongó folyam vidékéhez tartozik és csak többi, aránylag kis rész esik egyéb folyók vonzáskörébe. A terület törzse a **Kongó-medence.** Hatalmas, másfél millió km²-nél nagyobb terület az Egyenlítő két oldalán. Átlagos magassága 300—400 m, tehát Afrika legalacsonyabb nagy vidéke. Roppant egyhangú terület, amelyen csak elvétve akad említésre is alig méltó kiemelkedés.

Ezt az alacsony területet körös-körül perem-szerűen magas és szélesen elnyúló táblás vidékek veszik körül. Igazában ezek se hegyvidékek, hanem a Szudán és Szahara óriási tábláival teljesen azonos formák. A jóval nagyobb csapadék miatt azonban ezeken sok folyó ered, amelyek völgyeikkel a táblákat annyira feldarabolták, hogy egyes részek hegyvidéknek tűnnek fel. A táblás vidékek meglehetősen magasak. Délkeleten, Katanga vidéken 2500—3000 méteres magaslatok is vannak. Igazi hegyvidék csak a Guineai-öböl hátterében emelkedik: a *Kamerun-hegység*, de ez fiatal, harmadkori eredetű vulkanikus hegység. Folytatása az öbölben

elhelyezkedő Sao Thomé-Principe és Fernando Poó-szigetek vulkanikus hegységeinek.

A Kongó vidék éghajlati tekintetben is meglehetősen egységes terület. Ennek főoka az, hogy az Egyenlítő két oldalán terül el. A hőmérséklet itt legállandóbb egész Afrikában. Nemcsak egyes hónapok és évszakok között nincs lényeges különbség, hanem még a nappali és éjjeli hőmérséklet között se. Egyes kisebb vidékek ugyan vannak, ahol főleg a napi hőmérsékletváltozás erős, de ezek kivételek. Általában a Kongó vidék évi közepes hőmérséklete 24—26° között van, tehát nagyon meleg, de még se annyira, mint a Szudán, vagy a Szahara. A közepes hőmérséklet állandósága azonban nem jelenti azt, hogy az Egyenlítő vidékén kisebb-nagyobb ingadozások nem fordulhatnak elő. Mint mindenütt a Földön, itt is lehetnek kivételesen meleg és kivételesen hideg napok. Vivi városkában, az Alsó-Kongó mellett az eddig tapasztalt legnagyobb meleg 36·2° volt, a legnagyobb «hideg» 12°. Legmelegebb hónapok március—április, továbbá október—november, tehát amikor a Nap az Egyenlítő vidékén áll a zeniten. Kevésbbé melegek július és augusztus.

A Kongó vidék *csapadék* tekintetében részben a mindennapos egyenlítői, részben a két nyári tropikus esők övébe tartozik. Azonban túlságos nagy csapadékra nem szabad gondolnunk. Az Egyenlítői Afrika csapadék mennyisége ugyanis messze el marad Amerika és Ázsia hasonló fekvésű vidékeinek csapadéka mögött. Igaz ugyan, hogy a Kamerun hegység vidékén 400—500 cm az évi csapadék, tengerre néző oldalán pedig 10, sőt 14 métert is elér, de ennek különleges helyi oka van. A Guineai öbölből betóduló páradús levegő ugyanis beleütközik a hegységbe és hirtelen lehül. Ez Afrika legesősebb vidéke.[1]

[1] K. Hassert: Kamerun. Geogr. Zeitschr. 1926. 452—53.ll.

A Kongó-vidék nagyobb része 120—150 cm-nél nem kap évenként több csapadékot, ami soknak éppen nem mondható (Budapest 60—70 cm).

A növényzet természetesen a csapadék nagyságának és évszakos elosztásának függvénye. Ahol az évi csapadék eléri a 150 cm-t és nincs több hónapos száraz időszak a két esős között, ott mindenütt *őserdők* vannak, még pedig az ú. n. esős őserdők. Számtalan különböző fajta fa keveredik ezekben. Kúszó, élősködő növényekkel van ellepve, csaknem mind fa. Sűrű lombkoronáik egymást érik és a talajt annyira beárnyékolják, hogy oda napsugár be nem juthat. De ennek az árnyéknak nincs semmi hűsítő hatása. Az őserdőkben nyirkos, fojtón forró levegő uralkodik. Nem is szeret benne élni se állat, se ember. Az esős erdők fái között sok rendkívül értékes van. Nem is említve a pálmák igen hasznos fajtáit (olaj-, kókusz- stb. pálmák), a Kongó-vidék erdeiben tömegesen fordul elő a kaucsuk, ében, mahagoni, teak és számos más nagyértékű dísz- és bútor-fa.

Ahol a csapadék csökken, az erdő szavannává ritkul. A Kongó-vidék déli részén már ez uralkodik. Mint a Szudánban, itt is a szavanna a legértékesebb rész, mert könnyű művelés alá fogni. Az állatvilág is jóval gazdagabb és nagyjában megegyezik a Szudánéval.

A vidék medence-szerű alakulata és a csapadékbőség hatalmas folyamrendszer kialakulását eredményezte, amelynek törzse a **Kongó** folyam. Már hosszúságra nézve is tekintélyes : 4700 km (a Duna 2860 km), víz-vidékének nagyságát (3·7 mill. km^2) pedig éppen csak az Amazonászé mulja felül. Eredete jó messze délen van a 10. szélességi fok körül. Kezdő szakaszának neve *Csambezi*. Ez a mocsaras vidékű Bangveoló-tóba folyik és onnan kiszakadva Luapula néven északnak fordul és a kis Merutavon átfolyva, a 7. szélességi fok táján felveszi első nagy mellékfolyóját, a Lualabát. Sokan ezt tartják a Kongó

forráságának, de ez esetben a folyam hossza 500 kilométerrel rövidebb lenne (4200 km). Itt már a folyó egyenesen északnak tart és számos kisebb folyón kívül itt veszi fel a Tanganyika-tó vizét levezető Lukugát is. Csak az Egyenlítőn áthaladva fordul északnyugatnak, majd hatalmas ívet írva le, délnyugatnak. Legnagyobb mellékfolyóit itt a medence területén kapja. Balról a Lomami, Lulangó, majd a nagy Kva, vagy Kasszai ömlik bele. Ez maga is jelentékeny folyó, mert a medence déli felének vizeit kevés kivétellel ez gyüjti össze. De nemcsak balról, hanem jobbról is igen jól fejlett a vízrendszere. Számos mellékfolyója közül itt csak az Aruvimit, Uelle-Ubangit és a Szangát említjük. Az Uelle-Ubangi csaknem olyan nagy, mint a Duna.

A bő csapadékkal áztatott táblás vidékről lesiető folyók tömérdek vizet szállítanak a Kongóba, amely éppen ezért az Amazonász után Földünk legbővizübb folyója. Torkolatában, ahol 11 km széles és 300 m mély, másodpercenként 40—70 ezer m^3 vizet önt a tengerbe. Sárgás, iszapos víze 130—150 km-re is kivehető még a tengerben. Vízállása nem mutat olyan hatalmas különbségeket, mint a Nilusé, mert mellékfolyóinak egyrésze az Egyenlítőtől északra, a másik része délről hozza a vizet. Igy bármelyik oldalon legyen is a csapadékos évszak, a Kongó mindig bőségesen kap vizet. Nagy kár, hogy ez a bővizű és mély folyam hajózásra csak egyes részein használható, mert mint a Nilusnál, itt is rengeteg sellő, zátony van a mederben. A belgák a bajon úgy segítettek, hogy a vízeséseket vasutakkal kerülik meg. Ez azonban érthető módon nehézkessé és drágává teszi a tömeges szállítást.

A Kongó-vidék lakosságának túlnyomó része a bantu négerekhez tartozik. Valamikor kétségtelenül egy törzsbe tartoztak, de ma sok és egymástól a megérthetőség határáig eltérő nyelvjárásokra szakadoztak. A művelődésnek sokkal alacsonyabb fokán vannak, mint a szudáni

négerek. Ez természetes is, mert őserdők közé ékelt életük sokkal zártabb, elszigeteltebb, mint a szudániaké. Meg azután egészen az újabb időkig nem is igen érintkeztek műveltebb népekkel. Szokásaik, erkölcseik is durvábbak. A legújabb időkig szertelenül el volt terjedve az emberevés, a kannibalizmus. Vallásuk is a legalacsonyabb fokú bálványimádás, fetisizmus. Az őserdőkben kisebb hordákban élnek a pigmeusoknak nevezett törpe népek. Az Uelle és az Aruvimi forrásvidékén pedig a nyamnyámnak nevezett hírhedt kannibal törzsek. A négerek nagyobb része földmíveléssel és vadászattal foglalkozik. A pusztító csecse-légy miatt pásztorkodó népek, mint a Szudánban, itt alig akadnak. Természetesen a földmívelés is igen alacsony fokú. A földet gyakran nem is kapával, hanem egy hegyes bottal turkálják fel és a lyukakba vetik a magvakat. Főterményük a banán, azután a köles és a kukorica. Ezeken kívül vetnek még maniókát, batatát, babféléket. Ültetvényes gazdálkodást nagyobb arányban csak a partvidéken látunk, bár újabban a belső területeken is kezd teret foglalni. A németek büszkék voltak nagyszerű, kakaó-, banán,- dohány-, pálma-ültetvényeikre Kamerunban. Ezeken kívül a kaucsuk, kávé és gyapot termesztését karolják fel a gyarmatos országok mindig jobban.

A Kongó-vidék a tropikus növények rendkívül sok fajtáján kívül még más értéket is rejt. Katanga vidékén Földünk egyik leggazdagabb rézérctelepe van. Északon pedig arany mutatkozik gazdagon. Angolában a petróleumkutatások igérnek nagy eredményt. Általában véve a Kongó-vidékre rendkívül szép jövő vár, mihelyt értékeit rendszeresen kezdik kihasználni.

A hatalmas, 4·3 millió km² területen négy állam osztozik. A *belgáké* a 2·4 millió km² területű **Kongó-állam**, melyet az ügyes II. Lipót belga király szerzett országának. Tizenegymillió ember él itt (20 ezer fehér). Igen ritka népessége

van tehát, pedig nagyon gazdag vidék. Főhelye *Leopoldville* (16 ezer l.) a Kongó mellett. *Boma* a Kongó torkolatánál fekszik, Matadi 150 km-re beljebb. Ezek a Kongó-állam kereskedelmének főhelyei. Az óceáni hajók Matadiig felmennek.

A portugáloké **Angola** és néhány sziget a Guineai-öbölben. 1·25 millió km² és 2·1 millió lakos van itt a portugálok kezében, de különösebb haszna se Portugáliának, se a világgazdaságnak nincs ebből a területből, amely még a jövő munkásait várja. Főhelye *Sao Paulo de Loanda* (20 e. l.).

A franciák területe még a portugálnál is nagyobb, mert megszerezték a németek Kamerun nevű gyarmatát. Gazdaságilag semmi szüksége sincs rá, azért nem is sokat törődik vele, mert roppant ritka a lakossága. A székhelyül szolgáló *Brazzavillenek* is csak 4 ezer lakosa van. *A spanyolok gyarmatbirtoka* már nagyon kicsi (25 e. km²). Spanyol Guinea vagy Rio muninál értékesebbek a Guineai-öbölben fekvő szigetek: Fernando Po stb., amelyeket igen jól művelnek (főképen kakaótermelésük miatt fontosak).

b) *Keletafrikai tóvidék.*

A Keletafrikai tóvidék Egyenlítői Afrikának a Kongó-vidéktől keletre eső része, amely a Szomáli félszigettől a Zambeziig terjed.

Keletafrika területének túlnyomó része szélesen szétterjedő táblákból, fennsíkokból áll. A többnyire lapos partvidékből meredek lépcsőkön érünk fel a tulajdonképeni táblás vidékre. A folyóktól és vetődésektől szabdalt párkány a tenger felől sokszor hegységnek látszik. Csak amikor fent járunk, akkor látjuk, hogy nem igazi hegység, hanem a tábla meredek párkánya. A táblák többnyire igen magasan feküsznek, a tenger színe felett 1000—

1500 méter átlagos magasságban. Tájképi tekintetben Kelet-Afrika is éppen olyan egyhangú, unalmas vidék, akár a Szudán.

Egészen különleges vonása Kelet-Afrikának az az óriási kiterjedésű *törés-rendszer*, amely észak-déli irányban végigvonul rajta. Igaz, hogy Afrika valamennyi táját jellemzik a vetődések, törések, de talán sehol sem voltak olyan nagyarányúak, és sehol sem lehet őket világosabban látni, mint itt.

Három nagy hasadéksorozatot lehet jól kimutatni. Első a **Tanganyika-Nyassza-árok.** Fent északon ebben az árokban folyik a Nílus valószínűen még Ladótól északra is. Dél felé pedig a kisebb-nagyobb tavak egész sora foglal helyet benne. Északon a három kisebb: az Albert, Edvárd és a Kivu-tavak, délebbre pedig a két tó-óriás: a Tanganyika és a Nyassza. A három elsőt kisebb tónak mondottuk, de csak a két utóbbihoz hasonlítva. Egyébként az Albert-tó tízszer, az Edvard hétszer, a Kivu ötször akkora, mint a Balaton (600 km²). De mind a három eltörpül a Nyassza és még inkább a Tanganyika mögött. Mindkét tónak hosszan elnyúló alakja van, ami első tekintetre is elárulja, hogy hasadékban feküsznek. A **Tanganyika** hossza 650—700 km, szélessége 30—80 km. (a Balaton 70 km hosszú, 8—25 km széles), felülete 35.000 km². A mi Balatonunk tehát eltörpül mellette. Hát még ha a mélységét is tekintetbe vesszük. A Balaton átlag 3 méter mély, legmélyebb helyén sem éri el a 12 métert egészen, a Tanganyika azonban 1435 méter mélységet is elér. Ezért, bár igen magasan van a tengerszint felett (780 m), mégis 665 méterre a tenger színe alá nyúlik. Sötétkék színű vize állandóan meleg, 23—25° körül van. Partjai csak egy-két helyen alacsonyak, egyébként roppant meredek és magas partok veszik körül. Áradó vízét a Lukuga a Kongóba vezeti. A **Nyassza** csak valamivel kisebb, mint a Tanganyika (hossza 550 km, szélessége 25—55 km, területe

31.000 km², legmélyebb helyén 786 m). Gyönyörű szép vidéke van, hatalmas, 1500—2000, sőt északkeleten (a Livingston-hegységben) 3000 méternél is magasabb hegységek veszik körül. Lefolyása a Sire folyó, amely a Zambezibe ömlik. A két tó vidéke nemcsak elragadóan szép, de nagyobbrészt egészséges is. Valamikor kétségtelenül Földünk egyik leglátogatottabb üdülőhelye lesz ez a vidék.

A **második vagy keleti árokrendszer** már nem fejlődött ki ilyen hatalmasan. Hosszúsága ennek is tekintélyes, mert a Vörös-tengertől a déli szélesség 5. fokáig lenyúlik, de az első, vagyis nyugati vetődési rendszer hatalmas arányait se hosszúságban, se mélységben nem éri el. Ebben is a tavak egész sorozata foglal helyet: Stefánia, Rudolf, Naivasa stb. tavak. Ezek már nem olyan nagy tavak, mint az előzők (legnagyobb a Rudolf-tó; 9000 km²) és többnyire sekélyek. Környékük nagyobbrészt steppe, sőt itt-ott sivatag jellegű. Jellemző végül, hogy egyiknek sincs lefolyása a tengerbe, ezért vizük sós ízű.

A két óriási hasadék között az Egyenlítő vidékén igen terjedelmes, de aránylag sekély horpadás van, amelyben a **Viktória-tó** foglal helyet. Közel 69 ezer km² területével nemcsak Afrika tavai között a legnagyobb, hanem a Föld összes tavai között is csak kettő van nagyobb: a Káspi-tó (438.000 km²) és a Felső-tó az Unióban (82 e. km²). Nem hosszan nyúlik el, mint a Tanganyika és a Nyassza, hanem inkább négyszögalakja van. Mélysége elmarad a Tanganyikéá mögött, mert 100 méternél alig van mélyebb része.

A keleti árkot jellemzi, hogy a magas vulkanikus hegyek egész sorozata kíséri középső részén. Legészakibb az Elgon 4200 m, azután a *Kénia* következik 5200 méter magas kúpjával, de még ezt is felülmúlja Afrika legmagasabb kiemelkedése, a 6010 méteres *Kilimandzsaró*. Mikor ezekről a hegyóriásokról hallunk, ne gondoljunk a mi kis vulkanikus hegyeinkre. Ezeknek óriási méreteik

vannak. A Kilimanzsaró hármas hegye 5400 km² területet foglal el, tehát akkorát, mint a régi Vas megye, vagy ma Sopron és Vas együtt. Bár a Kénia éppen az Egyenlítőn emelkedik, a Kilimandzsaró pedig közel hozzá, a két hegyóriás felső részeit mégis hó borítja egész éven át és nagy gleccserek csúsznak le róluk. A két nagy vulkánon kívül egész sereg kisebb vulkanikus hegy is van itt, amelyek közül egyik-másik ma is működik. A vulkánok vidékén hatalmas táblákat borítanak el a vulkanikus kiömlések. Ma is működő vulkán-csoport van még a Kivu-tótól északra : a Kirunga-vulkánok. Ezektől északra emelkedik még egy magas hegy : a *Ruvenzori* (5100 m). Nappal csaknem állandóan felhő takarja, azért rendkívül csapadékos. Alsó részét tropikus őserdők borítják, de ezek felett párját ritkító sajátságos növényzet következik, amelyhez hasonlót alig lehet találni máshol.

A Keletafrikai-tóvidék nagyobb része ugyan Egyenlítői Afrikához tartozik, mert a Kongó-vidékkel egy szélességben fekszik, de az éghajlatban a két szomszédos terület között nagy eltérés van. A hőmérséklet általában magas és az egyes hónapok között kicsi az eltérés. Ebben tehát a Kongó-vidékkel egyezik. A napi ingadozás azonban itt sokkal erősebb, mint a Kongó vidékén, mert 15—20 fokot is elérhet. Sokkal nagyobb baj azonban, hogy a csapadék igen kevés. A Kongó-medencével határos vidékek, a Viktória-tó környéke és a magasabb kiemelkedések ugyan 1000—1200 mm esőt is kapnak, de az alacsonyabb területek már nagyon keveset. Vannak vidékei, ahol csak 300—400 mm esik évenkint. Ez még a mi hűvösebb éghajlatunk alatt is nagy szárazságot jelentene, hát még itt a tropikus forróságban.

A csapadékhiány az oka, hogy a Keletafrikai tóvidéken tropikus őserdő alig van. Területének túlnyomó része szavanna és steppe, sőt északon a Rudolf- és Stefania-tavak vidéke már félsivatag jellegű.

A lakosság túlnyomó része a **bantu négerek** közé tartozik. Tiszta bantu törzs azonban kevés van, mert arabokkal, hamitákkal és szudáni négerekkel keveredtek. A legismertebb népek : a Viktória-tó mellett Keleten a vahimák, a Kilimandzsarótól délre a mászaiak és a tengerparton lakó szuahelik. Mind keverék népek. Leginkább földmíveléssel és pásztorkodással foglalkoznak. Általában igen alacsony kultúrájuk van. A fehérek száma a németek kiűzése óta igen kevés.

Kelet-Afrika területének túlnyomó része **angol birtok** : Kenia, Uganda, Tanganyika és Nyassza-föld. Meglehetősen elhanyagolt területek. Inkább csak helyzeti értékük van, mert ezek kötik össze Brit-Szudánt Dél-Afrikával. Városaik közül legjelentékenyebb *Zanzibar* (40 e. lak.) a hasonló nevű szigeten. Ez a keletafrikai kereskedelem főhelye. *Mombasa* és *Tanga* jelentéktelen helyek. A belső területen számos település van fehér és néger lakosokkal. Legjelentékenyebb *Tabora* régi közlekedési és kereskedelmi centrum. — A **portugál** Moçambique tartományban *Moçambique* a legnagyobb hely 7 ezer lakossal.

Dél-Afrika.

Dél-Afrikán a kontinens déli háromszög alakú részét értjük. Szintén igen nagy terület : 5 millió km², de lakossága alig haladja meg a 12 milliót, tehát igen ritka népessége van.

Dél-Afrika területének túlnyomó része is hatalmas kiterjedésű táblákból és medencékből áll. Legcélszerűbb, ha kivülről befelé haladva iparkodunk megismerni ezt a nagy területet. A partvidéket mindenütt alacsony, alföldszerű partszegély kíséri. Ez azonban csak a Zambezi torkolatától délre ér el tekintélyes : 150—400 km szélességet. Másutt csak 10—25 km széles, sőt nem egy helyen a táblák a tengerig kinyúlnak.

A partszegély után többnyire hirtelen kiemelkedve a magas föld következik, amely főként délen és keleten magas, meredek lépcsőkkel kezdődik. Itt emelkednek ugyanis a már említett mezozoikus gyűrt hegység láncai. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a hegységek szintén nagy átalakulást szenvedtek keletkezésük óta. Először fennsíkokká koptak le, azután vetődések tördelték őket darabokra. Egyes tönköket kiemeltek, másokat lesüllyesztettek. Nincsenek tehát itt már hosszan elnyuló hegygerincek, hanem inkább szélesen kiterjedő fennsíkok.

Először a **Kis Karru** emelkedik Afrika legdélibb részén rögtön 1700 méternél is magasabbra, de azután 700 méterre alacsonyodik. A következő hegyvonulat, a **Nagy-Karru,** nem sokkal magasabb, de jóval terjedelmesebb. Ez is fennsíkokból, tönkökből áll, mint a Kis Karru, de magasan feltornyosuló peremei néhol a 2000 métert is meghaladják. A két Karru hegység szerepét Keleten a *Kathlamba* és a *Draken* hegységek, valamint a Mont aux Source veszik át. Itt az emelkedés nem olyan hirtelen, ezért a part mentén számos kisebb bennszülött állam és európai gyarmat alakult ki. Mindkét hegységben tetemes kiemelkedések vannak, sőt a Mont aux Source 3400 méterre emelkedik.

Nyugaton, a hajdani német Délnyugat Afrika területén a tenger mellett, a szörnyű esőtlen és ezért még talán a Szaharánál is sivárabb *Namib* sivatag terül el 80—100 km szélességben. Ezen belül újra magasan fekvő és meredek szélű táblás vidékek következnek: Nama-Damara és Ambo-felföldek. A Damara-felföldön az Omatoko-hegység 2700 métert is elér. Az Ambo-felföld észak felé lassan lejtősödik és legmélyebb részét az Etosa-mocsár foglalja el. Innen a felszín újra emelkedik az Angolában fekvő Bihé-fennsík felé.

Az említett peremvidéken belül foglalnak helyet a nagy délafrikai táblás fennsíkok. A vidék roppant egy-

hangú. Száz meg százezer km²-en át folyton ugyanaz a tájkép ismétlődik. Csak itt-ott akad valami keményebb kőségből való és éppen ezért a pusztító erőknek legjobban ellenálló tönk, vagy a vetődéseket kísérő meredek platóperem. Igy megy ez a Nagy Karru vonulattól észak felé egészen a Zambezi-Kongó vízválasztóig. Legalacsonyabb része a **Kalahári-medence** és északon a **Ngami-tó** vagy helyesebben mocsár vidéke. Ezektől északra a két Rhodesia már jóval magasabban feküsznek.

Dél-Afrika túlnyomó része a tropikus éghajlati övbe esik : még pedig az egynyári tropikus esők övébe. Csak a legdélibb résznek van mediterráni éghajlata téli esőkkel. (Természetes, hogy mivel a déli féltekén vagyunk, az évszakok nem esnek egybe a mieinkkel. A déli féltekén, december, január, február a nyár és június, július, augusztus a tél.)

A tropikus részben a hőmérséklet igen magas, de azért már nem éri el a Szudán és Szahara forróságát, mert a hűvösebb tengeri levegő itt jobban érvényesítheti határát. A csapadékos évszak mindenütt a nyár (jan., febr.). A téli hónapok, különösen a belső területeken, csaknem teljesen esőtlenek. Még a hőmérsékletben is észrevenni, hogy téli időszak van, mert a téli hónapok közepes hőmérséklete meglehetősen alacsony. (8—13°, a nyáriaké 20—26°.) A hőmérséklet ingadozása egyes helyeken elég szélsőséges. Rehobotban (Ném-Délny.-Afrika) nyáron 38 fokos meleget észleltek, télen viszont 6·8° hideget. (Hann i. m. II. k. 99 l.) Legtöbb csapadékot kap a keleti partvidék (1000—1200 mm.) Innen befelé a csapadék erősen fogy. Csak a magasabb részeken emelkedik újra, amelyek az esőt hozó délkeleti passzátnak útjába esnek. Az alacsonyan fekvő területeken 500—700 mm között váltakozik a csapadék mennyisége. Sőt még a sivatagnak mondott Kalahári is kap 200—250 mm-t.

Egyedül az atlanti-part mellett vonuló Namib-siva-

tagban nincs rendszeres esőzés, mert ez a Damara és Nama-alföldek eső árnyékában fekszik. Dél-Afrikában tehát igazi sivatag csak elenyésző kis területen van, mert átlag több itt a csapadék, mint Észak-Afrikában. Igen nagy baj viszont az, hogy az esőzés a Kalahári területén, de a belső vidékeken másutt is, roppant rendszertelen. Hosszú hónapok, sőt néha évek mulnak el említésre méltó eső nélkül, más években viszont óriási áradások vannak.

A csapadék-szegénység meglátszik Dél-Afrika vízrajzán is, amely igen szegényes. Igazi nagy folyója csak egy van: a **Zambezi.** Ez a Kongó-medence déli vízválasztóján ered. Még mai napig is meglehetősen ismeretlen területeken át a Mambunda és Barotse-földek terjedelmes mocsaras vidékére jut, majd felvéve a Livingstone-tól felfedezett Csobe-mocsár vizeit, keletre fordul. Innen nem nagyon messze a már hatalmas folyó egyszerre 120 méterrel esik le. Ez a híres **Viktória vízesés.** Még a Niagara zuhatagnál is lenyűgözőbb látvány ez. Már 40 kilométerről látni lehet az 1000—1200 méter magasra emelkedő páraoszlopokat a vízesés felett lebegve. A lezuhanó víz morajját pedig szélcsendes időben 25 km-re is hallani. Ezért nevezik a bennszülöttek: moszivatunja-nak, az az dörgőfüstnek. A Zambezi rövidebb (2660 km) a Dunánál (2860), de vízgyüjtő területe jóval nagyobb. Deltás torkolatvidéke igen termékeny, de a sok eső miatt mocsaras és roppant egészségtelen. A Zambezin kívül csak két nagyobb folyó éri el még a tengert: a *Limpopo* és délen az *Oranje*. Vízjárásuk roppant ingadozó. Az esős évszakban hatalmasan megáradnak. Rengeteg vizet visznek ilyenkor a tengerbe. A nagy és rekkenő szárazságok idején ellenben alig van bennük víz. A belső területeken csak vadik vannak, időszakos folyók. Állóvizei: a Csobe-, Etosa- és Ngami-tavak, inkább mocsarak. Esős években megtelnek vízzel, hatalmasan szétáradnak, de azután kiszáradnak.

A növényzet a csapadék mennyisége és időszakossága szerint igen különböző. A bőven áztatott keleti partokon még buja őserdőket találunk, de ez befelé egyre ritkább lesz. A két Rhodesiában már száraz erdők uralkodnak és a szavannák. Régebben, sőt még ma is nevezetes volt ez a vidék dús állatvilágáról, amely vetekedett Szudánéval. Dél és Nyugat felé a csapadék egyre fogy, ezért a növényzet is fokozatosan megmásul. A szavannát steppe váltja fel. A Kalahári ban és Német-Délnyugat-Afrika jó részén azonban már a steppe is roppant szegényes. Összefüggő növényzet már nem mindenütt van, hanem inkább csak fűcsomók. Az esős évszak idején azonban szép zöld a Kalahári és Délnyugat-Afrika is. A déli tengerpart már olyan, mint az Atlasznál a Tell-vidék. Karruk vidéke pedig igen sok tekintetben a Sott-fennsíkhoz hasonló.

Dél-Afrikának még kevertebb a lakossága, mint Kelet-Afrikáé. A kontinens benépesedése ugyanis kimutathatóan észak-déli irányban történt. Mikor a négerfaj fokozatosan dél felé terjeszkedett, maga előtt hajtotta a kontinens ősi lakosainak mondható *hottentottákat* és *busmanokat*. Ezekhez később néger-törzsek is csatlakoztak, még pedig a bantukhoz tartozó: becsuanok, zuluk, kafferek és hererók stb. Ezek, a főként pásztorkodásból élő erős, harcias törzsek a hottentottákat és busmanokat a legjobb területekről kiszorították.

Az európaiak közül először a *portugálok* jártak itt, de nem ezek, hanem a hollandok alapítottak gyarmatokat. A holland telepeseket boer-oknak (burok-nak) nevezték. A napoleoni háborúk idején Anglia elvette a holland fokföldi gyarmatot. A búrok az angolok elől Natalba, majd Oranje-ba, végül Transvaalba menekültek. Amikor azonban híre ment, hogy a két ország rendkívül gazdag aranyban és gyémántban, 1899—1902 közötti angol-búr háború után ezek is brit fenhatóság alá kerültek. Az angol ter-

jeszkedéssel kapcsolatban természetesen angolok, skótok, majd németek is nagy számban telepedtek le Dél-Afrikában. Sőt később ezrével jöttek a hinduk és kínaiak is, míg végre ez utóbbiak bevándorlását korlátozták. Hasonlóképpen több ezer német költözött Délnyugat-Afrikába még a háború előtt. Portugál Kelet-Afrikában pedig néhány ezer portugál telepedett le.

Dél-Afrika 5 millió km² területén ma 14 millió ember él. Ebből talán 2 millió európai, a többi színes. A lakosság főfoglalkozása a földmívelés és állattenyésztés. Amióta a vízhiányt sikerült sok helyen leküzdeni, mindkettő hatalmasat fejlődött. Ebben azonban nagy része van a háborúnak, amikor a délafrikai gabona és hús igen jó piacot talált Angliában. Főtermék a kukorica, búza és a durra köles. A csapadékos tropikus részekben az ültetvényes gazdálkodás is fejlődik. Különösen Natalban egyre nagyobb a cukornád-, tea-, kávé- stb. termelés. Legdélibb mediterráni részen pedig a déli gyümölcsnek és a bortermelésnek van jelentősége. A földmívelésnél azonban jóval fontosabb az *állattenyésztés*. Dél-Afrikának ma már fontos szerepe van Európa húsellátásában, de még fontosabb a gyapjútermelésben

1925-ben 11 millió szarvasmarhája, 36 millió juha volt és 82 millió kg gyapjút szállított. A világpiacon azonban még ezek sem teszik Dél-Afrika fő gazdasági jelentőségét, hanem arany- és gyémántbányászata. A világ arany- és gyémántbányászatának fele Dél-Afrikára esik. 1926-ban Dél-Afrika 3100 q aranyat bányászott (az egész Föld: 6010 q-t) és 3,143.000 karát gyémántot (az egész Föld: 5,600.000 karátot). Hasonlóképpen nagy jövője van kőszénbányászatának is. Leggazdagabb széntelepei a hajdani búr államokban (Oranje, Natal, Transvaal), a Fok-földön és a Zambezi mentén vannak. 1927-ben 121 millió q volt a széntermelése, vagyis éppen kétszer annyi, mint a Trianoni Magyarországé. A vas azonban hiányzik, vala-

mint a jó épületfa is. Ezért Dél-Afrikában a nehéz ipar alig fog valamikor is meghonosulni. Legfeljebb a gyapjú- és gyapottszövésnek, valamint a hús- és gyümölcs-konzervgyáraknak van fejlődésre reményük.

Dél-Afrika legnagyobb része *angol birtok*, de csak a két *Rhodesia* gyarmat (1,132.000 km², 2 mill. lak), ellenben a többi rész : Fokföld, Natal, Transvaal, Oranje, Bazutóföld, Becsuana-föld, Svazi-föld és az egykori Német-Délnyugat-Afrika (2,820.000 km², 8·7 mill. lak) Délafrikai Unió (Union of South-Africa) néven a Brit-birodalom egyik társországa. Az angol uralom határozottan sokat tett a lakosság érdekében, azért a háború alatt még a búrok is Anglia mellé álltak. A szépen fejlődő államot azonban nagy bajok fenyegetik : a kívülről is izgatott színes népfajok állandó szociális és faji elégedetlensége.[1]

Az Unió legnagyobb városa *Johannesburg* Transvaalban. Ez a délafrikai aranybányászat középpontja. 340 ezer lakosa van, pedig ötven éves város csak. Lakosságában sok a rosszhírű kalandor. Nem messze esik tőle *Praetoria*, az Unió kormányának székhelye. Oranje főhelye *Bloemfontain* (40 e. lak.). Híresebb ennél *Kimberley*, a gyémántbányászat középpontja. A tengerparton Durban (140 e. lak.) és **Cape-Town** (245 e. lak.) a legfontosabb kikötők. Durban Natal fő kiviteli kikötője. Kabel csomópont és újabban jóhírű tengeri fürdő. Cape-Town, vagy Fokváros egész Dél-Afrika legforgalmasabb helye. A parlament székhelye és a legjelentősebb kikötő az Unióban. Johannesburgnak ugyan több lakosa van, de mint *város* nagyon elmarad Cape-Town mögött, mert ez igen szép európai jellegű nagyváros. Mögötte emelkedik a lapos tetejű táblahegy, amelyről az öblöt Tábla-öbölnek nevezik. Délnyugat-Afrikában Windhuk kikötőváros a legnépesebb. (5 e. lak.)

[2] A. Demangeon i. m. 214—219.

Portugál Kelet-Afrikának 1,100.000 km² területe és 3.1 millió lakosa van. Igen nagy gyarmat tehát és általában nagyon értékes is, sőt egyike Afrika legértékesebb vidékeinek. Az elerőtlenedett anyaország azonban nem bírta eddig kihasználni. Csak újabban vesz nagyobb lendületet az ültetvényes gazdálkodás (kaucsuk, cukornád, pálmák stb.) és az ásványi kincsek kutatása, feltárása (arany, kőszén, petróleum). Főhelye: *Lorenço Marquez* (14 e. lak)

Afrika szigetei.

Afrika kontinenséhez igen kevés sziget tartozik: mindössze 650 ezer km² területtel, de ebből is 620 ezer Madagaszkárra esik.

1. Az **Azorok** messze bent feküsznek az Atlanti-óceánban, 1400 km-re Portugáliától. Vulkanikus eredetűek, sőt még ma sem szűntek meg a vulkanikus jelenségek. Igen kellemesen meleg és állandó jellegű klímájuk van (január közepes hőmérséklet 18°, júliusé 25°), csak a viharos erővel tomboló szelek teszik gyakran kellemetlenné. Lakosai portugálok. Ezért nem is gyarmat, hanem az anyaország egyik kerülete (2400 km², 230 e. lak.). Jelentékeny déligyümölcstermeléséből (narancs, citrom, ananász) szép kivitele van. Legnépesebb városa Ponta Delgada (15 e. lak.).

2. **A Madeira-szigetek** már jóval közelebb esnek. Szintén vulkanikus eredetűek, de vulkánjaik már régen kialudtak. Klímájuk hasonló az Azori-szigetekéhez, de valamivel hűvösebb és szárazabb. Szintén déligyümölcsöket termelnek és igen híres bort. A két nagy sziget: Madeira és Porto Santo 815 km² területén 180.000 portugál él, tehát igen sűrű lakossága van (220 egy km²-re). Ez azért lehetséges, mert nagy az idegenforgalom és fontos szénkikötő az óceánjáró hajók számára. Legnagyobb

város *Funchal* (24 e. lak.). IV. Károly királynak számüzetési és halálozási helye. Madeirák szintén Portugáliához tartoznak és az anyaország egyik kerületét teszik.

3. **A Kanári-szigetek** már Spanyolországhoz tartoznak, de ezek se gyarmatok. Összesen 12 szigetből állanak, de az 5 kisebb lakatlan. Nem vulkanikus eredetűek ugyan, de a vulkanikus tevékenység a régebbi korokban itt is nagy volt, sőt legmagasabb hegye, a 3730 méteres Pico de Teyde Teneriffa-szigetén ma is működik. A szigetek a passzátszelek övébe esnek, ezért igen kevés esőt kapnak az alacsonyabb részek. A hegyoldalak viszont igen csapadékosak, ezért ezeken igen dús növényzet van. Régi lakosai, a guancsok, berber eredetűek voltak, de már a spanyolokkal összekeveredve, nyelvüket is elvesztették. Állattenyésztéssel és kertészkedéssel foglalkoznak. Különösen fejlett a banántermelés. A 12 sziget területe 7200 km², lakossága félmillió. A legnépesebb városok : Santa Cruz de Teneriffa és Las Palmas. Egyforma népességük van (69 e. lak.) és mindkettő kikötőváros.

4. **A Verde-foki szigetek** Portugáliához tartoznak. Vulkanikus eredetű földjükön (3900 km²) tropikus, de nagyon száraz éghajlat uralkodik. Lakosságuk (150 e.) néger és portugál, valamint a kettő keveréke. Banánt, datolyát és kávét termelnek.

5. **A Guineai szigetek** közül kettő : Fernando Po és Annobom a spanyoloké, kettő pedig : Principe és Sao Thomé a portugáloké. Igen gazdag, tropikus növényzetük van. Ültetvényes gazdálkodásuk legfejlettebb Afrikában (kakaó, kávé stb.).

6. Messze az Atlanti-óceánban három magányos sziget van : *Szent Ilona, Ascension* és *Tristan da Cunha.* Egymástól is igen messze esnek. Mind a három vulkanikus eredetű és brit birtok.

7. Az Indiai-óceánban van a hatalmas (620 ezer km²)

Madagaszkár-sziget. Területének nagyobb része magas hegyvidék. Éghajlata tropikus. Keleti része a délkeleti passzátszelek felszállása miatt igen nedves (3000 mm), de a többi rész eléggé száraz (400—800 mm). A nagy és termékeny sziget *Franciaország gyarmata.* Lakosai (3·6 mill.), a maláji eredetű *hovák*, főként állattenyésztéssel foglalkoznak. Az ültetvényes gazdálkodás (rizs, gyapot, kakó) csak lassan terjed. A sziget fővárosa *Tananarivo* (71 e. lak.) Franciáké még a *Reunion-szigetek.* Ellenben a pusztító ciklonjairól hírhedt *Mauritius-szigetek*, valamint a Komori-szigetcsoport és északkeletre a Zanzibar,- Seychelles- és Szokotra-szigetek az angolok kezén vannak. Főként hadi- és forgalmi szempontból van jelentőségük.

AMERIKA.

MERIKA nagyságra nézve második helyen áll a világrészek sorában. 42 mill. km² területével nem igen marad el a legnagyobb világrész, Ázsia mögött.

A kontinens hosszan húzódik el észak-déli irányban. Törzsének legészakibb pontja (Cap Murchison) az é. sz. 72. fokán, a legdélibb (Cap Hoorn) pedig a d. sz. 56. fokán fekszik. Ha azonban az Északi Jeges-tengerben fekvő szigeteket is Amerikához számítjuk, akkor legészakibb pontja (Cap Washington) igen magasan, az é. sz. 83·5. fokán fekszik. Amerika legszélső pontjai tehát közel 140 szélességi fokra, 16.000 km-re esnek egymástól. Az öt világrész közül Amerika közelíti meg legjobban nemcsak az Északi sarkot, amelytől mindössze 700 km-re marad el, hanem a Déli sarkot is.

Amerika földjét is éppen úgy, mint Ázsiáét a nagy arányok jellemzik. Nincs annyira darabokra tagolva, mint Európa, de viszont Afrikánál jóval változatosabb. Afrikával összehasonlítva, először is azt kell megállapítani, hogy míg Afrikában a legrégibb kőzetek alkotják még a kontinens felszínét is, addig Amerikában a fiatalabb korú képződmények vannak legerősebben kifejlődve. Csak az északi rész, a hatalmas Hudson-öböl környéke őrzi felszínében is az ősi geológiai korok emlékét. Ezenkívül még három ősi hegyvidéke van, mégpedig mind a három az Atlanti-óceán partvidékén: Észak-Amerikában az Appalachi-, Dél-Amerikában a Guayani- és Brazíliai-hegyvidékek. Ezen a négy vidéken kívül Amerika többi, tehát

túlnyomó nagy része újabb eredetű. Ilyen az a hatalmas hegyvonulat, amely Alaszkán kezdődve, végigvonul a Cap Hoornig, egész Amerikán. Ennek keleti oldala és az őshegységek között hatalmas kiterjedésű medencés alföldek foglalnak helyet.

Amerika hosszú, észak-déli irányú kiterjedése miatt a déli sarki öv kivételével Földünk minden éghajlati övébe belenyúlik. Európával összehasonlítva, Amerika mérsékelt éghajlatú részei nyáron melegebbek, mint Európáé, télen ellenben hidegebbek. Tropikus vidékei ellenben szerencsésebbek, mint pl. Afrika tropikus vidékei, mert jóval több csapadékot kapnak.

Amerika területén 260 millió ember él. Tehát jóval kevesebb, mint Európában, amely pedig negyedrésze sincs Amerikának. Őslakosai valószínűen az indiánok voltak. Ezeknek összes száma ma 40 millióra megy. Ezeken kívül 20 millió néger és négerkeverék is él Amerikában. Ázsiával és Afrikával szemben Amerika keresztény, sőt katolikus világrész, mert a 260 millióból 150 millió a katolikus vallás híve.

A sarki tájak.

Amerika északi partja előtt a Jeges-tengerben Földünk legterjedelmesebb szigetvilága helyezkedik el.

A szigetvilág tagjai közül legnagyobb és legismertebb **Grönland.** Földünk összes szigetei között ez a legnagyobb : több, mint 2 millió km². A hatalmas területnek azonban nem sok hasznát lehet venni. Grönland felszínének túlnyomó részét ugyanis vastag jégréteg borítja. Csak a keleti és nyugati parton vannak jégmentes területek. A keleti oldalon ez igen keskeny : 15—30 km széles, ellenben a nyugati oldalon 100 km-nél is szélesebb. Ennek oka az, hogy nyugaton a Golf-áram egyik ága

folyik, amelynek vize még meglehetősen meleg. A keleti partot ellenben egy hideg vízű sarki áramlat érinti.

A jégmentes területeken terem meg az a kevés burgonya, árpa, répa, káposzta, amely a lakosságnak a fóka- és rozmárhús mellett egyedüli tápláléka. Egyes helyeken még fák is vannak (nyír, éger, boróka). Igaz, hogy nem valami vastagtörzsű fák, de ilyent a sarkvidéken nem is lehet kívánni. A köztudatban a sarki szigetvilág és így Grönland éghajlatáról is az a vélemény van elterjedve, hogy az örökös hó és jégréteg miatt örökös a tél is. Pedig a sarkvidéken is van nyár, mégpedig igen jellegzetes. A Nap hónapokon át a horizont fölött marad, tehát egyetlen nappal az egész időszak. A hosszú, huzamos napsütés nemcsak fénnyel borítja el a sarki tájakat, hanem meglehetős meleget is áraszt. Nyáron a sarkvidéken se ritka a 15—18 fokos meleg, sőt néha 20 fokot is mérnek. Mikor beköszönt a nyár, a partvidékekről pár hét alatt eltakarodik a hó és a jég. Felenged 40—50 cm mélyen a talaj (de mélyebben már nem) és rövidesen valóságos virágszőnyeg borít mindent. De a nyár rövid, különösen azért, mert első része még rendkívül hideg. Áprilisban például éppen olyan csikorgó 40—50 fokos hideg szokott lenni, mint a vaksötét januárban.

A rövid nyár igazában csak a szigetek partvidékein tud eredményt elérni. Olvasztja, fogyasztja ugyan a jeget és havat a belső területekről is, de nem nagy eredménnyel, mert évenként több esik, mint amennyi nyáron elolvad. Ezért a szigetek belső területeit vastag jégpáncél borítja. Leghatalmasabb ez Grönlandon, ahol a jégtakaró vastagsága 2000 méter körül van. A roppant nyomás miatt nagy gleccserek indulnak a tengerek felé és a parton többszáz méter vastag és gyakran kilométer hosszú darabok töredeznek le belőlük. Ezek belekerülve a tengeráramlásokba, mint jéghegyek messze leúsznak délre, míg lassan elolvadnak.

Az amerikai sarki tájak lakosai csaknem kivétel nélkül az *eszkimók* közé tartoznak. Az egész szigetvilág lakosságát 20.000-re lehet tenni. Ebből 13—15 ezer Grönlandon lakik. Az eszkimók magukat *innuiteknek* nevezik, azaz embereknek. Az eszkimó szó csúfnév, amelyet az indiánok adtak nekik. Sokatevőt, falánkot, vagy nyershúsevőt jelent. Az eszkimók valószínűen mongol eredetűek. Termetük alacsony, fejük kerek, arcuk széles. Bőrük sárgásbarna, Hajuk fekete és kemény. Élelmük régebben csaknem teljesen halból, fóka- és rozmárhúsból állott. De vadásztak a szárazföldi emlősökre is: a havasi nyúlra, kékrókára és a nagy testű mosusz-ökörre. Az újabb időben rendkívül értékes prémjeikért cserébe gabonát és sok más élelmiszert, sajnos, pálinkát is tudtak szerezni. Egyes lelkiismeretlen ügynökök kihasználva élvezetvágyukat, potom áron összevásárolták egész törzsek értékes prémjeit. Az elkövetkező télen azután az eszkimók drágán fizették meg könnyelműségüket. Most a dán kormány Grönlandon megtiltotta az ilyen üzleteket.

Grönlandot már közel ezer éve ismerik az európaiak, mert a X. században sok normann telepedett itt meg. Külön püspökük is volt. A XIV. században azonban a virágzó normanntelepek elpusztultak. A lakosság nagyobb része áldozatul esett a behurcolt pestisnek, a többit pedig az eszkimók irtották ki. A még meglévő romok azt bizonyítják, hogy a középkorban itt fejlettebb kultúra volt mint ma.

A szigetek közül *Grönland Dánia birtoka*, a többi az *USA*-é. Dánia ráfizet ugyan a szigetre, de a lakosságról, amely között 300 dán is van, nagy jóindulattal gondoskodik. Még iskolákat is állítottak fel. Állandóan lakott helyek csak Grönlandon vannak. Legnépesebbek Julianehaab (400 lak.), Sydproven (900 lak.). Etah kis eszkimótelep a 79. sz. fokon, arról nevezetes, hogy Földünk legészakibb állandóan lakott települése.

Alaszka.

Alaszka Amerika legnagyobb félszigete. (1·5 mill. km²). A keskeny (90 km) és az év nagyobb felén át jéggel fedett Bering-szoros választja csak el Ázsiától. Ez az oka annak, hogy az oroszok Szibériát meghódítva, ide is átjöttek és Alaszka sokáig orosz birtok volt. 1867-ben azonban az értéktelennek látszó területet az oroszok eladták az Egyesült-Államoknak. Az eladás után hamarosan kitűnt, hogy Alaszka ásványi termékekben rendkívül gazdag vidék. A mult század utolsó évtizedében terjedt el a híre gazdag aranytelepeinek. Igazi népvándorlás indult meg az eddig csaknem lakatlan területekre. Megújult a negyvenes évek hirhedt kaliforniai kalandor élete. A Clondike melletti aranymezők ugyan már kimerültek, de van még elég arany Alaszka más vidékein is. Aranyon kívül bővelkedik kőszénben, rézben pedig talán leggazdagabb az egész világon.

Alaszka nagyobb része hegyes terület, mert itt kezdődnek a Cordillerák láncai, amelyek Alaszka és Kanada határán délre fordulva, végig vonulnak Amerikán. A déli tengerparton a párhuzamos hegyvonulatok egész sorozata emelkedik, csak keskeny, hosszú völgyek választják el őket, 5—6 ezer méter magas hegyóriások emelkednek ki belőlük, mint Mount Elias (5000 m), a Mount Logan (6000 m) és a Mac Kinley (6240 m). Ez utóbbi egész Észak-Amerika legmagasabb kiemelkedése. A hegyeket csaknem talpig jég borítja és hatalmas gleccserek csúsznak le róluk a tengerbe. Ahol nincs jég, fenyő-rengetegek terjengnek óriási törzsű fákkal. Alaszka *belseje* már alacsonyabb vidék. Erdők azonban itt már nincsenek, mert a tél roppant szigorú (50—60° C). A nyár ugyan meleg, sőt néha csaknem elviselhetetlen az állandó napsütés miatt, de még ez sem tudja a csonttá fagyott földet kellően fel-

olvasztani. Különösen hideg a Jukon-folyó völgye. A mostoha viszonyok miatt a nagy területen csak 60.000 ember lakik. Az aranyásókon és egyéb bányászokon kívül ezek is eszkimók. Települései között legnagyobb *Junea* (3·1 e. lak.), legismertebb *Nome* (900 lak.). Alaszkához számítjuk a hosszan elnyúló *Aleuták* szigetsorát, amely az amerikai pacifikus hegyrendszert összeköti az ázsiai, hasonló eredetű hegyvonulattal. A szigeteken rendkívül erős vulkanikus működés van ma is.

Kanada.

A Mount Logan csúcsnál az Alaszkai-Cordillerák délre fordulnak és erősen kiterjednek. A Csendes-óceán partján minden említésreméltó partszegély nélkül emelkednek a *Tengeri Alpok* párhuzamos vonulatai. A külső hegyvonulat darabokra töredezett és ma már csak a part előtt sorakozó szigetekből áll. Ezek közül a két nagyobb: Queen Charlotte és Vancover már Kanadához számít. A vidék hasonlít Norvégia északi részéhez, a Lofoti-szigetek tájához, mert a fjordoktól összeszaggatott parti hegyláncon és az említett szigeteken rengeteg gleccsert lehet itt látni. A kanadai táj azonban sokkal megkapóbb és érdekesebb, mint a norvégiai. Norvégiában a fekete hegyormok kopáran merednek az égnek, de Kanadában az alacsonyabb részeket gyönyörű fenyőerdők borítják.

A Tengeri Alpok hármas hegyvonulatán túl magas fennsíkra érünk: az 1000 méteres *Columbia platóra*. Nem igazi sík terület ez, mert számos domb és alacsonyabb hegység emelkedik rajta. Éghajlata télen igen zord, nyáron ellenben meleg. A szélsőséges hőmérsékleti viszonyoknál kellemetlenebb az a körülmény, hogy a rendkívül esős Tengeri Alpok esőárnyékában lévén, csapadéka igen

kevés van. Ezért a Columbia-fennsíkon erdők nincsenek. Igen értékesek azonban füves, steppés vidékei.

A Columbia-fennsíkot keleten a *Rocky Mountes*, vagyis a *Sziklás-hegység* határolja. A Jukon jobbpartján, Alaszkában kezdődik ez a hegyvonulat, amely dél felé egyre jobban kiszélesedik. Kanadai részét az áttörő folyók rendkívül feldarabolták, ezért a hegyvidék nem egyhangú, hanem igen szép tájképi részei vannak. Az újra felemelkedni kényszerült nyugati szelek elég bőséges csapadékot szállítanak. Ez az oka annak, hogy a Sziklás-hegységet nagy erdők fedik.

Kelet felé a felszín szeliden lejtősödik a Kanadai-alföld felé. Ez a Sziklás-hegységre támaszkodó nagy vidék a *Kanadai-praerie* tábla, amelynek határát északon a Mackenzie-folyó, délen a Vinnipeg-tó jelzi. Tulajdonképpen két táblából áll ez a vidék. Az egyik a Sziklás-hegység mellett magas, dombos, erdős vidék. A másik, amely ennél jóval alacsonyabb már, csak kevés csapadékot kap, azért steppe, füves vidék. A tél a praerien hosszú és igen zord, a nyár nagyon rövid, de viszont igen meleg. Csapadék kevés van, de szerencsére ez a tenyészet idején hullik le. Mivel a két táblát gleccserhordalék és lőszszerű talaj fedi, azért roppant termékeny. Azelőtt csak állattenyésztés folyt itt, mióta azonban rájöttek, hogy elsőrangú tavaszi búzát lehet termelni, igen fellendült a gabonatermelés (manitóba búza). Egyre jobban növekszik a lakosság is, bár ma még igen ritka. Két nagy, ú. n. pacifik vasútvonal szeli át a vidéket számos mellékvonallal. Ezek nagy hatással voltak néhány város kialakulására. Legnépesebb valamennyi között *Vancouver*, a hasonló nevű szigettel szemközt a déli pacifik végállomása (120 e. lak.). A hegyvidéken Calgary (66 e. lak.) és Edmonton (65 e. lak.), a steppén Regina (37 e. lak.) a legnépesebb városok.

Kanadai-alföld. A Cordilleráktól és a praerie táblától keletre óriási kiterjedésű alacsony vidék terül el, amely

félkör alakban körülöleli a nagy Hudson-öblöt. Az archaikus korban hatalmas gyűrt hegység emelkedett itt, amely — amint azt a gránit, gnájsz és a kristályos palák rendkívül erős gyűrődései mutatják — igen magas hegység volt. A paleozoikus korban azonban ez a hegység összetöredezett és teljesen áldozatul esett a pusztító erőknek. Különösen a jégkorszak jégmezői végeztek itt nagy átalakító munkát. A jégkorszakban ugyanis a Kanadai-alföldet egész terjedelmében jég borította, mint ma is Grönlandot. Az előrenyomuló, majd visszahúzódó valószínűen több száz méter vastag jégréteg borzasztóan lekoptatott minden kiemelkedést. Ahol pedig a kőzet puhább volt, nagy mélyedéseket vájt. A jégmező teljes visszahúzódása után gyengén hullámos felszín maradt vissza az egykori hegység területén, amelynek mélyebb részein tavak keletkeztek.

A jég egyenetlen munkájának következménye, hogy a Kanadai-alföldön olyan sok kisebb-nagyobb tó van. Összes jelentékenyebb folyói tavakon folynak át és mindegyik egész sereg tó vizét vezeti a tengerbe. Az északi résznek a *Mackenzie* a főfolyója. Ennek forrásága a Sziklás-hegységben eredő Athabaska, amely a hasonló nevű tóba ömlik. Innen kezdve már Mackenzie a neve és a Jeges-tengerbe vezető útján átfolyik a Nagy Rabszolga-tón, majd felveszi a Sarkkörön fekvő Nagy-Medve-tó vizét is. A Hudson-öbölbe szakadó *Nelson* a Winnipeg és több kisebb tó vizét gyüjti össze. Az említett három nagy tó együtt csaknem eléri a Trianoni Magyarország nagyságát.

De még ezeknél is jóval nagyobbak a déli tavak. Kanada és az Usa határán öt egymással összefüggő nagy tó van. Legmagasabban (183 m) fekszik a **Felső-tó**. Ez egyúttal legnagyobb (82.000 km²) és legmélyebb az öt között. Sőt, ha a Káspi-tengert sós vize miatt nem tónak, hanem elzárt tengernek nevezzük, akkor a Felső-tó Föl-

dünk legnagyobb tava. A hat méterrel mélyebben fekvő **Michigen** (58.000 km²) és a **Huron** (60.000 km²) jóval kisebbek, de még mindig óriási kiterjedésűek. A már jelentékenyebb kisebb **Erie** 175 m magasságban fekszik, tehát csak két méterrel alacsonyabban a Huron-tónál. Ellenben az **Ontário-tó** (19.000 km²) pontosan 100 méterrel fekszik mélyebben. Ez a nagy különbség felerészben a **Niagara-vízeséssel** egyenlítődik ki.

Ez a hatalmas vízesés Földünk egyik legszebb és legmegdöbbentőbb természeti látványossága. Szép nyáron, amikor minden másodpercben 10.000 m³ víz zuhog le 49 m magasból. Mint valami nehéz, folyton mozgó, vastag szürkés függöny ereszkedne le a hirtelen végződő sziklafal előtt. Örökösen, megszakítás nélkül, mintha az örökkévalóságot jelképezné, ömlik le a tömérdek víz füstölögve, mennydörögve, hogy azután kavargó örvényléssel siessen tova, hol szűk, hol kiszélesedő szikla medrében az Ontário felé. Szép télen, amikor a dermesztő hidegben megfagy a víz, elnémul a zaj. Mintha elvarázsolt országban lennénk, olyan megdöbbentő a mozdulatlanságra kárhoztatott hatalmas erő.

Eredetileg a mainál jóval közelebb volt a vízesés az Ontarióhoz, mint ma. Sok évezredes munkával vágta magát vissza az Erie-tó felé. Ezt a munkát ma is folytatja évről-évre megfigyelhető eredménnyel. A folyómeder fenekén, tehát a vízesésnél legfelül, kemény mészkőréteg van. Erről fordul le a víz 49 m mélyre. A mészkőréteg alatt azonban puha agyagpalaréteg következik, amelyet a lezuhanó víztömeg folyton rág, koptat, úgyhogy a felső mészkőréteg végre több méter szélességben támasz nélkül nyúlik ki. Végre is nem bírva a ránehezedő súlyt, leszakad. Utána a víz újrakezdi munkáját. Igy megy ez már évezredek óta és így megy még évezredekig, amíg végre eljut az Erie-tóhoz. Amikor azután a tavak lefolyása lényegesen meggyorsul. Jelen-

leg évenként 50—107 cm-rel hátrál a vízesés. Egyesek szerint 30 ezer, mások szerint 70 ezer év mulva éri el az Erie-tót. Kétségtelenül nagy eltérő vélemények, de a geológiában pár ezer év nem számít, legalább is ma még nem.

A Niagara-vízesés 900 m széles. A közbeékelődő Kecske-sziget két részre osztja: a keskenyebb (300 m) rész az Usáé, a szélesebb, patkóalakban meghajló Kanadáé. A Niagara nemcsak mint természeti látványosság érték, hanem gazdasági tekintetben is. A számítások ebben is igen eltérők: 3·5—5 millió lóerőre becsülik. Ennek ma még csak egytized részét használják fel, még pedig olyan ügyesen, hogy az erőművek nem rontják nagyon a vízesés természeti szépségét. A fokozottabb kihasználás nem a vállalkozási kedven múlik, hanem mert rendkívül sokan ellenzik ennek a nagyszerű természeti csodának «elpusztítását». Az amerikai mérnökök szerint 900.000—1 millió lóerőt a vízesés elrontása nélkül ki lehet termelni. Ez már maga is nagy eredmény. A mai 550.000 lóerő óriási ipartelepeket tart üzemben. A 70.000 lakosú Niagara Falls város egyenesen ennek és a nagy idegenforgalomnak köszönheti gyors fejlődését. Hatalmas alumínium-, kalcium-, karbid- és más vegyészeti gyárak, papírgyárak keletkeztek a vízesés közelében. Emellett 350 km távolságra elvezetik még az áramot. Buffalót, sőt részben New-Yorkot is ez látja el villamosárammal.

Azonban amennyit használ az iparnak, annyit árt a kereskedelemnek. A Niagara és még néhány kisebb sellő nélkül még a mélyjáratú nagy tengeri hajók is eljuthatnának a Felső-tóra. Az Usa és Kanada gabonája, fája, vasérce és még sok más terméke olcsó víziúton jöhetne Európába. A Niagara azonban ezt megakadályozza. Az amerikaiak természetesen iparkodtak valami módon kiküszöbölni ezt az akadályt. Ezért építették a Welland-csatornát, de ebben is 25 zsilipen kell a hajónak fel-

kapaszkodni, míg az Ontarióból az Erie-tóba jut. Ez költséges, lassú hajózás, és a nagy tengeri hajók nem is használhatják.

Az öt nagy tó vizét a 3800 km hosszú és rendkívül bővizű *Szent Lőrinc*-folyó vezeti az Atlanti-óceánba. Sajnos, ez a hatalmas folyó telve van sellőkkel, zátonyokkal, azért a hajózás rendkívüli nehézségekbe ütközik. Igaz ugyan, hogy a Kanada és az Usa nagy költséggel már jó hajóutat nyitottak benne, de csak kisebb hajók számára. Pedig a vízmennyisége elegendő volna, hogy egész a Niagaráig mehessenek a legnagyobb óceánjáró hajók is. Az Usa és Kanada kormányának valóban ez is a terve, sőt egészen a Felső-tó nyugati csücskéig akarnak tengeri hajókat járatni, hogy az amerikai búza, hús stb. átrakodás nélkül mehessen Európába. Természetesen az esetben át kell építeni a Niagara-vízesést kikerülő Welland-csatornát, sőt a Felső-tó és a Huron-tó levezető szakaszánál is nagy vízi munkálatokra lesz szükség, mert mindkét tó kijáratánál sellők vannak.

A Kanadai-alföld rengeteg kiterjedése miatt éghajlati és növényzeti tekintetben három részre osztható. Legészakibb része, körülbelül a Sarkkörig **tundrás vidék.** Itt fa nincs sehol, legfeljebb csak nyomorúságos cserjék tengődnek az év nagy részén át fagyos földben. Kopárnak azonban nem mondható, mert többnyire vastag moha és zúzmóréteg borítja, a rénszarvas legfőbb tápláléka. A néptelen, szomorú vidéken csak pár ezer eszkimó él.

A tundra vidéktől délre a nagy **kanadai erdővidék** következik, amely a Winnipegtől a Szentlőrinc-folyó torkolatához húzott vonalig terjed. Földünk egyik legnagyobb erdősége ez, még pedig igazi, alig érintett őserdő. Az uralkodó fa a fenyő. Várost alig találni ezen a vidéken, legfeljebb csak fagerendákból összerótt erődféléket, amelyek környékén néha pár lakóház is épült. Az erdővidéken a gyér indián népességen kívül, csak az őserdőt járó vadá-

szok laknak. A fenyves vidék régebben rendkívül gazdag volt prémes állatokban (róka, vidra, görény, hermelin, menyét stb.). A századok óta tartó vadászat miatt azonban éppen úgy megfogytak ezek is, mint az erdők hajdani nagy ragadozói: az óriási szürkemedve (a grizli), valamint a fekete- és barnamedve.

A Winnipeg-tó környékén az erdőség erősen megritkul és a nagy tavak felé egyre több a szántóföld és a *rét*. Ez a déli rész Kanada legértékesebb része. Itt tömörül a kanadai földmívelés, állattenyésztés, ipar és bányászat. Éppen ezért itt lakik Kanada lakosságának is $^{9}/_{10}$-ed része. Ennek oka az, hogy egész Kanadában itt legenyhébb az éghajlat, bár fekvéséhez mérten aránylag ez is hideg vidék. Quebec és Montreal valamivel délebbre feküsznek, mint Budapest és évi *közepes* hőmérsékletük mégis jóval kisebb. (Budapesté 9·6° C, Quebecé 3·7°, Mont-realé 5·6°.) Nyaruk ugyan ezeknek is igen meleg, de rövidebb, mint Budapesté, a tél ellenben hosszabb és jóval hidegebb. (A januári közepes hőmérséklet Budapesten — 2·3°, Quebecben — 12·4, Mont-realban — 10·0°.) Későn tavaszodik ugyan, a gabonatermelés mégis lehetséges. A Winnipeg-tó környékén azonban a fagyok gyakran tetemes károkat okoznak.

Mivel a népesség Kanada déli részén tömörül, itt feküsznek a legnagyobb városok is. Legnépesebb valamennyi között *Montreal*, 820 ezer lakossal. A Szent Lőrinc-folyó mellett fekszik. Nagy előnye, hogy még a mélyjáratú óceánjáró hajók is bejuthatnak kikötőjébe. A nagy tavakról jövő árukat itt rakják át az európai hajókra. Mint vasúti középpont is igen fontos, mert az USA keleti része itt bonyolítja le kereskedelmét Kanadával. *Quebec* a Szent-Lőrinc-folyó tölcséres torkolata előtt fekszik. Jóval kisebb mint Montreal (100 e. lak.). Innen indul Kanada ki két transkontinentális vasútja: az északi és déli pacifik, amelyek Winnipeg előtt újból találkoznak.

Ottava (120 e. lak.) Montrealtól keletre fekszik. Nagy faipara van. Fontosabb azonban, hogy Kanadának politikai középpontja. Székhelye a kanadai kormánynak, országgyűlésnek és a brit kormányzónak. Az Ontario-tó mellett fekszik Kanada második városa: *Toronto*. Ipara első helyen áll Kanadában, de gabona- és fakereskedelme is igen élénk (630 e. lak.) Messze nyugaton a Winnipeg-tó déli részénél fekszik *Winnipeg* közel 220 ezer lakossal. Ez a középpontja a manitóbai búzakereskedelemnek. Gabonatőzsdéjének éppen olyan szerepe van a gabonaárak alakulására, mint az USÁ-ban a csikágóinak. Új-Skotország (Newscotland) főhelye *Halifax* (60 e. lak.). Kanada igen fontos tengeri kikötője, mert télen sem fagy be. Mivel jóval közelebb esik Európához, mint az Unió kikötői, azért sok személyszállító gőzösnek ez a végpontja. Az utasok vasúton folytatják innen útjukat. Hasonló szerepe van Új-Braunschweigben St.-Johnak (50 e. lak.). A Fundy-öbölben fekszik, amely arról nevezetes, hogy Földünkön itt legnagyobb az apály és a dagály közötti különbség, amely néha 30 métert is elér.

Újfundland (Newfoundland). Újfundland-sziget nem tartozik Kanadához, hanem ú. n. korona gyarmat, amelyet Londonból kormányoznak. A hatalmas sziget (110 ezer km²) meglehetősen barátságtalan terület. Éghajlata a tenger fekvése ellenére is zord, ködös és nedves. Területének túlnyomó részét fenyőrengetegek borítják. Lakossága (260 e.) ezért meglehetősen ritka (2·4.). Igen sok közöttük a halász, mert a szigettől délkeletre van a nagy terjedelmű újfundlandi zátony (500 km hosszú, átlag 70 m mélyen). Ez a világ legnagyobb halászó helye. A hideg Labrador áramlás itt érintkezik ugyanis a meleg Golf-áramlással. A hidegvízhez szokott tengeri halak a melegvizet kiakarván kerülni, itt a sekély vízben összetorlódnak. Valóságos nemzetközi halászó hely ez a vidék. Az amerikaiakon

és angolokon kívül különösen a franciák vesznek benne élénk részt, mert nekik történelmileg biztosított joguk van erre. Valamikor ugyanis Kanada francia birtok volt. Ma már csak két kis sziget az övék itt: *Miqualon* és *St. Pierre*. Újfundland fővárosa *St. Johns* (40 e. lak.).

Labrador hatalmas félszigete szintén nem tartozik Kanadához, hanem az újfundlandi kormányzó igazgatja. Területének túlnyomó részét még csaknem érintetlen fenyőerdők borítják. Északnyugati része azonban fátlan, tundrás vidék. Itt eszkimók élnek, az erdőkben ellenben néhány indiánus törzs tengeti szegényes életét. Csak a keleti parton laknak, de igen kicsi számban fehérek. Nyáron azonban a népesség megnövekszik, mert 20—30 ezer halász is jön ide.

Kanada lakossága és gazdasági élete. Kanada a felfedezések után francia birtok lett. A franciák azonban nem sokat törődtek vele éppen zord éghajlata miatt. Sokáig néhány magántársaság birtokában volt csaknem az egész, amelynek egyetlen célja volt minél több prémet szerezni. Az enyhébb déli rész azonban csakhamar benépesedett, különösen, mikor a Mississzipi medencéje, amely eredetileg szintén francia birtok volt, angol kézre került. Az angolok elől a franciák ide húzódtak és számos várost alapítottak. Az osztrák örökösödési háború után azonban az angolok elvették a franciák amerikai gyarmatainak nagyobb részét, így Kanadát is (Párisi béke 1763-ban).

A lakosság nyelvi és vallási megoszlása még ma is emlékeztet arra, hogy Kanada 2½ száz éven át francia birtok volt, mert a 8·8 millió lakosból 2·5 millió ma is francia nyelvű. Közel 5 millió angol és ír eredetű. Ezek közül azonban több, mint egy millió az Usából vándorolt át újabb időben. Az angolok számára ez igen alkalmatlan, mert Kanada népét az Usához való csatlakozásra biztatják. Eddig Kanada ennek ellentállt, sőt valószínű

továbbra is így tesz, mert a hatalmas Brit birodalom jóval több gazdasági előnyt biztosít neki, mint az Usához való csatlakozás. A háború óta Kanadában igen megszaporodott a magyarok száma is. Egyéb bevándorlókon kívül különösen a németek vannak nagy számmal képviselve. Vallási tekintetben a lakosság fele (4·3 mill.) katolikus.

Kanada gazdasági élete az utóbbi évtizedben roppant nagyot fejlődött. Búza- (120 mill. q) és zabtermelésben (68 mill. q) csak az USA és Oroszország előzi meg. Csekély lakossága miatt azonban Kanadának van legtöbb feleslege. Ma kétségtelenül Kanada a világ első gabonakiviteli állama. Nagy kivitele van még friss és faggyasztott húsból is, mert állattenyésztése újabban szintén nagyot fejlődött. Erdeje pedig talán az egész világon Kanadának van legtöbb. Már a világháború előtt is óriási kivitele volt fából, papírból, cellulózból. Az USA faanyagának rohamos fogyása miatt Kanada erdeinek igen nagy jövője van. Arany- és ezüstbányászatban szintén a harmadik helyen áll. (1926-ban 550 q aranyat és 6960 q ezüstöt termelt.) Szene és vasa azonban nem sok van, de vasipara mégis rohamosan fejlődik. Az USÁ-ból u. i. olcsó víziúton bőséges nyersanyagot tud szerezni. Újabban a petróleumkutatás járt szép eredménnyel. Mindezt összefoglalva: *Kanada Földünk egyik leggazdagabb vidéke.* A jövő századokban igen fontos szerepe lesz a fehér ember életében, mert több százmillió embernek tud hazát és kenyeret adni, ha fokozottabb mértékben kihasználják minden természeti értékét.

Az Északamerikai Egyesült-Államok.

(United States of America.)

Helyzete és kialakulása. Röviden Uniónak vagy USÁ-nak is nevezik ezt az óriási államot, amely a háború után politikai és gazdasági tekintetben is első helyre emelkedett. Az Unió területe kereken 8 millió km², gyarmataival együtt pedig közel 10 millió (9·88 mill. km²), tehát akkora, mint Európa. A hatalmas állam azonban aránylag ritka népességű, mert csak 125 millió (a gyarmatokkal 134 millió) lakosa van, tehát 15 ember esik 1 km²-re, Európában ellenben háromszor annyi (45). Ez egymaga megmagyarázza, hogy miért van az Uniónak mindenből olyan rengeteg feleslege, és miért tud versenyezni szinte egész Európával.

Az Uniónak helyzete is rendkívül kedvező. Három oldalról is tengeri határa van, sőt északon a nagy tavak folytán szintén olcsó viziközlekedés áll rendelkezésére. A szárazföldön csak két állammal szomszédos: Kanadával és Mexikóval. De ezek népesség tekintetében messze mögötte maradnak. Ezért az USA sohase kényszerül olyan óriási hadi kiadásokra, mint a nála sokkal kisebb európai államok. A határos tengerek közül kettő világtenger. Mindkettő erősen túlnépesedett nagy területekkel köti össze közvetlenül. Ezért zavartalanul érintkezhet mégpedig olcsó viziúton Európával és Kelet-Ázsiával.

Területe csaknem teljesen a mérsékelt, vagyis az intenzív munkára legalkalmasabb éghajlati övbe esik. Ez magyarázza, hogy egyes terményekből (búza, kukorica, hús) olyan rendkívül nagy mennyiséget tud piacra dobni. Melegebb déli részei viszont olyan termények tömeges termesztését teszik lehetővé, aminőket az európai államok nagyobb része csak a távol eső gyarmatokon tud nagy nehézséggel termelni (gyapot stb.).

Az Unió nem igen régi állam, mert csak 1783 után lépett a független államok sorába. Teljes kialakulása pedig 1859-ben fejeződött be, amikor a Cordillerák vidékén a 49. szélességi kört jelölték ki határul az Unió és Kanada között.

Az USA magva azok a gyarmatok voltak, amelyeket angol kivándorlók alapítottak a XVI—XVII. században. Ezek az első gyarmatok kivétel nélkül az Atlanti óceán mellett keletkeztek.

A gyarmatosok azonban nem elégedtek meg az Atlanti-óceán partvidékével, hanem a lakosság szaporodásával folyton tovább nyomultak nyugat felé. Száz esztendő sem mult még el és az Unió már a Csendes-óceánig és a Mexikói-öbölig terjesztette határait. Ezeknek a harcoknak áldozatul esett az indián lakosság javarésze. Sőt Mexikó is kénytelen volt nagy területeket átengedni hatalmaskodó szomszédjának. Majd felhasználva Spanyolország elgyengülését, könnyű háborúban megszerezte Portoricót, a Philippini-szigeteket és a Mariannák közül Guamot. Sőt «segítette» Cubát is a felszabadulásban. Ma ez, valamint Haiti is az Unió védelme alatt áll. 1867-ben Alaszkát pénzért vette meg Oroszországtól. Legelső gyarmata: a *Havai-szigetek* csoportja még 1797-ben önként csatlakozott az Unióhoz.

Az Egyesült-Államok tájai.

Az Atlanti-óceán partvidéke. Az Unió keleti része az Atlanti-óceánra tekint. Ez a vidék területre nézve elmarad az Unió másik két óriás tája mögött, de kezdettől fogva ez volt és ma is az Unió legfontosabb része.

A vidék nagyobb részét az *Appalachi-hegység* foglalja el. Igen régi gyűrt hegység, de éppen régi kora miatt, már erősen lepusztult. Számos, párhúzamosan futó vonulatból áll, amelyek északkelet—délnyugati irányúak és erős zárt-

ságuk miatt meglehetősen megnehezítik a közlekedést. A hegység déli nagyobb részét *Alleghany-hegységnek* is nevezik. Ebből emelkedik ki legmagasabb pontja: a Black Dome (2044 m).

A felfedezés előtt az egész hegység egyetlen erdőség volt, amelyben a fenyő uralkodott, bár a lombos fák is jelentős területet foglalnak el. Az erdők nagyobb része azonban áldozatul esett a kultúrának, mert még 1000, sőt 1400 m magasban is találhatunk művelt területeket. A magasabb részeket azonban még igen szép erdők fedik.

Az Appalachi-hegység és az óceán között alacsonyabb terület van, amelyet **Piedmontnak,** azaz Hegyaljának neveznek. A Piedmont két lépcsős területből áll. A hegységgel szomszédos vidék magasabb, mint a külső, tengerparti rész, ezért a folyók is mind vízeséssel, vagy sellőkkel buknak le. Az első gyarmatosok iparkodtak ezeket kihasználni ipari célokra. Ezért találunk a folyók mellett a két vidék érintkezésénél csaknem mindenütt városokat. A tulajdonképpeni Piedmont még nem igazi síkság, hanem inkább szelíden halmos, dombos terület, amely élesen elüt a tengerparti sík vidéktől. Mivel a föld nem igen termékeny, azért sok erdőt találunk itt.

Gazdasági tekintetben hasonlóképpen két részre oszlik az Appalachi-hegység vidéke. A határt a kettő között Washington, az USA fővárosa jelzi. Az *északi rész* a legrégibb gyarmatok nagyobb részét foglalja magában úgy mint Maine, New-Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut, New-York, Pennsylvania, New-Yersey, Delaware és Maryland államokat, tehát az Unió 48 államából tizet. Összesen 370.000 km² tesznek ki, tehát $^1/_{20}$-ad részét se az Unió területének, de mégis itt lakik a lakosság ¼-ed része (30 millió). A nagy néptömörülésnek (81 esik egy km²-re) nemcsak történeti oka van, hogy t. i. ez a vidék népesedett be először és még ma is ez kapja elsősorban a kivándorlók tömegeit, hanem legfőbb ok a

rendkívül kedvező gazdasági helyzet. Kereskedelmi tekintetben az Unió összes kikötői közül a nevezett államok kikötőinek van legjobb helyzetük, mert éppen szemközt feküsznek a sűrű népességű Európával. Az USA kereskedelmének javarésze pedig ide irányul. De ennél is jelentősebb tényező, hogy ez a vidék, de különösen Pennsylvania rendkívül gazdag kőszénben, földgázban, petróleumban és vasban. Mivel faanyag is bőven van, vagy legalább is könnyen és olcsón beszerezhető, valamint egyéb ipari nyersanyag is, nem lehet csodálni, hogy olyan hatalmas arányú iparvidék fejlődött ki, amely méltó versenytársa Anglia és Németország iparvidékeinek. A földmívelés és általában az egész mezőgazdaság jelentőségben eltörpül a kereskedelem és a gyáripar mellett. Mivel ez a két foglalkozás egyes centrumokba szokta tömöríteni a lakosságot, azért sok nagyváros van a vidéken.

Valamennyi között első helyen áll **New-York** a Hudson-folyó öblében. A hatalmas város őse az a kis telep volt, amelyet 1612-ben hollandi gyarmatosok alapítottak a Hudson-folyóban levő hosszú Manhattan-szigeten. Ma is ez a szíve New-Yorknak. A város fejlődését elsősorban annak köszönheti, hogy rendkívül alkalmas kikötőhelye van a Hudson erősen kitáguló torkolatában, amelyet a nyilt tengertől a Long Island zár el és tesz minden tekintetben biztossá. A folyó mély vize lehetővé teszi, hogy a mély járatú hajók Manhattanig mehessenek. Kedvező New-York fekvése azért is, mert hátterében az Appalachi-hegység már erősen lealacsonyodik és felaprózódik. Ezért New-York könnyen érintkezhet mögöttes vidékével: Pennsylvaniával és a Mississipi gazdag medencéjével. Óriási és igen gazdag vidék tartozik tehát vonzáskörébe. Mivel a bányák közel feküsznek, gyáripara is hatalmas arányokban fejlődött ki. A szaporodó népesség, de különösen az egymás után alakuló gyárak már nem fértek el a szigeten. Hamarosan benépesült

tehát a Hudson két szomszédos partja is. Először *Brooklyn* fejlődött ki a Long Island-en, majd a jobbparton *Hoboken* és *Jersey City*. De ma már ezeken kívül is a külvárosok egész koszorúja veszi New-Yorkot körül, mely ezekkel együtt 3200 km² területet foglal el, tehát közel akkorát, mint a mai Vas megye. Lakossága pedig 10 millió körül van, azaz több, mint Trianoni Magyarországnak. Ez a Greatest New-York. A «kis» New-York természetesen nem ilyen óriási méretű, de azért még így is tekintélyes, mert 770 km² területe van és 7 millió lakosa. (Budapest 200 km², 1 millió lakos.)

New-York teljesen amerikai város. Európa nagy városaiban mindenütt van valami történeti rész az újabbak mellett és éppen ezek a régies részek adnak még átépítve, megváltoztatva is az európai nagy városoknak valami különleges vonást. Az amerikai városok legtöbbjében és így New-Yorkban is ilyen történeti részt hiába keresünk. Széles, egyenes és egymást többnyire derékszögben átszelő utcák sakktábla-szerű alaprajzot adnak a városnak. Még jellemzőbbek azonban az óriási toronyszerű 40—50 emeletes épületek, a felhőkarcolók. Eredetileg a telek roppant drágasága késztette az amerikaiakat ilyen építkezésre, hogy a telekbe fektetett tőkét minél jobban kihasználhassák. Később azonban ebből *amerikai stílus* lett és megindult a versengés csupa «rekordból», hogy ki tud minden eddiginél magasabb palotát építeni.

New-Yorktól északra fekszik *Boston* (780 e. lak.). Ez az Unió legrégibb nagy városa, ami a város külsején is meglátszik. Kikötője igen nagy forgalmat bonyolít le. Egyik külvárosa Cambridse, a Harvard egyetemről nevezetes, amely legrégibb és ma is leghíresebb főiskolája az Uniónak. Délre *Philadelphia* az első nagy város, közel 2 millió lakossal. A közeli szén- és vasbányák óriási arányú gyáripart fejlesztettek ki, amely New-Yorkéval vetekedik. *Baltimore* (810 e. lak.) népe szintén iparból

és kereskedelemből él. Ezekhez viszonyítva Washington már csendes város. Gyáripara ugyan jelentékeny, de kereskedelme már kicsi. Nevezetes azonban arról, hogy ez az Unió fővárosa (490 e. lak.). Itt van az elnök lakása (Fehér-ház) és itt ülésezik a kongresszus is a Capitoliumnak nevezett hatalmas és szép épületben. Pennsylvániában Pittsburg a legnagyobb város (670 e. lak.). Környékén vannak a világ legnagyobb szénbányái: Buffaló az Erie-tó végénél fekszik. Gabonával, fával nagyarányú kereskedelmet űz, de gyáripara is fejlett (515 e. lak.).

A Chesapeake-öböltől délre a Piedmont egyre jobban kiszélesedik és az Appalachi-hegység is itt éri el legnagyobb magasságát és szélességét. Maga a hegyvidék nem igen lakott. Annál jelentősebb azonban a Piedmont, amely észrevétlenül a Mississipi alföldjével olvadt egybe. Az éghajlat lassanként a subtropikus éghajlati övbe megy át, de csak Florida-félszigetnél. Néha ugyan a telek igen kemények, de általában rövidek. A hosszú, meleg és csapadékos nyár rendkívül kedvez a földmívelésnek. A föld pedig a parti mocsarak kivételével híres termékenységéről. Itt termelnek az Unióban legtöbb dohányt és ezenkívül sok kukoricát, gyapotot és rizst. Florida pedig déligyümölcsöket: narancsot, citromot, ananászt stb. termel.

Mivel itt már a földmívelés a főfoglalkozás, azért a nagy városok száma erősen csökken. Legnagyobb *Richmond* (195 e. lak.). Gyáraiban sok dohányt dolgoz fel. A kikötővárosok között csak kettő jelentékenyebb: *Charleston és Savannah*. Különösen a gyapotkereskedelemben van jelentőségük. Fontosabb ezeknél *Atlanta* az Appalachi hegység déli részén, ahol gazdag szén- és vasbányák vannak. (270 e. lak.) Igen fejlett vas-, acél- és gyapotipara van. Floridán Miami, a híres nyaralóhely érdemel említést.

A Mississipi-medence.

Az Egyesült-Államok területének középső részét, a Cordillerák és az Appalachi-hegység között óriási terjedelmű medence foglalja el, amely a nagy tavaktól egészen a Mexikói-öbölig nyúlik. Csaknem pontosan a medence közepén hömpölyög Földünk egyik leghosszabb, és vízbőség tekintetében is az elsők közé tartozó folyama, a *Mississipi*. A folyó a kanadai határ táján ered azokból a kis tavakból, amelyeket még a jégkorszak hagyott itt hátra. Eleinte szűk, erősen kanyargó, sokszor kanyonszerű völgyben folyik. Medrében sok apró vízesés, zuhogó sellő van. Keuknál, a Moines-folyócska torkolatánál az amerikaiak felduzzasztották a folyót körülbelül 100 km hosszú és 11 méter mély tóban. Itt van ma a világ legnagyobb mesterséges erőmű telepe. A hatalmas vízmennyiség 300 ezer lóerő villamos energiát termel.

St. Louis-n alul folyó esése megcsökken és roppant lassan folyik kanyargós medrében. Itt egyesül a Sziklás hegységben eredő Missourival, amely jóval hosszabb, mint eddig a Mississipi, sokan ezért ezt tekintik főfolyónak. Ezzel együtt a Mississipi hossza 6600 km lesz, felülmulja tehát valamivel a Nilust is. Ilyen értelemben csakugyan a Mississipi Földünk legnagyobb folyama (egyedül azonban csak 4200 km, tehát nagyon elmarad a Nílus mögött).

St. Louis-tól kezdve a Mississipi akadálytalanul hajózható, mert vízesések nincsenek benne. Egymás után veszi fel nagy mellékfolyóit. Jobbról az Arkansast és a Red Rivert, balról az Ohiót, amely tavasszal roppant erősen megárad (18—20 méterrel) és ilyenkor egyedül is több vize van, mint az egyesült Missouri-Mississipinek. De ugyancsak tavasszal megárad maga a főfolyó is. Rengeteg vizet visz ilyenkor a tengerbe. Bár a folyót hatalmas gátak kísérik, mégis elég gyakori a pusztító árvíz. Hogy mennyi iszapot visz magával, azt legjobban

láthatjuk deltás torkolatánál, ahol a főág az erős tengeráramlás ellenére is évenként 80 méterrel nyomul előre.

A folyam két partján foglal helyet a **Mississipi-medence.** Ennek alapját igen régi paleozoikus kőzetek teszik, amelyek a medence közepe felé lejtenek. A Mississipi és mellékfolyói mentén ezeket a régi és rájuk rakódott középkori (kréta, jura) kőzeteket vastag alluvialis üledékek borítják. Csak ez a vidék igazi alföld, amely délen a folyam torkolata előtt erősen kiszélesedik. Földünk egyik legtermékenyebb vidéke ez a folyami hordalékokkal borított terület. A déli részén a gyapot uralkodik és a rizs, északabbra a kukorica és dohány következik, amelyek azután mind nagyobb és nagyobb teret engednek a mi gabonaféléinknek.

Az alföld keletre és nyugatra is lassan emelkedik. Keleten feltűnnek a szilur-kori mészkő rétegei is. Itt Kentuckyban a szilur mészkőben van a világ legnagyobb barlangja (Mammut-barlang 200 km hosszú). Ezen a vidéken még sok az erdő, de ennél is fontosabb, hogy Tenessi, Kentucki és Ohió államokban hatalmas széntelepek és gazdag petróleum-források vannak. A Mississipi-medence keleti része tehát dúsan felszerelt terület, mert nemcsak termékeny földjei, hanem ásványi termékei is bőven vannak.

A *medence nyugati része* már más vidék. A Sziklás-hegység és a Mississipi alföldje között hatalmas kiterjedésű táblás vidék van, amely a hegység felé szinte észrevétlenül, de igen magasra, közel 2000 méterre emelkedik. A táblás vidék alapja krétakori kőzet, amelyet vastag löszréteg borít. Rendkívül termékeny talaj ez, de egy nagy baja van a vidéknek, hogy itt már kevés a csapadék, különösen a Sziklás-hegységhez közelebb eső részeken. Itt valóságos sivatagi tájakat találunk már, amilyen pl. a Llano Estacado Texasban. Esőtlennek ugyan nem lehet mondani, de néha hosszú hónapok

mulnak el, különösen nyáron, egy csepp eső nélkül, máskor meg félelmetes záporok csapnak le felhőszakadásszerűen. Az éghajlati viszonyok okozzák, hogy itt már nincs összefüggő erdőség. Végeláthatatlan füves puszták terjengenek mindenfelé. Ez **a praieri vidék.** Valamikor bölények népesítették be, ma ezer meg ezer szarvasmarhát legeltetnek itt a *cowboyok* óriási, vastag drótokkal körülvett területeken. A nagy szárazság miatt gabonát csak ott lehet termelni, ahol öntözik a földet. Már eddig is sok nagyarányú öntözőtelep létesült.

A praerie-táblának *alacsonyabb részén*, amely a Mississipi alföldjével szomszédos, az éghajlati viszonyok sokkal kedvezőbbek. A szárazság ritkább és nem tart hónapokig. Azért itt már nagy erdők is vannak. A terület nagyobb része azonban szántóföld, amelyen nagyarányu mezőgazdaság virágzik. Kansas, Iowa államokban éppen úgy szántóföldi művelés alatt van a terület 75%-a, mint a csaknem tisztán alföldi Illinoisban, Indianában vagy Missouriban. A praerie platón terem az Unió legszebb búzája.

De még más jelentősége is van a praerienek. A geológiai kutatások során kiderült, hogy rendkívül gazdag szén-, vas- és petróleum-telepeket rejt földjében. Oklahoma állam ma már több petróleumot ad, mint Pensylvania kimerülő kútjai.

Egész külön kis táj a medence északi része : a **nagy tavak vidéke.** Itt a gleccserektől lerakott diluviális hordalékok vannak felszínen. Agyagos homokból összehalmozott dombsorok, geleccserektől ide hurcolt hatalmas vándorsziklák, kisebb-nagyobb tavak százai élénken emlékeztetnek a jégkorszakra. A termékeny agyagos talaj kiválóan alkalmas a gabonatermelésre. Ez a vidék az USA legfőbb búza- és zabtermő területe. De fejlett az állattenyésztés is, különösen a szarvasmarha és sertéstenyésztés. Ki kell emelnünk végül az ásványi termé-

nyek bőségét. Itt vannak az USA leggazdagabb vas- és rézbányái a Felső-tó déli partjai mentén. Ezenkívül gazdag petróleum-telepei is vannak.

A Mississipi medence Földünk leggazdagabb vidékei közé tartozik, sőt alig van még egy vidék, amely ilyen sokoldalúan és ilyen bőséges készlettel lenne felszerelve. A medence területén 20 állam osztozik, amelyeknek közel 40 millió lakosuk van. A népsűrűség (15) ugyan nem haladja meg az USA általános népsűrűségét, de ennek az az oka, hogy a praerie-területen ma még igen ritka a lakosság. A Mississipi-medencében tehát még sok millió, sőt többszázmillió ember számára van hely.

Bár a népsűrűség nem nagy, de azért a fejlett gazdasági élet, főképpen a gyáripar miatt a Mississipi-medencéjében is számos nagy város fejlődött ki. Első helyen áll **Chicago**, az USA második városa (3·1 mill., külvárosaival 3.7 mill. lakossal). A Michigen-tó déli végénél épült. Igen fiatal város. Ezelőtt 100 évvel csak néhány házból álló nyomorúságos halász- és földmívelő falu volt. Amikor azonban kiépültek a vasútak és a Mississipi vidéke kezdett benépesedni, Chicago rohamos fejlődésnek indult. Szinte ideálisan kedvező helyzete van. Környéke a Mississipi-medence legtermékenyebb vidékeinek egyike. A város szomszédságában gazdag szénbányák vannak. Vasércet rendkívül olcsó vizi-úton kap a Felső-tó partvidékéről. Természetes csomópontja az Unió északi részét behálozó vasútvonalaknak. Chicago ma az USA legnagyobb gyárvárosa (vas-, acél-, fa- és mezőgazdasági gyáripar) és egyúttal egyik legnagyobb kereskedő városa. A nagy tavak segítségével szinte közvetlen kapcsolatban van Európával. Hatalmas méretű kereskedelmet folytat gabonával, szarvasmarhával és fagyasztott hússal. Óriási vágóhídjai legnagyobbak a világon. Tőzsdéje a gabona árát nemcsak az USA, hanem szinte az egész világ számára diktálja. Pályaudvaráról, amely szin-

tén első a világon, 40 irányban ágaznak szét a vasútvonalak. A Missouri mellett a St. Anthony vízesésnél fekszik *Minneapolis St. Paul* ikerváros (465 e. lak.) A Föld első malomvárosa. Malmait a vízesés energiája tartja üzemben. *Duluth* a Felső-tó mellett, *Milwaukee* (100 e. l.) a Michigan-tó mellett nagy kereskedő- és gyárvárosok. *Detroit* (1·6 mill. lak.) *Cleveland* (900 e. lak.), *Toledo* (200 e. lak.) az Erie-tó mellett élénk kereskedelmet folytatnak gabonával, fával és petróleummal, de gyáriparuk is igen igen fejlett. Sok magyar kivándorló él mind a három városban. *Cincinnati* az Ohio jobbpartján fekszik (450 e. lak.). Porcopolisnak (disznó-városnak) csúfolják, mert óriási sertéspiacai és sertésfeldolgozó üzemei vannak. A Mississipi mellett *St. Louis* (820 e. lak.) és *Memphis* (250 e. lak.) a legnagyobb városok. St. Louis francia eredetű város. Forgalmi tekintetben igazi középpontja az egész Uniónak. A Mexikói-öböl mellett *New-Orleans* (460 e. lak.) és *Galveston*. Ezen a két kikötőn át jön Európába a gyapot. Azelőtt New-Orleánsé volt az elsőség, ma azonban Galvestoné, mióta Texasban erősen fellendült a gyapottermelés.

A Cordillerák vidéke.

A Mississipi-alföldről nyugatra indulva, a praerie platón szinte észrevétlenül fokozatosabban magasabb területekre érünk, majd végre a 105. délkör táján elérjük a Cordillerák hegyvidékét. Roppant kiterjedésű hegyvidék ez, amely teljesen elborítja az USA nyugati részét és ahol legszélesebb, 1700 km-t is elér.

A praerie plató mellett húzódó hegyvonulatokat Sziklás hegység **Rocky Mountains** néven foglaljuk össze. Hosszan elnyuló gerincek, különálló hegycsoportok, magas fennsíkok váltakoznak itt alig áttekinthetően. Kanada határán a Sziklás hegység csak pár száz km széles,

sőt délebbre a Jellowston-park táján még keskenyebb lesz, mert láncai a *Fremont* magaslatban összetorlódnak. A hegységnek ez a szakasza bővelkedik vadregényes szépségekben. Nagy erdőségei és gazdag gyepes vidékei vannak, mert ez a rész még elegendő csapadékot kap a Csendes-óceán felől. A **Jellowston-park** pedig egyenes csodálatra ragad természeti szépségeivel, melyek közül nem utolsó helyet foglalnak el a vulkanikus eredetű forró vizű gejzírek.

A Fremont magaslattól (4200 m) délre újra szétválnak a hegyvonulatok és hamarosan 600—800 km szélességet ér el a Sziklás-hegység. Két jól megkülönböztethető vonulat alakul itt ki. Az egyik Laramie, Front és Sangre de Christo néven a praerie plató szélén halad. 2800—3500 méter magas hegygerincek vonulnak itt nagyjában északdéli irányban. A csapadékhiány miatt rettenetes kopárok. Nemcsak tavakat, gleccsereket nem találunk itt, de még a szurdokokban is ritkán akad valami kevés hó, ezért erdőtlen, kopár csaknem minden hegyvonulat. A másik ág a Fremonttól délnyugatnak indul és 700 km-re is eltávolodik a külső vonulattól. Ezt a belső hegységet Washatch Mountain néven foglaljuk egybe.

A két vonulat között 2000—3000 méter magas fennsík van, a **Colorado-plató.** Csaknem az egész vízszintesen fekvő sárgás-vörösszínű homokkő rétegekből áll. Ebbe az aránylag puha kőzetbe ijesztő mély medret vájt a Colorado-folyó. A felszíntől 1500, néhol 1800 m mélyben zuhog, dübörög a Colorado. A meder falai roppant meredekek, sőt egyes részeken, az ú. n. cañonokban (kanyonok) egyenes függőlegesek. A Colorado-fennsík igen kevés csapadékot kap, ezért növényzete roppant gyér, sőt egyes részei valóságos sivatagok. A színes kőzetek után az amerikaiak *piented desert-nek*, festett, vagy tarka sivatagnak nevezik.

A Colorado fennsíktól a Washatch-hegység választja

el a nagy kiterjedésű **Great-Basint**, vagy Nagy-medencét. Legészakibb részét Washington államban hatalmas lávamezők foglalják el. Ez még aránylag sok csapadékot kap, ezért itt sok erdő van, sőt elég fejlett a földmívelés is, pl. a Columbia és Snake River (Kígyó-folyó) találkozásánál. Ettől a kis medencétől a Blue Mountains (Kék-hegység) választja el a tulajdonképpeni Great-Basint, amely azután délen egészen a mexikói határig nyúlik. A medence belsejében hosszan elnyúló, hegyvonulatok törmelékkel körülhalmozott magános hegycsoportok, fennsíkok és lefolyástalan medencék váltakoznak.

A Great-Basin rendszeresebben és több csapadékot kap, mint a Szahara. Azért itt több folyó is ered, amelyekben állandóan van víz. De azért vannak vidékei, ahol évekig nem esik mérhető csapadék. Ilyenek a *Mohave*- és a *Gila-sivatag*ok. Égetően forró és éppen olyan kietlenül kopár területek ezek, mint a Szahara legelhagyatottabb részei. Ahol nincsenek folyók, ott a talajból feloldott sók a felszínen összehalmozódtak. Nagy területeket borítanak ezek a sós agyag- és homoktalajok. A csapadékhiány következtében számos lefolyástalan és sóval telített tava van. Legnagyobb ezek között a Nagy Sós-tó (Great Salt Lake). Területe 3500 km², tehát nagyobb a mai Vas megyénél. Vizében 22% só van, sőt egyes részeken még ennél is jóval több. A sópárolás tehát igen gazdaságos: évenkint 40 millió kg sót főznek ki vizéből.

A Great-Basin és a Sziklás-hegység vidéke igen ritkán lakott terület, ami a természeti viszonyok mostohasága, főként a csapadék hiánya miatt érthető. Azonban elhagyatottsága ellenére is értékes gazdasági terület. A hegyvidék ugyanis ásványi termékekben igen gazdag. Arany- és ezüst-bányákon kívül számos réz-, vas- és ónbánya működik már itt, sőt kiadós széntelepeket is találtak. Nagy értéket képviselnek rohanó vizű hegyi

folyói. Idaho államban már meg is épült az óriási Arrow-rock-zsilip, amely $3^1/_2$ milliárd m^3 vizet duzzaszt fel. A hatalmas építménynek célja elsősorban azonban nem az energianyerés, hanem az öntözés. A Great-Basin javarészének u. i. igen jó talaja van, a hőmérséklet is megfelelő, csak a csapadék hiányzik. Ezt öntözéssel akarják pótolni. A Nagy Sós-tó sivatagos vidékéből az ide menekült mormanok valóságos paradicsomot csináltak és a fővárosnak, *Saltlake City-nek*, 140 ezer lakosa van. A bányavárosok között legnagyobb *Denver*. Közel 300 ezer lakosa van. Ezeken kívül még számos népes város van a Cordillerák hegyvidékén.

A Great-Basint nyugatról a *Cascad-hegység* és a *Sierra Nevada* veszi körül. A Cascad északon Oregon és Utah államokban emelkedik. Közepe táján a Columbia-folyó tör át rajta szűk, kanyargós völgyben. Tájképi tekintetben sokkal szebb, mint a Sziklás-hegység bármelyik tagja. Még beleesik a nyugati szelek övébe, azért legalább is télen elég sok csapadékot kap. Ez az oka, hogy nagyobb részét erdők fedik. A hegyvidék szépségét emelik még kialudt tűzhányói. Közülük a Mount Shasta közel 4000 méter magasra emeli hóval fedett kúpját. A Sierra Nevada valamivel terjedelmesebb, mint a Cascad, és éppen olyan szép, erdőkkel borított hegység. Különösen híresek fenyveseinek óriási mammutfái, cédrusai. A hegység egy részét, a *Josemite-völgyet*, természeti szépségeiért nemzeti-parknak foglalták le. Óriási fáit, mély (1200—1500 m) kanyon-völgyeit és 450 méteres vízesését méltán lehet csodálni.

A Sierra Novada nyugaton hirtelen esik le a hosszú **Kaliforniai-medencébe.** A medence 42.000 km^2, tehát akkora, mint a Dunántúl a Kisalföld déli felét is hozzávéve (hossza 700, szélessége 69 km). Geológiai értelemben nem is olyan régen tengeröböl volt, amely csak igen keskeny résen San Franciscónál érintkezett az óceánnal. Ez

magyarázza dús petróleumkészletét, amely az USA minden más petroleumvidékéét felülmulja. Az aránylag mélyen fekvő medence azonban igen kevés csapadékot kap, mert a parton emelkedő hegység esőárnyékában fekszik. Mivel azonban talaja rendkívül termékeny, a Sierra Nevadáról lefutó vizeket öntözésre használják fel. A kertszerűen művelt vidékeken ma már rengeteg gyümölcsöt: almát, körtét, barackot, a melegebb déli részen pedig szőlőt, déligyümölcsöket, olajbogyót termelnek. A kaliforniai gyümölcstermelés nemcsak a termelési eljárás okszerűsége, hanem az eredmény miatt is méltán világhírű. Gyümölcsön kívül sok búzát és cukorrépát is termelnek szintén öntözéssel, ezért óriási terméseredmények vannak.

A Kaliforniai medencét alacsony, de alig megszakított hegység választja el a tengertől: a *Cost range*, vagy Parti-hegység. Egyetlen nagyobb rés van a vonulatban, ahol a Sacramento folyó tör át. Itt épült a tengerparton *San Francisco*, igen szép és védett öböl hátterében (Aranykapu). Mint Chicago, ez is igen fiatal város. Akkor kezdett rohamosan fejlődni, amikor a mult század ötvenes éveiben az aranyéhség ezer és ezer aranyásót vonzott ide és amikor kiépítették a pacific vasútat. Ma San Franciscónak külvárosaival együtt 1·1 millió lakosa van. Gyáripara rendkívül fejlett, kereskedelme pedig legnagyobb egész nyugati Amerikában. Maga az öböl és a város mögött a Sacramento áttörési völgye tektonikus eredetű. San Francisco környékén még ma is erős a föld kérgének mozgása, azért sokat szenved földrengésektől. Még San Franciscónál is népesebb város *Los Angeles*. Csodálatos gyorsan fejlődött naggyá. Ma külvárosaival 1·7 millió lakosa van. A földrengésektől nem szenved annyit, mint versenytársa San Francisco, ezért a nyugaton érdekelt vállalatok ide települnek. A Parti-hegység, amely San Franciscótól délre csaknem teljesen kopár,

onnan északra mind több csapadékot kap. Oregon és Washington államokban már igazi őserdők fedik és völgyei igen jól művelhetők. Északi része szigetekké tördelődik. Itt fekszik *Seattle* élénk kikötőváros nagy gabona-, fa- és szénkivitellel. (365 e. lak.)

Az Unió lakossága.

Az Egyesült-Államok területén a felfedezések idején csak indiánusok éltek. Ezek azonban a gyarmatosokkal vívott nehéz harcokban igen megfogytak. Mai számuk 300 ezer körül van.

A bennszülött őslakók kicsi száma egy porszem a bevándorlással idekerültek tömegében. A felfedezések után három nép vett részt az USA benépesítésében: keleten az angolok, középen a franciák, délen és nyugaton a spanyolok. Amikor azonban kialakult az Unió és a francia, spanyol gyarmatok ennek hatalmába kerültek, a két román nép kivonult, legalább is nagyobb részt. Helyüket azonban pótolta a mult század elején megindult és lassanként egész Európára kiterjedő kivándorlás, amely folyton nagyobbodó tömegeket szállított az Unióba. 1820—1830 között még csak 143 ezer ember vándorolt be, 1831—40 között már 599 ezer, 1841—50-ben 1·7 millió, 1851—60-ban 2·6 millió, 1861—70-ben 2·3 millió, 1871—80-ban 2.8 millió, 1881—90-ben 5·2 millió, 1891—900-ban 3·8 millió, 1901—1910-ben 8·8 millió, 1911—20-ban 5·7 millió. Száz esztendő alatt tehát közel 30 millió európai telepedett le az Unióban. A bevándorlók nagyobb része az angolok és az irek közül került ki. De részt vett ebben Európa minden népe. A bevándorlás óriási arányai végre is veszélyeztetni kezdték az Unió nyelvi, de főleg lelki egységét. Az angolnyelvű és kultúrájú bevándorlók gyorsan asszimilálódtak, hasonlóképpen a németek is. A román, de különösen

a szláv bevándorlók azonban éppen kicsi kultúrális igényeik miatt két nemzedéken át is megőrzik faji, nyelvi különállóságukat. De védekezni kényszerült az Unió azért is, mert a bevándorló munkások kisebb igényeik folytán olcsóbban dolgoztak és ezzel rontották a drága angol-kelta munkás nép kereseti nívóját. A háború után törvényben szabályozták, hogy melyik állam, hány kivándorlót küldhet évenként az USÁ-ba. A cél az volt, hogy biztosítsák az angol bevándorlók többségét.

A fehérek után legnagyobb számban vannak a *négerek*. A XVI. század elején, alig tíz évre a kontinens felfedezése után vitték be az első néger rabszolgákat a gyengébb termetű indiánusok helyett bányákba és ültetvényekre. Hamarosan jövedelmező üzlet lett ez és óriási arányokat öltött. A XVIII. században legalább 2 millió négert vittek a Nyugatindiai szigetekre és alig kevesebbet Amerika egyéb részeire. Igy az Unió déli részeire, ahol akkor kezdődött kifejlődni az ültetvényes gyapot, dohány-, cukornád- stb. termelés. A déli rész hamarosan meg is telt négerekkel. Európában azonban mind általánosabb lett a tiltakozás a rabszolgasággal szemben, de ugyanez a szellem uralkodott a már függetlenné lett Unió északi államaiban is, ahol alig volt rabszolga. Mikor Anglia 1833-ban gyarmatain megszüntette a rabszolgatartást, az Egyesült-Államok északi részén egyre általánosabb lett az a kívánság, hogy a déli államok szabadítsák fel a négereket. Itt azonban a gazdasági élet teljesen a rabszolgamunkára volt berendezve, ezért ellentmondtak. Az ellentét véres háborúban tört ki 1861—65-ben az északi és a déli államok között. Végre az északiak győztek és a négerek szabadokká lettek. Ma körülbelül 11 millió néger él az USÁ-ban, főként a déli államokban. Dél-Karolinában és Mississipi államokban többségben vannak. Florida, Georgia, Alabama és Louisiana államokban felét teszik a lakosságnak. Tör-

vény szerint a néger éppen olyan állampolgár, mint bárki más, de a társadalom nem ismeri el ezt az egyenlőséget és nem fogadja be a négereket, akiket még ha műveltek is, nem egyszer durván megaláznak. Még a négereknél is jobban gyűlölik a *japánokat* és *kínaiakat*. Ezért szigorúan korlátozzák bevándorlásukat. Kétszázezernél nem is igen vannak többen. A néger kérdés, tekintve, hogy a feketék igen szaporák, a fehéreknél ellenben egyedül a bevándorlás jelent többletet az Unió legkényesebb problémája.

Vallásra nézve az Unió lakosságának többsége kétségtelenül protestáns, de rengeteg, legalább 100 felekezet között oszlik szét. Mint egységes vallás legerősebb a katolikus. Ennek 25—30 millió híve van az USÁ-ban. Tekintélyes számban (3 millió) vannak a zsidók is képviselve.

Gazdasági élet.

Az Unió ma Földünk első gazdasági hatalma. Ennek kialakulásában több tényező szerepel. Első helyen kell említenünk Földjének rendkívüli nagy természeti értékeit: kitűnő talajféleségeit, amelyek az aránylag rövid ideje tartó művelés miatt az európai talajoknál jóval tevékenyebbek, kedvező klímáját, ásványi termékekben való gazdagságát és ritka lakosságát. Ez utóbbi roppant jelentős tényező. Az a 130 millió ember, aki ma az Unióban lakik, elegendő ahhoz, hogy a modern technika segítségével hasznát vegye hazája minden természeti előnyének, de ahhoz már kevés, hogy a roppant fejlett mezőgazdaság, ipar, bányászat termékeit maga el is használja. Éppen a ritka népesség az oka, hogy az USÁnak minden gazdasági ágban roppant feleslegei vannak, amelyeket másutt értékesít. A szigorú bevándorlási törvénynek egyik célja kétségtelenül az is volt, hogy a túlságos népsűrűsödést megakadályozza, és a hirhedt

prosperityt, a jólétet biztosítsa a többi világrészek, elsősorban természetesen Európa népeinek rovására. Az 1928—29. évekkel megkezdődött gazdasági válságot azonban az USA sem tudta elkerülni, mert az elszegényedő európai népek voltak legjobb vásárlói.

Az USA mezőgazdasága sok szempontból első a világon. Nincs még egy állam, amely búzából, kukoricából, zabból, árpából, olajból, gyapotból többet termelne. 1927-ben, tehát még a prosperity idején, a következő termései voltak az Uniónak: (Zárójelben az azévi világtermés.)

Búzából	Zabból	Kukoricából	Dohányból	Gyapotból
237 mill. q	173 mill. q	708 mill. q	562 mill. q	2773 mill. q
(1200 « «)	(600 « «)	(1115 « «)	(1350 « «)	(4865 « «)

Dohányból tehát a világtermésnek közel felét, kukoricából és gyapotból pedig több, mint felét az Unió termeli. Ebből a három terményből igen nagy kivitele van. A háború előtt 3·5 milliárd pengőt kapott csak ezekért.

Hasonlóképpen fejlett az *állattenyésztése* is. 15 millió lova, 58 millió szarvasmarhája, 53 millió sertése és 42 millió juha van. A két elsőt főként a Mississipi-medencében tartják, a juhtenyésztés ellenben a Cordillerák északi részén fejlődött ki erősen. A húskivitel közel egymilliárd pengőt ért el a háború előtt. Állatállománya a fontosabb országokéval összehasonlítva, a következő: (1927.)

	Ló drb	Szarvasmarha drb	Sertés drb	Juh drb
Oroszország	25·0 mill.	63·0 mill.	16·0 mill.	82·0 mill.
USA	15·0 «	58·0 «	53·0 «	42·0 «
Argentina .	9·5 «	37·0 «	—	— «
Magyarorsz.	0·9 «	1·8 «	2·5 «	1·8 «
Németország	3·9	17·0	20·0 «	4·0
Ausztrália..	2·3	13·0	1·0	89·0 «

Első helyet foglal az Unió korunk három legfontosabb ásványának: a szén-, vas-, petróleum kitermelésében is. Széntelepek szerteszét mindenütt vannak az Unió területén, de leggazdagabbak az Appalachi-hegység és a Mississipi-medence bányái. Az Unió szénkészlete többszörösen felülmulja egész Európáét, még ha figyelmen kívül hagyjuk is Alaszka újabban felfedezett óriási széntelepeit. A vasérc főlelőhelye a Felső-tó vidéke, ahol rendkívül gazdag és hozzá igen tiszta vasérc kerül elő. A petróleum a széntelepek vidékén, de különösen a Kaliforniai-medencében árad legbőségesebben. Ezeken kívül arany-, ezüst- és rézbányászatban is az elsők között van. Bányászata 1927-ben a következő volt:

	Szénből tonna	Vasércből tonna	Petróleumból hl
USA	545·0 mill.	69·0 mill.	1140 mill.
Németország	300·0 «	5·0 «	—
Nagybritannia	236·0 «	4.8 «	—
Magyarország	0·6 «	— «	—
Franciaország	— «	39·0 «	—
Svédország	— «	8·5 «	—
Oroszország	— «	—	115 «
Mexikó	—	—	102 «
Venezuela	—	—	102 «

	Aranyból tonna	Ezüstből tonna	Rézből q
Délafrika	310	—	—
USA	71	1900	8·6 mill.
Kanada	55	700	—
Mexikó	—	3000	—
Chile	—	—	1·9 «
Kongó	—	—	0·8 «
Japán	—	—	0·7 «

A gyáripar itt is mindenütt, ahol különösebb akadályok nem gátolják a szén- és vasbányák közelében alakult ki. Ez elsősorban az ú. n. nehéz iparra áll (vas-,

acél-, gépgyártás). A legtöbb gyárváros ezért az Appalachy-hegység vidékén alakult ki, mert itt nemcsak szén van bőven, hanem legkedvezőbb a kereskedelmi helyzet is. A mezőgazdasági ipar a feldolgozásra kerülő nyersanyagok roppant tömege miatt a mezőgazdaság területein rejlődött. Az óriási malmokat, húsfeldolgozó gyárakat a Mississipi-medence északi részén találjuk. A dohány- és gyapotfeldolgozók és a cukorgyárak viszont az alföld déli felén vannak. A háború idején sok új (hadi)-gyár alakult az USÁ-ban. A háború megszüntével ezeket átalakították gép-, edény-, szövő- stb. gyárakká. Ennek következtében az USA, amely a háború előtt főleg mezőgazdasági terményekkel kereskedett, most mezőgazdasági és ipari állammá lett és mindkét fajta termény-ből óriási kivitelt ért el. Ez a legveszedelmesebb gazdasági államtípus, mert csaknem autarchiás, azaz mindennel el tudja látni önmagát, tehát be keveset akar vinni, de ki annál többet.

Az Unió geopolitikája.

Az Unió ma nemcsak gazdasági téren, hanem világpolitikában is vezetőszerephez jutott. Nem szabad azt hinnünk, mintha csak a véletlen segítette volna ehhez az Egyesült-Államokat. Ez a fiatal, óriási javakkal, értékekkel túlhalmozott állam függetlenségének kivívása után hamar ráeszmélt erejére.

Ez a tudat először 1824-ben nyilatkozott meg, amikor Monroe elnök kijelentette, hogy egy európai hatalom se terjeszthet ki tovább gyarmatainak határait Amerikában, se újat nem szerezhet, és nincs joga egynek se beleavatkozni az amerikai államok belső ügyeibe. (Monroe-elv.)

Ez a nyilatkozat tulajdonképpen az USA elsőségét jelenti az Atlanti-óceán túlsó felén. Ebből született az a

nagyarányú mozgalom, amelyet **panamerikanizmus** néven ismerünk és amelynek végső célja az összes amerikai államok egyetlen szövetségben való egyesítése.

Ez az elkülönülést jelentő elv azonban egyáltalán nem tartotta vissza az USÁ-t attól, hogy a világháborúba a központi hatalmak ellen bele ne avatkozzék. Ugyancsak ellentmondás van más eljárásában is. Míg Monroe megtiltotta az európai államok gyarmati terjeszkedését az amerikai népek rovására, addig az Unió természetesnek találta, hogy hatalmát az európai népek rovására kibővítse, amikor a spanyoloktól elvette a Filippinák-szigeteit. Sőt tovább is ment. Mélyen belenyult a keletázsiai problémákba és lehetőleg útját vágni igyekszik a túlnépesedett Japán terjeszkedésnek.

Az USA Japánban látja legnagyobb és legveszélyesebb ellenfelét. Semmi kétség sem fér ugyanis ahhoz, hogy az Unió a Csendes-óceán feletti uralomra tör. Ez az igyekezete természetes. Az erősen eliparosodott államnak ugyanis piacra van szüksége. Kínánál pedig jobb piacot sehol sem találhat. Az óriási birodalom 400 milliós lakosságával, alig fejlett iparával kiszámíthatatlan értékű fogyasztást jelent, még pedig nemcsak iparcikkekben, hanem mezőgazdasági termékekben is. Japán azonban szintén Kelet Ázsiára vette szemét, mégpedig több okból. Túlzsúfolt területei a mai lakosságnál többet eltartani nem tud. A segítésnek pedig csak két útja van: az iparosítás és a gyarmatosítás. Gyarmatosítani azonban csak Kelet-Ázsiában tud, mert se Kína, se Oroszország nem tudják érdekeiket kellő erővel megvédeni. Az USA azonban gyanakodva nézi már jó idő óta Japán törekvését, mert gyáriparának és mezőgazdaságának jövőjét félti tőle. Az orosz-japán háborúban békeközvetítőként lépett fel, hogy az oroszok teljes megsemmisítését Kelet-Ázsiában megakadályozza. A kifáradt japán kénytelen-kelletlen el is fogadta a békét.

Amikor azonban a világháborúban Oroszország kidőlt, Japán sietett lábát megvetni Kelet-Ázsiában. A háborúskodó Európa és Amerika helyett Japán szállított Kínának iparcikkeket, sőt érdekeinek biztosítására Kína egyes pontjait meg is szállta. Az USA most újra elvi álláspontot kezdett hangoztatni, hogy Japán, Anglia és az USA kölcsönösen biztosítsák Kína integritását. Japán látszólag ezt elfogadta, de Mandzsúria, Jehol és más részek elfoglalásával éppen ellenkezően cselekedett. Az USA erős hajóhada ellenére is kénytelen volt ezt elnézni, de minden cselekedete (Oroszországgal helyreállított jó viszony) azt bizonyítja, hogy készül a leszámolásra. Kelet-Ázsiában azonban nemcsak a japánokba ütközik, hanem az angolokba is, akiknek szintén igen nagy érdekeik fűződnek Kínához és mindenesetre eredményesebben versenyezhetnek Japánnal, mint az óriássá nőtt USÁ-val.

Mexikó.

Mexikó tulajdonképpen nem egyéb, mint az USA Cordillerainak folytatása. Területét két részre oszthatjuk: az északi fele, amely az ország túlnyomó részét foglalja magában, hosszan elnyúló háromszög Arizóna határa és a Tehuantepeci-földszoros között. Ehhez tartozik még a hosszú, de keskeny Kalifornia-félsziget. A legdélibb rész már idegen vidék, mert a kiugró Jukatán-félsziget Közép-Amerika egy darabja.

Kalifornia-félszigetet a hozzá nagyon hasonló, tehát szintén hosszú és keskeny Kaliforniai-öböl választja el Mexikó törzsétől. A Coastrange hegység folytatódik a félszigeten, amelyet csaknem egészen elborít. Igen száraz terület, mert a passzát-szelek övébe esik. Hegységei erdőtlenek, kopárak, alacsony részei pedig homokos, köves sivatagok.

Mexikó északi részén is folytatódnak a Kordillerák

megfelelő vonulatai. Legszebben a nyugati részen láthato ez, ahol a Siera Madre Occidental vonulatai hirtelen emelkednek ki a Kaliforniai-öböl alacsony partvidékéből. A keleti oldalon a Sierra Madre Orientalnak már nincs ilyen határozott hegyvonulat formája. Inkább lépcsőzetesen emelkedő fennsíkból, hegycsúcsokból áll. A két hegyvonulat dél felé egyre jobban közeledik egymáshoz és végül egybeolvadnak, majd a Tehuantepeci-szorosnál hirtelen megszakadnak. Itt a déli részen emelkednek legmagasabb csúcsaik, amelyek között sok kialudt és ma is működő vulkán van. Legismertebbek az Orizaba vagy régi néven Citlaltepetl (= Csillaghegy 5580 m) és a Popocatepetl (= Füstölgőhegy 5450).

A két vonulat között foglal helyet a nagy **Mexikói-fennsík,** amely északon 1200 m magas, délen azonban már a 2200 métert meghaladja. A fennsík és párkányhegységei is őskori, archaikus kőzetektől állanak, amelyek erősen össze vannak gyűrve. Az őskőzetekre agyag és homok rakódott le, délen pedig a láva és a hamu borított el nagy területeket.

Jukatán-félsziget északi része homokos síkság, déli fele pedig régi mészkőből felépült röghegység széleshátú gerincekkel, kisebb fennsíkokkal.

Mexikó az északi szélesség 32. fokától a 15. szélességi fokig nyúlik. Afrikában a vele egy szélességben fekvő területek a sivatagi övbe esnek. Mexikót azonban felszíni alkata megmentette attól, hogy sivatag legyen. Az északkeleti passzát a párás levegőjű Mexikói-öblön áthatolva, beleütközik a Sierra-Madre Oriental hegyvonulataiba és miközben felemelkedik, bőséges esőkkel öntözi Mexikó keleti részét (1000—2000 mm). Jut csapadék még a fennsíknak is, de már jóval kevesebb 400—800 mm).

Mexikó egész terjedelmében beleesik már a tropikus éghajlati övbe. Igazi tropikus forróság azonban csak az

alacsonyan fekvő tengerparti síkságokon uralkodik. Legmelegebb hónapok június, augusztus. A magas fennsíkon rendkívül kellemes és egészséges a hőmérséklet évi járása. A nyár a mienknél általában nem forróbb, a tél viszont sokkal enyhébb. Ezért a hőmérséklet évi ingadozása igen csekély.

Mivel a hőmérséklet nagysága összefüggésben van a felszíni viszonyokkal, azért a növényzetben határozott elkülönülést láthatunk a magasság szerint, amint azt egyébként más vidékeknél is láttuk már. Mexikóban az alsó fokozat a **tierra caliente** (meleg vidék). Ennek határa 400—500 méter körül van. Igazi tropikus vidék, sok csapadékkal, ezért levegője nedves, fülledt és forró. A még művelés alá nem vont területeket rendkívül gazdag tropikus erdők borítják, pompás, értékes fákkal: pálmák, mahagoni, brazilfa, kékfa stb. Ez a két utóbbi festékanyaga miatt értékes. Ahol pedig kiírtották az erdőket, gyapot, cukornád, banán, kávé, kakaó, vanilia stb. stb. ültetvények foglalnak helyet. A második fok 500—1200 méter között a **tierra templada** (mérsékelt föld). Ez valamivel hűvösebb, de a csapadék még sok. Legjobban jellemzi, hogy itt már nincsenek pálmák. A többi tropikus termények (gyapot, kávé stb.) azonban akadály nélkül termelhetők. Ez a mexikói mezőgazdaság legfontosabb területe. Ez ugyanis nem olyan egészségtelen, mint a tierra caliente, ahol a nehezen elviselhető nedves forróságon kívül a moszkitóktól beoltott veszedelmes trópusi lázak is (sárgaláz, malária stb.) folyton fenyegetik az ott lakók életét. A harmadik fokozatot *tierra frianak* (hideg, hűvös vidék) nevezik. A Mexikóifennsík nagyobb része ide tartozik. Mivel a hőmérséklethez viszonyítva a csapadék kevés, azért erdő nincs. Csak a fennsík fölé emelkedő hegyvonulatokon találunk tölgy- és tűlevelű erdőket. Egyébként a fennsík nagyobb része gyepes steppe vidék, amelynek egyes részei a félsivatag-

hoz hasonlítanak. Ez utóbbiaknak jellemző növényei az agavék és a bizarr-alakú kaktusz-félék. Mindkettő óriás nagyságra nő meg és száraikban, húsos leveleikben tömérdek nedvességet raktároznak el. A lakosság sok vidéken ezzel oltja szomját. Különösen becses az agavé leve, amely megerjedve szeszes italhoz hasonlít (pulque). Az agavé egyébként is igen hasznos, mert levele igen erős rostot ad. Ezért a száraz meleg vidékeken újabban igen felkapták termelését. A tierra fria területén a földet többnyire csak öntözéssel lehet művelni.

Mexikó *lakosainak* száma 16 millió körül van. Mivel területe csaknem 2 millió km², azért a lakossága igen ritka (8·3). A lakosság $^2/_5$-e, tehát 6 millió, a felfedezések után letelepedett spanyolok utódai, akiket *kreoloknak* neveznek. Körülbelül ugyanilyen számmal vannak az indiánok és a hozzájuk számítandó keverék népek (mesztícek, zambók stb.). A többi $^1/_5$ néger és európai bevándorolt. Az indiánok egy része ma is félig nomádéletet él az őserdőkben.

Amikor 1519-ben Cortez Mexikót meghódította, két igen művelt nép élt Mexikó területén: északon az aztékek, délen Jukatán félszigeten a mayák. A két nép korából számos emlék maradt: óriási piramis-szerű templomok, fallal körülkerített városok. Az aztékek ismerték az öntözős gazdálkodást, roppant ügyesek voltak a gyapotszövésben, bronz-, arany és ezüstmunkákban. Jó utakat építettek, amelyen szabályszerű postaközlekedés volt. A mayák még ezeknél is műveltebbek voltak. Pontos csillagászati, számtani ismereteik, képzőművészetük igazán csodálatraméltó. Vallásuk azonban borzasztóan elfajult, mert a Napisten tisztelete tömeges és kegyetlenül véghez vitt emberi áldozatokkal volt kapcsolatos.

Cortez pár száz emberrel rövid idő alatt elfoglalta Mexikót, mert a lovasság és az ágyúk legyőzhetetlen fennsőbbséget biztosítottak neki. Utána Mexikó spanyol

gyarmat lett és 300 esztendő alatt tömérdek arany és főleg ezüst került innen Spanyolországba. 1810-ben azonban Mexikó elszakadt Spanyolországtól. Ezzel azonban helyzete nem javult, mert állandóan forradalmak dúltak benne. Közben az erősen terjeszkedő USÁ-val háborúba keveredett, de szerencsétlenül küzdött és óriási területet veszített. (Texast, New-Mexikót, Arizonát és Californiát.) Csak Porfirio Diaz vezetése alatt kezdett a rend helyre állni. (1877—1911.) Az újabb időben a teljesen katolikus és mélyen vallásos népet nacionalista vezérei kultúrharcba kergették, amely rengeteg kegyetlenkedést okozott, de az Egyházat megtörni nem tudta.

Mexikó gazdasági életét egyáltalán nem lehet virágzónak mondani, mert a rengeteg forradalom és a nagy latifundiumok óriási kiterjedése éppen nem kedvezett a fejlődésnek. Mexikó azonban ennek ellenére is gazdag ország, mert földje nagy értékeket rejt. Már a spanyolokat is az arany és ezüst híre vonzotta ide. Aranybányászata ugyan ma csak ötödik a világon (240 q), de a világ ezüsttermelésének felét (30.570 q) Mexikó adja. Igen gazdag petróleumban is. Termelését (102 mill. Hl.) csak az USA és Oroszország mulja felül, de ezeken kívül még több más értékes ásványi terméke is van. Ásványkivitele nagy jövedelmet biztosít Mexikónak. A földmívelés már jóval jelentéktelenebb. Tropikus ültetvényei csak kisebb mennyiségekkel szerepelnek a kivitelben. A tierra fria kukorica- és búzatermése pedig csak a lakosság szükségleteit fedezi. sőt néha azt sem.

A köztársaság fővárosa *Mexikó*, az aztekok hajdani fővárosa helyén. Amerika egyik legrégibb városa. Sok szép épülete emlékeztet a hajdani spanyol uralomra. Igen szép fekvése van a tűzhányók közelében. Lakosainak száma 1 mill. Monterrey és San Luis Potosi az ezüstbányászat középpontjai. Északabbra fekszik *Guadalajara*

az ország második városa (145 e. lak.) és Puebla. Meglehetősen fejlett gyáripart (gyapotszövés) folytatnak. Puebla arról is nevezetes, hogy ez az első város, amelyet Amerika földjén az európaiak alapítottak (1531-ben). A kikötővárosok közül Vera Cruz (54 e. lak.) és a Tampico a legforgalmasabbak. Mindkettő a Mexikói-öböl mellett fekszik.

Közép-Amerika.

Közép-Amerika két részből áll: a Tehuantepeci-öböltől a Darien-öbölig tartó kontinentális területből és a Nyugatindiai-szigetvilágból. Egészen különálló táj ez, amelyet nem lehet se Észak- se Délamerikához csatolni. Területének magva az archaikus és paleozoikus korokból megmaradt ősi gyűrt hegységnek az a maradványa, amely a Hondurász-öböl hátterében Guatemala és Hondurasz államokban maradt meg legjobban. A hegység valamikor messze elnyult nyugat-keleti irányban szép ívben meghajolva. Nagyobb része azonban ma a Karibi-tenger mélyén van. Cuba déli részét, továbbá Jamaica, Haiti és Porto Rico-szigeteket szintén ennek a régi hegységnek megmaradt, jobbára régi mészkőből álló vonulatai borítják.

Ehhez a régi hegységhez később újabb alakulások csatlakoztak. A Csendes-óceán mellett az őshegység mögött, de magas láncokban torlódtak fel a *Közép-amerikai Cordillerák*, amelyek így az északi és déli Cordillerákat összekötik. Számos kialudt és ma is működő vulkán van benne. A legmagasabb, 2000—3000 métert is meghaladó kiemelkedések kivétel nélkül vulkanikus eredetűek.

Az őshegységtől északra nagy, mezozoosz-korú mészkő-tábla van, amely a kréta-korszakban a lesüllyedt archaikus rétegek felett keletkezett. Jukatan-félsziget,

valamint Cuba nagyobb része és a Bahama-szigetek ebbe a vidékbe esnek.

Ahol a különböző eredetű vidékek találkoznak, még ma is jól felismerhető vetődések ékelődnek be. Legszebb példa erre a Nicaragua-tó. Ez a 160 km hosszú és 80 km széles tó Nicaragua és Costarica határán fekszik. Vizét a széles és meglehetősen mély San Juan-folyó vezeti az Atlanti-óceánba. A tó nyugati vége csak 19 kilométerre esik a Csendes-óceántól. Már régen felismerték, hogy itt könnyen lehetne összeköttetést teremteni a két óceán között. Mikor a franciák elkezdték a Panama-csatorna ásását, az Unió sietett lábát Nicaraguában megvetni és a Nicaragua-csatorna megépítésének jogát lefoglalta magának. A Panama-csatorna elkészülte után azonban ez a terv elvesztette jelentőségét.

Közép-Amerika kontinentális része túlnyomóan hegyes vidék. Egyedüli kivétel Jukatán-félsziget, amelyen csak jelentéktelen kiemelkedések vannak. A félsziget partjai alacsonyak és többnyire lagunák mangroves-mocsarak kísérik. Ezért jó kikötőhely Jukatan-félszigeten nem igen akad. Ehhez járul, hogy keleti partját, a Quintana Root korallzátonyok kísérik. A száraz éghajlat miatt, ami éppen a félsziget alacsony felszínének következménye, egyetlen jelentős folyója sincs.

Közép-Amerika teljes egészében tropikus vidék. Az Egyenlítőhöz való helyzete olyan, mint Ázsiában Elő-India félszigeti részéé, vagyis Dekáné. Az igazi, forrónnedves éghajlat állandó és igen magas évi közepes hőmérsékletével azonban csak a parti síkságokon érvényesülhet. A hegyvidéken, tehát a terület nagyobb részén, a magassággal fokozatosan csökken a hőmérséklet. A hőmérséklet és a csapadék nagysága általában a Nap járásától függ. Csaknem mindenütt a Nap zenit-állásakor van a legtöbb csapadék, a legnagyobb meleg pedig a nagy esőket megelőző időszakban. A Csendes-óceán melletti

vidékeken csak nyári esők vannak, a téli hónapokban ellenben alig van valami csapadék. Az Atlanti-óceán mellett azonban ezt a szabályosságot erősen megzavarja a passzát-szél, amely a téli hónapokban is sok csapadékot szállít ide. Ezért az Atlanti oldalon egyetlen hónap sincs az esztendőben, amelyben ne volna jelentékeny csapadék. Ugyancsak ez az oka annak is, hogy az Atlanti oldal sokkal több csapadékot kap (2300—5500 mm), mint a Csendes-óceán melléke (1200—2500 mm).

Mivel a klíma a magasság szerint változik, azért Közép-Amerikában is különböző növényzeti- és termelési-öveket különböztetnek meg, mint Mexikóban. Mivel azonban Közép-Amerika melegebb vidék, a magassági határok feljebb csúsznak. A tierra caliente itt 600 méterig megy. Ez a határa a nedves tropikus őserdőknek, amelyekben a pálmák és a különböző értékes ipari fák (festék-fák, mahagóni, kaucsukfa stb.) uralkodnak. Ugyancsak ez a határa a kakaó-termelésnek is. A tierra templada 600—1800 méter között fekszik. Ez az igazi ültetvényes gazdálkodás színhelye. A dohány, gyapot, banán, cukornád és a valamennyinél fontosabb kávé-ültetvények ebben az övben foglalnak helyet. 1800 méteren felül kezdődik a tierra fia. A tropikus őserdők gazdag tenyészetének itt már vége szakad. Az örökzöld lombos erdőket lombhullatók (tölgy, éger, szil) és különböző tűlevelűek váltják fel. A szántóföldeken búza, kukorica, burgonya a főbb termények.

Közép-Amerika területét és lakosságának számát még ma sem ismerjük pontosan, mert az örökös belső harcokkal, forradalmakkal elfoglalt államok, se területüket nem mérték fel pontosan, se népszámlálást nem végeztek. Különböző számítások alapján Közép-Amerika területe 500.000 km², lakossága pedig 6,000.000 körül van. A lakosság tehát itt is igen ritka, különösen, ha földjének rendkívüli termékenységét és kitűnő éghajlatát

is tekintetbe vesszük. Jáva, amelynek természeti viszonyai nagyjában egyeznek Közép-Amerika viszonyaival, bár csak negyedrésze ennek, mégis 40 millió embert tart el. Ha Közép-Amerika értékeit jól, észszerűen kihasználják, legalább 60—70 millió embert tud eltartani.

A lakosság összetétele is meglehetősen ismeretlen. Csak annyi bizonyos, hogy a többség spanyol nyelvet beszél. Azonban a lakosság túlnyomó része mégsem spanyol eredetű, hanem a maya indiánok utódai és meszticek, akik az évszázadokig tartó spanyol uralom alatt felvették a spanyol nyelvet. Igazi spanyol eredetű kreol nem sok van. Aránylag nem nagy a négerek száma sem (80 ezer körül). Vallásra nézve csaknem 100%-ig katolikus a lakosság.

A gazdasági élet éppen nem fejlett. A világgazdasági életében csak nemesércek (arany, ezüst) és egyes tropikus termények (kávé, banán, kakaó) szerepelnek.

Közép-Amerika területén hat független állam van: *Guatemala, Honduras, San Salvador, Nicaragua, Costarica* és *Panama.* San Salvador kivételével valamennyinek két tengerpartja van: atlanti- és csendes-óceáni, **San Salvadornak** csak csendes-óceáni. Ez utóbbi a legkisebb köztük (21 e. km²), de viszont ennek van legsűrűbb népessége (1·7 mill., egy km²-re 81 esik), mert ebben vannak a legrendezettebb viszonyok. Fővárosa *San Salvador* (90 e. lak.). **Nicaragua** a legnagyobb (118 e. km²), de viszont a legritkább népességű (640 e. lak., a sűrűség 5·4). Folytonos forradalmak akadályozzák a gazdasági fejlődést. Az Unió itt vetette meg lábát legjobban és nem ritkán része van a forradalmakban is. Nicaragua fővárosa *Managua* közepes város (60 e. lak.). **Honduras** területe 100 e. km², lakossága 780 ezer. Szintén nagyon elmaradt állam. Fővárosa *Tegucigalpa* (40 e. lak.). Fejlettebb és rendezettebb állam már **Guatemala** (110 e. km², 2 mill. lak.). Fővárosa *Guatemala* legnépe-

sebb város (112 e. lak.) egész Közép-Amerikában. Számos gyára is van (dohány-, gyapjú-, gyapotfeldolgozás). Közép-Amerika elkeskenyedő részén két állam van: Costarica (49 e. km², 770 e. lak.) és Panama (74 e. km², 450 e. lak.). **Costarica** egyik legjobban gazdálkodó állam, azért kivitele aránylag nagyobb, mint a többi államoké. Fővárosa *San Jose* (50 e. lak.). **Panama** államnak a területén épített csatorna ad nagy jelentőséget. Eredetileg a franciák (Lesseps) akarták megépíteni, de a természeti erőkkel megküzdeni nem tudtak. A pénzkezelésben is nagy hibák voltak. A munka óriási botránnyal végződött. Később az Unió átvette a jogot és 3 milliárd pengős költséggel, óriási nehézségek között meg is építette a csatornát. A **Panama-csatorna** hossza 81 km, mélysége 14 m, szélessége 61—64 méter. A hajók fél nap alatt kelnek át rajta, mert a zsilipek hátráltatják őket útjukban. De ezt a szépséghibát elfeledteti a csatorna óriási haszna, mert többé nem kell az európai és newyorki stb. hajóknak Dél-Amerikát megkerülni, ha a Csendes-óceán kikötőibe akarnak menni. A csatorna mindkét végénél város van: az atlanti oldalon *Colon* (31 e. lak.), a Csendes-óceán mellett *Panama* (60 e. lak.). Az USA a csatornát hatalmas erődökkel őrizteti. Megjegyzendő, hogy a csatorna a mellette 16 km széles sáv nem Panama államé, hanem az USÁ-é, mert a pénzszükében szenvedő kis állam 25 millió dollárért eladta. A kis *Honduras-gyarmat* az angolok birtoka.

A Nyugatindiai-szigetek. A Közép-Amerikához tartozó szigetvilágot három csoportra szokás osztani: Bahama-szigetek, Nagy-Antillák, Kis-Antillák.

A Bahamák többnyire apró, síkfelületű szigetek (körülbelül 600). Korall-eredetűek, mint a szemközt fekvő Florida. Éppen ezért nem is termékenyek és nagyobb részüknek nincs is állandó lakossága. Kellemes óceánikus éghajlatuk miatt az Unió lakosai télen nagy szám-

ban szokták felkeresni. A szigetcsoport *az angolok birtoka*. Ebbe a csoportba tartozik Guanahani (ma Watling)-sziget, ahol Columbus először kikötött és amelyet San Salvadornak nevezett el.

A **Nagy-Antillák** csoportjába négy nagy sziget tartozik: Cuba, Haiti, Porto-Rico és Jamaica. Legnagyobb közöttük **Cuba.** (114.500 km²). Területének nagyobb része alacsony sík és dombvidék. Csak délkeleti része hegyes, ahol 2000 méteren felüli kiemelkedések is vannak. Tropikusan meleg, de elég bőven öntözött terület, amelyre szintén a passzát hozza az esőt. Valamikor nagyobb részét erdők borították, csak esőárnyékos részein uralkodott a szavanna és steppe. Még ma is csak $^1/_{10}$-ed részét művelik a rendkívül termékeny szigetnek, de így is igen jelentős helyet foglal el a világ gazdasági életben. Cuba termeli az egész világon a legtöbb cukrot: 40 mill. q-t (Magyarország 1·8 mill. q), még pedig főként cukornádból. Második helyen áll a dohánytermelés, amely körülbelül akkora, mint hazánké (20—25 mill q), de minősége szinte felülmulhatatlan. Cuba lakosságának túlnyomó része ebből a két terményből él. A sziget lakosságának (3·9 mill.) nagyobb része (67%) spanyol eredetű kreol, a többi néger és mulatt, de 20—25 ezer kínai is él itt. A sziget névleg független, a valóságban azonban az USÁ-hoz tartozik. Fővárosa *Habana*, nagy iparos- és kereskedőváros több, mint félmillió lakossal. (590 e.) Szivar- és cigarettagyárai legnagyobbak a világon.

Haiti kisebb Cubánál (79 e. km²), lakossága is kevesebb (3·7). Hegyekkel fedett területén 3000 métert meghaladó csúcsokat találunk. Földje éppen olyan termékeny, mint Cubáé, de a csaknem tisztán néger és mulatt lakosság nem dolgozik elég szorgalommal, mióta felszabadult. A nyugati kisebb rész, Haiti állam igen sűrűn van benépesülve (81), de a keleti San Domingo már ritka

népességű (csak 28). A lakosság cukornádat, kakaót, dohányt és kávét termel. A két néger köztársaság is csak névleg független, mert mindkettő az USA védnöksége alatt van. A francia nyelvű Haiti fővárosa *Port au Prince* (125 e. lak), a spanyol nyelvű San Domingóé *Santo Domingo* (31 e. lak.).

Porto-Rico az USA birtoka. Lakossága túlnyomóan kreol. Ezért jól művelt földjéről sok cukor, dohány és kávé jut kivitelre. Fővárosa *San Juan.* **Jamaica** angol birtok. Lakosai csaknem kivétel nélkül négerek, akik cukornád- és banántermeléssel foglalkoznak. A **Kiss-Antillák** apró szigetek és rendkívül vulkanikusak. Termékeny földjükön a néger lakosság cukornád-, banán-, dohány-, teatermeléssel foglalkozik. A szigetek Nagybritannia, Franciaország, Hollandia és az USA birtokában vannak.

Dél-Amerika.

Az Andok hegyvidéke.

Panama állam határát átlépve, Dél-Amerika területére érünk. Ennek nyugati részét éppen úgy, mint Észak-Amerikáét, hatalmas hegyvonulat borítja, amely a Cordilleráknak szerves folytatása. Dél-Amerikában összefoglaló néven Cordilleras de los Andes, vagyis az Andok hegyláncának nevezik, röviden *Andoknak.* 7000 km hosszú, összefüggő hegyvonulat ez, melyet egyedül a Himalája múl felül, de az is csak néhány csúcsának magasságával. A Dél-Amerikai Cordillerák vagy Andok négy ággal kezdődnek a Karibi-tengernél. Legerősebben a keleti ág fejlődött ki, amely Cordillera di Merida néven csaknem a Kis-Antillákig elnyúlik. Egy mellékágával a Maracaibo-medencét zárja körül. Délebbre a négy ág mindjobban közeledik egymáshoz és végül már csak két

magas hegyvonulat látható, amelyek 2400—3900 m magas fennsíkokat fognak közre. Ezt a fennsíkos jelleget az Egyenlítőtől az Aconcagua környékéig megtartja a hegység, sőt délebbre a közbezárt fennsík 1000 km szélességet ér. A párkányul szolgáló hegyvonulatok mindenütt igen magasak és a Csendes-óceán felé meredek lejtővel esnek. A gerincekből 6000—7000 méteres havas csúcsok, sokszor működő tűzhányók emelkednek ki. Legmagasabbak a Csimborasszo (6310 m), a hatalmas füstfelhőt eregető Cotopaxi (5943 m) és délebbre a Sorata (6612 m) és az Illimani (6410) a Titicaca nevű tó közelében. Valamennyinél magasabb az *Aconcagua* (1040 m). Ettől délre a fennsíkok mindig keskenyebbek lesznek és alpesi jellegű hegyvidék következik, amely a Hoorn-fokig nyúlik.

Az Andok-hegyvidékén öt állam fekszik és Chile kivételével valamennyinek nagy síksági területe is van. Bolivia kivételével valamennyi hosszú tengerparthoz jutott a Csendes-óceán mellett, sőt Columbiának a Karibi-tenger mellett is.

Columbia.

Columbia az Andok északi részén fekszik. Igazi tropikus vidék, mert az Egyenlítő déli részét szeli. Csak kisebb része hegyvidék, keleti nagyobb fele az Orinoko, illetve az Amazonász alföldjéhez tartozik. Sőt még északon is nagy terjedelmű síksága van a Magdalena-folyó mentén. Columbia az Andok vidékének legcsapadékosabb része. Ezért alföldjeit és hegységeit is sűrű, tropikus erdők fedik. Különösen a Magdalena-folyó alföldjén vannak áthatolhatatlan őserdők és óriási mocsarak.

Columbia területén minden tropikus növény díszlik. A ritka népesség azonban a rendkívül termékeny talajt csak igen kis részben tudja kihasználni. A kormányzat

mindent megtesz a lakosság gyarapodása érdekében, szinte ingyen ad földet, de Columbiának kissé rossz híre van. Területe a forróság, nedvesség és különösen a sok mocsár miatt a fehérekre igen egészségtelen. Legfontosabb tropikus terméke a kávé (120 mill. kg). Ebben a világon egyedül Brazilia előzi meg. Legfőbb kávétermő vidékei a hegyoldalokon vannak 2000 méterig. Újabban a többi tropikus növények termelését is felkarolták, különösen a banánt és a cukornádat. Régebben Columbia híres volt aranybányáiról és éppen ezért nevezték *Eldorádónak*, Aranyországnak. A felfedezés korától a mult század végéig Columbia bányái 3 milliárd pengőnél is nagyobb értékű aranyat szolgáltattak. Ma az aranybányászat jóval jelentéktelenebb (6000 kg).

Columbia igen nagy területű állam (1·25 mill. km²), de csak 7·8 mill. lakosa van, tehát népsűrűsége igen kicsi (7). A lakosság túlnyomó része (55%) mesztic és tiszta indián, a többi (35%) néger, mulatt és zambo (négerindián keverék) és csak 10 % kreol, azaz spanyol eredetű. Fővárosa *Bogota* (263 e. lak.). A Cordillerák vidékén fekszik egészséges vidéken. Régi és szép város. A Karibitenger mellett fekszik Cartagena (51 e. lak.). Egyike Dél-Amerika legrégibb spanyol eredetű városainak. Az Andok kincseivel a hadihajóktól kísért «ezüstflotta» innen szokott haza, Spanyolországba indulni. Ma már fontosabb kikötő ennél Barranquilla, a Magdalena-torkolata közelében (65 e. lak.).

Ecuador.

Nevét az Egyenlítőtől (Aequator) kapta, amely északi részét szeli át. Sokkal kisebb, mint északi szomszédja Columbia, (307 e. km²) lakossága pedig csak 2·5 millió. A népsűrűség akkora, mint Columbiában.

Ecuador javarésze már hegyes vidék. A Pasco-csomó-

ban egyesült három Cordillera hatalmas fennsíkot képezve vonul végig Ecuador területén. A Csimborasszó és a Sangay mellett itt emelkedik Földünk legnagyobb működő vulkánja a Cotopaxi. Alföldi sík területe az Amazonász baloldali mellékfolyói mentén terül el. Igen értékes része a Csendes-óceán melletti 50—70 km széles, alacsony hegyekkel, dombokkal borított partszegély.

Ecuador teljes egészében tropikus vidék, amely az egyenlítői esős zónába tartozik. Területének nagyobb része rendkívül bőséges csapadékot kap. Ezért síkságain, de hegyein is óriási őserdők vannak. Az Amazonász alföldjéhez tartozó részen ezek még szinte érintetlenek. Szabadon élnek benne a kultúrától és az elnyomatástól menekülő indián törzsek. A hegyek oldalain, különösen nyugaton és a partszegélyen azonban a kakaó-, kávé-, gyapot- és más ültetvények egyre jobban terjeszkednek az őserdők rovására. Ecuador gazdasági életében a kakaónak van legjelentősebb szerepe, bár a világtermelésben már sok más terület megelőzte. Termelése 20—25 millió kilogram.

A lakosság legnagyobb része indián (67%). Jelentős számban vannak a négerek is (13%), a többi kreol- és újabb fehér bevándorló.

Fővárosa *Quitó*, pontosan az Egyenlítő alatt fekszik. Roppant magasan (2850 m) épült. Utcái egyhangúak, mert a sok földrengés miatt házai csak egy emeletesek.

Ecuadorhoz tartozik a Csendes-óceánban, ezer km távolságban fekvő *Galapagos*, vagy Teknősbéka-szigetek csoportja. Nevét óriási teknősbékáiról kapta. A szigeteknek csak néhány száz lakosuk van, mert a forgalomból igen félre esnek.

Peru.

Ecuadortól délre közel 2000 km hosszúságban Peru foglalja el az Andok vidékét. Óriási területű állam (1·38 mill. km²), legnagyobb az Andok államai között. Túlnyomó része magas hegyvidék, de jelentékeny síksági része is van, amely az Amazonász mellett messze benyúlik Brazilia területébe.

Peru földje már nem olyan értékes, mint a két eddig említett államé. Az alföldi rész ugyan roppant termékeny és sok esőt is kap, de már a magas hegyvidék Punáin kellemetlen klíma uralkodik. A hőmérséklet gyorsan és erősen változik. Eső ugyan itt is van, de kevés és hol zivataros zápor, hol meg havas eső csapkodja a Punák fátlan gyepes vidékét. A Csendes-óceán melletti rész pedig már igen száraz vidék, ahol csak öntözéssel lehet földet művelni.

Bár az éghajlati viszonyok nem kedvezők, de azért Peru óriási területén mégis sok értékes és művelésre való vidék van. Különösen ilyen az Andok keleti esős oldala. A ritka népesség azonban ezekben az őserdőkben még csak a chinafa kérgét, a koka cserfa leveleit és a kaucsukfa nedvét gyüjti. A chinafa kérge szolgáltatja a láz ellen nélkülözhetetlen chinint. A koka cserje leveleiből készítik a kokain nevű bódító szert. Az ültetvényes gazdálkodás még nem igen terjedt el. Egyedül a cukornád- és a gyapottermelésnek van nagyobb jelentősége. A Puna alkalmas helyein perui rizst és a mi gabonáinkat termelik. Házi állatul a lámát használják, amely éppen olyan hasznos állat, mint a mi hegyes vidékeinken a juh. Bányászatából ma csak a réz jelentős, de korábban Peru volt a világ első ezüsttermelő állama.

Peru területén 6·2 millió ember él, akiknek túlnyomó része (84%) indián. A kreolok mindössze 700—800 ezren vannak. A négerek száma úgy 100 ezer körül lehet.

Az ország fővárosa *Lima* (275 e. lak.). Igen régi spanyol város, még a conquistadorok alapították. Itt keletkezett az első egyetem Amerikában. Kikötő városa *Callao.* (65 e. lak.) Az ország belsejében 3000 m magasban van *Cuzco.* (40 e. lak.) Ez volt az inkák régi fővárosa.

Bolívia.

Egyetlen állam az Andok vidékén, amelynek nincs tengerpartja. Amikor függetlenné lett, hozzá tartozott ugyan Antofogasta-kikötő is, de Chilével a salétromtelepek miatt háborúba keveredve, tengerpartját elvesztette (1879.).

Boliviához az Andok legszélesebb, de egyúttal legkevésbbé értékes része tartozik. A boliviai Andok ugyanis csupa magas és igen száraz fennsíkokból állanak. Az északi részen még lehet valami kis földmívelést és állattenyésztést folytatni, de már déli nagyobb fele csaknem sivatag jellegű.

Hasonlóképpen nem sok hasznát látja nagy alföldi területének sem, amely részben az Amazonász alföldjéhez tartozik, részben pedig a La Plata-medence Gran Chaco nevű vidékéhez. Mindkettőnek rendkívül termékeny, művelés alá még soha nem fogott, tehát őserejű talaja van. Ma azonban még a Gran Chaco szavannáiban, meg a Madeira melletti őserdőkben indián törzsek kóborolnak. Legfeljebb kaucsukgyüjtőkkel lehet itt találkozni.

Bolivia legjobban művelt területe az Andok keleti, lealacsonyodó ágai és fennsíkja: a *junták.* A terület nagyobb része ugyan itt is őserdő, amely csak chinint és kokaint szolgáltat, de erősen fejlődik már a cukornád-, banán-, kakaó- és a kávétermelés. Ez utóbbi igen kiváló minőségű. Az ország gazdasági életének főága azonban nem a földmívelés, hanem a bányászat. Különösen ónbányászata jelentős. Ebből van legnagyobb kivitele.

Jelentős még a réz- és ezüstbányászata, sőt újabban petróleumtermelése is.

Bolivia 1.33 millió km² területén 3 millió ember él. Legritkább (2.3) népessége van tehát az Andok államai között. Fővárosa *Sucre* (30 e. lak.) a fennsík keleti szélein épült közel 2900 m magasban. Ezért éghajlata éppen nem tropikus, sőt néha meglehetősen hűvös, de viszont egészséges. Jóval népesebb versenytársa La Paz (120 e. lak.), amely a Titicaca-tó környékén épült a havas Illimani közelében. Jóval magasabban fekszik (3700 m), mint Sucre. Ismételten volt főváros aszerint, hogy a forradalmakban melyik párt kerekedett felül. *Potosi* (30 e. lak.) hajdan ezüstbányászatáról volt híres, ma ellenben ónbányáiról.

Chile.

Igen különös alakú állam, amely 100—200 km széles sávban 4200 km hosszúságban húzódik a Csendes-óceán mellett. Ha európában akarnók elhelyezni, akkor Norvégia északi részétől Szicíliáig érne.

Felszíne nem igen változatos, mert egész terjedelmében a Nyugati Cordillera területére esik. A főág és Parti Cordillera között keskeny, de igen hosszú völgy foglal helyet. Ennek északi része a rendkívül száraz és mégis igen értékes **Atacama-sivatag.** Ennek helyén a régibb geológiai korszakokban valószínűen zárt és sósvizű tó volt. Kiszikkadása után hatalmas *salétrom-* és *konyhasó-*telepek maradtak vissza. Chile gazdasági fejlődésének legfontosabb alapja éppen ez a gazdag salétromvidék. Egyébként az Atacama, meg a Part-Cordillera is kietlen, többnyire teljesen kopár terület. Vannak itt helyek, ahol 110—120 év óta semmi csapadék se volt. A csapadékhiánynak főoka a völgy zártsága, amely minden oldalról esőárnyékban fekszik. Viszont a csapadékhiány tette lehetővé, hogy a csak vékony fedőréteggel borított

salétrom- és konyhasótelepek megmaradhattak. Ha a völgy esős volna, akkor a víz régen feloldotta és a tengerbe vitte volna a rendkívül értékes sókat. A kibányászott nyers sót még a helyszínén feldolgozzák a salétromgyárak. A bányászat és feldolgozás, valamint a szállítás sokezer embernek ad állandó foglalkozást. Az élelmet, sőt egyik-másik helyen még a vizet is hajón szállítják ide. A gyárakban nemcsak műtrágyának való chilisalétromot állítanak elő, hanem fontos melléktermékeket: boraxot, salétromsavat stb. is. A chili-salétrom a műtrágyázásnál és puskaporgyártásnál nélkülözhetetlen, legalább is sokáig annak tartották. A világháborúban azonban bebizonyosodott, hogy a levegőből is lehet salétromot szerezni, még pedig nagy tömegben. Ez a gyártási mód, amely a németeket dícséri, nagy csapás volt a chili-salétrom termelésre, mert sok jó vevőjét (pl. Németországot) elvesztette. Igaz ugyan, hogy ez a salétrom jóval drágább, de viszont alig van fuvarköltség és nem kell idegenbe pénzt kiadni.

Dél felé a völgy fokozatosan elveszti sivatagi jellegét, mert egyre több esőt kap. A 30—42. szélességi fokok között pedig ez Dél-Amerika egyik legesősebb vidéke. De nemcsak az éghajlat kedvező, hanem a talaj is rendkívül termékeny, mert vastag vulkáni hamu- és lávaréteg fedi a felszínt. A völgynek nagyobb része termőföld. *Ez a vidék a burgonya őshazája.* A főtermény azonban nem ez, hanem a búza, kukorica és az árpa. A csapadékos éghajlat kedvez az állattenyésztésnek is. Az Andok vidékén egyedül itt van európai mértékkel mérve is jelentős szarvasmarha- és lótenyésztés. A völgyet kísérő hegyvonulatokon a tropikus őserdőhöz hasonló rengetegeket találunk, amelyek a kúszónövények és a sűrű aljnövényzet miatt alig járhatók.

Chile déli részén, a 42. foktól délre mind hűvösebb lesz a klíma és kevesebb a termelésre alkalmas terület.

Dél-Chilét összefüggő nagy erdők borítják, amelyekben az óriási törzsű araukária fenyők és örökzöld bükkfák uralkodnak. Ahol nincs erdő, ott dús rétek, legelők borítják a hegyoldalakat és a számtalan kisebb-nagyobb szigetet. Az erdők egészen a Magellán-szorosig lenyúlnak, de mindig ritkábbak és szegényesebbek lesznek. A hegyi táj azonban szépségéből éppen nem veszít, mert délen az összefüggő hegyvonulat feldarabolódik, csoportokra bomlik. A hóhatár is folyton alább száll. Bár a kiemelkedések erősen csökkenek, mégis egyre több az örökös hóval fedett kiemelkedés, sőt Dél-Amerikában egyedül itt megjelennek a gleccserek is, amelyek a Tűz-földön a tengerig érnek. Közép- és Dél-Chile Amerika legszebb és legegészségesebb vidéke közé tartozik.

A salétromon kívül Chile még más ásványi termékekben is gazdag. Arany- és ezüstbányászata ugyan nagyon visszaesett, de viszont rézbányászatát csak az Unió mulja felül (190 mill. kg salétromból 16 mill. q). Újabban rendkívül gazdag vasérc-telepekre bukkantak, sőt kőszén is gazdagon fordul elő. Ezeknek a bányászata azonban nem mondható fejlettnek.

Chile területe 751.000 km², tehát nagy területű állam. Lakossága 4·4 millió körül van. Népsűrűsége így nem nagy. Vannak vidékei, amelyek teljesen néptelenek (pl. Dél-Chile erdős vidéke és az Atacama-sivatag). Közép-Chilében viszont 50—60 ember esik egy km²re. A lakosság nagyobb része mesztic, de tiszta indián csak kevés van. A kreolok és az újabban bevándorolt fehérek 35%-át teszik a lakosságnak. Az Andok vidékén nincs állam, amelyben a lakosság ilyen nagy százaléka lenne európai eredetű. Ez is egyik oka annak, hogy Chile Dél-Amerika egyik legműveltebb és legrendezettebb állama.

Az ország fővárosa *Santiago* Közép-Chilében fekszik, az Andok lábánál. Népes (702 e. lak.) és virágzó szép

város. Kikötővárosa a szép nevű *Valparaiso* (Paradicsomvölgy) a tenger mellett (190 e. lak.) . A salétrom legfőbb kiviteli helye *Iquique.* A Magellán-szoros mellett fekszik *Punta Arenas* (20 e. lak.) kikötőváros, a Föld legdélibb fekvésű városa.

Az Orinoco vidék és Guayana.

Ez a két vidék Dél-Amerika északkeleti részét foglalja el. Központi területe az **Orinoco alföldje.** A 2400 km hosszú folyam a Guayanai-hegyvidék déli részén ered a brazíliai határon. Legnagyobb mellékfolyóit az Andok keleti, igen esős ágairól kapja, azért a folyó rendkívül bővizű, különösen az esős évszak után, amikor 12—15 méteres emelkedést mutat. Nagy területű alföldje közel egy millió km². Éppen olyan idős, mint a mi Alföldünk, vagyis a geológiai újkor ú. n. tertier korszakában keletkezett. Az öblöt kitöltő tengeri üledékekre a folyók rakták le hordalékaikat.

Az Orinoco-alföld Földünk egyik legszebb egyenletes felszínű síksága. A folyók ugyan mély völgyeikkel nagy táblákra darabolták fel és egyes részein a folyami hordalékok kisebb-nagyobb dombos-halmos vidéket alkotnak, de az óriási alföld egyenletességét ezek még kevésbbé zavarják meg, mint Alföldünkét a szélhordta halmok és buckák. Éppen egyenletes felszíne miatt nevezték el a spanyolok Llano-nak, azaz síkságnak.

Az alföldnek forró, tropikus éghajlata van, két erősen elkülönülő évszakkal. Novembertől áprilisig, tehát amikor a Nap a déli féltekén jár, forró és igen száraz idő uralkodik a síkságon. Leverően száraz, kietlen ilyenkor az alföld. A fű teljesen elszárad. A levéltelen, kopasz fagák reménytelenül néznek a felhőtlen égre, amelyet elhomályosít a száraz talajról magasba emelt finom por. A kisebb folyók teljesen kiszáradnak. A hüllők, kígyók,

krokodilusok, teknősbékák mélyen befúrják magukat az iszapba, hogy az esős évszakig megvédjék magukat a kíméletlen száraz hőségtől.

Áprilisban a Nap már itt jár az Orinoco felett. Az égen egyre jobban sűrűsödnek a gomolygó felhők, végre azután egy nagy, eget-földet rázó zivatar képében megjön az első eső. De nem is eső, hanem vízözön, amely nap-nap után ismétlődve, betölti a földkéreg repedéseit, új életet ad növénynek, állatnak. Az első eső után pár napra a kopár mezők újra kizöldülnek. Néhány hét mulva már teljes pompájában virul az Llano. Ameddig csak a szem ellát, derékig érő fűtenger hullámzik itt-ott egy kis facsoporttal, főként pálmákból. Erdőt sehol se látunk a hatalmas vidéken, mert még a folyók mellett is csak keskeny pámaligetek vannak és nem erdők. A fák ugyanis csak a vizek mellett bírják ki a félévig tartó roppant szárazságot. Különösen száraz az Orinoco torkolati része. A folyó hatalmas deltavidékét viszont roppant sűrű mangrove-erdők borítják, amelynek fái a nedves, mocsaras talajból bőséges vízhez jutnak.

Az Llanot északnyugaton az Andok egyik ága, a Cordillera di Merida határolja, amely egészen a tengerpartig húzódik. Déli részén ugyan igen magas (közel 5000 m), de a Karibi-tenger mellett csak pár száz méteres szélesen ellapuló hegyvonulatokból áll és messze elnyúlik keletre Trinidadig. A Cordillera di Merida és a Magdalena torkolatánál emelkedő 5000 méter magasságot is elérő Sierra Nevada de Santa Marta nevű régi hegyrög között van a **Maracaibo-medence.** A Dunántúlnál jóval nagyobb sík vidék ez, amely rendkívül termékeny. A sok mocsár és forró éghajlat miatt azonban nagyon egészségtelen. A Maracaibo-medence és párkányhegységei igen bőséges csapadékot kapnak és a száraz évszak sem tart itt olyan hosszan, mint az Llanon, sőt igazi száraz évszak itt csak egyes részeken van. Ezért

a hegyeken, különösen az alacsonyabbakon nagy erdők vannak még ma is. A parti részeken a pálmák uralkodnak. Valószínűen ez a vidék a kókuszpálma hazája. Az esőárnyékba eső, tehát a tengertől elfordult hegyoldalokon és a magas hegytetőkön már jóval kevesebb a csapadék, azért ott szavannák, ligetes, gyepes vidékek vannak. A Maracaibo-medencének a kitűnő klíma és dús termékenységű talaj nem egyedüli értékei, mert roppant gazdag petróleumforrásai is vannak.

A Llanót délen a nagy kiterjedésű **Guayanai-hegyvidék** határolja és ez különíti el az Amazonasz alföldjétől. Négyszázezer km²-nél nagyobb területet foglal el ez a régi (paleozoikus-kori) hegység, amely gránitból, gnájszból és más régi kristályos kőzetekből áll, de amelyre lepusztulása után vastag homokkőréteg rakódott. Nem hegyláncokból, hosszan elnyuló hegygerincekből áll, hanem lapostetejű, táblás hegyrögökből. Északi és keleti része csak 300—400 méter magas. Dél felé azonban folyton emelkedik és a brazíliai határon a 2600 méteres *Roraimában* éri el legnagyobb magasságát. A partvidéki részek 80—140 km szélességben rendkívül sok csapadékot kapnak: 3000—4000 mm-t. Pompás pálma- és mangroveerdők borítják ezt a vidéket, amely azonban amilyen szép, éppen olyan egészségtelen. A belső magasabb hegyvidék már kevesebb esőt kap, azért az erdők növényzete (kaucsukfa, pálmák stb.) már nem olyan gazdag. Ahol pedig helyi okokból kevés a csapadék (esőárnyék) és ahol a száraz évszak sokáig tart, az erdők helyét már a szavannák foglalják el.

Az Orinoco és a Guayanai-hegyvidék területén egy független állam, *Venezuela* és a *három európai gyarmat van.*

Venezuela.

Venezuela területe három részből áll: a Maracaiboi-medencéből, az Orinoco alföldjéből és a Guayanai hegyvidék nagyobb részéből.

Az ország legfontosabb része a Cordillera di Merida és a szomszédságában elterülő sík vidékek. Itt lakik a lakosság nagyobb része és csaknem kivétel nélkül itt vannak az összes nagyobb települések is. Ez a vidék ugyanis nemcsak termékenységével, jó éghajlatával tűnik ki, hanem azzal is, hogy a Venezuela legkevésbbé mocsaras és így a legegészségesebb része. Ez a venezuelai földmívelés legfontosabb területe, ahol a fejletlen gazdasági élet ellenére is sok kávét (55 mill. kg) cukornádat, kakaót, gyapotot és kukoricát termelnek. Sajnos, a cukornádból itt is, mint sok más délamerikai államban nem cukrot, hanem rumot készítenek. A kukorica pedig, mint csaknem egész Amerikában, nem állati, hanem emberi táplálkozásra szolgál.

A Llanóban a földmívelés még alig van elterjedve, mert igen ritka a lakosság, már pedig itt kiterjedt földmívelésről csak akkor lehet majd szó, ha óriási méretű közös munkákkal megakadályozzák az esős időszakban a mocsárképződést. Ma inkább csak állattenyésztés céljára szolgál, de ez is erősen visszaesett. A mult század nyolcvanas éveiben 6—8 millió szarvasmarhát őriztek itt a llanerok (ugyanaz, mint nálunk a szilaj pásztorok, Észak-Amerikában a cowboyok), de a forradalmi seregek annyira rákaptak a húsevésre, hogy ma csak ¼-ed része van meg a régi állománynak.

A Guayanai-hegyvidék még ennyire sincs kihasználva. Némi pásztorkodáson kívül kaucsuk és más trópusi, főként orvosságul használható növényi termékek gyüjtésével foglalkozik a lakosság.

A gazdasági életben ma már fontos szerepe van a

gazdag petróleumforrásoknak. Ezek túlnyomóan a Maracaiboi-medencében vannak. A petróleumtermelés olyan rohamosan fejlődik, hogy már elérte Mexikóét (102 mill. Hl.).

Venezuela igen nagy területű (912 ezer km²) és roppant gazdag ország, de lakossága kevés: mindössze 3·2 millió. Még nagyobb baj, hogy ebből csak 80—100 ezer a fehér, a többi jórészt néger és négerkeverék. A nép éppen nem munkakedvelő, de annál jobban szereti a forradalmi életet.

A főváros *Caracas* (135 e. lak.) a parti hegységen épült 900 m magasságban. Kikötője La Guaira. Fontosabb városok még *Maracaibo*, a hasonló nevű öböl legszűkebb helyén (75 e. lak.) és *Bolivar*, az Orinico mellett (17 e. lak.). A tengeri hajók idáig hatolhatnak fel a folyón.

Guayanai gyarmatok.

Brit Guayana (231 e. km² 315 e. lak.). Legnagyobb és legvirágzóbb a gyarmatok között. Legfőbb terménye a cukornád. Tetemes cukorkivitele van. Főhelye: Georgtown.

Holland Guayana vagy Surinam (150 e. km², 156 e. lak). Gazdasági élete jelentéktelen. Főhelye: *Paramaribo.*

Francia Guayana rendkívül egészségtelen vidék. Különösen hirhedt a főváros: *Cayenne* vidéke. Franciaország gonosztevőit szállítja ide. Ez is oka, hogy nem fejlődik. (88 e. km², 29 e. lak.)

Trininád- sziget és a kis *Tobago* Venezuelával szemben fekszik. Területük 5100 km², lakosságuk 412 ezer. Igen sűrű népességük (80) van tehát. A lakosság nagy szorgalommal műveli földjét. Főtermény a cukornád és a kakaó. Ez utóbbiban (21 mill. kg) negyedik helyen állnak a világtermelésben. Trinidád fővárosa Port of Spain 65 ezer lakossal.

Brazília.

Venezuelától és a Guayanai hegyvidéktől délre fekszik, Dél-Amerika, sőt ha az USÁ-t gyarmatai nélkül tekintjük, egész Amerika legnagyobb állama *Brazília*. 8·5 mill. km² területe csaknem felét teszi ki Dél-Amerikának és jól megközelíti Európa területét. Legdélibb, már igen keskeny részét nem számítva, egész terjedelmében tropikus ország és még a nagy tropikus vidékek között is a leggazdagabb. Szinte felbecsülhetetlenül értékes óriási földterület vár itt száz- és százmillió munkás kezére, hogy az emberiség egy jó részének biztos és bőséges éléstára legyen.

Az óriási terület két nagy vidékre oszlik: az Amazonasz alföldjére és a Brazíliai hegyvidékre.

Az Amazonasz alföldjét három hegyvidék keríti be: nyugaton az Andok, délen a Brazíliai hegyvidék, északon a Guayanai hegyvidék. A három hegység között azonban széles rések vannak, ahol az Amazonasz-alföldjéről alig észrevehető kis emelkedés után átmehetünk északon az Orinoco, délen a La Plata alföldjére.

A hatalmas, 4·5 mill. km² területű alföld igen fiatal geológiai képződmény. Helyén még a mezozoosz korban is hegység lehetett, amely összekötötte a Brazíliai és a Guayanai hegyvidékeket és amely nyugat felé lejtősödött. A geológiai újkor elején, az Andok kialakulásakor ez a régi hegység elpusztult és helyén először tengeröböl, majd hatalmas édesvizű tó keletkezett. A folyók hordalékai sok ezer év alatt ebből a tóból alakították ki a mai alföldet.

Az Amazonász alföldjét a következő három fogalom jelemzi szinte kimerítően: nedvesen tropikus éghajlat, tömérdek víz és csaknem megszakítás nélküli őserdők.

A tropikus nedves éghajlatot másként üvegházi, vagy

melegházi éghajlatnak is lehetne nevezni. Folyton egyenletes, nem túlságosan forró, de mégis meleg idő uralkodok itt átlag 25° C. körül. Tél és nyár között nincs különbség, sőt még a nappal és az éjszaka között se észlelni nagy eltérést. A rendkívül gazdag és minden talpalatnyi földet elborító növényzet és a folyók hatalmas kiöntéseikkel megakadályozzák a túlságosan erős nappali felmelegedést, de ugyanígy az éjjeli kisugárzást is. Ritkán lehet észlelni 20 fokon aluli és 30 fokon felüli hőmérsékletet.

Az állandó, egyenletes magas hőmérséklethez állandó esőzések csatlakoznak. Száraz és nedves évszakról csak az Amazonász torkolata felé eső része lehet szó, de itt is csak néhány hétig tart a kifejezetten száraz évszak. Minél keletebbre megyünk, egyre kevesebb lesz az esőtlen napok száma és egyre nő a csapadék. Pará és Manáos 2200 mm esőt kapnak, de az Andok vidékén már 3000—3500 mm-re szökik fel. A belső területen már csak esős és igen esős évszakok vannak. Az év 365 napjából legalább 240—260 nap esős, még pedig gyakran felhőszakadásszerű zivataros esőkkel.

Ez a rengeteg csapadék és a hatalmas alföld medenceszerű alakulata okozza, hogy itt alakult ki Földünk leghatalmasabb folyamrendszere. Ennek törzse az **Amazonász.** A Perui Andokban közel 6000 méter magasban ered egy kis tóból. A Nyugati- és Középső-Cordillerák láncai között vad szakadékos völgyekben rohan észak felé. Majd a *Pongo de Manseriche* nevű szakadéknál áttör az Andokon és alföldjére lép. Csak 180 m magasan van itt a tenger színe felett, pedig óriási út áll előtte az Atlanti-óceánig : közel 4500 km. Alig van tehát valami kis esése. (km-kint négy cm.) Ez az oka, hogy alföldi szakaszának elején igen lassan folyik. Ágakra bomlik, tó-szerűen kiszélesedik. A mellékfolyók azonban egyre több és több vizet szállítanak bele. Az óriási víztömeg most már rop-

pant súlya miatt gyorsabb mozgásba jön, mint a csekély esés azt kívánná. Ezért az Amazonász nem lassú, hanem ellenkezően meglehetősen erős sodrású folyam. Mellékfolyói között is valóságos óriások vannak, amelyek elérik a Duna hosszúságát, vízbőségét pedig felül is mulják. Obidosnál, ahol a folyam összeszűkül, csak 1800 m széles, de 80—100 méter mély, másodpercenkint 100—110 ezer köbméter víz folyik tova (a Dunában Orsovánál áradáskor 17 e. m³. Suppan: Die Donau. Wien, 1917. 131. lap.) Majd apadó, majd gyorsan áradó vize az alámosott partokból hatalmas földtömeget szállít magával. Valóságos úszószigetek ezek fákkal, állatokkal. Az Amazont járó hajóknak nagy veszedelmei! De mindez eltűnik a vízben lebegő parányi iszap tömege mellett. A számítások szerint az Amazonász évenként 1000 millió tonna földet hord el a tengerbe. Mellékfolyói között leghatalmasabbak balról a Napo, Japura és a Rio Negro, jobbról a Purus, Madeira, Tapajoz és a Xingu. Torkolata előtt ágakra bomlik és déli főága megkerüli a szárazföldtől levágott nagy Marajo-szigetet. Ebbe az ágba ömlik a Tonkantins folyam, amely szintén az Amazonász mellékfolyói közé számítandó. A két egyesült folyam torkolata 300 km széles. Nem is csoda, hogy először tengeröbölnek gondolták. A roppant vízmennyiség 450—500 km-re észrevehető a tengerben. De viszont a tenger dagálya is messze benyomul a széles torkolaton. Különösen holdtölte és újhold alkalmával fejlődik ki gyönyörűen ez a *pororokának* nevezett tünemény. Mint valami szilaj paripa 4—8, sőt néha 10 m magas, falmeredek homlokzattal vágtat be mennydörgés-szerű robajjal a tenger vize. Hatása még 1000 km távolságban is észrevehető. Az Amazon nem leghosszabb folyama a Földnek, mert 5500 km hosszát a Nílus és Mississipi is felülmúlják, de legbővizűbb. Több vizet visz egymaga a tengerbe, mint Európa valamennyi folyója együtt.

Az Amazonász alföldje igazi szép egyenletes síkság, amelyen még mérésekkel is nehéz nagyobb kiemelkedéseket találni. Csak a megismétlődő árvizektől a fák törzsén visszahagyott iszapgyűrűk földfeletti magassága mutatja, hogy most magasabb, most pedig alacsonyabb térszínen vagyunk. Három fokozatosan emelkedő területet lehet megkülönböztetni, még pedig minden nagyobb folyó mellett.

Az első legalacsonyabb térszín a folyók közvetlen szomszédságában húzódik. Ezt a területet a rendes árvizek évenkint elöntik. Ezt *igapo* vidéknek nevezik. Pompás pálmaerdők borítják 20—30 m magastörzsű fákkal. Itt aljanövényzet nincs, mert az évenként többször is ismétlődő árvizeket nem bírja ki. Hónapokon keresztül valóságos tenger borítja az igapo-erdőt, mégpedig néha olyan magas vízzel, hogy a pálmáknak csak a koronája látszik ki.

A második fokozat, a *varcea-vidék* már valamivel magasabb. Csak kivételesen nagy árvizek alkalmával jut ide víz. Ez az igazi brazíliai őserdők fővidéke. Ezeknél szebb, gazdagabb és egyúttal félelmetesebb rengeteget keveset találni Földünkön. Roppant törzsű fák nyúlnak hatalmas koronáikkal az égnek. Egyik a másikat akarja túlszárnyalni, mintha alább fojtogatná az őserdő nyirkos, forró, nehéz levegője. Valóságos küzdelem folyik a faóriások között a levegőért és a napfényért. De még hevesebb a harc odalent az erdő mélyén. A kúszó, kapaszkodó, élősködő növények és az erdő minden kis szabad földjét lefoglaló sok-sok más növény (liánok, harasztok, a pompás virágú és erős illatú orchideák ezer és ezer fajtája, araceak, ficusok stb.) gyilkos harcra kelnek egymással és a fölöttük emelkedő faóriásokkal. Indáikkal felkapaszkodnak a fák koronájáig. Ha egyiken nincs elég hely, átkúsznak a másikra. Át- meg átszövik az erdőket, úgyhogy valóságos szenvedés bennük járni.

A harmadik szint végre a *tierra firme*. A neve magyarul száraz vagy kemény földet jelent, vagyis olyat, amelyik az áradásnak már nincs kitéve. Állandó települések csak ezen keletkezhetnek és a művelésre is ez a legalkalmasabb. Ez a három fokozat természetesen nem képződött ki mindenütt szabályosan. Az Amazonász és mellékfolyói mellett előfordul, hogy a folyóknak magas partjuk van, tehát a tierra firme itt a folyóig terjed. Ezt a jelenséget egyébként sok más, nem brazíliai folyónál pl. a Dunánál is megtaláljuk. Budapestnek pl. csak a Nagykörúton túli része épült tierra firmén, vagy tudományos földrajzi fogalommal nevezve városi terrasszon ... Pest többi részét már védőtöltésekkel, gátakkal kellett az áradásoktól megvédeni, mert azok ártéri területen épültek.

Ma még a tierra firmét is őserdők borítják, az ú. n. eté-erdők, amelyek túltömöttségükkel talán még a *varcea*-erdőket is felülmulják, mert itt a víz nem öli ki az aljnövényzetet. A tierra firme erdőit azonban nem egyedül a minden képzeletet felülmuló növényi gazdagság jellemzi, hanem az is, hogy nagyon sokféle fája van. Első helyen kell említenünk a kaucsukfát, a hevea braziliensist. Ez ugyan főleg a varcea-erdők fája, mert szereti az évenként megismétlődő áradást. A tierra firmén is előfordul, de itt csak a laposabb helyeken. Általában nem lehet igen gyakran előforduló fának tartani. A kaucsukgyüjtők, az ú. n. **kaucserók** sokszor hetekig járnak-kelnek, az őserdőkben, míg olyan részre jutnak, ahol sűrűn vannak kaucsukfák. Könnyű őket magas, hatalmas és fehéres síma kérgükről felismerni, még a homályos, liánokkal borított erdőkben is. A kaucsukgyüjtés, ha már fára találtak, igen egyszerű. A fa törzsén 70—80 cm távolságban erős, éles késsel, vagy baltával bevágást csinálnak körös-körül. A fa héjában levő nedv a bevágásnál kicsordul és a síma kérgen lecsorog a földre,

ahol vagy edényben, vagy a fa körül ásott köralakú árokban felfogják. Akik tisztább munkát végeznek, azok a kiömlő nedvet odatartott vagy odakötött edényekben fogják fel. A nedvet vagy gondosan tisztára sepert földre, vagy gödörbe öntögetik, ahol néhány nap alatt lepény, vagy gömb alakban megmered. Sokan pedig egyszerűbben úgy járnak el, hogy kidöntik a fákat, amelyekből így minden nedv kicsorog. Igy természetesen az eredmény sokkal nagyobb, mint egyszerű csapolással, de viszont igen oktalan rablógazdálkodás. A megcsapolt fa ugyanis hamar behegeszti sebeit és bizonyos idő mulva újra ad kaucsukot, de a kidöntött soha többé.

A kaucsukon kívül se szeri, se száma a leggyönyörűbb bútor, festékfáknak és az orvosság készítésére alkalmas növényeknek. A palisander-, cédrus- és a brazilfa a leggyönyörűbb bútorfák közé tartoznak. A vanilia a legkellemesebb fűszernövények egyike. A chinafa kérge chinint ad, a ricinus fontos olajfélét, a sarsaparille pedig orvosságot a syphilis ellen.

De nemcsak a növényvilág, hanem az állatvilág is gazdag.

Az afrikai szavannák régebbi roppant gazdag állatvilágával ugyan nem hasonlítható össze, de már a néma és néptelen afrikai őserdőkét messze felülmulja. Az amazoni őserdőkben a selvákban nem az egyedek, hanem a fajok sokasága lep meg. Legnéptelenebbek az igapó-őserdők, mert ezek csaknem állandóan víz alatt vannak. De már a varcea és a tierra firme állatvilága rendkívül színes és változatos. A nagy állatok közül legszámosabban a majmok vannak. A reggeli és esti órákban az őserdők csendjét kiállhatatlan lármával verik fel a *bőgőmajmok* ezrei. Nappal viszont a *papagájok* rikácsolása hangzik mindenfelé. Lent a bozótokban a vérszomjas *jaguár* és a hasonlóan veszedelmes *puma*, az újvilág tigrise és oroszlánja les zsákmányra. A mocsár-

lakó és növényi eledelekkel élő *tapir*, már szelídebb állat éppen úgy, mint afrikai rokona, a jóval nagyobb orrszarvú is. Jóval kisebbek már a *hangyász*, *vízidisznó* és a *mosómedve*. A folyók jellemző lakója a *lamantin*, vagy vízitehén. Emlős állat, de vízben él. Hatalmas, sokszor négy méteres állat borjúfejjel. Időnkint kikapaszkodik a partra legelészni. Ezen kívül még számos jellegzetes, az óvilágtól elütő állata van. Csak Ausztráliában találunk még ilyeneket.

A *rovarvilág* gazdagsága szinte leírhatatlan. Sehol a világon nincs talán olyan rengeteg apró állat, mint itt. Csak a fajták száma 15.000 körül van. A lepkevilág színpompája minden képzeletet felül múl. Nem szép, de sajnos, rendkívül gazdag a moszkitók, hangyák, földi balhák és a pókok világa. Mindegyik valóságos csapást jelent a lakosságra. A moszkitók terjesztik a veszedelmes sárgalázt, maláriát. Ahol a hangyák járnak, minden ehetőt, megrághatót elpusztítanak (élelmet, ruhát, fából készült háztetőt). Rettenetes csúnya pókjai között egyikmásiknak harapása még az emberre is veszélyes. A madarakat pedig könnyűszerrel megölik.

Hüllőkben szintén leggazdagabb része a világnak. Talán Elő-India dzsungeljeiben sincs annyi, mint itt. Brazília nevezetessége, hogy itt él a két legnagyobb kígyó: a 6 méteres bálványkígyó, vagy boa constrictor és a még hatalmasabb (8—10 m) anakonda. Mindkettő vízben él halakkal, békákkal és vízimadarakkal táplálkozik. Nem mérgesek, de mégis igen veszedelmesek. Viszont mérges harapásuk van a nálunk ártatlan vízisiklóknak. A folyók telve vannak halakkal, sőt még delfin is fordul elő.

A *madárvilág* szintén változatos. A papagájokon kívül a gyönyörű fehér és piros kócsagok, sólymok, héják, borsevő madarak, kolibrik és az óriáskígyók a legveszedelmesebb ellenségei a sasok, az erdők és mocsarak

állandó lakói. A madárvilág rendkívül színes ugyan, de nem olyan kedves, mint a mienk. A kolibrik, a madárvilág e törpéi, hangtalanul szállnak virágról-virágra, mintha lepkék lennének. Némák a csapatokban szálló galambok is. Csak néha-néha hangzik mélyhangú turbékolásuk. A papagájok hangosak, de nincs köszönet benne, mert éppen úgy nem gyönyörködtet, mint a boa constrictorra csapó sas rikoltása.

Ez a gyönyörű és rendkívül termékeny vidék ma még csaknem teljesen *néptelen*. A tropikus ültetvényes gazdálkodásnak csak imitt-amott látjuk valami kis jelét. A száraz erdőkben számos tanyafélét találunk fából, vályogból épült viskókkal. Ez a *seringal*. Innen járnak szét a kaucsukgyüjtők, kócsagvadászok, chinakéreg-szedők és mások körútjukra, amelyekről csak este, esetleg hetek mulva térnek vissza.

A ritka lakosság nagyobb része városokban él. Ezek kivétel nélkül a folyók mellett vagy lehetőleg azokhoz közel épültek, abból az egyszerű okból, mert az Amazonasz alföldjén közlekedni, különösen nagy teherrel, csak a folyókon lehet. Az Amazon vidék legnépesebb városa *Belém* do Grao Pará, vagy röviden *Pará*, az Amazonász és a Tocantins folyók közös torkolatánál. Kiváló jó kereskedelmi helyzete van, talán legjobb Brazília összes városai között. Ezért újabban gyorsan fejlődik (290 e. lak.). Beljebb fekszik az Amazonász mellett *Obidos*, majd a Rio Negro torkolatához közel (16 km) *Manáos* (80 e. lak.). A hirtelen fejlődő tropikus városok egyik típusa. Belső részei Európába illenének, de kívül óriási a piszok, rendetlenség és szegénység. A kaucserok és más gyüjtőgetők itt adják el nehéz munkájuk eredményét és keresetüket nem egyszer itt helyben el is pazarolják. Sok kaucsukot, kakaót visznek innen ki. Bár a tengertől igen messze van, mégis tengeri kikötőszámba megy, mert az óceánjárók nehézség nélkül jöhetnek ide.

Braziliai hegyvidék. Brazília délkeleti részét igen nagy terjedelmű hegyvidék foglalja el, amely nagyságra nézve megközelíti az Amazonasz alföldjét. Brazília tehát óriási terjedelme ellenére is csak két vidékből áll: alföldből és hegyvidékből.

A Brazíliai hegyvidék, mint már tudjuk, a Guyanai hegységgel együtt Dél-Amerika legrégibb szárazföldi része. A geológiai középkorban és még később is sokáig sziget volt, amelyet az Amazonasz és a La Plata-medencék területét borító tengeröblök vettek körül. Maga a hegyvidék a legrégibb geológiai korban keletkezett, mert a meggyűrődött kristályos kőzeteket fedő ókori rétegek már vízszintesen helyezkednek el.

Ma a Brazíliai-hegyvidék táblásan kiemelt, fennsíkosan szétterülő hegyrögökből áll, amelyek a parton lépcsőzetesen, de meglehetős meredeken emelkednek ki és nyugat felé lassan leereszkednek. Az óceán felől a táblák szélei hosszan elnyúló hegygerinceknek látszanak. Legalacsonyabb része a *Matto Grosso* fennsík.

A hegyvidék területét szelő hasadásokban nagy folyók helyezkenek széles völgyekkel. Ezek a hegyvidék legértékesebb és legtermékenyebb részei. A Matto Grosson ered a Madeira egyik forrásága, a Guaporé, a délnek lefutó Paraguay, keletebbre a Tapajoz és a Xingu. Ezek az Amazonászba viszik vizüket. A fennsíkot vízesésekkel hagyják el, ami nagy kárára van a vidéknek, mert az Amazonászból nem lehet hajóval hozzá férkőzni. Még több vízesése van a rendkívül bővizű Tokantinsnek, már közel a torkolatához is. Nagy kár, mert ez a folyam utat nyitna a hegyvidék szívébe. A Paranahyba és a San Francisco az Atlanti-óceánba ömlenek közvetlenül. A Parana dél felé viszi vizét, hogy azután a Paraguayjal egyesülve, La Plata néven végződjék. A Paranán és számos mellékfolyóján szintén sok vízesés van. Különösen híres és egyre híresebbé válik az **Iguassu-vízesés.** Ezen is két

állam osztozik Brazília és Argentína, amelynek keskeny, Misiones nevű területe éppen idáig nyúlik. A Zambezi Viktoria vízesésén és a Niagarán általában több víz zuhog le, mint itt, de sokan mégis ezt mondják a legszebbnek, legelragadóbbnak a három között. A Niagara és a Viktoria egyszerű vízesések, de az Iguassu-salto azonban több fokozaton zuhan le 70 méter magasból. (Niagara 49, Viktoria 130 m.) Már egyedül ezáltal is változatosabb és szebb látvány. Igazán elragadóvá azonban környezete teszi. Az egész vidéket vulkanikus lávakiömlés borítja. A sziklákon megtörő, fehér habok alól feketén villan elő a vulkáni kőzet. Köröskörül a legszebb tropusi növényzet pompázik karcsú pálmáival, smaragdzöld, folyton üde őserdeivel. Itt még nincsenek villamos erőművek, se a kultúrának egyéb, a természetet sokszor elcsúfító vívmányait nem látjuk. Néhány vendégfogadón kívül, őseredeti mivoltában van itt a természet. A látogatók szerint éppen ez teszi olyan elragadóvá az Iguassu-saltot. De természetesen lenyügöző, elragadó maga a vízesés is, amely évszak szerint más-más képet mutat. Száraz időszakban csendesebb, de mikor az esős évszak kifejlődött és a folyó 20—60 métert árad, hatalmas víztömeg, kétszerannyi, mint a Niagarán zuhog itt le lépcsőről-lépcsőre. Robaja, mint távoli mennydörgés, messze földre elhangzik.

A Brazíliai-hegyvidék túlnyomó része a tropikus éghajlati övbe tartozik. Azonban ez már nem olyan egyenletes klímaterület, mint az Amazonász alföldje. A *partvidéken* az alacsonyabb felszín miatt csaknem Uruguayig tropikus hőmérséklet uralkodik, amely természetesen dél felé egyre jobban szelidül. Egyúttal ez a rész kap legtöbb esőt, mert a passzátszelektől hajtott párák a hegyvidékbe ütközve összesűrűsödnek és lecsapódnak. Sűrű mangrove- és pálmaerdők borítják a partszegélyt és az óceánra néző hegyoldalakat is. A mocsarak miatt a vi-

dék meglehetősen egészségtelen. A hirhedt sárgaláz rendszeres pusztítását azonban már meglehetősen megfékezték.

A *fennsíkok* éghajlata már módosul. Nem olyan egyenletes, mint a partvidéké. Kevesebb az eső, még pedig egyes részeken igen jelentős mértékben. Még nagyobb baj azonban, hogy a száraz és esős évszakok igen elkülönülnek és nagy szélsőségek uralkodnak az évi csapadékmennyiségben is. Természetes, hogy egyik körülmény se kedvez az erdő kialakulásának. Bár a Braziliai-hegyvidék nem erdőtlen, sőt egyes részein, különösen a folyók mentén és a Matto Grosson tropikusan gazdag őserdők vannak, mégis a fennsíkokat már a szavanna jellemzi igazán. A brazíliaiak *campos*-nak, mezőknek hívják ezeket. Amilyen kellemetlen meglepetéseket okoznak egyes évek csapadékviszonyai, éppen így tesz néha a hőmérséklet is. A fennsíkon forró, 35—40 fokos meleg után gyakran lehet erős éjszakai lehűléseket tapasztalni, akárhányszor a fagypontig vagy még lejebb.

Brazíliának gazdasági szempontból a hegyvidék keleti, óceáni szegélye a *legfontosabb területe*. Átlag 400—600 km-re nyúlik be a művelt vidék a hegységbe. Természetesen ezt nem szabad teljes egészében művelés alá vont területnek gondolni, mert még ma is nagy kiterjedésű őserdőket és szavannákat találunk nem egy helyen. De még maga a partvidék is egyenlőtlenül van kihasználva. Az északi részen, mivel az még teljesen tropikus (Para és Pernambuco között), csak a partvidéken találunk néhány nagyobb helységet. A belső vidék itt még nagyon néptelen. Pernambucótól délre egyre beljebb nyomulnak a települések, csaknem a San Francisco és a Paranafolyókig. A tropikus vidékeken, tehát a partszegélyen kakaót, cukornádat, dohányt és kukoricát termelnek. A magasabb, hűvösebb klímájú, de azért elegendő csapadékkal ellátott hegyoldalakon és fennsíkokon ellenben a

kávé foglalja el a legnagyobb helyet. A kávétermelés főhelye San Paulo tartomány vulkanikus anyagokkal fedett hegyoldalai az ú. n. tierra templada zónában. A vörösszínű, vasban gazdag talajon (tierra rossa) vannak a világ legnagyobb kávéültetvényei. A kávé mellett természetesen más tropikus termények is előfordulnak, mint gyapot, rizs, cukornád stb. Parana államban már a *paraguay-tea* vagy maté termesztésével és gyüjtésével foglalkozik a lakosság. Végül a két leghűvösebb klímájú államban, Santa Catharinában és Rio Grande do Sulban európai jellegű földmívelés és állattenyésztés folyik. Itt termelik Brazíliában a legtöbb búzát, gyümölcsöt és itt legvirágzóbb az állattenyésztés. A lakosság szaporodásával együtt jár az egész partvidéken a művelt területek növekedése. Ez azonban nem könnyű munka, mert többnyire csak nehéz erdőirtással lehet szántóföldekhez és legelőkhöz jutni. San Paulo tartományban sokezer magyar végzi a legnehezebb tropikus munkákat, bebizonyítva, hogy a magyar ember a trópusok alatt is megállja a helyét.

A lakosság tömörülése és a gazdasági élet virágzása miatt itt alakult ki Brazíliában a legtöbb város, de csak a széleken.

A hegyvidék belseje, főként a Matto Grosso igen néptelen, üres terület. Egyik-másik részről még a sok expedíció után is alig tudunk valamit.

A városok között legnagyobb **Rio de Janeiro** (= Januarius-folyó), Brazília fővárosa, 1·5 millió lakossal. Nevét onnan kapta, hogy a portugálok 1507. január 1-én érkeztek ide és a szűk öbölbejáratot folyótorkolatnak nézték. A városnak gyönyörű szép fekvése van a jól védett öböl mellett, amelyet tropikus erdőkkel fedett hegyek vesznek körül. Az alacsony partszegélyen irodák, üzletek, raktárak feküsznek. Maga a város, vagy legalább is a vagyonosabbak házai a városból kiemelkedő és még mai napig igen

szép erdőkkel borított Corlovado-hegy (717 m) lejtőjén épültek.

A nyári forróság azonban még itt is kibírhatatlan. Aki csak teheti, a hőség elől a hűvösebb Petropolisba menekül. Rio de Janeiro botanikus kertje egyike a legszebbeknek a világon. Gyönyörű pálma-útját 60—70 méter magas kókuszpálmák szegélyezik. Rio nemcsak szép, de igen forgalmas és gazdag város is.

Északon két nevezetesebb kikötőváros van: San Salvador, vagy másnéven *Bahia* de Todos Santos (Mindszentek-öböl), vagy röviden Bahia (340 e. lak.) és *Recife de Pernambuco*, amelyet egyszerűen Recife-nek vagy Pernambuco-nak is neveznek (406 e. lak.). Ez a két kikötő adja tovább Brazília tropikus terményeit: gyapotot, kakaót, cukrot. Délen, a tengertől 50 km-re fekszik *Sao Paulo*, Brazília második városa (960 e. lak.). A kávétermelés és kereskedelem középpontja. Kikötője *Santos*, a kávékivitel főhelye.

Brazília területe 8·5 mill. km² és ezen csak 44 millió ember él. Dél-Amerika államaihoz viszonyítva ugyan ez hatalmas népesség, de az ország óriási területéhez képest igen kevés. A népsűrűség csak 5·2. A lakosság 40%-a fehér. Ezeknek többsége portugál eredetű, mert Brazília felfedezése után Portugália gyarmata, majd a XIX. század elején társországa lett. A portugál király u. i. Napoleon elől ide menekült. Később (1822-ben) a helytartónak hátrahagyott trónörökös, Don Pedro Brazíliát független államnak nyilvánította, amelyből császárság lett. Azonban már a második uralkodót, II. Don Pedrót, akit pedig a nép különösen tisztelt és szeretett, katonai forradalom lemondásra kényszerítette.

A 40% fehéren kívül nagy számmal vannak a színesek is. Legtöbben az indiánok (11%) és keverékeik (30%). A négerek 15—18%-át teszik a lakosságnak, tehát szintén meglehetősen nagy számban vannak. Az uralkodó nyelv

a portugál. E nélkül Brazíliában nem lehet boldogulni. Vallásra nézve a nagy többség katolikus.

A nagy néphiányon Brazília bevándorlókkal akar segíteni. Japán, China adna is népet, de a sárga veszedelemtől való félelem itt is korlátokat emelt ezek elé. Legszívesebben európaiakat fogadnak be, mégpedig előnyben részesülnek a földmívelők. A tapasztalatlan kivándorlókat azonban sokszor lelkiismeretlenül kizsákmanyolják. Az európaiak közül legszámosabban vannak itt az olaszok, spanyolok, németek, szlávok, de magyar is van közel 100 ezer.

Brazília ritka lakossága ellenére is Földünk egyik legjelentősebb gazdasági területe. Jövő fontossága pedig szinte felbecsülhetetlen. Gazdasági életének legfontosabb része ma a földmívelés. Kávétermelése verseny nélkül első a világon (850 mill. kg, Columbia 120 mill.), kakaótermelése pedig az Aranypart után a második (70 mill. kg). Ezen kívül jelentős kivitele van sok más tropikus termékből is (cukor, gyapot, dohány, rizs). Belföldi szükségletre igen sok mandiokát termelnek. Ennek lisztes tartalmú gumójából készül a szago és az arrowroot, melyeket finom süteményekhez Európában is használnak. A brazíliaiak fő eledele a mandioka, a bab és szárított hús. Újabban erősen fellendült a gabonatermelés (kukorica, búza) és a szarvasmarhatenyésztés (34 mill. darab). Rendkívüli nagy jövője van Brazília hatalmas, alig érintett vas- és érctelepeinek és óriási erdőségeinek. Ezek és földjének 90%-a még a jövő munkásaira várnak.

La Plata államok.

Az Amazonász alföldjét délen alacsony földhát határolja, amely a Matto Grosso folytatása és csaknem a Bolíviai Andokig ér. Ezen ered a Madeira egyik mellékfolyója, a Guaporé. Ha ezen a lapos földháton átkelünk, ismét hatalmas síkság tárul elénk, amely végig nyúlik egész Dél-Amerikán, de déli részén már erősen elkeskenyedik. Mivel északi nagyobb felének vizeit a Paraguay-, Parana-, Uruguay-folyók gyüjtik össze, amelyek La Plata néven ömlenek a tengerbe, azért az egész vidéket összefoglaló néven La Plata-alföldnek nevezik. A La Plata-alföld ugyanolyan eredetű, mint a két másik délamerikai társa, az Orinoco és az Amazonász alföldje. Hajdan mélyre besüllyedt, vízzel borított terület volt, amely messze felnyúlt északra, egészen a Matto Grossóig, sőt lehet, hogy itt összefüggésben volt az Amazonász-alföldjét borító tengeröböllel, illetve belső tengerrel és teljesen körülvették a szigetként kiemelkedő Brazíliai-hegyvidéket.

A tengeri és folyami lerakódások hosszú évezredek munkájával kiemelték a La Plata-alföldet. Csak a La Plata-öböl maradt meg emlékül, de ez is egyre jobban feltöltődik. A szárazfölddé vált terület nagyobb részére a szelek vastag lösztakarót borítottak. Ez az agyagos homokból álló lepel teszi a La Plata-alföldet olyan termékennyé. A Matto Grossótól egészen a Colorado-folyóig terjed ez az egyenletes sík terület, amely Földünk legtökéletesebb síkságai közé tartozik. Csak a medencét körülvevő hegységek felé emelkedik. Az átmenet azonban olyan lassú, hogy szinte észrevehetetlen.

A Coloradótól délre eső rész már más természetű vidék. Ezt ugyanis a jégkorszakban az Andokról lenyúló glecscserek hordalékaikkal borították el. Ezért jóval magasabb,

mint az északi rész és felülete is igen egyenetlen. Egyedül a part mentén húzódik csak igazi síkság.

Hosszú észak-déli irányú kiterjedése miatt a La Plata-alföld több éghajlati és növényzeti tájra oszlik. Az északi részt, amelynek déli határát a Paranába folyó Rio Saladó jelzi, **Gran Chaco-nak** nevezik. A La Plata vidékén ez a terület kap legtöbb csapadékot, különösen az északi, tehát a Matto Grossoval szomszédos részén. Itt 1500—1800 mm eső esik a nyári hónapokban, de más részein is eléri az 1000 mm-t. A hőmérséklet még szintén magas, hiszen a Bak-térítő két oldalán fekszik a terület. Az évi közepes hőmérséklet 21—24° között váltakozik, tehát még igazi tropikus vidék. A növényzet és állatvilág szintén ezt mutatja. A Gan Chaco északi részét még ma is ismeretlen hatalmas, mocsarakban gazdag őserdők borítják. Dél felé a csapadék csökkenése miatt ritkulnak, kisebbednek az erdők, azaz lassanként ligetes vidékké, szavannává lesz a táj. A brazíliai őserdők állatai, a puma, jaguár, anakonda, papagályok, kolibrik itt is úgy otthon vannak, mint az Amazonász mellett. Annál ritkább azonban az ember, mert a Gran Chaco ma még csaknem néptelen vidék. Egyedül Paraguay területén vettek művelés alá nagyobb területeket. Egyébként csak kóborló indiánus törzsekkel találkoznak az őserdőt járó vadászok és gyüjtögetők. A kaucsuk mellett azonban már más termékek érdeklik ezeket, nevezetesen a maté-nak nevezett paraguay-tea, amely elsőrangú, még a teánál is értékesebb üdítő italt ad és a quebracho-fa kérge, amelyet tannintartalma miatt gyüjtenek.

A Gran Chaco a Rio Salado vidékén egyre jobban elveszíti fás, ligetes jellegét és a szavanna lassanként steppévé lesz. Ezt azonban itt spanyol szóval *pampának nevezik.* Fátlan síkságot jelent ez a szó, éppen úgy,mint a steppe vagy a llano. És valóban, a pampa százezer négyzetkilométereken át rendkívül fátlan, egyenletes

vidék. Csak a Buenos Airestől délre és itt-ott a folyók mellett zavarják meg alacsony homokdombsorok a határtalannak látszó láthatárt. Erdőt sehol sem találunk, sőt még magányos fát vagy facsoportot is ritkán látni. A roppant termékeny löszös és agyagos talajokat gazdag fű és gyep borítja. Természeténél fogva elsőrangú állattenyésztő vidék, de nagyobb része éppen úgy alkalmas földmívelésre is. Az éghajlat itt már nem tropikus, de azért melegebb, mint a mienk, mert az Atlasz-vidékkel fekszik egy szélességben. A meleg, sőt forró nyárra enyhe, hónélküli tél következik. Csapadék tekintetében azonban már nem ilyen kedvező a helyzet. A La Plata-öböl tájékán ugyan még sok eső esik: 1000 mm, sőt néha még több, de befelé rohamosan csökken a csapadék mennyisége. Még nagyobb baj az, hogy míg a partvidéken minden hónapban van eső, beljebb a téli hónapokban alig esik valami. Az erdők hiányát éppen ezek az esőtlen hónapok okozzák. Ne feledjük el azt sem, hogy a pampán, akárcsak a mi Alföldünkön, igen erős szélsőségeket tapasztalhatunk. Vannak esztendők, hogy az átlagos csapadékmennyiségnek fele se hullik le, máskor viszont heteken át zuhog az eső. Hőmérsékletében szintén tapasztalható ez. Az északi szelek, amelyek a Brazíliai-hegyvidékről rohannak le, vagy az Andokról lezúduló főhnszerű *sondo*, fülleszto forróságot okoz, valósággal pörköli a gabonát és a füvet. Ha sokáig tart, nagy károkat tesz. A délnyugatról jövő *pampero* ellenben télen metsző hideget okoz. Nyáron már hasznos, mert lehűti a forró levegőt és gyakran felhőszakadásszerű esőket okoz, hatalmas zivatarok kíséretében. Sokak szerint sehol a világon nincsenek olyan káprázatos zivatarok, mint a pampán és főleg Buenos Aires környékén. Mások viszont a perui és boliviai Andoknak adják az elsőséget.

A pampa az Andok felé fokozatosan elveszti gazdag, füves, növényi takaróját. Az Andok lábánál elnyúló

dombos és alacsony hegyes vidék (Sierra de Cordova) már félig-meddig sivatag. Nagy kiterjedésű sós tavak, mocsarak foglalnak itt helyet, az ú. n. salinák (Salinas Grandes). Nyáron roppant forróság uralkodik ezen a vidéken, télen ellenben erős hidegek jelentkeznek. Még ennél is elviselhetetlenebb azonban a csapadékhiány. Különösen a Sierra de Cordova és az Andok közé szorult völgy kap kevés esőt. A vidék azonban félsivatagi természete ellenére se néptelen, mert a gazdag bányászati kincsek (arany, ezüst, só, petróleum, vas) sok embert vonzottak ide. A csapadékhiány miatt öntözik a földet, amelyek ilyen művelés mellett gazdag termést adnak. Nemcsak a búza, kukorica, szőlő és dohány díszlik, hanem a védettebb helyeken még cukornádültetvények is vannak.

A pampától délre **Patagonia** következik. Csak tengerparti része alföld, a többi 300—800 m magas fennsík, teleszórva gleccserhordalékokkal és vulkáni anyagokkal. Esőtlen, szeles, igen hideg klímájú vidék, nagy hőmérsékleti szélsőségekkel. Újabban mégis kezd benépesedni, mert kitűnt, hogy pl. juhtenyésztésre igen alkalmas, sőt ahol víz van, gabonát is bőven lehet termelni.

A La Plata-alföld területén három állam van: *Argentina*, *Uruguay* és *Paraguay*. Mind a három spanyol gyarmat volt, La Plata néven. 1820-ban függetlenné lett a terület, de két év mulva Paraguay és Uruguay különváltak Argentinától.

Paraguay.

Egyike Dél-Amerika legkisebb államainak és Bolivia mellett egyetlen, amelynek nincs tengerpartja. A Paraguay-folyó középső része táján terül el. Déli és keleti határait pontosan és jól jelzik a folyók: a Parana, Pilcomayo. Északnyugaton azonban a Gran Chaco terü-

letén egyáltalán nincs a határ ma még kijelölve. Ezért dúlt már ismételten háború Paraguay és Bolivia között. Ez a vidék ugyan néptelen, de gazdag füves területei elsőrangú állattenyésztő vidékké teszik, sőt tropikus ültetvényes gazdálkodásra is rendkívül alkalmas. Még nagyobb értéket ad neki az a hír, hogy itt állítólag bőséges petróleum- és földgáztelepek vannak.

Paraguay területének északnyugati része a *Gran Chaco* füves és erdős területére esik, keleti részét ellenben a Matto Grosso legdélibb nyúlványai borítják. Művelt területeket inkább csak ezeken a dombos vidékeken találunk. Némi cukornádon kívül főleg mandiókát, kukoricát, narancsot és dohányt termel a lakosság. A földmívelésnél sokkal fejlettebb az állattenyésztés. A kis ország igen ritka lakosságának 5·6 millió szarvasmarhája van. Húsfeldolgozó gyáraiból (saladeros) már ma is sok konzervhús, bőr kerül kivitelre. Nagy erdeinek még kevés hasznát veszi. Csak a quebrachokéreg és a maté-tea gyüjtögetése ad valami jövedelmet.

Paraguay (258 e. km²) lakossága ma 900 ezer körül van, de 1860 körül az egymilliót is jóval felülmulta. 1865-ben azonban szerencsétlen háborúba keveredett három hatalmas szomszédjával: Brazíliával, Uruguayjal és Argentinával. A paraguayiak hősiesen küzdöttek. Ebben az ötéves háborúban egymilliónál több ember pusztult el, tehát a lakosság $^5/_6$-a. Alig 230 ezer maradt életben és közöttük mindössze 29 ezer férfi. Ezt a vereséget még ma sem heverte ki Paraguay, bár újabban sok európai bevándorló, főleg olasz és spanyol telepedett itt le.

A lakosság túlnyomó része *indián*, vagy *indián keverék*. Ezek voltak az államalakítók is. Paraguay állam ugyanis eredetét nem 1822-re viszi vissza, hanem a XVIII-ik századra, mikor a jezsuita hittérítőknek sikerült a guarani indiánokat megtéríteni és letelepíteni. A jezsuiták

1606-ban kaptak megbizatást a paraguay-paranavidéki indiánok megtérítésére. Ügyességüket hamarosan fényes eredmény követte. Nem szorítkoztak egyedül a hithirdetésre, hanem mint mindenütt, a művelődést is terjesztették. Első gondjuk az volt, hogy az indiánokból meglehetősen erős hadsereget szervezzenek, ami a spanyolok segítségével sikerült is. Erre a Brazíliából be-betörő portugál rabszolgakereskedők miatt volt szükség, akik gyakran több falu lakosságát elhurcolták. A hadsereg szervezése ennek véget vetett. A biztonság megteremtése után nagy erővel indult meg a művelődés fejlesztése. Az eddig kóborló indiánusokból néhány évtized alatt igen jó földmíves és állattenyésztő nép lett. Az európai származású hittérítők megtanították őket az akkoriban Európában szokásos talajművelésre. Kiválogatták a termelésre érdemes növényeket, sőt újakat is meghonosítottak. A narancsfát pl. a jezsuiták hozták be. Ma Paraguaynak ez egyik leghasznosabb fája. Sőt a földmívelés mellett az ipart is kifejlesztették. Mégpedig nemcsak az okvetlenül szükségeseket (kőmíves-, ácsipart, szövést, fonást, ruhavarrást, edénygyártást, bognár- és kovácsmesterségeket), hanem a művészi iparokat is, minő a szobrászat, festészet, arany- és ezüstfeldolgozást is. Azt természetesen mondanunk sem kell, hogy a hit és erkölcsi életre kiváló gondjuk volt. Kommunista berendezésűnek szokták mondani ezt az államalakulatot, de a mai értelemben véve nem az volt. Csak annyi igaz, hogy senkit se lehetett gazdaságilag kizsákmányolni és mindenki hozzájuthatott a tisztességes megélhetéshez és hogy számos munkát közösen, egy időben, bizonyos adott jelre végeztek.

Az okos gazdasági és állami berendezés mellett Paraguay gyorsan erősödött és az 1750 körül már 170 ezer művelt indiánus lakosa volt. A lakosság olyan szorgalommal művelte földjeit, hogy egyes terményekből

tetemes kivitele volt még Európába is. Mikor azonban Spanyolországban a jezsuiták ellenségei kerültek uralomra, Paraguayból is kiűzték őket. A kizsákmányoló hivatalnokok miatt, munkájuk is tönkre ment. Az indiánok elhagyták falvaikat és ismét kóborló halászvadászné̊ppé lettek. Csak a függetlenség kikiáltása után kezdődött meg újból a művelődés, amit azonban a megújuló háborúk, sajnos, elég gyakran megakasztanak.

Paraguay fővárosa *Asuntion* (Mária mennybevitele). A Paraguay Parana folyók egyesülésénél épült. Meglehetősen népes (120 e. lak.) és elég csinos város. Környékét igen szépen művelik. Kereskedelme élénk, mert az öt méternél mélyebbre nem süllyedő tengeri hajók idáig feljöhetnek. Villa Rica (28 e. lak.) már jóval kisebb. Nagy húsfeldolgozó gyárai vannak.

Paraguayra szép jövő vár, különösen mezőgazdasági tekintetben. Nemcsak földje igen termékeny, hanem klímája is igen jó. Igaz, hogy tropikus jellegű, de a gyakran fellépő hűvös pamperó miatt nem elviselhetetlen még az európaiak számára sem. Esője is bőven van, de a fagyok és különösen a sáskák néha végzetes károkat okoznak.

Uruguay.

Uruguay a legkisebb a Dél-Amerikai államok között. (1·87 e. km²), de viszont ennek van legsűrűbb lakossága (km²-ként 10·4). A kis állam tulajdonképen nem is tartozik a La Plata államaihoz, mert földje a Brazíliai hegyvidékek egyenes folytatása.

Területének jórésze erősen hullámos, dombos felszínű. Hegyekről azonban nem igen beszélhetünk, mert a legmagasabb kiemelkedés sem éri el a 600 métert. Apró folyóit a Brazíliai hegyvidéken eredő Uruguay szedi össze. Ez a bővízű folyó nemcsak jó határa Uruguaynak Argentina felé, hanem igen jó közlekedő út is.

Tengerparti részei elég sok csapadékot kapnak (1000—1100 mm), de a belső területek már kevesebbet. Mivel éghajlata még meleg, hiszen a tél közepét jelentő júliusnak is 10° C. a közepes hőmérséklete, januáré pedig 22·5°, azért az erdők számára már kevés a csapadék. Néhány kisebb tájat (különösen északon) nem tekintve, nincs is igazi erdő egész Uruguayban. Az ország nagyobb részét pompás füves, bokros szavannák és pampák foglalják el. Legeltetésre, földmívelésre egyaránt igen alkalmasak. Télen leszalad ugyan a higany a fagypont alá is nem egyszer, de ismeretlen a hosszan tartó fagyos idő és méginkább a hótakaró. Ezért az állatok egész éven át a szabadban lehetnek és nem kell külön téli takarmányról gondoskodni. *Ez a fontos körülmény teszi nemcsak Uruguay, hanem Argentina és méginkább Paraguay állattenyésztését az európaival szemben olcsóvá.*

Uruguay területének csak kisebb része van felszántva. Ezért gabonatermelése (búza, kukorica) a világpiacon nem sokat számít. Annál jelentősebb azonban *állattenyésztése.* A rétek, legelők háromszor akkora területet foglalnak el, mint a szántóföldek. Uruguaynak ma 8—9 millió szarvasmarhája és 15 millió juha van. Gazdasági életében a hús és gyapjú kivitelnek van a legnagyobb jelentősége. Húsfeldolgozó gyárai évenként 900 ezer—1 millió darab szarvasmarhát dolgoznak fel sózott, fagyasztott és konzervhúsnak. A sózott húst inkább Amerikában adják el, a fagyasztott húsnak és konzervhúsnak az európai gyárvárosok voltak a legnagyobb fogyasztói.

Uruguaynak, mint már említettük, aránylag sűrű lakossága van, mert 187 ezer km² területén 1,950.000 ember él. Egyetlen állama Amerikának, ahol indiánok már nem élnek. A hódító spanyolok elől u. i. részben visszahúzódtak a pampára, részben összekeveredtek velük. Az egyre növekvő fehér bevándorlók tömegébe végül is egészen felszívódtak. A lakosság túlnyomó része

ma a spanyol és portugál gyarmatosok utódaiból kerül ki. Uruguay ugyanis egy ideig Brazíliához tartozott, ezért kerültek ide portugál gyarmatosok is. Az idegen bevándorlók között legnagyobb számban vannak az olaszok, franciák, argentinaiak és brazíliaiak. Kár, hogy a magyar kivándorlókat Brazília helyett, nem ide irányították. Uruguay természeti viszonyai sokkal jobbak, mint a tropikus Brazíliáé.

Uruguay fővárosa *Montevideo*. Szép és egészséges város (656 e. lak.), a La Plata-öböl mellett, alacsony, de a tengerről erősen feltűnő hegy alján. Innen kapta nevét is (monte video = hegyet látok). Egyike Dél-Amerika legszebb és legnagyobb városainak. Kétszáz esztendővel azelőtt alapították (1726). Széles, egyenes utcái és sok szép épülete van. Középpontja Uruguay vasuti és tengeri kereskedelmének. Az Uruguay mellett *Salto* és *Fray Bentos* a legfontosabb helyek. Az utóbbiban van a világhírű Liebig-féle húsfeldolgozó-gyár, amely különösen húskivonatáról híresedett el.

Argentína.

Brazília után Dél-Amerika legnagyobb és legnépesebb állama. Területe 2,790.000 km². Lakossága is tetemes, 12 millió, de az óriási területhez viszonyítva csekély. Ezért kicsi a népsűrűsége is. Pedig Argentína Földünk egyik legáldottabb vidéke. Azonban olyan távol esik Európától, hogy a kivándorlók sokáig visszariadtak a beköltözéstől. A legtöbb kivándorló ugyanis nem állandó hazát keres, hanem meggazdagodási lehetőséget. A kivándorlók tehát mindig gondolnak a visszavándorlásra is, amely pedig innen legalább kétszerannyiba kerül, mint az USÁ-ból, vagy Kanadából.

Argentinát természeti viszonyai csaknem teljesen a

mezőgazdaságra utalják. Vasérce csak kevés van, kőszene pedig alig valami. Hasonlóképen területének jórészéről hiányzik a fa, sőt a kő is. Az ú. n. nehéz iparok kifejlődéséről szó sem lehet.

Ezt az érzékeny hiányt azonban bőven pótolják földjének más értékei. Beláthatatlan füves síkságai termékeny lösz, vagy agyagtalajuk miatt a legjobb állattenyésztő és gabonatermő vidékek közé tartoznak. Soha nem művelt, őserejű földek jönnek itt eke alá. Semmi szociális ok nincs, hogy a mezőgazdasági gépek használatát korlátozzák. Ezért Argentinában hatalmas tere van az olcsón termelő külterjes gazdálkodásnak. Igaz, hogy az átlagos terméseredmények alatta maradnak sok európai állam terméseredményeinek, de éppen a külterjes gazdálkodás miatt az argentinai mindig olcsóbban tudja adni gabonáját, állatait is, mint a drágán termelő európai földmíves.

Argentina legfontosabb gazdasági ága régebben az *állattenyésztés* volt. A spanyol bevándorlóktól betelepített állatok, elsősorban a szarvasmarhák néhány évszázad alatt hallatlan módon elszaporodtak. Igaz, hogy egy ideig különös értéke nem is volt az állatnak, mert a húst a közbeeső forró éghajlati öv miatt nem tudták tömegesen Európába hozni. De még ha ide tudták volna is szállítani, nem sokat nyertek volna, mert Európa akkor még maga el tudta magát látni friss áruval. Amikor azonban a nagy gyárvárosok százezres, milliós lakosságukkal kialakultak, keresett lett az olcsó húsféle. Sok próbálkozás után kitalálták a különböző fagyasztási, sózási és konzerválási eljárásokat. Az így elkészített hús azután baj nélkül bírta a hosszú és forró tengeri utat. Az eddig félvadon nevelődő állatokra most már több gondot fordítottak. Megszűnt a korlátlan nomadizálás. Ma is egész életüket a szabad ég alatt töltik ugyan az állatok, de nem kóborolhatnak szerteszét. A legelők ugyanis a Gran Chaco

kivételével már mind birtokosok kezében van. Néha egynek-egynek akkora a birtoka, mint Pest megye. A lopások, veszekedések elkerülése végett ezeket a birtokokat a tulajdonosok vastag tüskés drótkerítéssel veszik körül. A pampákra jellemzők ezek az óriási méretű kerítések.

Az ilyen szarvasmarha-farmokon, vagy mint itt nevezik, az *estanciákon* ezer és ezer állat él a *gaucho*k vagy *peon*ok (= szolgák) felügyelete alatt. A régi, romantikával körülvett gaucho-életnek természetesen már vége van. A pásztorkodás már Argentinában is észszerűbben folyik, különösen, mióta a szántóföldek egyre összébb szorítják a legelőket. De véget vetett ennek az is, hogy a vásárlók nem elégedtek meg a szilaj, gyakran sovány marhák inas, rágós húsával, hanem finomabb árut kívántak, legalább félig hízott állatokat. Ezt pedig a pampák sokszor kiaszott legelőin nem mindig lehetett elérni. Az argentinaiak azonban tudtak segíteni a bajon. Meghonosították a lucernát, amelyet itt alfalfának neveznek. Ma már óriási terület, 8—9 millió hektár, tehát csaknem akkora, mint az egész trianoni Magyarország, lucernával van bevetve. A dróttal kerített területek ugyancsak dróttal elkerített parcellákra oszlanak és az állatok majd az egyiken, majd a másikon legelnek. A gyorsan újrasarjadó és a pampák füvénél jóval táplálóbb lucernán igen jól és gyorsan meghíznak az állatok. Ma Argentinának 38 millió szarvasmarhája van.

A szarvasmarha mellett a *juhtenyésztés* is fejlett még. Ez azonban egyre jobban a másra alkalmatlan sóványabb és szárazabb vidékekre korlátozódik és inkább visszafejlődik. 1903-ban 120 millió juh volt Argentinában, 1908-ban már csak fele, 68 millió, 1918-ban 81 millió, 1922-ben csak 36 millió. A nagy ingadozást a szélsőséges csapadékviszonyok is okozták és nem egyedül a gyapjú árának ingadozása. Tartós szárazság idején nem egyszer többmillió juh pusztul el éhen, szomjan.

Az argentinai állattenyésztés célja eredetileg a bőr és gyapjú volt. Az el nem fogyasztott húst egyszerűen kidobták. Ma már a szállítás kérdésének megoldása óta a jövedelem sokkal többoldalú. A leölt állatoknak úgyszólván minden részét értékesítik: húsát, bőrét, beleit, szőrét, gyapját, szarvait, körmeit, sőt még vérét is. Argentina húsgyáraiban 1916-ban 2 millió szarvasmarhát, valamint 2½ millió juhot dolgoztak fel 500—600 millió pengő értékben. Argentina nemzeti jövedelmének igen tetemes része az állattenyésztésből kerül ki. Újabban, a lucernatermelés meghonosítása óta, a tejtermelés is fejlődik. 1927-ben már 21 millió kg vajat vitt ki. Ugyancsak az állattenyésztésen alapszik nagyarányú bőripara is. Azelőtt a bőrt nyersen vitték ki, ma már félig kikészített állapotban. Tímármestersége rendkívül kedvező helyzetben van, mert a szomszédos országokból könnyen kap quebracho-fát, amelynek gazdag csersavtartalma van. Cipőgyártása szintén az elsők közé emelkedik már.

A XX. század elejéig az állattenyésztés volt a jövedelmi forrás. A túlnépesedett Európában azonban egyre jobb ára lett a gabonának. Csakhamar óriási területeket törtek fel a pampák keleti részén. A gőzekékkel és aratógépekkel dolgozó argentinai földmívelés ugrásszerűen emelte a terméseredményeket. A búza területének nagysága 18 év alatt megkétszereződött. Körülbelül ugyanez tapasztalható a többi terményeknél is. Ma Argentina kukoricatermelésben (82 millió q) a második helyen, búzatermelésével (65 millió q) az ötödik helyen áll. Ritka népessége keveset fogyaszt, ezért hatalmas kivitele van. Kukoricából Argentina visz ki legtöbbet, sőt volt idő, hogy búzakivitele is legnagyobb volt. Ebben azonban újabban a még nagyobbat fejlődött Kanada visszaszorította. A búzán és kukoricán kívül rengeteg lent is termel, főként olajos magváért. A Gran Chacóban, de különösen

az Andok száraz klímájú, de öntözhető vidékén gyorsan fejlődik a cukornád, gyapot, dohány és más trópusi növények termelése is, de a kivitelben ezek még nem szerepelnek.

Argentina tipikus mezőgazdasági ország és az is marad mindig. Az emberiség számának növekedésével együtt nő fontossága, mert még természeti értékeinek csak kisebb része van felhasználva. A földmívelés és az állattenyésztés fejlődésének még óriási, szinte üres tér áll rendelkezésére. A gyakran fellépő aszály és a hatalmas méretű száskajárások ugyan ma még végzetes károkat okoznak nem egyszer és ezért Argentina terméseredményei roppant ingadozók, de mindkét bajon lehet segíteni.

Argentina Uruguay mellett egyetlen állama Dél-Amerikának, ahol a lakosság túlnyomó része *európai eredetű.* Nyilván ezzel függ össze állami életének aránylagos rendezettsége és gazdasági életének fejlettsége. A 12 milliót elérő lakosság 92%-a európai eredetű : 70% argentinai kreol, vagyis a spanyol honalapítók utódai, 22% ellenben újabban beköltözött olasz (1 millió körül), spanyol (800—900 ezer), francia, orosz, arab. A spanyol nyelv és a katolikus vallás az uralkodó.

Argentina fővárosa **Buenos-Aires**, a La Plata-öböl belső felében. Egyike Amerika legrégibb városainak. 1545-ben alapították, tehát a gyarmatosítás hőskorában. Ma Dél-Amerika legnépesebb (2·2 mill. lak.) és egyik legszebb városa. Élénksége, könnyedsége miatt a Dél Párisának is szokták nevezni. Buenos-Aires középpontja az óriási ország kereskedelmének. Kikötője legforgalmasabb egész Dél-Amerikában. A Parana mellett *Rosario* (485 e. lak.) szintén tengeri kikötőnek számít, mert a nagyobb tengeri hajók is elérik. Az Andok vidékén Cordoba (253 e. lak.), Mendoza és Tucuman (110 e. lak.) a legfontosabbak. Mind a háromnak fejlődő ipara

van. Cordobát különösen csillagvizsgálója teszi híressé.

Argentina legdélibb része előtt fekszik a *Falklandi szigetek* csoportja. A szeles és hűvös klímájú szigeteken 2400 ember él. Részint állattenyésztéssel, részint halászattal foglalkoznak. A szigetcsoport Anglia birtoka (12 e. km^2).

AUSZTRÁLIA.

USZTRÁLIA neve déli földet (terra australis) jelent. Eredetileg nem a ma ismert kontinenst gondolták ezen a néven, hanem a Déli Sark táján feltételezett világrészt.

Először spanyol és portugál hajósok érintették egyes partjait, de az akkori szokás szerint felfedezésüket titokban tartották, míg majd alkalmuk lesz bővebben megismerni a felfedezett területet és ami fő, birtokba is venni.

Ausztrália igazi felfedezője azonban James Cook kapitány volt, aki három nagy útján óriási tengerrészeket járt az Indiai-óceánon és a Csendes-óceánon. Cook állapította meg Ausztrália keleti partjának irányát. Ő nevezte el Sidney öblét Botany-baynak (= Botanikus-öbölnek) a feltűnően dús növényzet miatt. Ő fedezte fel a 2000 km hosszú Nagy Barrier korall-zátonyt is. Ezenkívül számos szigetcsoportot fedezett még fel és megállapította, hogy Új-Zeeland két nagy szigetből áll.

Sokáig tartott, amíg végre tisztán álltak a tengerészek és a tudósok előtt az új kontinens és rengeteg sok szigetének körvonalai. De sok idő kellett arra is, amíg Ausztrália belsejét megismerték. Érdekes, hogy ez a nagy munka csaknem tisztán gazdasági érdekekből történt. A partvidékeken ugyanis hamarosan kevés lett a föld, de még inkább a legelő. Gazdag állattenyésztők tehát expedíciókat szereltek fel, hogy a kontinens belsejébe hatolva állapítsák meg, vannak-e ott állattenyésztésre alkalmas

területek. Szerencse, hogy az expedíciók vezetői a gyakorlati cél mellé mindig tudományos célokat is kapcsoltak és így nekik lehet köszönni Auszrália belsejének megismerését.

A kutatás egyáltalán nem volt könnyű munka, mert Ausztrália belseje a száraz időszakban se vizet, se élelmet nem ad. Ezért a kutatók rendkívül sokat szenvedtek, sőt nem egy életével fizette bátorságát. Charles Stuart 1828/29-ben sok szenvedés árán ugyan, de mégis szerencsésen visszatért a Murray-Darling folyók mentén végzett nagy felfedező útjáról. Erey és Gregory sikeres nagy utat tettek Nyugat-Ausztráliában, a két Forrest pedig kelet és nyugati irányban végig haladt az egész kontinensen (1874). A német Ludwig Leichhardt azonban sohasem tért vissza 1847-ben Queensland területéről. Ugyancsak ilyen szomorú vége lett a Burke-féle expedíciónak. Ez ugyan dél-északi irányban végig ment egész Ausztrálián, de visszatérő útjában egy kivételével valamennyien elpusztultak. Ezeken kívül még sokan jártak, kutattak itt, de azért még ma is vannak kevéssé vagy alig ismert vidékek.

Ausztrália természeti viszonyai.

1. *Földje és felszíne.*

Ausztrália a Keletindiai Szigetvilág közvetlen szomszédságában fekszik és attól a Banda-tenger mély medencéje választja el. Új Guinea-szigete már biztosan Ausztráliához tartozik, mert a kontinens és a nagy sziget között elhelyezkedő Arafura-tenger igen sekély (100—200 m).

A legutóljára felfedezett világrész főtagja egy terjedelmes szárazföld, amely a Baktérítő két oldalán terül el a déli szélesség 10—40. fokai között. Egyetlen a kontinensek között, amely kizáróan a déli féltekére esik. Ebből a

helyzetéből következik, hogy évszakai éppen ellentétesek a mi évszakainkkal, azaz a mi telünk idején van ott nyár és megfordítva.

Területe Tasmánia-szigettel együtt 8 millió km², vagyis jóval kisebb Európánál. Mint világrészhez hozzászámítjuk azonban a Csendes-óceánban óriási területen elszórt rengeteg szigetet, amelyek együtt 1·25 millió km²-t tesznek ki. Ausztrália egész területe a szigetekkel, Óceániával együtt 9·25 millió km²-re megy, tehát 1 millió km²-rel kisebb Európánál.

Ausztrália földje sajátságos megegyezést mutat Afrika földjével. Ez is éppen olyan egyhangú, táblásan elhelyezkedő ősi kőzetekből áll és éppen olyan tagolatlan, mint Afrika. Sőt ezek a hasonlóságok még más téren is észrevehetők. Hogy ezek csak esetlegesek-e vagy okozati összefüggés van közöttük, azt ma még nem lehet eldönteni.

A kontinens Ausztrália területét geologiai és felszíni tekintetben az egyhangúság, a változatosság hiánya jellemzi. Az eddigi geológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy a kontinens területén igen régen, valószínűen még az archaikus korban magas gyűrt hegységek emelkedtek, amelyek területének jó részét elborították. A gránitból és gnájszból álló alapkőzet mindenütt igen nagyarányú gyűrődésnek a nyomait mutatja. De ezek a hegységek még ugyan abban a korban, vagy legalább is a paleozoikus korban elpusztultak és azután ismételten tenger borította el az egész kontinenst. A tengeri üledékek vastag rétegekkel fedték be az ősi kristályos kőzeteket. Egymás felett már nem gyűrődve, hanem vízszintesen elhelyezkedve feküsznek a paleozoi és mezozoi (főképen kréta) korok üledékei. Az újabb geológiai korban már csak a tengerparton, különösen a Carpentária-öbölnél történt valami kisméretű változás, mert itt jelenkori, alluviális rétegek fedik a felszínt.

A geológiai ókor elején még egyszer megújult a hegyképződés Ausztrália földjén. Ekkor (a karbon, vagyis kőszénkorszakban) emelkedtek ki a kontinens keleti részén az Ausztráliai Cordillerák. Valószínűen ugyanekkor, de még később is nagyarányú vetődések hasogatták meg Ausztrália alapzatát, és az újonnan keletkezett hegység nyugati szomszédságában nagy területek lesüllyedtek. Ezeket a kéregmozgásokat erős vulkanikus tevékenység kísérte, mert a vulkáni kiömlések (trahit, bazalt) nagy területeket borítanak még ma is. Ausztrália aranygazdagsága éppen ezzel a vulkanizmussal van kapcsolatban.

Amilyen egyszerű Ausztrália geológiai kialakulása, éppen olyan felszíni tagozódása is. A kontinens területén ugyanis mindössze három nagyobb vidéket különböztethetünk meg: nyugaton a keleti hosszúság 140. fokáig terjedő táblás vidéket, azután az Ausztráliai-alföldet és a keleti partot kísérő hegyvidéket (Ausztráliai Cordillerák).

1. **A Nyugatausztráliai táblás vidék** a kontinens egész nyugati nagyobb részét magában foglalja. Archaikus korbeli hegységei jó részt áldozatul estek a hosszú évezredek pusztító, letaroló munkájának. Csak néhány magasabb tönk maradt meg belőlük: nyugaton a *Darling-hegység*, délen a Stirling- és a Spencer-öbölnél az észak-déli irányú *Flinders-hegység*, amely a Torrens-medencét és a tenger színénél mélyebben fekvő Eyre-tó süllyedékét választja el a Darling—Murray-folyók alföldjétől. Sokkal jelentősebb ezeknél a terjedelmes *Mac Donnel-hegyvidék*, amely pontosan a kontinens közepén emelkedik (1600 m).

A hatalmas terület többi része *egyetlen táblás fennsík*, amely átlag 300—600 méter magas. Csak a nyugati tengerparton terjeszkedik alacsonyabb sík terület, amely egyedüli értékes, használható része. De mégsem egyedül ez a lélekölő unalmas felszín teszi ezt a területet Földünk egyik legkietlenebb, legbarátságtalanabb vidékévé, hanem növényvilágának rendkívül sívársága. Száraz és igen forró

éghajlat és a források csaknem teljes hiánya jellemzik. Sokan még a Szaharánál is borzasztóbbnak mondják, mert ott legalább oázistól-oázisig bátran lehet menni. Számítani lehet, hogy bizonyos ideig tartó szenvedés, nélkülözés után a következő oázisnál felüdülést, vizet és árnyékot találhat a pompás datolyapálmák hűsében. Nyugat-Ausztráliában erre nem lehet számítani. Száz és száz kilométeren át forró napsütésben kell vándorolni köves, kavicsos, homokos sivatagokon át, míg végre növényt lát az ember. De ebben sincs köszönet! Nyugat-Ausztrália sivatagi növényzete a Föld valamennyi növényzeti formációja között a leggonoszabb. Nehéz, testet-lelket próbára tevő dolog az Amazonász vagy a Kongó őserdeiben való bolyongás, de még borzasztóbb az ausztráliai *skrub*- és *spinifex*-bozótokon keresztülvágni. A skrub nem más, mint tüskés akác és eukaliptusfa csenevész bozótja. Legtöbbször embermagasságra nő. A cserjék ágai, mintha a forró napsütés ellen keresnének menedéket, egymásba kapaszkodnak és úgy összefonódnak, hogy csak éles késsel és baltával lehet utat nyitni. Az előrehaladás, ha nem is lehetetlen, de rettenetesen lassú. Napokig, sokszor hetekig tart, amíg a nagy skrubterületeken át lehet törni. És még örülhet az utazó, hogy csak ruhája szakadt ronggyá és testét sebezték, vérezték össze a hegyes, tüskés ágak, mert aki a járást nem ismeri, könnyen szomjan- és éhenhalhat a skrubban. Az utazók, akik végigmentek ilyen szenvedésen, mégsem ezeket mondják a legborzasztóbbnak, hanem azt a lehangoló némaságot, amely az ilyen vidékeken uralkodik. Mintha minden élet meghalt volna, olyan a skrub! De talán még ennél is riasztóbb a spinifex, vagy tüskés disznófű. Ennek levelei élesek, mint a kés és hegyesek, mint a tű. A hosszú, erős levelek egy csomóból ágaznak szét és gyakran 2—3 méter magasra nyúlnak. Aki bele téved, azt annyira összeszúrják, metszik, hogy ember, állat könnyen elvérezhet

benne. Csak Dél-Afrikában találni még ezekhez hasonló növényzetet, de az sem olyan visszariasztó, mint az ausztráliai, amely valósággal átka a kontinens belső részeinek.

Az Ausztráliai-alföld. A nyugatausztráliai tábla kelet felé lassan lejtősödve, alföldbe megy át, amely megszakítással ugyan, de végigvonul az egész kontinensen, a Carpentária-öböltől a Spencer-öbölig. Korábban ez is táblás vidék volt, mint nyugati szomszédja, de azután vetődés következtében lesüllyedt és a tenger színe alá került és csak a tengeri és folyami lerakódások emelték újra szárazra. Az Eyre-tó és környéke azonban még ma is 12 méterrel mélyebben fekszik, mint az Indiai-óceán.

Az Ausztráliai-alföld három részre oszlik és mind a három egymástól igen eltérő és ezért különböző értékű vidék. *Az* **Északi alföld** *a Carpentáriai-öböl hátterében fekszik.* Három oldalról hegyes és dombos vidékek veszik körül, ellenben az óceán felé szélesen kitárul. Ez Ausztrália leggazdagabb, legdúsabb növényzetű tája. Talaja igen termékeny: agyagos folyami hordalék, klímája pedig tropikus, bőséges csapadékkal. Szép trópusi erdők, kövér fű borítja az egész vidéket.

Az Északi-alföldet délen alacsony füves, bokros dombvidék határolja széles övben. Ha ezen átkelünk, ismét sík területre jutunk: **az Eyre-tó medencéje.** Ez már csak felszínében hasonló az Északi-alföldhöz, egyébként éppen olyan száraz és éppen olyan barátságtalan vidék, mint Nyugat-Ausztrália. A növényzetben itt is a skrub és a spinifex uralkodik, bár mellettük a gyep is jobban képviselve van és kisebb az igazi sivatagi rész. Itt ugyanis valamivel több az eső. A szerteszét futó széles *creekek* (= időszakos folyók) is azt bizonyítják, hogy itt néha tetemes csapadék hull le. Néha valóságos árvizek dúlnak, de azután 8—10 hónapig semmi sem esik. A creekek a tenger felé már nem tudnak utat törni, hanem elvesznek az

Eyre-tó lefolyástalan medencéjében. Éppen ilyen száraz, kopár vidék délebbre a Torrens-tavak vidéke is. Száraz időben itt is, mint az Eyre-tó mellett kivirágzik a só.

A sós tavak vidékét a *Flinders-hegység* különíti el Ausztrália legnagyobb sík vidékétől: a nagykiterjedésű *Darling—Murray-medencétől.* A két folyó közül a Darling a hosszabb (2450 km), a Murray azonban bővebb vízű. Mindkettő a keleti hegyvidékben ered, ahonnan számos mellékfolyót is kapnak. Vízvidékük igen nagy: közel egy millió km², tehát még a Dunáét is felülmulja.

A két nagy folyó vízjárása rendkívül szélsőséges. Az esős időszakban rohamosan áradnak és néhány héten át hatalmas víztömeg hömpölyög medrükben. Néha kiáradnak és az alacsony alföldből nagy területek víz alá kerülnek. Az esős időszak után azonban hamarosan leapadnak. A forró éghajlatú száraz, meszes, homokos talajú alföld szivacs módjára veszi magába a vizet, amelyet a rendkívüli nagyarányú párolgás még ennél is fokozottabb mértékben csökkent. A Darling, sőt még a Murray is vizüknek csak kis százalékát tudják a tengerig elvinni: Murray 25%-ot, a Darling meg csupán 1½%-ot. A Darling a száraz időszakban csaknem minden évben hosszabb-rövidebb időre kiszárad. Csak pocsolyák, apró tavak maradnak medrében. Kivételes nagy szárazság idején ez még a Murrayval is megtörténik. Ez az oka, hogy a két hosszú folyónak közlekedési szempontból igen csekély jelentősége van. Ezt a hiányt azonban más módon mégis pótolják. Az ausztráliaiak egyre több és több csatornát ásnak és víztároló medencéket építenek. Arra törekednek, hogy két folyó vizét, ha lehet, az utolsó cseppig felhasználhassák öntözésre. Ma már pompás rétek, gyönyörű gabonavetések, gyümölcsösök bizonyítják, hogy a két folyó vizét igen üdvösen és gazdaságosan lehet felhasználni, mert segítségével a száraz steppéből elsőrangú termőterületet lehet elővarázsolni.

Ausztrália harmadik nagy tája, az **Ausztráliai-hegyvidék,** a kontinens keleti részét foglalja el 100—250 km szélességben, de 3000 km hosszan a Jork-foktól, egészen Tasmánia déli csúcsáig. Ausztráliai Cordilleráknak is nevezik, de ez az elnevezés nem helyes, mert egészen más eredetű hegyvidék ez, mint Amerika hatalmas hegyrendszere.

Kelet-Ausztrália hegyei a paleozoikus kor karbon (= kőszén) korszakában keletkeztek gyűrődéssel. Gránit, gnájsz és más kristályos kőzetekből álló hegyláncai azonban lepusztultak, sőt a tenger szine alá kerültek. A mezőzoikus vagy geológiai középkorban azonban egész területe újra felemelkedett, csak a szélei szakadoztak le lépcsőzetesen. A felemelt ősi hegységet, amelyben a régi kristályos gyűrt kőzeteket a vízszintesen lerakódott tengeri üledékek (mészkő, homokkő) fedték be, a felemelkedés közben szenvedett törések és a folyók erősen felaprózták. Vad szakadékok és különösen a tenger felől meredek lejtők jellemzik ezt a hegységet. Az első letelepülők alig tudtak utat találni a hegyvidék területére. Beljebb azonban már szelídebbek a formák. Merész csúcsokat, keskeny gerinceket sehol nem találunk. Széles hegyhátak, fennsíkos hegytetők uralkodnak mindenütt. Mivel a passzátszelek bőséges csapadékot visznek rá, azért ez a hegyvidék Ausztrália legerdősebb vidéke. Különösen gyönyörűek Queensland pálmás, tropikus erdői, de délebbre is pompás őserdők fedik még ma is a hegység nagyobb részét.

A hegység egyes részeit más és más néven nevezik. Északi része a **Queenslandi-hegyvidék** még csak alacsony hegyvonulatokból áll, számos völggyel és apró medencével, amelyek rendkívül termékenyek. Legnagyobb a *Darling-síkság* Brisbane mögött és ettől délre a *Liverpooli-síkság*. Egyik se igazi alföld, hanem inkább dombvidék. Mindkettőt öntözéssel művelik és csodálatos terméseik vannak.

A Darling forrásától délre a fennsíkokban gazdag **New-Englandi** hegyvidék következik. Ezt a Hunter-folyócska kicsi, de kőszene miatt igen fontos medencéje választja el a *Kék-hegységtől.* Ennek déli részén ered a Murray legbővizűbb mellékfolyója: a Murrumbidzsi. Ettől délre a hegyvidék legmagasabb és legtömegesebb része következik; az **Ausztráliai Alpok.** A *Kosciusko-fennsíkból* emelkedik ki a kontinens legmagasabb csúcsa, a 2240 m magas Mount Towsend. *Tasmania* ugyan már külön sziget, de korábban szintén összefüggött a kontinenssel és a Keletausztráliai hegység ezen is folytatódik. Csaknem egész területét hegyek borítják, amelyek rácsozatszerűen ágazzák be területét.

2. Éghajlata, növény- és állatvilága.

Ausztráliát a déli térítő kör, vagyis a Baktérítő északi harmadában metszi, vagyis területének egyharmada földrajzi helyzete miatt is a forró éghajlati övbe esik. Ausztrália azonban jóval melegebb, mint azt helyzete kívánná, azaz pozitív hőmérsékleti anomáliája van. Ezt elárulja a tropikus éghajlati öv határát jelző 20 fokos évi izotermális vonal menete, amely jóval délebbre fekszik a Baktérítőnél és körülbelül a 30. szélességi körrel esik egybe. Ausztrália területének túlnyomó része tehát a forró éghajlati övbe esik, de sajnos, csak hőmérsékleti tekintetben, mert viszont tropikus jellegű nagy csapadékot csak északi kis része kap.

Ausztrália Afrika mellett a legforróbb éghajlatú kontinens. *Belső területén* a déli félgömb nyarán (tehát okt.—ápr.) éppen olyan hőség uralkodik, mint a Szaharában ugyanolyan szélsőséges ingadozásokkal, de mégis azzal a különbséggel, hogy itt a téli hőmérséklet alacsonyabb mint ott. De még feltűnőbb, ami szintén a Szaharára emlékeztet, a nappali és éjszakai hőmérséklet közötti kü-

lönbség, ami természetesen főként télen fordul elő. Nem ritka, hogy nappali 40 fokos melegre, éjjel olyan hideg következik, hogy a víz megfagy. Ausztrália belsejét ez az óriási szélsőség jellemzi.

A kontinens szélein azonban már jóval kedvezőbbek a viszonyok, de különböző formában. Az északi partvidéken *állandó* nagy meleg uralkodik, mint minden más nem sivatagi tropikus vidéken. Az egyes hónapok közepes hőmérséklete között csekély a különbség, vagyis itt már nincsenek nagy hőmérsékleti ingadozások se a téli és a nyári, se a nappali és éjjeli hőmérséklet között. Még ennél is kedvezőbb viszonyok uralkodnak a keleti partvidéken körülbelül Sydney városáig. Itt a nyár szintén meleg, de hűvösebb jóval, mint a belső és az északi tropikus vidéken. A tél viszont igen enyhe. Ennek a vidéknek van Ausztráliában európaiak számára legkellemesebb éghajlata. Sydneytől délre a keleti és az egész déli partvidéken és részben a nyugatin is az éghajlat hasonlít Dél-Itália és Szicília éghajlatához, mert igen meleg és száraz nyárra enyhe, csapadékos tél következik.

Ausztrália nemcsak forró, hanem ami még nagyobb baj, igen száraz kontinens is, sőt *egészében* véve **legszárazabb valamennyi között.** Aránylag egyiknek sincs olyan nagy száraz vidéke, mint Ausztráliának. Ennek fő oka az, hogy egész Ausztrália a passzát szelek övébe esik éppen úgy, mint Afrikában a Szahara, vagy Ázsiában Arábia. Még szerencse, hogy bizonyos körülmények nem engedik a passzát szeleket érvényesülni vagy eső leadásra kényszerítik azokat. Ausztrália forró belseje u. i. éppen úgy monszun szeleket indít, mint Közép-Ázsia. A nyári időben Belső-Ausztrália felett kis légnyomás keletkezik és ez maga felé szívja az óceánok levegőjét. Ezért északról, az Indiai-óceán felől párás légtömegek indulnak Ausztráliába és bőséges (1200—3800 mm) esővel öntözik annak északi részét. De minél beljebb hatolnak, a csapa-

dék annál kevesebb lesz és végre a rendszeres esőzés megszűnik. Ugyancsak sok esőt kap a keleti hegyvidék is, mert itt a passzát szél felemelkedni kényszerül, ezért csapadékát kiejti. De a kontinens belsejébe ugyanez a szél, amely a hegyvidékre 800—1200 mm-t csapadékot visz, mint száraz és igen meleg szél érkezik és beljebb hatolva 30—45 fokra is felmelegszik. Mintha fűtött kemencéből ömlenék, olyan forrósággal és vad erővel zúdul le az alföldre és rövid néhány óra alatt gyepet, gabonát, sőt a gyenge fákat is valósággal leperzseli, és mindent rettenetesen kiszárít. Félelmetes ellensége ez az ausztráliai földmívelésnek és állattenyésztésnek. A déli partvidék mint már tudjuk, mediterráni jellegű és itt a téli esők uralkodnak. Különösen a két déli sarok kap meglehetősen nagy csapadékot (800—1000 mm-t).

A belső területeket általános csapadékhiány jellemzi, sőt az esőtlen zóna nyugaton és délen is egészen a tengerig nyúlik. Előfordul ugyan, hogy óriási záporok, igazi felhőszakadások zúgnak végig egyes részein. A creekek megtelnek és az árvíz hatalmas területeket borít el. De azután hosszú ideig megint nincs semmi eső se. Valamivel azonban mégis kedvezőbb helyzetben van, mint a Szahara, azért a teljesen kopár, növénytelen rész, tehát az igazi sivatag *aránylag* is kisebb, mint ott.

Földünk valamennyi kontinense közül Ausztráliának van **a legkülönlegesebb növény- és állatvilága.** Ebben a tekintetben valóságos múzeumszámba megy, mert olyan növények, de különösen állatok élnek még területén, aminőket másutt csak múzeumokban lehet látni.

Nem legkülönösebb, de kétségtelenül leghasznosabb fája az *eukaliptus*, amelynek több változata van. Roppant nagy alkalmazkodó képessége miatt a tropikus esős vidéken éppen úgy megél, mint a kevésbbé meleg és kevésbbé csapadékos vidékeken. Sőt még a sivatagi éghajlatot is elviseli. Az igaz, hogy azután nagy különbség van a siva-

tagon és a tropikus esős vidéken nőtt eukaliptuszok között. A sivatagi éghajlat alatt elnyomorodott, inkább cserje formában fordul elő és a félelmetes skrubnak egyik alkotó eleme. Meleg, nedves éghajlat alatt azonban egyes fajtái (Eukalyptus amygdalina) 150—160 m magasságot is elérnek, törzsük pedig 20—30 méter kerületű. Leghatalmasabb fák Földünkön! Mivel lassan nőnek, fájuk rendkívül kemény és kitűnő építőanyagot szolgáltatnak, bár nagy fajsúlyuk alkalmazásukat erősen korlátozza. A másik hasznos és éppen olyan elterjedt fa az *ausztráliai akác.* Ez szintén a meleg, nedves földben nő legmagasabbra, bár az eukaliptuszt nem éri el. De előfordul a sivatagban is és erős, hegyes tüskéi miatt a skrub legkellemetlenebb fája. Egyébként igen hasznos, mert kérge savtartalma miatt a bőriparban kitűnően értékesíthető. Mindkettő jól bírja a szárazságot, mert gyökereik igen mélyre (az eukaliptuszé 30 méterre) lenyúlnak a talajba. Mivel rendkívül sok vízet használnak el, újabban Európa melegebb vidékein a mocsaras vidékek víztelenítésére használják fel. A kazuárfa, valamint az éles sáshoz hasonló levelű ágnélküli fűfa, továbbá a borospalackhoz hasonló törzsű palackfa már inkább csak mint különösségek érdemelnek említést.

Ausztráliában a növényzeti formációk sokféle faja előfordul. Az északi, csapadékos forró éghajlatú részt *nedves, tropikus erdők* fedik rengeteg kúszó növénnyel. A pálmákon kívül legelterjedtebb fájuk az eukaliptus. A szintén nedves, de már hűvösebb keleti hegyvidéket örökzöld erdők fedik, de ezek az eukaliptusz mellett már nem pálmákból, hanem araukária fenyőkből és örökzöld bükk stb. fából állnak. A belső, de még elegendően csapadékos vidékeken a gazdag tenyészetű nedves erdőket száraz erdők és szavannák váltják fel. Itt az élősködő, kúszó növények már elmaradnak. Hatalmas eukaliptusok és akácok egymástól távol állanak, azért az erdő

fényes, világos. Ahol olyan kevés a csapadék, hogy még a száraz erdőnek se elegendő, a bozót és a steppe lesz uralkodó. Ausztrália területének java részét ezek foglalják el.

A különleges növények mellett igazán hasznos növénye Ausztráliának a felfedezéskor alig volt. Ezeket úgy kellett hosszú munkával meghonosítani. Igy került Ausztráliába a búza, rizs, árpa és más gabonaféle, azután a gyapot, banán, cukornád, dohány és az összes gyümölcsfajták. Csupán eredeti ausztráliai növényekből a mai lakosság egyáltalán nem tudna megélni. A bennszülöttek hallal, gyökerekkel, magvakkal és minden megfogható és megehető állattal táplálkoztak.

Az **eredeti állatvilág** talán még a növényzetnél is különlegesebb volt. Általában azonban állatvilága roppant *szegényes* fajtákban és egyedekben egyaránt. Erszényes állatai, főleg a kenguru közismertek. Ezeknek másfélszáznál több válfajuk van. Csodálatosabbak a *kloakás állatok*, melyek tojást tojnak, de kicsinyeiket szoptatják. A madárfélék közül a strucchoz hasonló *kazuár* és az *emu* a legnagyobbak és a legfeltűnőbbek. De nem kevésbbé csodálatos, hogy még a mi madárfajtáink is más alakban fordulnak itt elő, mint pl. a fekete hattyú és a fehér sas. Ezeken kívül még több érdekes madara van. Különösen a kakaduk és a papagályok családja népes. Ház körül és erdőkben gyakori madár a «nevető szamár», vagy mint ott mondják, laughing Jackas. Nagycsőrű, nagyfejű, rigónagyságú madár, mely harsogó nevetéshez hasonló hangon üdvözli a napfelkeltét. A ragadozók közül legfélelmetesebb a dingó vagy vad kutya. A farkasnagyságú és rendkívül vérszomjas erős állat a juhnyájak legnagyobb ellensége. Igazán hasznos állata éppen olyan kevés volt eredetileg Ausztráliának, mint növénye.

Lakossága és gazdálkodása.

Ausztrália területén felfedezéséig csak sötétbarnaszínű őslakók éltek, akik igen régi időben vándoroltak ide valamelyik ausztráliai vagy ázsiai szigetcsoportról. *Ausztráliai négereknek* szokták őket nevezni, de ez hibás elnevezés, mert semmi rokonságban nincsenek a négerekkel, hanem egészen külön fajhoz tartoznak. Számuk igen csekély, 240—270 ezer körül van. Valami 70 ezer már letelepülve él egyes területeken, a nagyobb rész azonban még a belső területeken kóborol. A felfedezés idején jóval többen voltak, de a gyarmatosok ádázul üldözték és irtották őket. A nyomorúságos táplálékon élő és sokszor éhező ausztráliaiak u. i. meg-megdézsmálták a gyarmatosok terményeit és a nyájait. Az ilyen kihágást azonban a telepesek véresen büntették. Legkegyetlenebbek Tasmanián voltak, ahol az egész lakosság áldozatul esett a gyarmatosok irgalmatlan természetének.

A lakosság nagy többsége (6·3 millió) európai eredetű. Az első gyarmatosok azonban nem valami szép multra tekinthetnek vissza, mert szinte valamennyien a deportáltak közül kerültek ki. Még az írek lehetnek legbüszkébbek, mert ezek nagyobb részt politikai okokból kerültek a száműzöttek közé. Csak 1868-ban szűnt meg a deportálás a gyarmati lakosság követelésére. 1850 után ugyanis a gazdag aranyleletek hírére rohamos bevándorlás indult meg. Az új bevándorlók, meg a régi deportáltak tisztességes utódai nem akartak gonosztevőkkel egy területen élni. Vallási tekintetben a nagy többség ugyan protestáns, de a katolikusok is igen tekintélyes számban vannak közel 1·5 milliónyian.

Eredetileg csak a keleti partvidékeket és Tasmániát szállták meg, de később a partvidék más részei is benépesültek. Idők folyamán hat gyarmati állam alakult, amelyek 1901-ben megalakították az *Ausztráliai Szövetséges*

Államot. Érdekes, hogy ez a fiatal államszövetség, amely ma Anglia dominiuma, azaz társországa, szociális téren Európa legtöbb államát megelőzte. Uralomra jutott a munkáspárt, amely jórészt megvalósította a 4×8 követelést: 8 órai munka, 8 órai alvás, 8 órás pihenés és 8 shilling napibér. A rendkívül ritka és még igen extenzív gazdasági viszonyok mellett ez lehetséges volt, de a gazdasági válság ezt is megrendítette. Ausztrália lakossága nem bírja a nagy szociális terheket. A színes népek közül csak a kínaiak (17.000) és a japánok vannak számosabban.

A lakosság túlnyomó része a keleti hegyvidék területén lakik, valamint a déli és nyugati part egyes részein. A belső vidékek csaknem néptelenek. Igen ritka lakossága van az északi tropikus vidéknek is, bár ez roppant termékeny. Az éghajlat azonban az európaiaknak egészségtelen. Színes népet pedig Ausztrália sem enged be.

A ritka lakosság és a nagyobb részt kedvezőtlen természeti viszonyok ellenére is Ausztrália Földünk *egyik legfontosabb gazdasági vidéke,* mert nagy kivitelre kerülő feleslegei vannak.

A gazdasági életben első helyen áll a **mezőgazdaság.** Ausztrália területének túlnyomó részét termékeny talaj fedi és a hőmérséklet is kedvező. Viszont a kontinens nagyobb része csapadékhiányban szenved. Az ausztráliaiak azonban bámulatos ügyességgel megoldották ezt a nehéz kérdést. Eredetileg a mezőgazdaság csak a bőven áztatott keleti hegyvidékre szorítkozott, de ma már messze behatol a kontinens belsejébe. Ahol néhány évtizeddel ezelőtt még sovány steppe, skrub, vagy spinifex bozót, vagy éppen félsivatag volt, ma gyönyörű termőföldek és pompás legelők vannak. Az ausztráliai megértette, hogy hazájában minden gazdasági fejlődés: *vízkérdés,* és rájött arra is, hogy ezt a kérdést, még Ausztráliában, a legszárazabb kontinensen is meg lehet oldani. Ebben a munkában részben régi módszereket alkalmaztak, részben

pedig különös ausztráliai eljárást, amelyet azonban már sokfelé utánoznak.

Az alföldön, a Darling-Murray medencében sok vízmedencét, tárolót építettek. Nagy területeket csatornákkal vágtak át. Ma már itt, az alföldön vannak Ausztrália legjobb búzatermő vidékei. Ahova a folyók vizét nem lehet elvezetni, vagy ahol nincs folyóvíz, ott az artézi kutak ezreit fúrták. A száraz kontinens mélységei eddig kimeríthetetlen vízbőséget árulnak el. Jelenleg 4100-nál több artézi kút ontja szüntelenül a vizet. Legnagyobb részük az Ausztráliai-alföldön van, de már a táblás vidéken is több száz kutat fúrtak. Néha igen nagy mélységbe kellett menni, amíg kellő mennyiségű vizet találtak. A legmélyebb artézi kút 2138 m mély.

Az artézi kutak mellett rövid idő alatt megváltozott a táj. A steppéből, félsivatagból kitűnő legelők és termőföldek lettek. A kontinens belseje felé lépésről-lépésre az artézi kutak segítségével halad előre a kultúra. Hogy ez meddig lehetséges, az még bizonytalan. Minden attól függ, mennyi víz van a kontinens mély rétegeiben és hogy honnan származik az. Ha a földre hullott csapadékból ered, vagy a tengerből szivárgott be, akkor semmi akadálya sincs a terjeszkedésnek és még kevésbbé kell félni a víz kifogyásától. Ha azonban az a vélemény a helyes, hogy a kontinens belsejében a régi geológiai korokban gyülemlett fel a víz, akkor számítani lehet, hogy előbb vagy utóbb kimerül a tárolt víz és kiapadnak a kutak. Ez természetesen végzetes csapás volna a belső vidékek mezőgazdaságára.

Ausztrália kitűnő vízgazdálkodási módszereinek köszöni, hogy ma a legnagyobb mezőgazdasági kiviteli államok közé tartozik. Legfőbb terménye a búza, amelyből évenkint 50—54 millió q-t termel. Kicsi lakossága miatt igen nagy kiviteli feleslege marad. A többi termény eltörpül a búza mellett. Csak a gyümölcstermelésnek van

még igen nagy gazdasági jelentősége. Első helyen áll az alma, azután a déli gyümölcsfélék és a málna. Legjobb gyümölcstermő vidéke Tasmania.

A földmívelésnél jelentékenyebb haszonnal jár az *állattenyésztés*, még pedig a juhtenyésztés. A világ összes államai között Ausztrália tart legtöbb juhot (110—115 millió darab) és ez szolgáltat legtöbb gyapjút (350 millió kg, Argentina 143 millió kg, USA 141 millió kg). Az ausztráliai jólét alapja: a gyapjú, azután a búza. Amint a földmívelésben a többi termékek nem sokat jelentenek, az állattenyésztésben is jelentőségben messze elmarad a szarvasmarha (11 millió drb) és a lótenyésztés (1·8 millió), bár a lakossághoz arányítva Ausztrália ezekben is az elsők közé tartozik.

Gyáripara szintén erősen fejlődik. Konzerv gyártása, fonó-, szövőipara és a bőripar virágzónak mondható. Szene elég bőven van, de vasérce már kevesebb, ezért gépipara fejletlen. Hajdan híres aranybányászata is lehanyatlott (a harmadik helyről a hatodikra). Évi aranybányászata 200 q körül van.

Államai és városai.

1. **Queensland**, a kontinens északkeleti legdúsabb növényzetű, tropikus részét foglalja magában. Itt termelik Ausztráliában a legtöbb tropikus terméket: cukornádat, gyapotot, banánt stb. Belső, már öntözésre szoruló részén sok juhot és szarvasmarhát tartanak. Ausztrália államai közül Queenslandnak van legtöbb szarvasmarhája és legtöbb lova. Juhtenyésztése a második helyen áll. Fővárosa *Brisbane* (317 ezer lak.).

2. **Newsouth Wales.** (Új Déli Wales.) Első állama Ausztráliának. Délre fekszik Queenslandtól és mélyen benyúlik a Darling-Murray medencébe. Hegyeiben vannak Ausztrália leggazdagabb szén- és vasbányái. Ez termel

legtöbb búzát, neki van legtöbb juha és ezért innen viszik ki legtöbb gyapjút. Fővárosa *Sydney*, az egész kontinens legrégibb és legnépesebb városa (1·26 millió lak.). Iparban és kereskedelemben is minden más ausztráliai várost felülmul. A városnak nemcsak igen jó fekvése, hanem igen szép környéke is van. Teljesen európai jellegű szép és rendezett világváros. Új Déli Wales területéből hasították ki a «*szövetségi kerületet*». Új várost alapítottak itt, *Camberrát* és ma ez a szövetséges államok közös fővárosa (35.000 lak.).

3. **Victoria.** Ausztrália délkeleti sarkát foglalja el. Legkisebb az államok között, de legsűrűbb népessége van. A gazdasági élet Ausztráliában itt a legharmonikusabb, mert a gazdasági élet minden ága virágzik. Fővárosa *Melbourne* (1 millió 30 ezer lak.). Népességre a kontinens második városa. Középpontja a tudományos életnek és művészetnek.

4. **Dél-Ausztrália és az Északi territorium.** A kontinens középső részét foglalja el az Arafura-tenger és az Ausztrália-öböl között. Területének nagyobb része tehát termékeny vidék. Csak a déli part mellett, a Murray torkolata körül vannak termékeny részei, ahol sok búzát és gyümölcsöt termelnek. Szegény vidék tehát, de előkelő, mert ez nem volt büntető gyarmat. Fővárosa *Adelaide* (325 ezer lak.).

5. **Nyugat-Ausztrália** a kontinens egész nyugati felét magában foglalja. Túlnyomó része sovány steppe, vagy sivatag. Csak délnyugati csücske és még a partvidék néhány része (északon) értékes. Itt elég fejlett állattenyésztése van és sok búzát is termel. Fővárosa *Perth* (210 ezer lak.). Coolgardie aranybányáiról híres sivatagos vidéken.

6. **Tasmania**, a szép és termékeny sziget valamikor hirhedt deportáló telep volt. Ide szállították a legmegrögzöttebb gonosztevőket. Ma Ausztrália egyik legszebb,

legegészségesebb és legjobban művelt tája. Különösen híres a gyümölcstermelése. Fővárosa *Hobart*.

Oceánia.

Földünk legnagyobb tája, mert a Csendes-óceán szigetvilágát foglalja magában, amely körülbelül 70 millió km² területen szétszórva helyezkedik el. A szigetek területe összesen 1·25 millió km² körül van. Lakosságuk 3·5 millió.

Bár a szigetek első tekintetre minden rendszer nélkül szóródnak el az óriási tengerben, legnagyobb részüket helyzetük és keletkezésük alapján mégis valami rendszerbe lehet foglalni.

A térképeken első tekintetre szembe ötlik az a szigetsor, amely Ausztráliát keleten félkör alakban körülveszi. Ma már a kutatások alapján bizonyos, hogy ezek szerves összefüggésben vannak egymással és valószínűen romjai, maradványai egy régebbi szárazföldnek. Valamennyin végig követhető az a hegyvonulat, amely Új-Guineáról indul ki és Új-Zealand szigetén végződik. Ezt a szigetsort **Melanéziának** nevezik és hozzá tartoznak Új-Guinea kívül, amely földünk második szigete (785 ezer km²), a Bismarck-, Salamon-, Santa Cruz-, Új-Hebrid-, Új-Kaledoniai- és Fidsi-szigetek és a két nagy szigetből álló *Új-Zealand*.

Melanéziától keletre még nagyobb ívben *Mikronézia* szigetcsoportjai következnek: a Palau-szigetek, Carolinák-, Mariannák-, a Marschall- és a Gilbert-szigetcsoport, továbbá a Laguna- vagy Ellice-szigetek. Még keletebbre a **Polinezia** szétszórt szigetvilága foglal helyet. Ennek fontosabb csoportjai a Samoa-, Tonga-, Cook-, Főnix-, Tokelau-, Társaság-szigetek, továbbá keletre a Paumotu- és Marquesas-szigetcsoport. Ezektől még igen távol

északra a *Havai- vagy Sandwich-szigetek* helyezkednek el a Ráktérítő mentén. Legtávolabb esnek a kis Húsvét-szigetek és a Salay Gomez.

Mikronezia és Polinezia szigetei részben vulkanikus eredetűek, részben pedig korall-építmények. Ez a két körülmény rávilágít arra, hogy ezek túlnyomóan a tenger fenekén végbemenő kéregmozgásoknak köszönik keletkezésüket. A tenger feneke ugyanis éppen nem síkvidék és éppen úgy nincs nyugalomban, mint a szárazföld. Itt is hatalmas vetődések érik a kérget. Ezt bizonyítja a sok tengerrengés éppen a Csendes-óceán vidékén. Ezek segítik elő a vulkanikus szigetek keletkezését. Mivel a vetődések rendesen meghatározott csapást követnek, azért helyezkedik el a legtöbb szigetcsoport egy irányban.

Óceánia szigetei túlnyomóan hegyes felszínűek. Különösen magas hegységek emelkednek Új-Guineán, Új-Zealandon (Mount Cook 3768 m) és a Havai-szigeteken. Itt a hatalmas Mauna Kea vulkán 4208 m magas. A korall szigetek azonban mind alacsony felszínűek, ami eredetükből következik, mert a korallok a tengerszíne fölött nem építkeznek.

A szigetek legnagyobb része a két térítő kör között fekszik. Ezért éghajlatuk tropikus, de a tenger mérséklő hatása miatt nem forró. A legtöbb szigeten nem ismerik a telet: csak esős és száraz évszakok vannak. Mivel a csapadék általában nagy, sőt egyes szigeteken (Havai, Új-Guinea) igen nagy (2—6 méter), azért a szigetvilágnak gyönyörű növényzete van. A nagyobbakon éppen olyan hatalmas és gazdag őserdők vannak, mint a Szunda-szigeteken. Csak a korall-szigetek növényzete szegényes, mert ezeknek rossz termőtalajuk van (korall-mész). Itt a kókuszpálma a fő növény. Az őslakosság valószínűen rokon a malájokkal (Új-Guineán pápuák, Havain kanakok, Új-Zealandon maorik) és sok törzsre oszolnak. A leg-

több szigeten többségben vannak a bevándorolt fehérekkel szemben.

Nagy gazdasági jelentőségre még csak *Új-Zealand* emelkedett. Ez a kettős sziget (269 ezer km² 1·5 millió lakossal). Nagybritannia dominiuma. Juh- és szarvasmarha tenyésztése igen fejlett. Sok gyapjút és fagyasztott húst szállít Európába. Városai közül legnépesebb Ankland (220 ezer lak.). Kitűnő éghajlata és gyönyörű tájai miatt elsőrangú üdülőhely lehetne, ha olyan rettenetes távol nem esnék Európától.

Igen fontos szigetcsoport a *Havai*, amely az USA birtokában van. Fővárosa *Honolulu*.

A szigetek nagyobb része Anglia birtokában vannak. Új-Guinea szigetén, amelyre igen szép jövő vár, mert rendkívül termékeny és ásványi termékekben is igen gazdag, Anglia és Hollandia osztozkodnak. Új-Kaledónia Paumotu, Marquesas és még néhány csoport a franciáké.

Antarktisz.

Az Antarktisz földünk hatodik világrésze, amely a Déli Sark vidékén terjeszkedik. Területe meghaladja Európáét, mert 14 millió km² körül van. Állandó lakossága azonban nincs. Legfeljebb a szubantarktikus szigeteken (Dél-Georgia, Kergelen-, Bouvet-szigetek stb.) találunk bálnavadász telepeket.

A hatodik kontinens területének nagyobb részét télennyáron hó és jég fedi, mert klímája rendkívül zord, még az északi sarkvidékénél is kegyetlenebb. Télen 40—50 fokos hideg éppen nem rendkívüli. A klíma mostohasága miatt se növényzete, se szárazföldi állatvilága nincs. Sokkal szegényebb tehát az északi sarkvidéknél. Az Antarktiszt körülvevő tengerben azonban rendkívül gazdag az állatvilág. Bálnákon, rozmárokon és fókákon kívül a pin-

guinek ezrei a legjellegzetesebb állatai. A régebbi geológiai korokban kétségtelenül dúsabb tenyészete volt, mert a sarkutazók kőszénnyomokra bukkantak.

Az Antarktisz nagyobb része angol birtok, de újabban az USA és Franciaország is igényt jelentett be egyes részeire.

TARTALOM.

Oldal

ÁZSIA.

Elő-Ázsia 5
Kis-Ázsia 5
A Kaukázus vidéke 11
Szíria 12
Palesztina 14
Arábia 19
Mezopotámia 21
Perzsia 24
Afganisztán 25
Beludsisztán 26
Dél-Ázsia 26
Elő-India 27
Ceylon 39
Hátsó-India 40
A keletindiai szigetek 44
Közép-Ázsia 48
Kelet-Ázsia 56
Kína 60
Mandzsuria 68
Korea 70
Japán 70
Észak-Ázsia 75

AFRIKA.

Az Atlasz-vidék 82
A Szahara 87
Egyiptom 93
Szudán 101
Abesszinia 108
Szomáli-félsziget 110
Egyenlítői Afrika 111
Kongó-vidék 112
Keletafrikai tóvidék 117

Oldal
Dél-Afrika 121
Afrika szigetei 128

AMERIKA.

A sarki tájak 132
Alaszka 135
Kanada 136
Az Északamerikai Egyesült Államok 146
Mexikó 168
Közép-Amerika 173
Dél-Amerika 179
Az Andok hegyvidéke 179
Az Orinoco vidék és Guayana 188
Brazilia 193
La Plata államok 207

AUSZTRÁLIA.

Ausztrália természeti viszonyai 222
Lakossága és gazdálkodása 234
Államai és városai 237
Oceánia 239

ANTARKTISZ. 241

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, *katholikus tudományt* terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a *Szent István-Társulatnak*, ez a hivatása a kiadásában megjelenő **Szent István Könyveknek.**

A **Szent István Könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István Könyvek** a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István Könyvek** mindegyike a katholikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ilymódon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katholikus közönségnek oly műveket nyujtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek:

		Pengő
1.	*Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet	—.—
2.	*Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata	—.—
3—4.	*Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6.	*Balanyi György dr.:* A szerzetesség története	5.60
7—8.	*Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma...	—.—
9.	*Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában	2.80
10.	*Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei	2.80
11.	*Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára	2.80
12.	*Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és útirajzok	—.—
13.	*Trikál József dr.:* Természetbölcselet	2.80
14.	*Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet	2.80
15.	*Prohászka Ottokár:* A bűnbocsánat szentsége	2.80
16.	*Babura László dr.:* Szent Ágoston élete	2.80
17.	*Lepold Antal dr.:* Szalézi Szent Ferenc válogatott levelei	2.80
18.	*Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjáratok története...	—.—

		Pengő
19.	*Marosi Arnold dr.:* Átöröklés és nemzetvédelem ...	2.80
20.	*Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom	2.80
21.	*Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete	2.80
22.	*Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2.80
23.	*Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25.	*Motz Atanáz dr.:* A német irodalom története... ...	5.60
26.	*Babura László dr.:* Szent Ambrus élete	2.80
27.	*Márki Sándor dr.:* II. Rákóczi Ferenc élete	—.—
28.	*Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története	2.80
29.	*Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja	2.80
30.	*Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet...	2.80
31.	*Balanyi György:* Assisi Szent Ferenc élete	2.80
32.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. I. Történet	3.40
33.	*Fejér Adorján:* Római régiségek...	4.50
34.	*Balogh József:* Szent Ágoston, a levéliró	3.40
35.	*Babura László dr.:* Szent Jeromos élete	3.40
36.	*Karácsonyi János dr.:* Szent László király élete... ...	3.40
37.	*Miskolczy István dr.:* A középkori kereskedelem története	4.50
38.	*Szémán István dr.:* Az újabb orosz irodalom	4.50
39.	*Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40.	*Trikál József dr.:* A gondolkodás művészete	4.50
41.	*Kühár Flóris dr.:* Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42.	*Babura László dr.:* Nagy Szent Gergely élete	4.—
43—44.	*Kühár Flóris dr.:* A keresztény bölcselet története	8.—
45.	*Weszely Ödön dr.:* Korszerű nevelési problémák... ...	5.60
46.	*Somogyi Antal dr.:* Vallás és modern művészet ...	3.—
47.	*Divald Kornél:* Magyar művészettörténet	5.60
48—49.	*Birkás Géza dr.:* A francia irodalom története ...	8.—
50.	*Wodetzky József dr.:* A világegyetem szerkezete... ...	3.50
51.	*Záborszky István dr.:* Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53.	*G. Kurth-Michel K.:* A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56.	*Horváth Jenő dr.:* A modern Amerika története... ...	3.30
57.	*Balogh Albin dr.:* Ország és nyelv	4.70
58.	*Meszlényi Antal dr.:* A katholikus egyház és az állam 1848/49-ben	7.30
59—60.	*Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség	8.30
61.	*Kecskés Pál dr.:* A házasság etikája...	4.—
62.	*Huszár Elemér:* A katholikus házasságjog rendszere ...	3.30
63.	*Petró József dr.:* Az ősegyház élete	5.—
64—65.	*Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség	8.80
66—67.	*Trikál József dr.:* A jelenségekből a valóságba ...	7.—

		Pengő
68.	*Erdey Ferenc dr.:* Kant valláserkölcsi világnézete ...	4.—
69—71.	*Hartmann Grisar:* Luther Márton élete (Fordította Hoitsy Lajos Pál.)...	12.—
72.	*Tóth Ágoston:* Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74.	*Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76.	*Divald Kornél:* A magyar iparművészet története ...	7.50
77.	*Balanyi György:* A római kérdés...	6.40
78—79.	*Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története. II.	7.—
80.	*Pitroff Pál dr.:* Bevezetés az esztétikába...	3.—
81.	*Kühár Flóris dr.:* A valláshölcselet főkérdései	5.—
82—84.	*Körösi Albin:* A spanyol irodalom története	11.—
85.	*Sigmond Elek dr.:* A mezőgazdasági növények termelési tényezői	4.—
86—87.	*Kalmár Gusztáv dr.:* Európa földje és népei	8.—
88.	*Kiss Albin dr.:* Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása	4.—
89.	*Trikál József dr:* A lélek rejtett élete	4.—
90—91.	*Petró József dr:* A szentmise története	5.50
92.	*Meszlényi Antal dr:* A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93.	*Mihelics Vid dr:* Az új szociális állam	4.—
94.	*Éhik Gyula dr:* Prémek és prémes állatok	3.—
95—97.	*Magdics Gáspár:* A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98.	*Melichár Kálmán dr.:* A zsinatok	3.80
99.	*Szalay Jeromos:* Szent Benedek élete és műve	5.—
100-101.	*Schütz Antal dr:* Krisztus. Tíz előadás...	6.—
102.	*Balogh Albin dr.:* Pannonia őskereszténysége	4.—
103.	*Kalmár Gusztáv dr.:* Magyar hazánk és népei. Magyarország leírása...	5.50
104.	*Auguste Dies—Michel Károly:* Platón	3.—
105.	*P. Takács Ince:* Nerótól Diokléciánig...	5.—
106.	*Stuhlmann Patrik dr.:* Az ifjúkor lélektana...	4.—
107.	*Pitroff Pál dr.:* A szépirodalom esztetikája	3.—
108.	*K. Török Mihály Miklós:* A magyar egyházpolitikai harc története	2.50
109.	*Schütz Antal dr.:* A házasság. Tíz előadás	3.—
110.	*Gálos László dr.:* A Szentlélekisten	4.—
111.	*Lippay Lajos dr.:* A keleti egyházak ... —	4.—
112.	*Zoltán Veremund dr.:* Szent Anzelm...	3.—
113.	*Lendvai István:* Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból	3.60
114.	*Polzovics Iván dr.:* A lateráni szerződés. A Szentszék nemzetközi jogi helyzete	3.80
115.	*Nagysolymosi József:* A lengyel irodalom	2.60
116.	*Kalmár Gusztáv dr.:* Négy világrész földje és népei ...	4.80
117.	*Szalay Jeromos:* A katolikus gondolat útja az újkori Franciaországban	4.20

LATIN-MAGYAR MISSZÁLE

a Római Misekönyv szerint. Fordította, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta dr. SZUNYOGH XAV. FERENC O. S. B. 1488 lap.

Bolti ára

Vászonkötés, vörösmetszéssel ... P 8.40
Vászonkötés, aranymetszéssel ... « 9.40
Bőrkötés, vörösmetszéssel ... « 16.—
Bőrkötés, aranymetszéssel ... « 18.—

SZENTEK ÉLETE

4 kötetben. Szerkesztette dr. SCHÜTZ ANTAL BALANYI GYÖRGY, SEBES FERENC, SZAMEK JÓZSEF és TOMEK VINCE közreműködésével.

A kb. 1400 lapra terjedő, négykötetes munka **bolti ára** a következő:

Szép papíron, fűzve, kötetenkint P 3—, együtt ... P 12.—
Félvászonkötésben, kötetenkint P 4.—, együtt ... « 16.—
Lilaszínű, egészvászonkötésben, aranynyomással, kötetenkint P 4.50, együtt ... « 18.—
Kiváló finom, vastag papíron, barna, selyemfényű vászonkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 6.—, együtt ... « 24.—
Barna, luxusbőrkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 8.50, együtt ... « 34.—

Kaphatók a Szent István-Társulat könyvkiadóhivatalában
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.